

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín

XVIII

2020/1-2

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín

XVIII

2020/1-2

OBSAH:

Studie

Lokalita Bílavsko – hrad Chlum jako součást pravěkého komunikačního koridoru Peter Kováčik, Veronika Dudková, Petr Dvořák, Michael Hanšut	8
Páni z Krásna, jejich majetkové zázemí a sociální vazby (K otázce stratifikace moravské šlechty ve vrcholném středověku) Dalibor Janiš	24
Kancionály ve sbírkových a knihovních fondech Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně Veronika Balajková	54
Sušárny ovoce – živé dědictví Horního Vsacka Ivana Špitzer Ostřanská	90
C. k. notář ve Valašských Kloboucích Notáři František Volf, Antonín Voříšek, František Březina, Josef Tognier a Josef Vavrouch Petr Odehnal	110
Přednáška cestovatele Emila Holuba v Kroměříži roku 1890 a její ozvuky Petr Pálka	134
Osudy romského a židovského obyvatelstva v Hulíně za 2. světové války Zdeněk Fišer	158

Musealia

Ze stodoly do muzejní sbírky – polozapomenutý nález kamenného sekeromlatu s obvodovým žlábkem z Kunovic Jaroslav Bartík, Petr Gadas	190
Drátenictví a jeho soudobá podoba, se zvláštním zřetelem na tvorbu Pavla Adamce z Vizovic Jana Košťuríková	196
Stopy lidského umu Samuel Španihel	206

Personalía a miscelanea

Za etnografkou zlínského muzea Zuzanou Marhoulovou Alena Prudká	212
---	-----

STUDIE

Lokalita Bílavsko – hrad Chlum jako součást pravěkého komunikačního koridoru

*/ Archaeological site Bílavsko – Castle Chlum as a part of a prehistoric
communication corridor*

*Peter Kováčik, Veronika Dudková,
Petr Dvořák, Michael Hanšut*

Abstract:

This article summarizes the newly acquired findings from the archaeological rescue excavation in 2018 in Castle Chlum near Bílavsko and from the following research activities of a NAKI II grant project "Historical Landscape on the Border of Silesia and Moravia" and sets them into a wider connection regarding to the importance of the surrounding region in prehistory. The artifacts distribution analysis from the mentioned site indicates that a part of the preserved fortification system could be dated back to prehistory and that it was secondarily used with various rates of intensity in the Middle Ages. Surprisingly, this applies to the area of the second north outer bailey, which has so far been considered to be more or less a Late Medieval part of the castle, used as a military camp.

A relatively specific position and the geomorphology of the site determines its role in the aim of populating the wider area of the Kelč Uplands. While its western, flatter part, which becomes later the Upper Morava Valley, has the character of an old settlement area, the settlement of the eastern, undulating part of the upland, has a rather peripheral character, that was populated only during certain periods. Interestingly, the prehistoric periods of its settlement correspond in time with the settlement of the south-eastern, the right-bank part of The Odra Gate. It manifests itself mostly in the period of the urnfield culture. The zone of the settlements at that time stretched from the big settlement concentration in the bend of the Rusava stream near Hulín to the north-east, upstream and along the foothills of the Hostýn Hills, on whose promontories there are several hillforts or hilltop settlements. These are followed by sites in the upper part of the Moštěnka stream and other enclaves in the surroundings of Kelč all the way to the Bečva river. After crossing the Bečva river meandering at Ústí, or more precisely at Černošín, the settlement carried on with settlement enclaves on the right bank of the Oder river stretching all the way to the Ostravice river in the Frýdek-Místek region. A possible Bečva branch heading into the heart of the Moravian-Silesian Beskids presumably had its significance. In the past the Kelč Uplands most probably represented a certain parallel alternative branch of the Moravian Gate, or more precisely its southern part – The Bečva Gate, which, in some prehistoric periods, seems to have been even more important.

Keywords:

Chlum near Bílavsko – prehistory – hilltop settlement – communication corridor

Úvod a přírodní podmínky

V příspěvku autoři prezentují výsledky záchranného archeologického výzkumu realizovaného na Chlumu u Bílavska v roce 2018, dále některé další dílčí výsledky výzkumu lokality a okolní krajiny, provedené v rámci grantového výzkumného projektu NAKI, ve vztahu k pravěkému osídlení širší oblasti Kelčské pahorkatiny, a to v obdobích doloženého osídlení lokality.

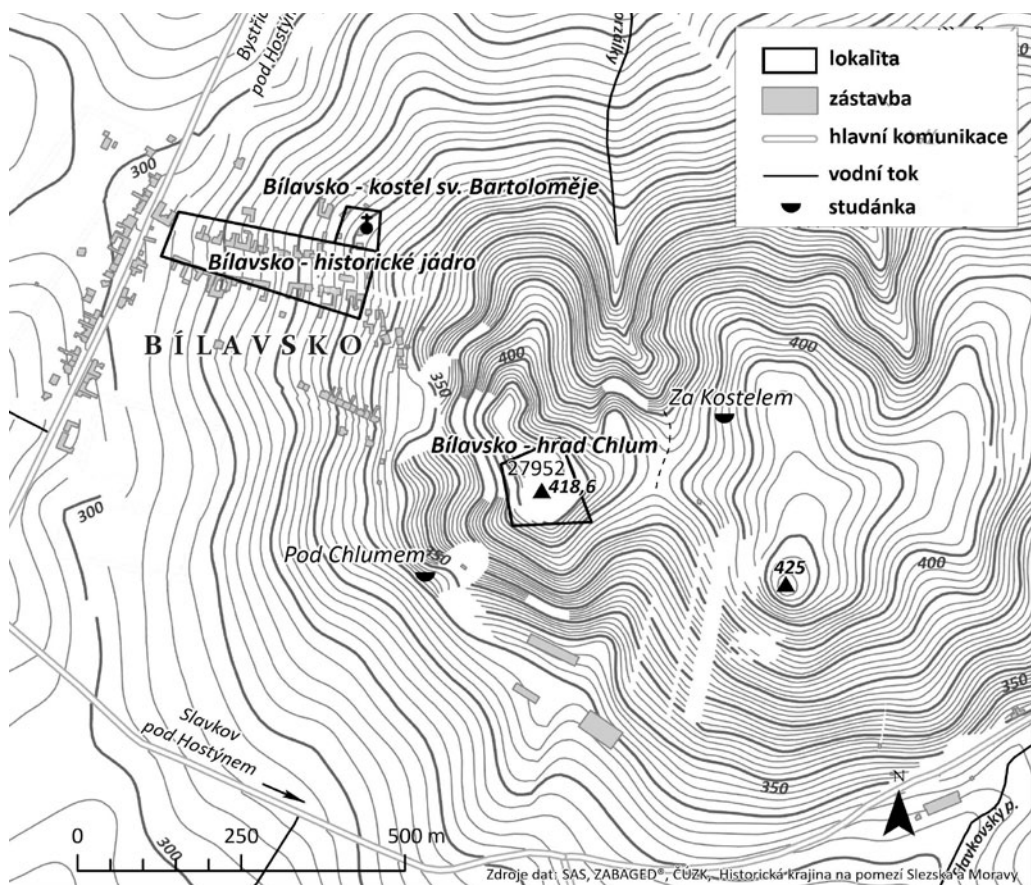
Kelčská pahorkatina je tvořena flyšovými horninami podslezské a slezské jednotky a neogenními sedimenty, pokrytými zpravidla kvartérními sprašemi a při úpatí Hostýnských vrchů pedimenty a úpatními haldami. Její převážně erozně denudační georeliéf představují široké ploché hřbety oddělené neckovitými, převážně podélnými údolními se širokými údolními nivami. Pahorkatina je dnes převážně zemědělsky využívaná a pouze málo zalesněná dubovými a smrkovými porosty s příměsí buku, habru, jasanu (DEMEK – MACKOVČIN a kol. 2006, 188, 218, 462, 491).

Z mnohých vyvýšenin v pahorkatině zaujmou dvě větší na jejím západním okraji – Kostelecký les a Dřevohostický les, které v zásadě vymezují pahorkatinu od rovinaté krajiny Hornomoravského úvalu. Tyto lokální dominanty jsou zajímavé i z archeologického hlediska, poněvadž se zde nacházejí četné archeologické lokality reprezentované především známými pravěkými mohylníky (např. NEKVASIL 1978, 52–54).

Nejvýznamnějšími vodními toky v pahorkatině jsou Moštěnka a Rusava, které obě pramení v Hostýnských vrších. Severnější Moštěnka, pramenící pod Kelčským Javorníkem, teče oblastí nejdříve k severu, ale postupně se v prostoru pahorkatiny stočí a směřuje víceméně k západu. Postupně přibírá další přítoky, těmi většími z nich jsou Blazický potok, Bystřička, Kozrálka a Šišemka a po vyústění z pahorkatiny zamíří k jihozápadu, aby se vlila do Moravy. Jižnější Rusava pramení na úbočí vrchu Bukovina, jižně od Hostýna, odkud nejdříve teče k jihu, obcí Rusava protéká nejdříve k jihozápadu, na dolním konci obce se stočí k severozápadu. Po vyústění z Hostýnských vrchů svůj tok postupně opět stočí podél jejich úpatí k jihozápadu, přibírajíc řadu drobných přítoků a vlévajíc se rovněž do Moravy. Obě řeky byly zpravidla osou zdejšího pravěkého osídlení.

Při pohledu na mapu je patrné, že Kelčská pahorkatina je přirozeným koridorem, orientovaným zhruba ve směru jihozápad – severovýchod, který na jihovýchodě vymezují Hostýnské vrchy a na severozápadě menší vrchovina Maleník. Koridor spojuje nížinou oblast středního Pomoraví, resp. dolních toků Rusavy, Moštěnky a Bečvy, přibližně od linie Holešov – Přerov s oblastí středního Pobečví zhruba v prostoru mezi Hranicemi a Valašským Meziříčím. Představuje jakousi jižnější paralelu k jihozápadní části Moravské brány, označované jako Bečevská brána, přitom však na severní část Moravské brány, označované jako Oderská brána, navazuje. Moravská brána je obecně považována za součást komunikačního koridoru nadregionálního významu již od pravěku, spojující nejen Pomoraví s Poodřím a horním Slezskem, ale jako součást tzv. Jantarové stezky i Středozemí s Baltem (DEMEK – MACKOVČIN a kol. 2006, 188, 386).

Chlum u Bílavska je téměř soliterním výběžkem severozápadního okraje masivu Hostýnských vrchů do prostoru Kelčské pahorkatiny, jehož dominantní polohu umocňuje jeho relativní výška oproti okolní krajině. Proto není překvapivé, že zde byly, kromě pozdějšího středověkého hradu, zachyceny stopy pravěkého osídlení z různých časových období. Lokalita se nachází na protáhlém plochém hřbetu (406,45–418,6 m n. m.), který je nejzápadněji exponovaným vrcholem celého výběžku, resp. „dvojkopce“ (obr. 1). Druhý vyšší vrchol (425 m n. m.) se nachází asi 400 m na východo-jihovýchod od lokality. Vlastní hradní vrch je tvořen hrubozrnnými drobovými pískovci a polohami slepenců magurské skupiny příkrovů, račanské jednotky, souvrství zlínského, vrstev rusavských (stáří: paleogén-eocén; DEMEK – MACKOVČIN a kol. 2006, 188, 386; SČUČKA – MARTINEC 2020). Nejbližším zdrojem vody byla buď studánka v poloze Za kostelem nacházející se necelých 300 m severovýchodně od lokality, nebo spíš příležitostná vodoteč, napájená touto studánkou a protékající sedlem mezi oběma vrcholy ve vzdálenosti pouhých 150 m východně od lokality. Na jihozápadním úpatí kopce, pod bývalým lomem, se nachází ještě studánka Pod Chlumem. Hradní vrchol byl donedávna osazený smrkovou monokulturou, ale od větrných polomů v r. 2017 je téměř zcela odlesněn.

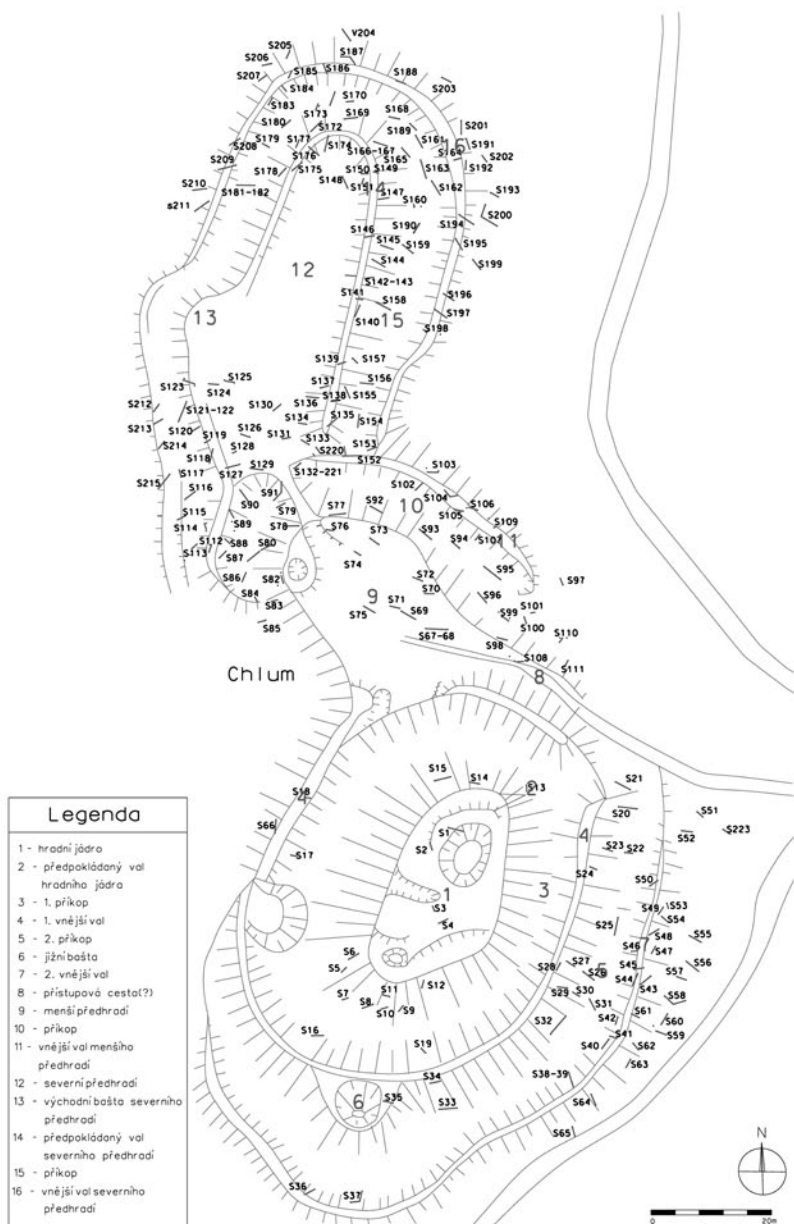

Obr. 1: Lokalita Bílavsko – hrad Chlum a nejbližší okolí, autor: P. Dvořák.

Archeologická situace na lokalitě

Stávající geomorfologii lokality dotvořila existence pozdně středověkého dřevohliněného hradu z 15. století, po kterém zde zůstala dobře patrná trojdielná dispozice s hradním jádrem na jižní nejvyšší části hřebetu, s prvním menším předhradím v centrální části a s druhým předhradím v severní části vrcholového hřebetu (obr. 2). Akropoli oválného půdorysu, orientovanou přibližně ve směru severo-severovýchod – jiho-jihozápad zřejmě podél její hrany vymezoval val probíhající po její hraně. Hradní jádro pak obklopoval systém příkopů a valů, z větší části zdvojených. Severně od něj lalokovitě vybíhá směrem na severo-severozápad menší I. předhradí (někdy označované jako vnitřní). Vymezoval je zřejmě opět vnitřní val, a navíc ještě zčásti (na severovýchodní a severozápadní) příkop s dalším vnějším valem. Z prvního předhradí rampovitě sestupuje směrem k jihovýchodu lesní komunikace, patrně pozůstatek původního vchodu do hradu (srov. JANIŠ – VRLA a kol. 2018, obr. 163). Severněji je na zbývající, relativně ploché části hřebenu vymezeno vnitřním valem, příkopem a vnějším valem II. předhradí obdélného půdorysu (označované jako severní nebo vnější). Mezi I. a II. předhradím je dnes patrná průchozí šíje, situovaná snad v místě někdejšího původního průchodu či můstku.

První novodobé archeologické výzkumy na lokalitě provedl v 80. a 90. letech 20. století J. Kohoutek (1984; 1992; 1995, 35), který v rámci výzkumu potvrdil odhadovanou dobu založení hradu a zachytil také stopy po pravěkém osídlení. V roce 2018 zde z důvodů četných vyvrátů po velké vichřici z předešlého roku provedla organizace Archaia Olomouc z.ú. záchranný archeologický výzkum (KOVÁČIK – DUDKOVÁ 2018), spočívající v realizaci 217 sond položených v místech vývrátů (obr. 2).

Obr. 2: Bílavsko – hrad Chlum, výzkum v r. 2018 – plán rozmístění sond na lokalitě, autor: V. Dudková. |

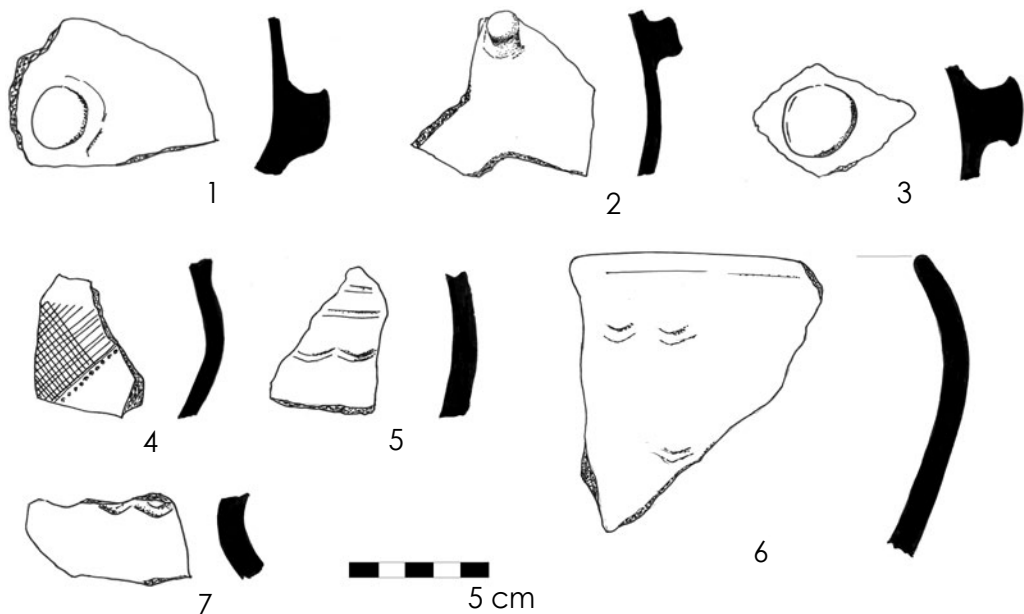
V rámci následujících výzkumných aktivit v rámci projektu NAKI II „Historická krajina na pomezí Slezska a Moravy“ došlo v letech 2019 a 2020 mimo jiné k fotogrammetrickému snímkování odlesněné lokality a k pořízení přesné ortofoto mozaiky a 3D modelu lokality¹ (příklad na obr. 3).

Obr. 3: Bílavsko – hrad Chlum, 3D model centrální části lokality. Autor: J. Miřijovský. |

Nejstarší zachycené zlomky keramiky patřily lengyelské kultuře, resp. kultuře s moravskou malovanou keramikou (MMK), které lze datovat buď do závěru neolitu, nebo na počátek eneolitu. Keramika z jemně plaveného materiálu světle šedé až žlutošedé barvy nenesou stopy malování, tři zlomky byly opatřeny kulovitými výčnělky (obr. 4:1,2,3), které se objevují od fáze MMK Ib a přetrvávají do II. stupně MMK (PODBORSKÝ 1993, 116). Sondy s nálezy MMK se nacházely takřka výlučně na I. a II. předhradí.

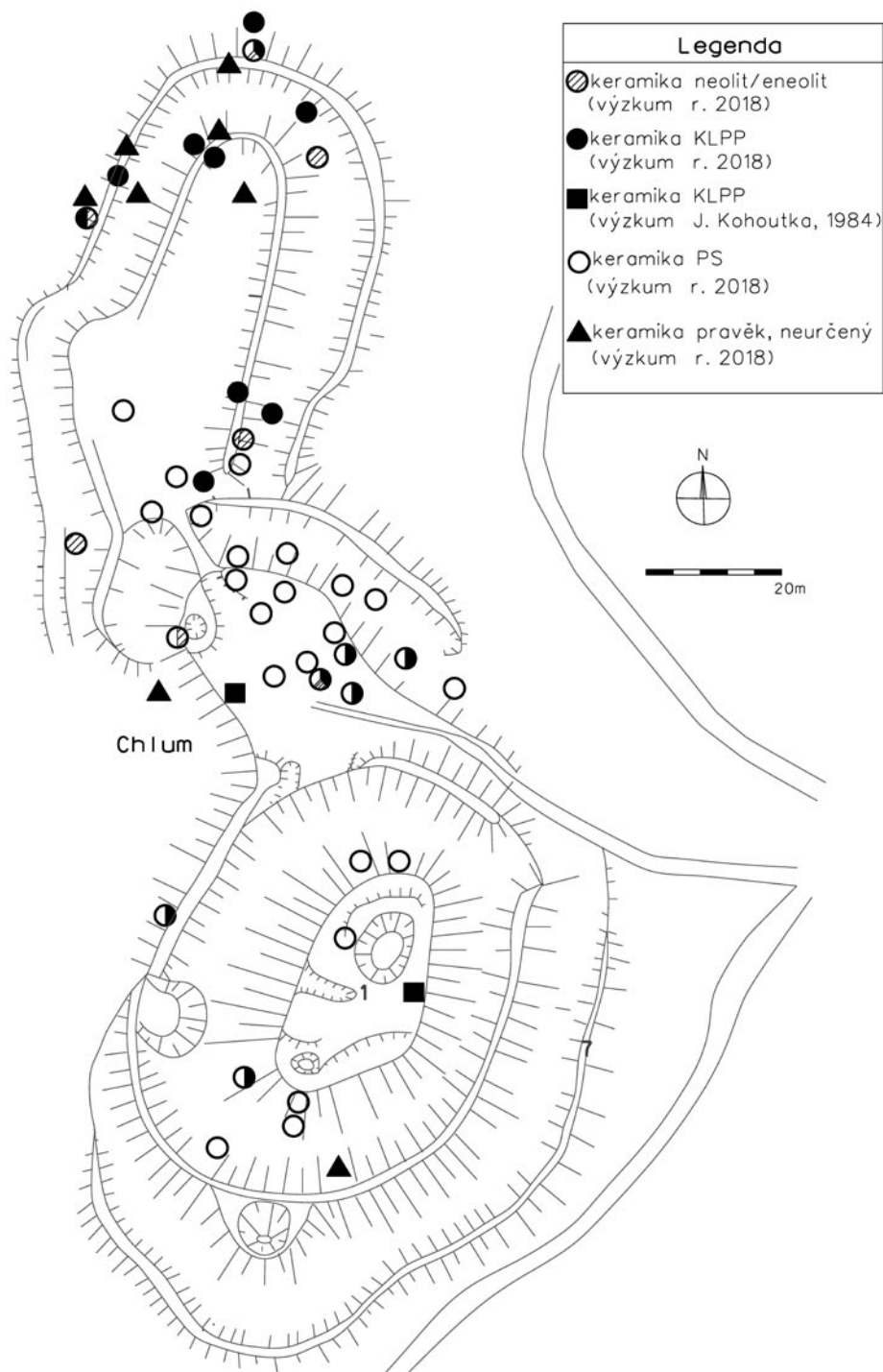
Další nálezy časově spadají do pozdní doby bronzové a do doby halštatské, tudíž náleží kultuře lužických popelnicových polí (KLPP), respektive její slezské a platěnické fázi. Již při svém výzkumu v r. 1984 je J. Kohoutek zachytil v sondě A umístěné na východním okraji akropole a v sondě B situované na I. předhradí. Jednalo se např. část osudí s leštěným tuhovaným povrchem, okrajový zlomek misky apod. (KOHOUTEK 1984, 7, 12). Při výzkumu v r. 2018 byly objeveny další fragmenty slezské a platěnické keramiky (obr. 4:4,5,6,7), a to v sondách S69 a S96 situovaných na I. předhradí a v sondách S177 a S211 na severozápadním okraji II. předhradí. Fragmenty velmi podobné halštatské keramiky (jemně plavený materiál, tuhovaný leštěný povrch, ale bez výzdoby) pochází i z blízké lokality Brusné – hrad Křídlo, nacházející se cca 2 km vzdušnou čarou na jihozápad od Chlumu (KOHOUTEK 1992, 263–264).

Obr. 4: Bílavsko – hrad Chlum – pravěká keramika z výzkumu v r. 2018. Autor: V. Dudková. |

Poněvadž se článek týká především pravěkého období osídlení lokality, středověkým nálezům věnujeme pouze pár slov vztahujících se k tématu. Hrad, písemně doložený poprvé k r. 1408, byl podle J. Kohoutka založen již někdy kolem r. 1380 a zanikl buď již během husitských válek, nebo spíše až po polovině 15. století během česko-uherských válek (KOHOUTEK 1992, 263–264; srov. JANIŠ – VRLA a kol. 2018, 114). Výzkum v roce 2018 přinesl středověké nálezy především v prostoru I. předhradí, což odpovídá jeho interpretaci jako komunikačního uzlu, do kterého na východě ústila vstupní rampovitá komunikace a ze kterého se vstupovalo na jih do hradního jádra a na sever do II. předhradí. Kromě jiného odtud pochází mince Albrechta Habsburského, moravského markraběte z let 1423–1439, a pozdně středověká ostruha zařaditelná do 2. poloviny 14. století. Ostruha měla prohnutá ramena svírající lomený oblouk a ukončená dvěma otvory a středně dlouhý, dolů směřující krček, ukončený kolečkem. Výzkum v roce 2018 potvrdil, že konstrukce a zástavba hradu o celkové rozloze cca 1 ha byla dřevěná nebo dřevohliněná, pouze místy lze počítat s částečně zděnými kamennými konstrukcemi (podezdívky, čelné plenty).

Z prostorové analýzy artefaktů (obr. 5) vyplývá zajímavé zjištění, pravěké nálezy pocházejí především z prostoru I. a II. předhradí. Nálezy z období popelnicových polí se pak kumulují v prostoru II. předhradí, resp. na jeho severním okraji. To je někdy považováno za krátkodobé tábořiště vojenské družiny z přelomu 14. a 15. stol. (JANIŠ – VRLA a kol. 2018, 117). Konkrétně však přímo v tělese valu II. předhradí byly až na jedinou výjimku zachyceny pouze pravěké nálezy a v převážné většině nálezy z období platěnické fáze KLPP. Nálezová situace podle nás naznačuje, že fortifikace II. severního předhradí zřejmě existovala již nejpozději v době popelnicových polí a ve středověku byla pouze opětovně využita.

Obr. 5: Bílavsko – hrad Chlum, plán lokality a prostorová distribuce artefaktů z jednotlivých období osídlení. Vysvětlivky: KLPP – kultura lužických popelnicových polí, PS – pozdní středověk, autor: V. Dudková.

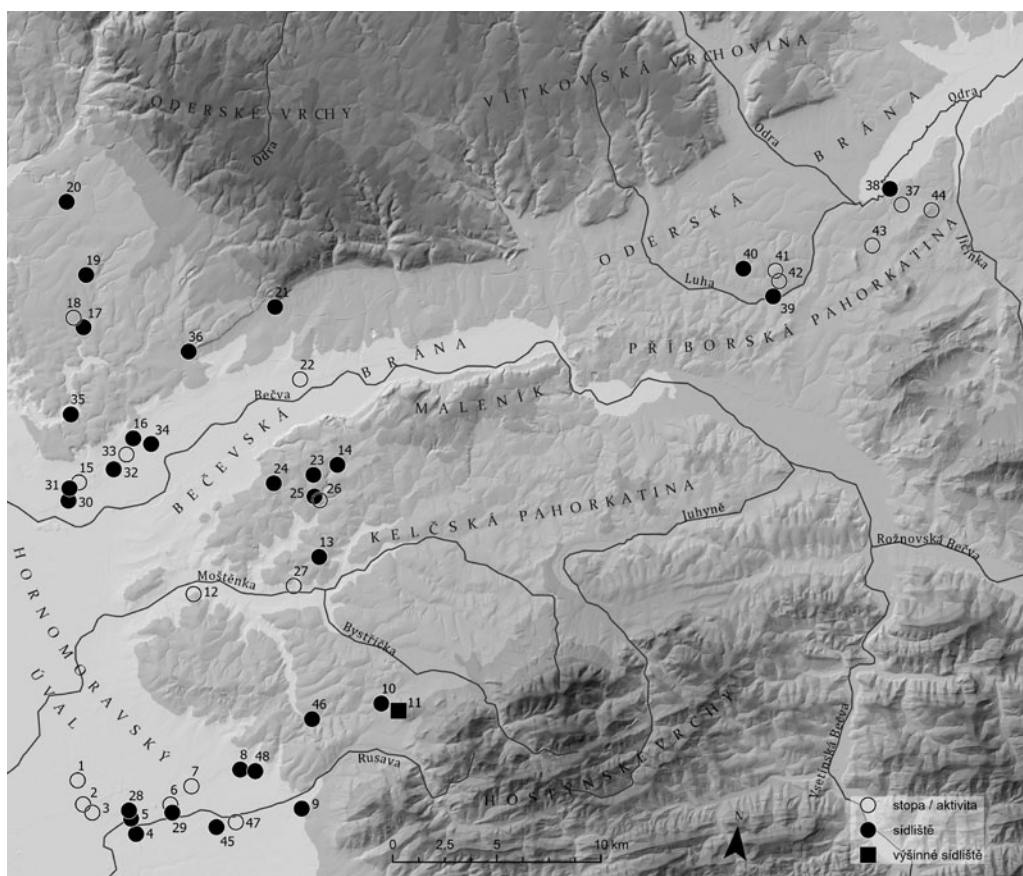
Okolní osídlení oblasti v neolitu a v časném eneolitu

Při popisu osídlení zájmové oblasti Kelčské pahorkatiny s přilehlými částmi Moravské brány a Hornomoravského úvalu jsme se opírali především o informace o jednotlivých archeologických lokalitách ze Státního archeologického seznamu² a o data z Heuristické mapy archeologických památek³, která je jedním z výstupů výše uvedeného grantového projektu NAKI II. Proto kvůli přehlednosti nebudeme dále v textu při výčtu lokalit uvádět tyto dva hlavní informační zdroje (ostatní použité citace uváděny budou).

Intenzita osídlení Moravské brány průběhu věků kolísá, přičemž se někdy mění i lokální kumulace osídlení. Zatímco například ve starším neolitu na pravém břehu Odry osídlení takřka chybí, na levobřeží tvoří osídlení kultury s lineární keramikou řetězovitě uspořádanou kumulaci sídlišť (Bravantice, Studénka – Záhumení, Butovice – historické jádro, Butovice – Dolní čtvrtě, Pustějov – Dolní role, Kujavy – Fulvářky, Hladké Životice – Velká strana, Suchdol nad Odrou – Šenkovy domy), zaměřenou zčásti na distribuci silicitů krakovsko-čenstochovské proveniencie (JANÁK et al. 2016; JANÁK 2018). Komunikační spojení této kumulace směrem na jihozápad po překročení ohybu Odry u Mankovic naznačuje sídlištní enkláva u Blahutovic (polohy Zadní pole a U mlýna) a sídliště Bělotín 7. Odtud spojení pokračovalo k Pomoraví Bečevskou bránou, v jejíž jihozápadní části se na pravobřeží Bečvy rýsuje velká sídlištní koncentrace mezi Lipníkem nad Bečvou a Přerovem (Loučka – Prostřední, Loučka – Padělky, Bohuslávky – Padělky, Dolní Újezd u Lipníka nad Bečvou – Díly, Lipník nad Bečvou – Nad Šraňky, Haškovec, Chmelnice, Veselíčko – U Vlčinců, Zámecký kopec, Končiny, Prosenice – Nadloučí, Draždř, Lýsky – Nad struhou, Lýsky – Nad Žebračkou, Popovice u Přerova – Za dráhou, U žebračky, Přerov – intravilán).

Absence osídlení ve střední a východní části Kelčské pahorkatiny jen potvrzuje předpoklad, že hlavní komunikační koridor mezi Moravou a Slezskem v tomto období zřejmě vedl oběma částmi Moravské brány – tj. Bečevskou a Oderskou bránou, konkrétně jejich severozápadním okrajem podél úpatí Nížkého Jeseníku. Nic na tom zřejmě nemění ani kumulace osídlení na horním toku Šišemky (Lhota u Lipníka nad Bečvou – Malé Stráně, Radošín u Lipníka nad Bečvou – Mesla, Hlinsko – Za Mlynářovým, Kladníky – Na Kopci, Kladníky – Kunkov, Záhumenky, Na Kopci, Kladníky – Obřansko, Amerika a Bezuchov – Přední Hony, Zadní hony), ani kumulace osídlení na středním toku Moštěnky mezi Dřevohosticemi a Horní Moštěnicí (Turovice – Díly za vodou, Domaželice – V černém, Želatovice – Za mlýnem, Prusy – Závrbky; Beňov – Horní újezd; Horní Moštěnky – Mlýnský náhon, přičemž poslední z nich leží již v prostoru Hornomoravského úvalu). Sídelní enkláva na středním toku Rusavy leží již v prostoru úvalu (Hlinsko pod Hostýnem – historické jádro; Žopy – Hrabí; Rymice – Na blani, Vrchní blani, Zadní blani; Rymice – Dlouhé přední nivy, Přední padělky; Količín – Újezd; Količín – Nad hliničí; Třebětice – Újezd; Hulín – Pravčice – U Obrázku; Hulín – Pravčice – Višňovce) a lokalita v Hlinsku pod Hostýnem pak představuje jakousi vysunutou východní výspu enklávy do Kelčské pahorkatiny, a to přibližně v prostoru lokality Bílavsko – hrad Chlum. Všechny tři kumulace se nacházejí na hranici mezi nížinnou oblastí úvalu a západní částí pahorkatiny a podle geografické situace jsou spíše součástí osídlení kultury s lineární keramikou ve východní levobřežní části středního Pomoraví, přičemž nejzazší sídelní enkláva na Šišemce je jako jediná situovaná v pahorkatině, resp. u západního cípu Maleníku, a navazuje tak na sídlištní kumulaci na Bečvě.

Nejstarší doložené osídlení kopce Chlum u Bílavka spadá do období mladšího neolitu, resp. časného eneolitu, a náleží lengyelské kultuře. I v tomto období je situace ohledně osídlení zájmové oblasti podobná výše slovně popsané staroneolitické (obr. 6). Na západním okraji Kelčské pahorkatiny se nám rýsují tři kumulace osídlení, a to opět na horní Šišemce, na středním toku Moštěnky a na středním toku Rusavy,

Obr. 6: Bílavsko – hrad Chlum a osídlení širší oblasti v mladším neolitu a časném eneolitu.

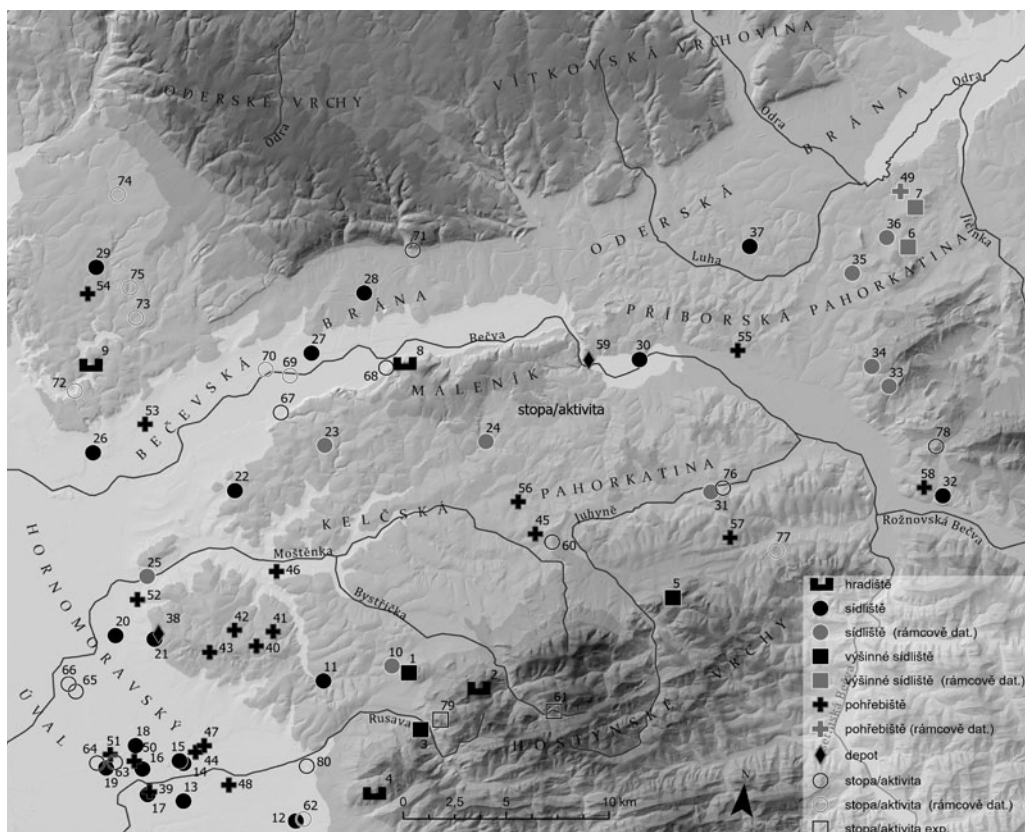
Soupis lokalit: 1 – Hulín – Vysoké trní, 2 – Hulín – Úzké (Přední a Zadní Ouzké), 3 – Hulín – Za Pořučkem a Stančíkova skála (U Isidorka), 4 – Hulín – Pravčice – Višňovce, 5 – Pravčice 1 – Pravčické nivky, 6 – Pravčice 3 – Podsedky, 7 – Rymice – Dlouhé přední nivy, Přední Padělky, 8 – Rymice – Na blani, Vrchní blani, Zadní blani, 9 – Žopy – Hrabí, 10 – Bílavsko – Za Trávníkem, 11 – Bílavsko – hrad Chlum, 12 – Prusy – Niva u Prus, 13 – Dřevohostice – Pláňavy, mohylník, 14 – Kladníky – Kunkov, Záhumenky, Na Kopci, 15 – Předmostí – Malé Předmostí, Široký, 16 – Lýsky – Padělky u Lýsek, 17 – Tršice – Nad dolním Mlýnem, U prostředního mlýna, 18 – Tršice – Za hruškou, Pazdernice, 19 – Tršice – Padělky a Nad rybníkem, 20 – Přáslavice u Olomouce – Kocourovce, 21 – Dolní Újezd u Lipníka nad Bečvou 1 – Dílnice a Spálová, 22 – Lipník nad Bečvou – Stromovka, Nad Šraňky, Haškovec, Chmelnice, 23 – Kladníky – Obransko, Amerika, 24 – Prusínky – Dílce, 25 – Šišma – Domovina, 26 – Šišma – severně od obce, 27 – Turovice – Díly za vodou, 28 – Hulín – Pravčice – U Obrázku, 29 – Količín – Šeblínek, 30 – Dluhonice – Dolní Újezd, 31 – Předmostí – Díly, 32 – Popovice u Přerova – Za dráhou, U Žebračky, 33 – Lýsky – historické jádro, 34 – Prosenice – Nad loučí, Draždíř, 35 – Čekyně – Žalkov, 36 – Veselíčko – U Vičinců, Zámecký kopec, Končiny, 37 – Bernartice n. O. – katastr, 38 – Bernartice n. O. – Za břehy, 39 – Blahutovice – U Dubského Mlýna, 40 – Blahutovice – Zadní pole, 41 – Blahutovice – katastr, 42 – Blahutovice – Pískovna, 43 – Hůrka – Břeží, 44 – Šenov u N. Jičina – studánka, 45 – Všetuly – výrobní hala Morava, 46 – Prusinovice – Dolní odomče, 47 – Všetuly – U Jámy, Tesco, 48 – Holešov – Sádky, autoři: P. Kováčik, P. Dvořák.

s tím, že východní výspou posledně jmenované je nížinné sídliště v trati Za Trávníkem u Bílavska a námi zkoumané výšinné sídliště Chlum u Bílavska. Ve střední a východní části Kelčské pahorkatiny lengyelské osídlení chybí, a tak se zdá, že spojení Pomoraví s Poodřím vedlo opět i v této době Bečevskou bránou. Každopádně se nám opět objevuje sídelní enkláva v okolí Blahutovic, tj. ještě před mankovickým ohybem Odry, zde reprezentovaná hornoslezskou lengyelskou skupinou. Další pokračování koridoru směrem na severovýchod vede opět zřejmě hlavně pravobřežím Odry, kde se kromě sídlišť s doloženým předchozím staroneolitickým osídlením (Hladké Životice – Velká strana, Pustějov – Dolní role) objevují i nově osídlené polohy (Hladké Životice – u soutoku Husího a Děrenského potoka, Hladké Životice – Vrásčítý, Kujavy a Pustějov – Hůrský), přičemž další stopy osídlení byly zachyceny u Jestřábí, u Stachovic, u Děrného a u Bílovce. Tentokrát se však již objevuje osídlení na protilehlém pravém břehu Odry, i když často představované spíše ojedinělými nálezy broušené industrie u Janovic, u Hůrky, u Bernartic nad Odrou a u Šenova u Nového Jičína, ale nově se zde objevují stopy osídlení strategických výšinných poloh (Kotouč u Štramberka a snad i Kojetín – Požaha). Lengyelské osídlení je pak dál doloženo nálezy na Příborsku a u Brušperka (PETR 2020, 69–74). Každopádně výše uvedená výšinná sídliště jsou podobně jako Chlum umístěna na dominantních polohách na hranici zdejší lengyelské sídelní oikumeny v širším prostoru Moravské brány, a to na západních či severozápadních výběžcích sousedních hornatých oblastí.

Situace v období popelnicových polí

Archeologické nálezy náležící slezské a platěnické fázi kultury lužických popelnicových polí dokládají osídlení Chlumu u Bílavska v pozdní době bronzové a v době halštatské. Doba popelnicových polí je co do intenzity vrcholným obdobím pravěkého osídlení oblasti a v pozdní době bronzové patří Chlum do řetězce opěrných bodů situovaných na západních a severozápadních výběžcích Hostýnských vrchů a lemujících tak soudobé osídlení pahorkatiny (obr. 7). Řetězec začíná na západním cípu pohoří hradištěm Lukoveček – hrádek u Přílepu, v jehož blízkosti jsou tři nedaleké lokality u Holešova, hradiště ale mohlo představovat refugiální zázemí i pro velkou sídelní koncentraci na ohybu Rusavy u Hulína. Následuje kumulace pozdněbronzových fortifikací a výšinných sídlišť na malém prostoru zhruba mezi vyústěním Rusavy a Bystřičky z Hostýnských vrchů, a to jmenovitě na lokalitách Brusné – hrad Křídlo, Brusné – Dudovka, Bílavsko – hrad Chlum, Slavkov pod Hostýnem – hradiště Hostýn a Chvalčov – Bludný (PARMA 1998; 2006). Směrem dál na severovýchod je na severním okraji Hostýnských vrchů hradiště Kunovice – Světlíkov, které snad souvisí se sídelní enklávou u Horního Újezdu či další enklávou u Kelče. Zde je však nutno uvažovat o připojení další větve osídlení v tomto prostoru. Ta patrně vycházela z relativně hustě osídleného prostoru západního okraje pahorkatiny při vyústění Mošťenky do úvalu, kde ji mimo jiné dokládají i čtyři mohylníky v Kosteleckém lese, a směřovala na východ proti toku Mošťenky až k jejímu rozvodí s Juhyní u Horního Újezda. Další stopy osídlení se navíc pak nachází na severním okraji pahorkatiny při jejím kontaktu s Maleníkem.

Každopádně Kelčská pahorkatina je na severovýchodě ukončena tokem Bečvy, kde přechod pozdně bronzového osídlení na její druhý břeh indikují lokality u Černošína (depot a sídliště). Na druhé straně koridor pokračuje osídlením navazující části Poodří, konkrétně sídlištěm na „tradiční“ polykulturní lokalitě Blahuto-

Obr. 7: Bílavsko – hrad Chlum a osídlení širší oblasti v pozdní době bronzové.

Soupis lokalit: 1 – Bílavsko – hrad Chlum, 2 – Slavkov pod Hostýnem – hradiště Hostýn, 3 – Brusné – hrad Křídlo, 4 – Lukoveček – hrádek u Přilep, 5 – Kunovice – Světlkov, 6 – Bernartice n. O. – ESA 120, 7 – Bernartice n. O. – ESA 123, 8 – Týn nad Bečvou – hrad Helfštýn, 9 – Čekyně – Hradičko, Hrubý les, 10 – Bílavsko – Za Trávníkem, 11 – Prusinovice – Dolní odomče, 12 – Holešov – přeložka Mojeny, poloha I, 13 – Třebětice – Zadní Probovice, 14 – Pravčice 3 – Podsedky, 15 – Pravčice 2 – Losky, 16 – Hulín – Pravčice – U Obrázku, 17 – Hulín – Pravčice – Višňovce, 18 – Pravčice – Hulín 4 – Vrbičné, 19 – Hulín – Za potůčkem a Stančíkova skála (U Isidorka), 20 – Řikovice u Přerova – Za dráhou, 21 – Stará Ves u Přerova – Zadní čtvrtě, 22 – Tučín – Nad žilbkem, 23 – Kladníky – Obransko, Amerika, 24 – Horní Nětčice – Vráblíce, 25 – Horní Moštěnice – Nad Souhrady, 26 – Předmostí – Malé Předmostí, Široký, 27 – Lipník nad Bečvou – Stromovka, Nad Šraňky, Haškovec, Chmelnice, 28 – Loučka – Prostřední, 29 – Tršice – Podejšky, 30 – Černošín – Zlámaná, 31 – Kelč – Pod Buky, 32 – Krhová – Na kopci ESA 26, 33 – Perná u Val. Meziříčí – Zákopce, ESA 149, 34 – Perná u Val. Meziříčí – ESA 148, 35 – Starojická Lhota – ESA 135, 36 – Vlčov u St. Jičína – ESA 128, 37 – Blahutovice – U Dubského Mlýna, 38 – Přestavky u Přerova – Za Humny, 39 – Hulín – Pravčice – Višňovce, 40 – Kostelec u Holešova – Kostelecký mohylník I a VIII, 41 – Kostelec u Holešova – Kostelecký mohylník II, III, IX, IV, 42 – Kostelec u Holešova – Kostelecký mohylník V a VIII, 43 – Kostelec u Holešova – Kostelecký mohylník X a XI, 44 – Količín – Újezd, 45 – Horní Újezd – historické jádro, 46 – Domaželičky – Žerávi, 47 – Rymice – Dlouhé přední nivy, Přední Paděly, 48 – Všetuly – výrobní hala Morava, 49 – Bernartice n. O. – u kravína, 50 – Hulín – Přední od Hučnice, 51 – Hulín – U Isidorka a Nad Potočí, 52 – Dobřčice – Pod Křížem, 53 – Lýsky – Nad struhou, 54 – Tršice – Za hruškou, Pazdemice, 55 – Milošice nad Bečvou – Pod Buštínem, 56 – Býškovice – Záhumení, 57 – Police u Val. Meziříčí, 58 – Krásno nad Bečvou – Helfštýn, 59 – Černošín – Vápenky, 60 – Horní Újezd – Rozhraní, 61 – Chvalčov – Bludný, 62 – Holešov – přeložka Mojeny, poloha II, 63 – Hulín – U Isidorka, 64 – Hulín – Úzké (Přední a Zadní Ouzké), 65 – Břest – Zadní kraváky, 66 – Žalkovice – Zadní trávníky, 67 – Sušice u Přerova – Dilnice, 68 – Týn nad Bečvou – historické jádro, 69 – Lipník nad Bečvou – U splavu, 70 – Osek nad Bečvou – Chabrov, 71 – Podhoří na Moravě – historické jádro, 72 – Čekyně – Žeravice, 73 – Tršice – Zátěš, 74 – Daskabát – U sláného 1, 75 – Tršice – Hostinův důl, 76 – Kelč – Sekyrky, 77 – Branky – Smí dolina, 78 – Bynina – Obilná, 79 – Brusné – Dudovka, 80 – Holešov – U koupaliště, autoři: P. Kováčik, P. Dvůřák.

vice – U Dubského mlýna a rovněž tradiční sídelní enklávou u Bernartic nad Odrou. Tato enkláva je spolu s dalšími enklávami u Příbora a u Fryčovic či sídlištěm u Kopřivnice již součástí pruhu pozdněbronzového osídlení prostoru Oderské brány, které se tentokrát táhne podél její jihovýchodní strany, tj. na pravobřeží Odry. Sídelní pruh lemují hradiště a výšinná sídliště, situovaná na výrazných strategických kopcích Podbeskydské pahorkatiny v tomto prostoru (Jičina – Požaha, Štramberk – Kotouč, Hukvaldy – hrad, Staříč – ESA 53, Strážnice). Osídlení levobřeží Odry je v tomto období zřejmě velmi řídké, využití tohoto prostoru naznačuje pouze depot u Mankovic (datovaný ovšem spíše na přelom mladší a pozdní doby bronzové), a pak máme doklady osídlení až na výšinné poloze Landek u Kablova/Peříkovic (PETR 2020, 130–147).

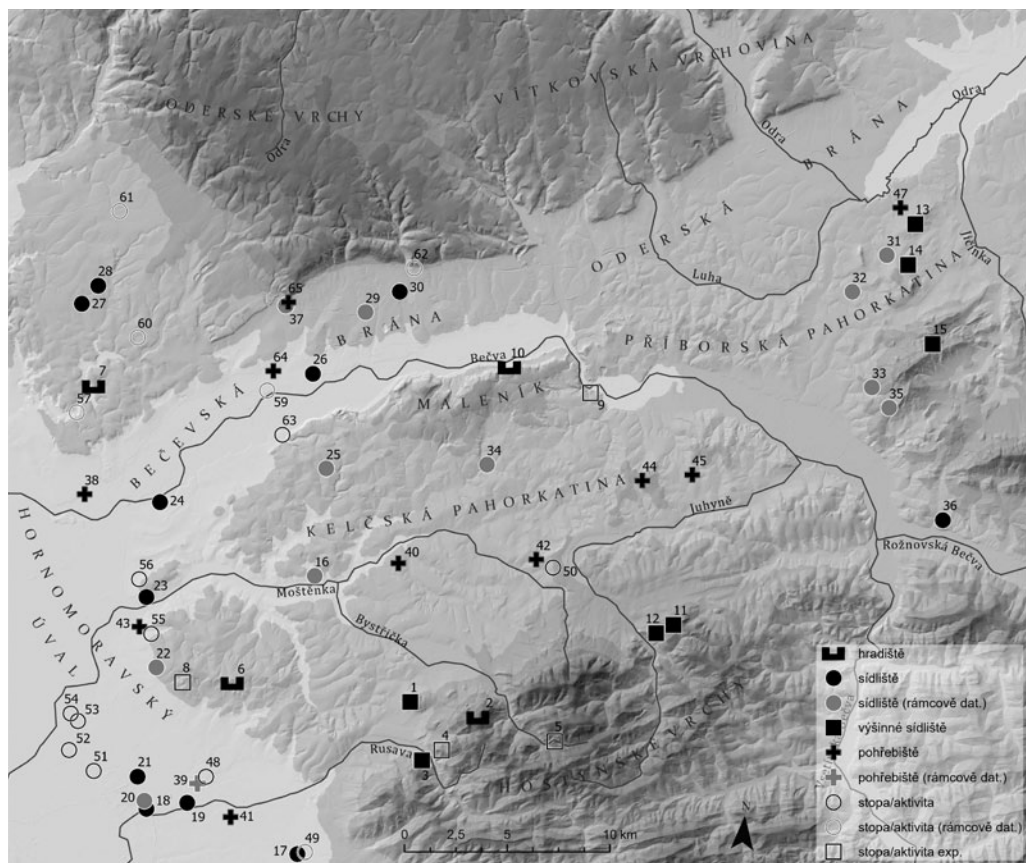
Na středním toku Bečvy se osídlení patrně větvalo, poněvadž ho máme doložené na jejím pravobřeží, a to na úpatí východního cípu Moravskoslezských Beskyd poblíž Perné u Val. Meziříčí a i nad soutokem Rožnovské a Vsetínské Bečvy.

Z výše uvedeného se zdá, že osídlení centrální a severovýchodní části Kelčské pahorkatiny v pozdní době bronzové by přímo mohlo souviset s výrazně akcentujícím sídelním, ale i komunikačním využíváním pravobřeží Oderské brány, které navíc umocňovaly tendence pronikat proti toku Bečvy do hloubi Hostýnsko-vsetínské hornatiny. Osídlení Bečevské brány v tomto období sice neabsentuje, máme zde doloženo několik lokalit, včetně fortifikace na hradě Helfštýn u Lipníka nad Bečvou, které se však koncentrují v její jihozápadní části, zatímco v severovýchodní části chybí.

Sídelní struktura celé zájmové oblasti se výrazně nemění ani v následující době halštatské (obr. 8), kdy kultura lužických popelnicových polí plynule přechází do plátenické fáze. Největší koncentrace je opět u ohybu Rusavy u Hulína, tj. již v prostředí Hornomoravského úvalu. Od ní patrně i v této době vedlo spojení proti toku Rusavy podél úpatí Hostýnských vrchů na severovýchod. I když nížinná sídliště nám zde v této době dosud chybí, dokládá to hlavně pokračování osídlení hradišť a výšinných sídlišť z předchozí doby, resp. osídlení nových, jako např. Kunovice – Kunovská Hůrka (PARMA 1999; 2006).

Další sídelní koncentraci máme doloženou opět i na západním okraji Kelčské pahorkatiny, při vyústění Moštěnky z pahorkatiny do úvalu, které na jižním okraji Kosteleckého lesa doplňuje fortifikace Kostelec u Holešova – hrad. Odtud se vine proti toku Moštěnky na východ další větev osídlení (lokality Nahošovice – Hatě, Blazice – Nad Humny), která se pravděpodobně opět v místě rozvodí mezi Moštěnkou a Juhyní (lokality u Horního Újezda) spojovala s výše popsanou jižnější větví od Rusavy. Pokračování osídlení ve východní části pahorkatiny dokládají pohřebiště u Kelče (Kelč – Strážné a Kelč – Suchá Hora, Široká). Osídlení máme doloženo rovněž i na severním okraji pahorkatiny, resp. na jižních úpatích Maleníku, ale především na výšinné poloze Ústí – Hradisko, což dokládá snahu o kontrolu předpokládaného přechodu meandrující Bečvy situovaného v tomto prostoru.

I osídlení v navazující oblasti koridoru Oderské brány se opět soustřeďuje na pravobřeží Odry, kde zaujímá převážně stejné polohy či mikroregiony jako v předchozím období (Kotouč u Štramberka, Hukvaldy – hrad, Příbor – ESA 19, výrazná enkláva u Staříče), pár lokalit se však objeví i na levobřeží Odry (PETR 2020, 131–147). Pořád je v této době patrná i sídelní „odbočka“ na jihovýchod proti toku Bečvy. Ani Bečevská brána v této době však nezůstala opomenuta, osídlení je ale opět především v její jihozápadní části s tím, že předchozí Helfštýn v roli místní fortifikace vystřídalo hradiště Paršovice – Gabrielka.

Obr. 8: Bílavsko – hrad Chlum a osídlení širší oblasti v pozdní době halštatské.

Soupis lokalit: 1 – Bílavsko – hrad Chlum, 2 – Slavkov pod Hostýnem – hradiště Hostýn, 3 – Brusné – hrad Křídlo, 4 – Brusné – Dudovka, 5 – Chvalčov – Bludný, 6 – Kostelec u Holešova – Hrad, hradiště, 7 – Čekyně – Hradisko, Hrubý les, 8 – Stará Ves u Přerova – Lačnov, 9 – Ústí – Hradisko, 10 – Paršovice – Gabriela, 11 – Kunovice – Světlík, 12 – Kunovice – Kunovská Hůrka, 13 – Bernartice n. O. – ESA 123, 14 – Bernartice n. O. – ESA 120, 15 – Kojetín u Starého Jičína – hradiště Požaha, 16 – Nahošovice – Hatě, 17 – Holešov – přeložka Mojeny, poloha I, 18 – Pravčice 1 – Pravčické nívky, 19 – Količín – Šeblínek, 20 – Hulín v Pravčice – U Obrázku, 21 – Pravčice – Hulín 4 – Vrbičné, 22 – Stará Ves u Přerova – Zadní čtvrtě, 23 – Horní Moštěnice – Hliník, 24 – Přerov – nemocnice, 25 – Kladníky – Obransko, Amerika, 26 – Lipník nad Bečvou – Stromovka, Nad Šraňky, Haškovec, Chmelnice, 27 – Tršice – Blata, 28 – Tršice – Podejšky, 29 – Loučka – Prostřední, 30 – Podhoří na Moravě – Šhony, 31 – Vlčnov u St. Jičína – ESA 128, 32 – Starojická Lhota – ESA 135, 33 – Perná u Val. Meziříčí – ESA 148, 34 – Horní Nětčice – Vrblice, 35 – Perná u Val. Meziříčí – Zakopec, ESA 149, 36 – Krhová – Na kopci ESA 26, 37 – Dolní Újezd u Lipníka nad Bečvou 1 – Dílnice a Spálová, 38 – Dluhonice – Dolní Újezd, 39 – Količín – Újezd, 40 – Blazice – Nad Humny, 41 – Všetuly – výrobní hala Morava, 42 – Horní Újezd – historické jádro, 43 – Dobrčice – Pod Křížem, 44 – Kelč – Strážné, pohřebiště KLPP, 45 – Kelč – Suchá Hora, Široká, 46 – Krásno nad Bečvou – Helštýn, 47 – Bernartice n. O. – u kravína, 48 – Rymice – Dlouhé přední nívy, Přední Padělky, 49 – Holešov – přeložka Mojeny, poloha II, 50 – Horní Újezd – Rozhraní, 51 – Hulín – Vysoké trní, 52 – Břest – Nívy, 53 – Břest – Zadní kraváky, 54 – Žalkovice – Zadní trávníky, 55 – Dobrčice – Nad Chmelínem, 56 – Horní Moštěnice – Díly pod Čupy, 57 – Čekyně – Žeravice, 58 – Lipník nad Bečvou – U splavu, 59 – Osek nad Bečvou – Chabrov, 60 – Tršice – Zátěš, 61 – Daskabát – U slaného 1, 62 – Podhoří na Moravě – historické jádro, 63 – Sušice u Přerova – Dílnice, 64 – Osek nad Bečvou – Za kločínem, 65 – Dolní Újezd u Lipníka nad Bečvou 1 – Dílnice a Spálová, autoři: P. Kováčik, P. Dvořák.

Závěr

Analýza distribuce artefaktů pocházejících z jednotlivých etap osídlení lokality Bílavsko – hrad Chlum naznačuje, že část dochovaného fortifikačního systému mohla pocházet již z pravěku a ve středověku byla druhotně ve větší či menší míře využita. Překvapivě se to týká především prostoru II. severního předhradí, které bylo dosud považováno spíše za pozdně středověkou součást hradu s funkcí vojenského tábořiště.

Poměrně specifická poloha a geomorfologie lokality determinuje její roli v intencích osídlení širší oblasti Kelčské pahorkatiny, označované v historické době jako Záhoří. Zatímco západní rovinatější část této oblasti, přecházející do Hornomoravského úvalu, má charakter starého sídelního území, osídlení východní vlněné části pahorkatiny má spíše periferní charakter, který byl výrazněji osídlován pouze v některých obdobích. Zdá se, že v obdobích, kdy se osídlení omezuje na západní část pahorkatiny, je prostor kolem Chlumu u Bílavka prostorem na samé hranici tohoto osídlení (podobně jako prostor u soutoku Moštěnky a Bystřičky, či prostor kolem Hlinska na styku Kelčské pahorkatiny, Maleníku a Bečevské brány) a lokalita mohla sloužit jako jakýsi opěrný bod na této hranici. V obdobích, kdy osídlení proniká hlouběji do nitra pahorkatiny, se Chlum u Bílavka, resp. prostor kolem něho (Hostýn v latěnu) snad stává spíše strategickým uzlem na předpokládané komunikaci vedoucí Kelčskou pahorkatinou od Hornomoravského úvalu k Oderské bráně. Význam tohoto prostoru v pozdní době bronzové a v době halštatské podtrhuje výskyt čtyř dalších výšinných sídlišť, resp. hradišť na velmi malém území (cca 20 km²).

Zajímavé je, že pravěké etapy osídlení Kelčské pahorkatiny zpravidla korespondují s osídlením pravé, jihovýchodní části Oderské brány. Výrazně se to projevuje v období popelnicových polí. Pás osídlení se táhne od velké sídelní koncentrace u ohybu Rusavy u Hulína směrem na severovýchod, proti toku Rusavy a podél úpatí Hostýnských vrchů, na jejich výběžcích nalezneme hned několik hradišť nebo výšinná sídliště, přes lokality na horním toku Moštěnky a další enklávy v okolí Kelče až k Bečvě. Po překročení meandrující Bečvy u Ústí, resp. u Černočina pokračovalo osídlení sídelními enklávami na pravobřeží Odry až k toku Ostravice na Frýdecko-Místecku. Význam patrně měla i možná odbočka v Pobečví směrem do nitra Moravskoslezských Beskyd.

Kelčská pahorkatina představovala v minulosti zřejmě jakousi paralelní alternativní větev Moravské brány, resp. její jižní části – Bečevské brány, přičemž v některých pravěkých či raně středověkých obdobích (pozdní eneolit, doba popelnicových polí, latén, doba římská, mladohradištní období) ji významem možná převyšovala.

Příspěvek je výsledkem projektu „Historická krajina na pomezí Slezska a Moravy“ (č. DG18P02OVV017), podporovaného MK ČR v rámci „Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II)“.

Poznámky:

¹ pozn.: tyto výstupy bohužel nejsou vhodné pro publikaci v černobílém periodiku.

² přístupná na <http://isad.npu.cz/> (30.11.2020)

³ přístupná na <https://historickakrajina.cz/mapa/heuristicka.html> (30.11.2020)

Prameny:

Heuristická mapa archeologických památek (dostupné na <https://historickakrajina.cz/mapa/heuristicka.html>, 30. 11. 2020)

KOHOUTEK, J. 1984: Bílavsko – Chlum. Nepublikovaná nálezořá zpráva, č. j. 983/91. ARÚB AV ČR.

KOVÁČIK, P. – DUDKOVÁ, V. 2018: Bílavsko – Chlum. Nepublikovaná nálezořá zpráva, NZ 50/2018. Archaia Olomouc, z.ú.

PETR, T. 2020: Kartografie pravěku Oderské brány, nepublikovaný rkp. diplomové práce, Ústav archeologie FPF SU v Opavě, Opava.

Státní archeologický seznam (ŠAS), součást Informačního systému o archeologických datech Národního památkového ústavu (dostupné na <http://isad.npu.cz/>, 30. 11. 2020)

ŠČUČKA, J. – MARTINEC, P. 2020: Chlum u Bílavka. Nepublikovaná zpráva z geologického průzkumu lokality. Ústav geoniky AV ČR, v.v.i.

Literatura:

DEMEK, J. – MACKOVČIN, P. a kol. 2006: Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny. Brno.

JANÁK, V. – PAPÁKOVÁ, K. – PŘICHYSTAL, A. – KOVÁČIK, P. – RATAJ, P. – HOŘÍNKOVÁ, A. 2016: Neolitické osídlení v okolí Studénky a úloha zdejšího mikroregionu kultury s lineární keramikou v distribuci silicítů krakovsko-čenstochovské jury. Současný stav poznání. Slovenská archeológia 64 – 1., 1–63.

JANÁK, V. 2018: Dálková distribuce silicítů krakovsko-čenstochovské jury směrem na západ u kultury s lineární keramikou. In: JANÁK, V. – FURMANEK, M. – PŘICHYSTAL, A. – STUHLÍK, S. (eds.): Petroarcheologický výzkum neolitu a eneolitu ve Slezsku. Acta archaeologica Opaviensia 5, 103–138.

JANIŠ, D. – VRLA, R. a kol. 2018: Hrady Zlínského kraje. Lukov.

KOHOUTEK, J. 1992: Nová výšinná pravěká sídliště na severní Moravě. Pravěk NŘ 2/1992, 261–273.

KOHOUTEK, J. 1995: Hrady jihovýchodní Moravy. Zlín.

NEKVASIL, J. 1978: Mohylníky lužické kultury na Moravě. Památky archeologické LXIX. 52–116.

PARMA, D. 1998: Výšinné lokality mladšího pravěku na jihovýchodní Moravě. Výsledky prospekce v roce 1997. In: Slovákco, svazek XL. Uherské Hradiště, 99–113.

PARMA, D. 2006: Výšinné lokality mladšího pravěku na jihovýchodní Moravě – současný stav poznání. Pravěk NŘ 17, 263–300.

PODBORSKÝ, V. 1993: Nástup zemědělské civilizace (neolit). In: Podborský a kol., Pravěké dějiny Moravy, Brno, 116.

Páni z Krásna, jejich majetkové zázemí a sociální vazby (K otázce stratifikace moravské šlechty ve vrcholném středověku)

/ Lords of Krásno, Their Financial Background and Social Links (On the Question of the Stratification of the Moravian Nobility in High Middle Ages)

Dalibor Janiš

Abstract:

The contribution focuses on the problems of establishing the evolution trends of nobility in Bohemian countries in High Middle Ages using the example of the lords of Krásno. The family members are recorded from the end of the 13th century at which time they owned extensive allodial estates alongside the river Bečva. They were also among the vassals of the Bishop of Olomouc. They organized extensive colonisation of their lands. In the middle of the 14th century the family moved its activities to central Moravia and diminished among the more wealthy strata of gentry. The sources state records of their property; the genealogy of the family is, however, unclear at times. Some of the members of the family were in business relations to families of lords.

Keywords:

Moravia, nobility, estates, Middle Ages

Úvod

Současná domácí medievistika věnuje již řadu let zvýšenou pozornost problematice vzniku a vývoje šlechty ve středověkých českých zemích. K často diskutovaným otázkám patří formování rané nobility, povaha jejího nemovitého (půdního) majetku či úloha a charakter beneficiárního systému (a později lenního zřízení) v návaznosti na utváření správních a soudních struktur v Čechách a na Moravě.¹ K významným tématům patří také vznik šlechtických dominií a podíl na kolonizaci ve 13. a 14. století (ŽEMLIČKA 2014, 61–252; KLÁPŠTĚ 2005, 169–292). Starší i současná historiografie se opakovaně vrací k otázce vnitřní stratifikace nobility (utváření tzv. vyšší a nižší šlechty) a s ní spojené šlechtické titulatury.² V neposlední řadě pak byly nověji publikovány práce k úloze panovnických a velmožských dvorů či otázkám šlechtické klientely.³

Uvedené aspekty vývoje středověké nobility v Čechách a na Moravě je nutno analyzovat na příkladě jednotlivých rodů a jejich majetkového zázemí.⁴ Zatímco velkým, zejména panským rodům je v posledních letech věnován zvýšený zájem badatelů, některé méně významné rody pak zůstávají poněkud stranou, byť i nižší šlechtě se v posledních letech dostalo zasloužené pozornosti.⁵ Jeden z rodů, kterým dosud nebyla věnována větší pozornost, představují páni z Krásna, jejichž působení je spjato s prostorem horního Pobečví a později střední Moravy. Jeho příslušníci vstupují do mluvy písemných pramenů v samém závěru 13. století a připomínají se až do počátku 15. století, kdy rod patrně vymřel po meči. Pramenná základna k historii pánů z Krásna je omezená na diplomatický materiál pro období kolem přelomu 13. a 14. století a poté až pro 60. a 70. léta 14. století (z této doby pochází také relevantní sfragistický materiál). Dalšími klíčovými prameny jsou moravské zemské desky dochované kontinuálně od roku 1348 a soudní agenda moravského zemského soudu zachovaná od roku 1374 (pro poslední třetinu 14. století však neúplně). Posledně uvedené prameny pak umožňují detailnější – byť ne celistvý – vhled do majetkového zázemí rodu.

Počátky rodu

Nejstarším známým členem rodu, písicím se podle Krásna, je **Bohuslav**, jenž se připomíná mezi lety 1299 a 1310. Nejprve vystupuje mezi svědky na listinách olomouckého biskupa Dětricha vydaných v Olomouci v roce 1299 v odstupu necelého mě-

síce. První z nich nese datum 29. září a jejím příjemcem byl Farkaš, syn Vlka z Násilé, který jako biskupské léno obdržel les v rozsahu 60 lánů ležící „za Brušperkem“, jež měl kolonizovat a založit v něm město zvané Farkastadt. Druhá z listin je datována 21. říjnem a byla určena pro Gerlacha z Osoblahy, který obdržel lénem les ležící „za Místkem“ a určený za stanovených podmínek také k osídlení.⁶

Obě biskupské listiny se týkají kolonizace levobřeží řeky Ostravice a obsahují poměrně podrobný popis hranic obou udělených území, jejichž poloha na základě dosavadních interpretací však není úplně jasná.⁷ Je ale velmi pravděpodobné, že součástí zmiňovaných lén bylo území kolem Frýdlantu nad Ostravicí, jež byl patrně lokován v této době. Listiny tak zřetelně dokládají snahu olomouckého biskupa osídlit jihovýchodní část rozlehlého újezdu, který v 50. letech 13. století získal od hraběte Franka z Hückeswagenu olomoucký biskup Bruno.⁸

Bohuslav z Krásna (*de Crazna*) vystupuje jako svědek na obou listinách společně s dalšími biskupovými leníky. V obou je uveden společně s Mikulášem z Šaumburka, který byl purkrabím na biskupském hradě Šaumburku a současně rychtářem ve městě Kelči.⁹ Přítomnost obou šlechticů při zlistinění souvisela patrně se skutečností, že drželi statky v inkriminované oblasti a snad se i osobně podíleli (jako svědci?) na vymezení udělovaných lenních teritorií. Mikuláš současně patřil k užšímu biskupovu dvoru, neboť zastával úřad číšníka (*pincerna*). Jak bude ještě zmíněno, les udělený Gerlachovi z Osoblahy hraničil výslovně mimo jiné se statky pánů z Krásna. V listině pro Farkaše vystupuje mezi svědky také příjemce druhé listiny Gerlach z Osoblahy, ostatní svědci na obou listinách patřili k duchovním osobám (vesměs olomoučtí kanovníci) a k biskupovým leníkům.

Bohuslav i Mikuláš jsou v obou svědečných řadách zařazeni mezi *milites* (doslova tedy „rytíře“), zatímco méně významní biskupovi leníci jsou označeni jako *famuli*. Souhrnně jsou ve druhé z listin všichni nazváni jako *fideles nostri* (tj. naši věrní). Tato poměrně důsledně používaná terminologie související s označováním leníků a jejich „skupin“ se objevuje již v listinách biskupa Bruna a stejně tak i jeho nástupce Dětricha (JANIŠ 2008a, 360–361). Nejvýznamnější z biskupových leníků jsou v pramenech často uváděni s titulem *dominus* (tedy „pán“), kterým byli označováni příslušníci významných šlechtických rodů. V době kolem přelomu 13. a 14. století ještě šlechta nebyla rozdělena do jasně vymezených skupin, nicméně zřetelně existovala vrstva vyšší šlechty disponující vlastními svobodnými majetky a zastávající významné zemské a dvorské úřady. Nebyla to však po celé 14. století zcela uzavřená skupina a řada příslušníků nižší šlechty mohla (byť spíše výjimečně) mezi panské rody proniknout. Současně příslušnost k vyšší šlechtě nebyla v této době dědičná, takže ve 14. století se setkáváme s řadou původně „panských“ rodů, jejichž význam oproti předchozímu století dočasně či trvale poklesl (MEZNÍK 2008, 30–31; JAN 2011; 2019).

V případě některých biskupových leníků titul *dominus* odrážel především vzestup daného jedince, neboť většina leníků náležela spíše do kategorie nižší (služebné) šlechty – výjimku tvoří pochopitelně leníci z řad domácích panských rodů, jejichž postavení určovaly jiné faktory. Příkladem může být zmiňovaný Mikuláš ze Šaumburka, který pocházel z blíže neznámého ministeriálního rodu ze Saska a biskup jej v roce 1297 označil titulem „*dominus*“ (CDM V, 77–78, č. 75). Sám Bohuslav z Krásna výslovně titulem *dominus* uveden není, jeho čelní pozice v obou svědečných řadách, srovnatelná s Mikulášem z Šaumburka však ukazuje na jeho poměrně významné

postavení. Bohuslav sám patrně použil titul *dominus* v listině pro zuberského rychtáře z roku 1310, která je ale známa pouze v pozdějším českém překladu (*My pan Bohuslaw z Krasna...*).¹⁰ Citovaná listina pro Gerlacha z Osoblavy navíc dokládá zařazení rodu z Krásna k významnější části nobility i v popisu hranic lesa, jenž měl být vymezen krom jiného „*terminos dominorum de Crazna*“, tedy hranicemi pánů z Krásna (CDM V, 118, č. 114). Faktická příslušnost rodu k vyšší šlechtě vyplývala nepochybně z relativně velkého majetkového zázemí v době kolem přelomu 13. a 14. století. V průběhu 14. století, jak bude ještě ukázáno, však došlo k postupnému rozdělení původní domény a jednotliví členové rodu se postupně zařadili svou majetkovou držbou a mocenským potenciálem mezi nižší šlechtu. Původní příslušnost k vyšší nobilitě se odráží ještě v titulu Buška (I.) z Krásna, který je v roce 1348 jako jediný ze čtyř bratrů označen výslovně jako „*dominus*“ (ZDO I, 1, č. 4).

Listina olomouckého biskupa Jana s datem 17. září 1307 týkající se sporu mezi biskupem jako lenním pánem a několika leníky z východní Moravy zmiňuje soudní píi, ve které vystupuje Bohuslav z Krásna se svými bratry (*Bouslaus cum fratribus de Crasna*) (CDM VI, 7, č. 9). Bohuslav tak musel mít nejméně dva bratry, kteří však v pramelech přímo nevystupují. Jedním z nich mohl být, jak již bylo v literatuře konstatováno, **Vrš z Meziříčí** připomínaný v listině biskupa Dětiřicha pro Mikuláše ze Šaumburka z roku 1297 (CDM V, 77–78, č. 75; JANIŠ 1997, 332). Jméno Vrš se totiž objevuje v další známé generaci pánů z Krásna a navíc se toto jméno od druhé poloviny 13. a v průběhu 14. století objevuje ve šlechtickém prostředí v českých zemích spíše výjimečně.¹¹

Také další v rodě užívaná jména jsou poměrně nezvyklá (Stonař, Choten/Chotvar) a ukazují patrně na možný polský, respektive slezský původ rodu. Tomu by nasvědčovalo i erbovní znamení stojícího jelena, které je však doloženo až na pečetích pozdější generace po polovině 14. století (barvy jsou neznámé) (srov. PILNÁČEK 1930, 273–274, č. 912). V polské heraldice je tato figura známa už ve středověku v podobě černého jelena na stříbrném poli, později se objevuje i varianta červeného jelena na stříbrném poli (SZYMAŃSKI 2001, 110). Znamení jelena užívaly i některé rody v Čechách – zmínit lze především pány z Herštejna, kteří užívali znamení zlatého jelena stojícího na modrém štítě (erb včetně barev doložen pro druhou polovinu 14. století) (SEDLÁČEK 1925, 124; 2001, 100; OSN XI, 213). Pro moravské prostředí je figura doprava kráčejího jelena známa z roku 1285, a to na pečeti člena slavkovské komendy řádu německých rytířů komtura Gerlacha. V 15. století užíval figuru jelena ve skoku rytířský rod z Deštné (a z Liptyně) usazený na Opavsku (SEDLÁČEK 2003, 38–39; PILNÁČEK 1991, 196, č. 238). Heraldická literatura občas uvádí, že páni z Krásna užívali erbovní znamení medvěda a na něm sedící pannu, jež bylo shodné s erbovním znaméním vladyků z Čertoryj (KADICH – BLAŽEK 1899, 63, tab. 48. Srov. SEDLÁČEK 1925, 285, 298; PILNÁČEK 1991, 196, č. 238). Jde však zjevně o omyl způsobený patrně mylnou interpretací znamení na dochovaných pečetích, kdy poněkud robustně zobrazený jelen připomíná spíše zavalitou postavu medvěda a paroží bylo patrně interpretováno jako sedící postava. Páni z Krásna navíc byli s Čertoryjskými pravděpodobně spřízněni (viz dále).

Snahy o identifikaci dalších členů rodu narážejí na mlčení pramenů. Pokud zohledníme již zmiňovaná, nepřilíš obvyklá jména členů rodu, pak lze zmínit jistého „pana Stonaře“ (*dominus Stonarius*), který na konci srpna roku 1282 vystupuje ve svědečné řadě ve dvou listinách opavského vévody Mikuláše, týkajících se škod způsobených

rodem Benešoviců na statcích olomouckého biskupství. Mezi svědky je vedle Benešoviců a dalších šlechticů zmíněn v obou listinách Mikuláš z Šaumburka zastupující nepochybně biskupovy zájmy (k leníkům patřil nesporně také Děřřich Stange, uvedený s titulem moravského podkomořího). Uvažovaná vazba zmiňovaného Stonaře k rodu pánů z Krásna je ale pochopitelně čistě hypotetická a vychází z předpokladu příslušnosti Bohuslava z Krásna a jeho bratrů do okruhu biskupských leníků.¹²

Majetkové zázemí rodu v horním Pobečví

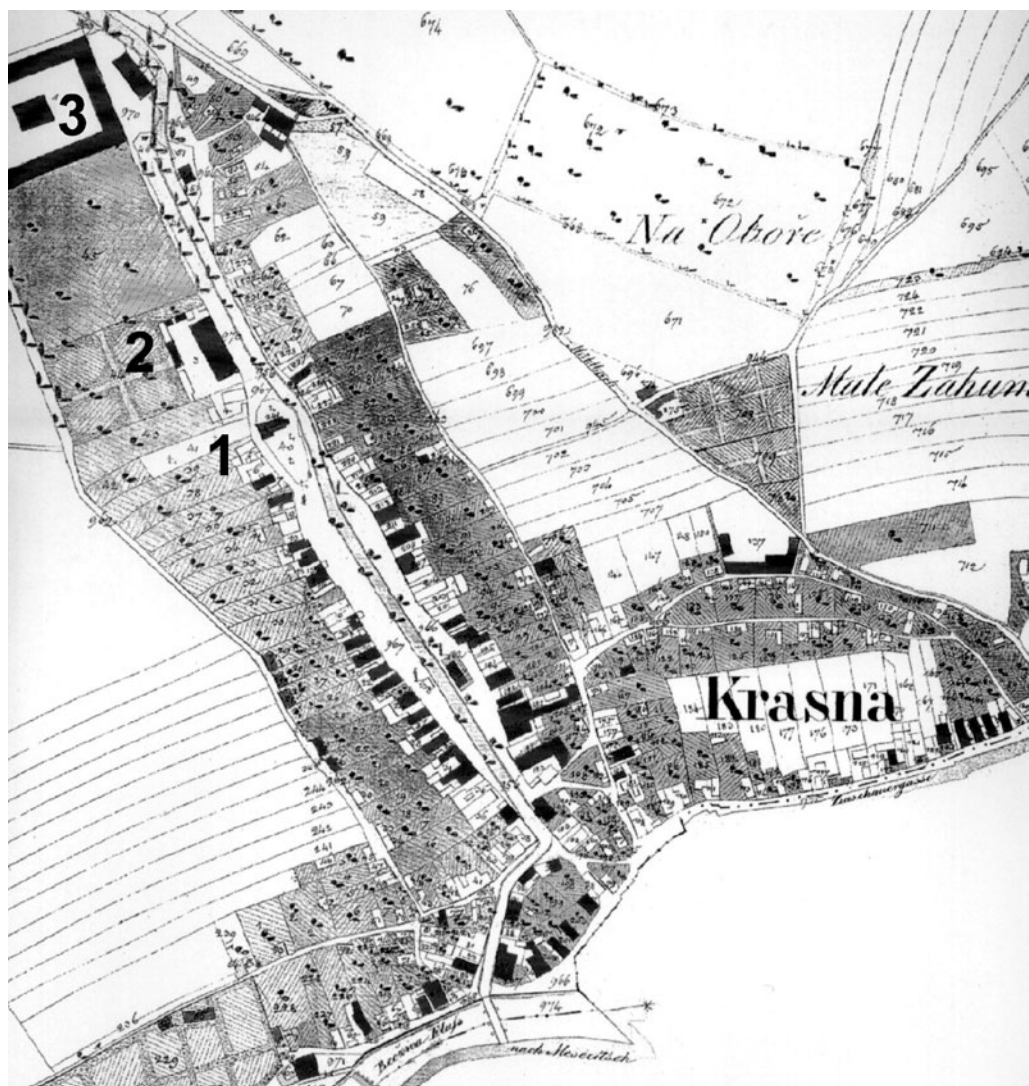
Predikát podle Krásna ukazuje, že tato ves byla patrně hlavním sídlem rodu. Poprvé se připomíná právě v Bohuslavově predikátu, samotná ves se uvádí až v roce 1355 (teprve v roce 1491 bylo Krásno na žádost vrchnosti povýšeno panovníkem na městečko).¹³ Počátky středověkého osídlení Krásna jsou značně nejasné vzhledem k chybějícím písemným a (snad prozatím) i archeologickým pramenům. Ves ležela na pravém břehu Rožnovské Bečvy v blízkosti jejího soutoku se Vsetínskou Bečvou na východním okraji staré sídelní oblasti (statky na Kelečsku náležející olomouckému biskupství se připomínají již v polovině 12. století). Krásno svým intravilánem představovalo typ silniční návesovky s výrazně protáhlým návesním prostranstvím, které kopírovalo severojižní (hlavní) komunikaci. Podle listiny z roku 1396 týkající se dohody mezi olomouckým biskupem Mikulášem a Lackem z Kravař o výběr mýta vedla důležitá obchodní trasa „z Polska přes město Jičín a přes Krásno, přes Meziříčí a přes Vsetín do Uher“.¹⁴

K otázce ohledně počátků Krásna nepřináší žádné indicie ani kostel sv. Jakuba Většího, který stojí v severní části návesního prostranství (obr. 1). Většina jeho dochovaných stavebních konstrukcí je sice středověkého stáří, počátky této stavby lze ale rámcově datovat nejdříve do závěru 14. století. Nepravidelné utváření půdorysu kostela však patrně odkazuje na starší složitý vývoj. V 70. letech 20. století bylo při opravách objeveno (žel nijak nezdokumentováno) v centrální části presbytáře pod původní dřevěnou podlahou zdivo ve tvaru necelého kruhu, které bylo ve starší vlastivědné literatuře považováno za pozůstatek románské rotundy (!). Nalezené zdivo lze patrně interpretovat jako pozůstatek původního půlkruhového závěru (apsidy) kostela. Lze dodat, že krásenský kostel (resp. patronátní právo k němu) se poprvé výslovně připomíná až na počátku 16. století (obr. 2).¹⁵

Podobně nejasnou zůstává otázka existence panského sídla v Krásně. V 70. letech 14. století se Krásno stalo součástí rožnovského panství pánů z Kravař, v rámci kterého plnil rezidenční a správní funkci hrad Rožnov a případné sídlo v Krásně tak ztratilo své opodstatnění. Lze snad uvažovat analogicky s podobnými situacemi o jeho poloze v blízkosti kostela, tedy snad v místech dnešního zámku, který však vznikl až v 19. století. Navíc v severní části krásenského intravilánu ležel také starší vrchnostenský dvůr (původní poplužní dvůr byl v roce 1496 zrušen).¹⁶ Prostor mezi kostelem a dvorem tak byl vrchnostenskou půdou (ovšem rozšiřovanou již v 17. století na úkor poddanských usedlostí (BALETKA 1996, 12)) a možným místem staršího panského sídla. Tuto hypotézu však prozatím nelze nijak ověřit, navíc celý prostor byl výrazně změněn výstavbou zámecké budovy a úpravou jejího okolí na park.

K dalším výslovně doloženým državám Bohuslava z Krásna patří ves (dnes město) Zubří. Bohuslav vydal 8. července 1310 v Krásně privilegium pro zuberského rychtáře Pertolda. Listina se však nedochovala v originále a není také známo její původ-

ní, nepochybně latinské znění. Český překlad byl pořízen v 15. století v souvislosti s pozdějším potvrzením privilegia v roce 1436, jež bylo následně confirmováno v roce 1462. Dnes jsou známy jen pozdější (navíc nestejně) opisy ze 17. století.¹⁷ Listina je bezesporu velmi významným dokladem o průběhu vrcholně středověké kolonizace údolí Rožnovské Bečvy. Na tomto místě není možné podat její důkladnější rozbor,¹⁸ lze však konstatovat, že v zásadě odráží běžné zvyklosti při zakládání nových vesnic. Bližší údaje k osobě zmiňovaného Pertolda (Bertolda) nejsou známy, jeho jméno odkazuje k německy mluvícím osobám, které se na kolonizaci v roli lokátorů často podílely. Usazení sedláci však patrně náleželi převážně k česky mluvícímu etniku, což patrně nepřímo dokládá i český název vesnice.

Obr. 1: Krásno na mapě stabilního katastru z roku 1834; 1 – kostel sv. Jakuba Většího, 2 – zámek, 3 – hospodářský dvůr. Zdroj: archiv autora.

Obr. 2: Kostel sv. Jakuba Většího ve Valašském Meziříčí-Krásné na fotografii z doby po polovině 20. století, pohled od jihovýchodu. Zdroj: fotoarchiv Národního památkového ústavu, ÚOP v Brně.

Lze předpokládat, že Zubří bylo založeno počátkem 14. století jako nová vesnice na dosud neosídleném území. Jde o typickou lesní lánovou ves s rozsáhlou pravidelnou záhumenicovou pluzinou navazující přímo na jednotlivé usedlosti. Osu vesnice tvořil Hodorfský potok, po jehož březích vedla souběžně hlavní komunikace (volný prostor kolem potoka byl později částečně obsazen zástavbou). Pochopitelně nelze vyloučit o něco starší osídlení Zubří – v takovém případě by lokace provedená lokátorem Pertoldem znamenala jen nové rozměření půdy do pravidelných lánů a změnu právního postavení osedlých v souladu s emfyteutickým právem. Jasně archeologické doklady možného staršího středověkého osídlení Zubří však zatím chybí. Znění listiny z roku 1310 ovšem naznačuje nové osídlení, neboť půda měla být „osazena a oděděna“. Součástí ustanovení byla také lhůta (nejčastěji byla osmiletá), po kterou bylo prominuto odvádění poddanských dávek až do doby, než bude půda rodit (při pozdějších opisích však údaj o počtu let lhůty z textu patrně vypadl). Podle znění listiny měl Pertold zajistit v Zubří osazení 40 lánů. Za to získal v nově lokované vsi dědičně úřad rychtáře. Z celkového počtu osazených lánů mu připadly dva (jeden měl sám obdělávat, druhý mohl pronajmout), z dalších deseti lánů získal poddanské dávky a z ostatních lánů získal desetinu těchto dávek. Jako rychtář mu příslušela nižší soudní pravomoc spojená s příjmem jedné třetiny vybraných soudních poplatků a pokut. Dále mu měla patřit krčma, mlýn, pila a měl také řemeslníky ke své potřebě – řezníka, pekaře a kováře. Získal také právo lovit menší zvěř – zajíce a ptáky a také

lovit ryby v Bečvě. Na svátek sv. Jiří a sv. Václava měl od usedlíků vybírat stanovené dávky a nosit je vrchnosti „na Rožnov“. Rychtář měl vrchnosti přinášet také slepice (vybrané naturální dávky) a ročně odvádět jednu kopu desek z pily.¹⁹

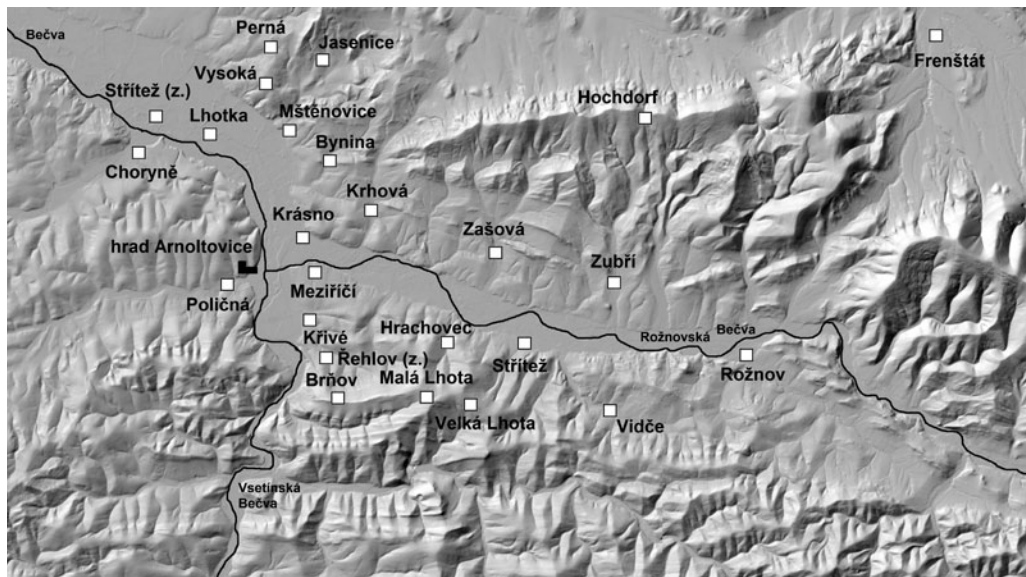
Obsah privilegia však vzbuzuje určité pochybnosti. Již bylo upozorněno, že některá ustanovení byla do jeho znění velmi pravděpodobně doplněna až při jeho konfirmaci v 15. století. Celkový ráz textu byl ale zachován, jako by se jednalo o původní verzi (podobný postup nebyl v dobové úřední praxi výjimečný). Nepochybně byla doplněna zmínka o „*pilném mlýně*“, tedy pile poháněné vodním kolem, neboť toto zařízení se v českých zemích objevuje až kolem poloviny 14. století. Nepřímým důkazem je v tomto směru privilegium pro zašovského rychtáře z roku 1374 (viz dále), jehož konfirmace z roku 1466 byla doplněna právě o ustanovení o vodní pile. Ještě větší význam právě v souvislosti s pány z Krásna má údaj o místě, kam měl Pertold odvádět poddanské dávky. Text listiny výslovně uvádí, že Pertold má tyto dávky ze vsi „*vybíratí a na Rožnov přinéstí*“. Tento údaj je ve starší literatuře tradičně považován za nejstarší doklad o existenci hradu Rožnova, který tak měl v té době náležet Bohuslavovi z Krásna (ten je někdy také považován za jeho zakladatele). V textu listiny se vcelku nepochybně o rožnovský hrad jedná, byť se hovoří jen o „Rožnově“. Souvislosti s dalšími písemnými prameny a zjištěními o počátcích hradu však celkem jasně ukazují, že citovaný údaj byl do textu připojen teprve v rámci pozdější konfirmace privilegia. Hrad samotný byl založen až pány z Kravař v polovině 14. století. Bohuslav z Krásna ani nikdo jiný z jeho rodu se podle Rožnova netituloval a je příznačné, že samotná listina nebyla vydána na rožnovském hradě, jak by se dalo očekávat, ale v Krásně. Údaj o konkrétním místě, kam měl zuberský rychtář přinášet vybrané dávky, je v kontextu obdobných rychtářských privilegií neobvyklý. Zmínka o (hradě) Rožnově tak byla do znění listiny vložena pravděpodobně jako upřesňující informace v tom smyslu, že zuberští rychtáři přinášeli poddanské dávky původně do Krásna, kde vrchnost skutečně sídlila, později však na hrad Rožnov. Věcné údaje listiny byly proto upraveny tak, aby odpovídaly skutečným poměrům v 15. století.²⁰

Severovýchodní část Zubří nese pomístní název „Na Starém Zubří“, který starší vlastivědná literatura spojovala s existencí původní, předlokační vsi ležící podél dolního toku Starozuberského potoka (srov. KRAMOLIŠ 1907, 223–224). Mapa stabilního katastru z počátku 19. století však dokládá, že pomístní název „Na Starém Zubří“ označoval celou východní polovinu katastru Zubří. Jednotlivé usedlosti vznikly v tomto prostoru až v souvislosti s pasekářskou kolonizací v 17. a 18. století. Název Staré Zubří tak nelze považovat za odkaz na nějakou starší, původní osadu, ale pravděpodobně odráží vývoj katastru Zubří (JANIŠ 2011, 21; BALETKA 1967).

Další statky v Pobečví náležející pánům z Krásna, respektive jednotlivým členům rodu, se připomínají v pramenech až po polovině 14. století (obr. 3). Lze předpokládat, že již Bohuslav se svými bratry vlastnil celé území na pravém břehu Rožnovské Bečvy. Západní hranici tvořil tok Bečvy (po soutoku) a dominium zahrnovalo vedle Krásna a Zubří také Zašovou (srov. DOMLUVIL 1914, 314–315). Ta se sice poprvé připomíná až v 70. letech 14. století, lze ji ale také považovat za ves založenou v rámci kolonizace v režii pánů z Krásna. Její utváření v podstatě kopíruje sídelní strukturu Zubří – typ dlouhé lesní lánové vsi s centrálním Zašovským potokem, který se vlévá do Rožnovské Bečvy, a pravidelnou lánovou plužinou. Nejasné zůstávají počátky Krhové, ležící mezi Krásnem a Zašovou a poprvé připomínané až k roku 1442 (DOMLUVIL

1914, 260–261; DOMLUVIL (ed.) 1889, 5–7, č. 3). Také Krhová se svoji sídelní strukturou blíží typu lesní lánové vsi s centrálním potokem, pravidelnou záhumenicovou plužinu má ale jen východní část vsi. Součástí dominia pánů z Krásna byly také vsi Vyšová a Nová Vyšová (viz dále), jejichž identifikace je poněkud problematická.

Nejvýhodněji ležící lokalitou bylo Zubří, pánům z Krásna však patrně náleželo i neosídlené území na pravém břehu Rožnovské Bečvy směrem k zemským hranicím a Uhrám. Šlo o hornaté území, jehož využití bylo pochopitelně silně limitováno (intenzivnější osídlení těchto hor je spojeno až s pasekářskou a tzv. valašskou kolonizací v 16. až 18. století).²¹ Jisté je, že panství pánů z Krásna nemohlo na východě končit hranicemi (katastru) Zubří, neboť podle citované listiny z roku 1299 hraničil les Gerlacha z Osoblavy mimo jiné s hranicemi hrabat z Příbora (Hückeswagenové) a s hranicemi pánů z Krásna (*terminos dominorum de Crazna*) (CDM V, 118, č. 114). Hrabata Jindřich a Blud z Příbora drželi západní polovinu původního újezdu Franka z Hückeswagenu jako léno olomouckého biskupství a jsou považováni za zakladatele hradu Šostýna a města Frenštátu (pod Radhoštěm) (JANIŠ 2008b, 201–202). Hranici mezi jejich panstvím a územím pánů z Krásna tvořil hřeben Veřovických vrchů, tvořící západní částí Moravskoslezských Beskyd. Představuje jasnou linii, která ostatně dodnes přirozeně vymezuje katastry přilehlých vsí včetně Krhové, Zašové a Zubří. Vzhledem ke skutečnosti, že Gerlachův les ležel patrně někde v oblasti dnešní Čeladné, musely hranice pánů z Krásna sahat poměrně značně na východ k vrcholům Radhoště, Kněhyně či snad Smrku. S kolonizačními aktivitami na tomto území by snad mohla souviset lokalita Hradištěk, jež leží na pravobřeží Rožnovské Bečvy necelý kilometr severně od historického jádra Rožnova pod Radhoštěm. Výrazný, ale nevelký pahorek je považován hypoteticky za místo opevněného sídla, čemuž nasvědčuje i utváření jeho vrcholové části (uměle upravená okrouhlá plocha).²² Z lokality zatím ale nebyly publikovány žádné archeologické nálezy. Pokud by se tedy skutečně jednalo

Obr. 3: Mapka horního Pobečví – vyznačeny lokality zmíněné ve studii; zaniklé vsi se symbolem z. | Zdroj: Kresba autor; mapový podklad Geoportál ČÚŽK, <https://geoportal.cuzk.cz>.

o opevněné místo, pak mohlo dost dobře představovat opěrný bod na východní hranici zuberského katastru a vymezovalo by tak osídlenou západní část na pravém břehu Rožnovské Bečvy ve vztahu ke zbytku území, osídleného až mnohem později.

Jak již bylo zmíněno, listina olomouckého biskupa Jana z roku 1307 zmiňuje jakýsi blíže nespécifikovaný spor (týkající se způsobených „škod“), který před lenním soudem v Kroměříži vedli biskupský maršálek Jiří z Arnoltovic a Bohuslav z Krásna s bratry proti hrabatům z Příbora (CDM VI, 7, č. 9). Jiří z Arnoltovic byl držitelem léna, které leželo na levém břehu Vsetínské Bečvy a jehož centrem byl hrad Arnoltovice (dnes k. ú. Poličná) (JANIŠ – VRLA a kol. 2018, 45). Jiří společně se svým otcem Mikulášem (z Choryně?) vystupuje jako svědek také na listině pro zuberského rychtáře z roku 1310.²³ Oba šlechtice tak patrně spojovaly určité vazby, nepochybně vyplývající ze sousední polohy statků, možná i nějakých příbuzenských vztahů. Dodejme, že jako svědek je v listině z roku 1310 uveden také Jiřík z Roštění (z Roščzen), jenž patrně náležel k vladyckému rodu, který se psal podle vsi Roštění u Holešova.²⁴

Jak již bylo zmíněno, Bohuslav z Krásna vystupuje v roce 1299 mezi ostatními biskupskými leníky. Všechny uvedené statky ležící na pravém břehu Rožnovské Bečvy však byly alody, neboť později se objevují v zemských deskách a nejsou nijak zmiňovány v lenních listinách či manských deskách olomouckého biskupství. Bohuslav se svými bratry však musel držet i nějaké biskupské léno či léna. Pochopitelně, dochované zprávy jsou značně torzovité a neukazují úplný obraz majetkové držby v horním Po-bečví na sklonku přemyslovské doby. Mezi Bohuslavovy bratry lze – patrně oprávněně – řadit již zmíněného Vrše z Meziříčí, který je připomínán k roku 1297. Biskup Dětrich obnovil Mikulášovi ze Šaumberka zničenou listinu svého předchůdce, biskupa Bruna, týkající se lokace vsi Brňova (*uillam Brunnow*). Mikuláš původně obdržel neosídlené území (*les*), na kterém mělo být osazeno celkem 120 lánů (pravděpodobně šlo o území kolem dnešního Brňova vymezené na západě tokem Vsetínské Bečvy a na jihu potokem Bystříčkou). Biskup Dětrich pak Mikulášovi udělil ještě další *les*, jehož hranice byly v listině podrobně popsány (pravděpodobně se jednalo o území zahrnující přibližně katastry Veselé, Velké a Malé Lhoty). Severní rozhraní se dotýkalo území Vrše z Meziříčí (*de Mezzersicz*) a východní pak hranic statků Juřika „*de Cyethes*“ (patrně zkomolený název Stříteže) a Maršika „*de Withscz seu de Wirs*“ (nepochybně ves Vidče).²⁵

Listina tedy zřetelně dokládá, že území na levém břehu Rožnovské Bečvy bylo koncem 13. století poměrně osídlené (srov. JANIŠ – KOHOUTEK 2002, 135–136). V režii Mikuláše z Šaumberka vznikly kromě Brňova s největší pravděpodobností také vesnice Velká a Malá Lhota a snad i Veselá. Zároveň zde ležely drobné statky obou zmiňovaných šlechticů, o kterých ale další informace chybí. Území Vrše z Meziříčí tak můžeme na severu a západě vymezit tokem obou Bečev před soutokem, na jihu (hranice s Brňovem) a východě (hranice s Veselou ?) pak sousedilo se zmiňovaným územím Mikuláše ze Šaumberka. Údaj z roku 1297 je považován za nejstarší doklad o Valašském Meziříčí. Dosavadní literatura se v zásadě shoduje, že zpráva se váže již k existujícímu městu, byť Meziříčí se jako město uvádí poprvé až v letech 1376 (*opidum Mezerziczie*) a 1377 (*civitas Schonstatt*), kdy dokonce nesl i německý název Schönstadt; ten byl také uveden na městské pečeti (nejstarší otisk je z roku 1419).²⁶ Otázka předlokačního osídlení prostoru pozdějšího města je nejasná a odpovědět na ni může pouze archeologie, stejně tak jako k počátkům města samotného.

Založení města pány z Krásna, konkrétně tedy Vršem, není v zásadě v rozporu s tím, co je známo o kolonizaci prostoru horního Pobečví a obecně o vzniku středověkých měst v českých zemích. Město bylo lokováno na levém břehu Rožnovské Bečvy na území, které náleželo olomouckému biskupství, a bylo tedy lenním statkem. Formální okolnosti vzniku města snad mohly mít podobné podmínky, jaké popisují například již citované lokační listiny z roku 1299 (jedna se navíc výslovně týká založení města). Je však třeba zdůraznit, že Meziříčí/Schönstadt muselo městský status získat jednorázově, formování města po právní stránce nemohlo být nějakým dlouhodobým procesem. Naopak ekonomický rozvoj města a budování jeho vnitřní sídelní struktury mohlo být procesem déletrvým a záviselo na mnoha vnějších i vnitřních faktorech. S otázkou počátků města Meziříčí souvisí také vznik vesnic ležících v jeho těsném okolí. Vesnice Křivé, Hrachovec a Veselá se poprvé připomínají až v roce 1376, kdy byly součástí meziříčsko-arnoltovického léna (CDM XI, 558, č. 11). Není vyloučeno, že jejich založení také souvisí s aktivitami pánů z Krásna či pozdějších (blíže ale neznámých) držitelů léna v první polovině 14. století. Veselá (která ale mohla být založena také Mikulášem ze Šaumburka) představuje opět schéma lesní lánové vsi s centrálním potokem. Křivé a zejména Hrachovec byly – oproti výše uvedeným – patrně jen menší vsi, a to pouze s částí pluziny v podobě pravidelných lánů. Mezi vesnicemi Křivé a Brňov vznikla v blíže neznámé době ještě ves Řehlov, která se poprvé připomíná již jako pustá v roce 1502, kdy její území získalo od vrchnosti město Meziříčí. Ves ležela v poměrně svažitém terénu na jednom z přítoků Křivského potoka a připomíná ji identický pomístní název (DOMLUVIL (ed.) 1889, 10, č. 8; JANIŠ – KOHOUTEK 2002, 139–140).

Jak již bylo zmíněno, s Bohuslavem z Krásna byl spojován také rožnovský hrad. Ten však vznikl až v polovině 14. století zakladatelskou činností pánů z Kravař, se kterými lze spojit také kolonizační aktivity v údolí Hážovického potoka (lokace vsí Tylovic, Hážovic a Vigantic a městečka Rožnovce). Rožnovsko bylo původně také lenním statkem, jak výslovně dokládá listina biskupa Jana ze Středy z roku 1366, tento charakter však ztratilo na počátku 15. století (JANIŠ 2011, 23–31; JANIŠ – KOHOUTEK 2002, 136).

Další generace rodu a rozpad majetkové držby v horním Pobečví

Členové další generace pánů z Krásna jsou známi až díky dochovaným zemskodeskovým zápisům. Jeden z prvních zápisů v olomoucké řadě desek zaznamenaný koncem července 1348 dokládá jména čtyř bratrů, kteří se podle Krásna titulovali – **Choten, Štonař, Vrš a Bušek**. Přestože jsou všichni společně označeni jako „*fratribus de Crasna*“, pouze u Buška je uveden titul „*dominus*“. Taková diferenciaci v rámci jednoho rodu není úplně výjimečná a ukazuje, že příslušnost k panským rodům nebyla v této době považována za plně dědičnou a nárok na titul tak nebyl úplně samozřejmý. Ovšem bez dalších pramenů je obtížné rozhodnout, proč je tento titul uveden pouze u Buška, je však pravděpodobné, že to souviselo s poklesem rodu mezi nižší šlechtu zejména z důvodu štěpení majetku. Vyloučit asi můžeme jiný důvod, například možnost, že Bušek byl plnoletý a z titulu poručenské správy zastupoval své nezletilé bratry – deskové zápisy tyto případy zpravidla explicitně zmiňují. Otázkou zůstává příbuzenská vazba bratrů na první známou generaci pánů z Krásna. Vzhledem k většímu časovému odstupu se jedná patrně až o třetí generaci a bratři byli patrně vnuci Bohuslava z Krásna (případně některého z jeho bratrů).

Podle deskového zápisu směnil Čeněk z Drahotuš, příslušník významného rodu erbu

dvou beraních rohů, statky v Morkovicích s citovaným bratry z Krásna za jejich vesnice Vyšovou a Novou Vyšovou (*pro villis Wysshowa et noua Wyssowa*) se vším příslušenstvím, lesy, loukami, lesem u „Bečvice“ (*cum silua circa Beczwicz*) a patronátním právem. Později od nich Morkovice zase odkoupil.²⁷ Zápis svým zněním dokládá, že k uvedené majetkové transakci (směně a následnému odkupu) mohlo dojít i několik let nazpět a byla zaknihována až po zřízení (obnovení) zemských desek v roce 1348.

Deskový zápis ovšem přináší řadu otázek. Kromě genealogických údajů o jedné generaci pánů (či nyní již spíše vladyků) z Krásna dokládá, že minimálně část statků ležících v Pobečví drželi v této době společně a šlo tedy téměř s jistotou o statky, které zdědili (drželi je patrně v nedilu). Obtížná je identifikace vsí Vyšové a Nové Vyšové, neboť tyto názvy se v pramenech později již neobjevují. Jejich název je tradičně vykládán jako odraz jejich polohy, tedy vsi ležící „výše“, v horách či hornatém terénu. V této souvislosti bývají dávány do souvislosti s vesnicí Hochdorf, která se poprvé připomíná jako součást rožnovského panství až v zemskodeskovém zápisu v roce 1505: „*puol vsi pustej Hondorf*“.²⁸ Ves později zanikla. Ležela v severní části dnešního katastru Zubří v trati Hodorf a nedávno byla na základě archeologických nálezů upřesněna její poloha v horském sedle na hřebeni Veřovických vrchů (ANLAUF – ANLAUFOVÁ 2018; srov. JANIŠ – KOHOUTEK 2002, 140). Pokud bychom přijali identitu Hochdorfu s jednou z uvedených vsí, zůstává otázka, která lokalita se skrývá za druhou z nich. Deskový zápis obsahuje důležitou indicii – k vesnicím měl náležet les ležící u Bečvice, tedy nepochybně Bečvy, a zároveň se v jedné z nich měl nacházet kostel, ke kterému se vázalo patronátní právo. Již E. Domlivil spojil Vyšovou s Hochdorfem a Novou Vyšovou s dnešní Zašovou (ovšem změnu názvu vysvětluje značně romanticky) (DOMLUVIL 1914, 315). Celá situace je pak komplikována ještě tím, že v listině z roku 1374 týkající se lenních statků Voka z Kravař (viz dále) je zmiňována Zašová (*in Zassowa*), ve které Vok obdržel 50 lánů, a dále pustá Zašová (*in deserta Zassowa*), kde získal šest lánů (CDM XV, 132–133, č. 160). Není tak vyloučeno, že pod pustou Zašovou se skrývá jedna z Vyšových (patrně tedy Nová Vyšová, která by současně mohla být zmiňovaným Hochdorfem). Stejně tak se ale uvažuje o možnosti, že obě Zašové označují dvě části jedné vsi (tedy dnešní Zašové) či že obě Vyšové a obě Zašové jsou identické.

Pokud tedy Vyšovou (či případně Novou Vyšovou) ztotožníme se Zašovou, znamenalo by to, že tato ves přešla v souladu s uvedeným zemskodeskovým zápisem do rukou Čeňka z Drahotuš. Držbu pány z Drahotuš však další prameny nijak nedokládají. Naopak, v roce 1370 vystupuje na listině Adama z Prus (ze Žerotic) a jeho matky Alžběty s datem 7. prosince **Choten ze Zašové** (*Chotnyo de Zassow*) společně s bratrem **Vršem z Krásna**, a to jako ručitelé ve věci prodeje statků v Prusích (dnes Pustiměřské Prusy) pustiměřskému klášteru (CDM X, 118–119, č. 97). Zda Choten držel celou Zašovou nebo zde měl jen nějaký podíl, není jasné. O čtyři roky později, jak již bylo zmíněno, však Zašová již byla v rukou pánů z Kravař (CDM XV, 132–133, č. 160; CDM X, 247, č. 231; DOMLUVIL (ed.) 1891, 12, č. 27). Oba bratři, Choten (uveden jako *Chotwar*) a Vrš vystupují bez predikátu také v listině s datem 24. března 1367. Společně se zmiňovaným Adamem ze Žerotic a jeho matkou Alžbětou prodali pustiměřskému klášteru čtvrt pole ve vsi Prusích (CDM X, 4–5, č. 4; NEKUDA (ed.) 1965, 400–401). Prodeje jednoho a půl lánu v Prusích témuž klášteru se týká i listina z 6. července 1366. Prodávajícími společně byli Maršík z Rataj s manželkou Kateřinou, Vrš z Krásna a Jindřich řečený Huhna ze Smrčan (CDM IX, 355–356, č. 439).

Zprávy tak dokládají, že příslušníci rodu z Krásna drželi statky v regionu rozkládajícím se přibližně mezi Vyškovem a Kroměříží. Ostatně v této oblasti leží i Morkovice, které bratři z Krásna dočasně získali někdy před rokem 1348. Jaké byly důvody „přesunu“ zájmu členů rodu na střední Moravu, nejsou jasné – není vyloučeno, že zde získali určité statky již v předchozím období. Určitou roli hrály také příbuzenské vazby na rody z řad nižší šlechty usazené na tomto teritoriu.

Oba bratři, Choten i Vrš, přivěsili k oběma listinám z let 1367 a 1370 své pečeti, Vrš i k listině z roku 1366. Ztvárnění obou typů bylo velmi podobné. Okrouhlé pečeti obsahují v pečetním poli znamení stojícího jelena obráceného doleva. Pečetní pole a okraj pečeti jsou ohraničeny linkou. Legenda Chotenovy pečeti (obr. 4) je uvozena úvodním křížkem a obsahuje text: S CHOTNONIS D CRASNA. Legenda Vršovy pečeti (obr. 5) je méně čitelná, z dochovaných otisků ji lze rekonstruovat v podobě: S WRSSONIS D CRASNA.²⁹ Oba bratři tedy na svých pečetích užívali rodový predikát podle Krásna.

Obr. 4: Pečeť Chotena z Krásna (ze Zašové) – A. otisk z roku 1367; B. otisk z roku 1370. Zdroj: Zemský archiv Opava, pob. Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, i. č. 1161, sg. Glc3; i. č. 1164, sg. Glc6.

Obr. 5: Pečeť Vrše z Krásna – A. otisk z roku 1366; B. otisk z roku 1367; C. otisk z roku 1370. Zdroj: Zemský archiv Opava, pob. Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, i. č. 1159, sg. Glc1; i. č. 1161, sg. Glc3; i. č. 1164, sg. Glc6.

K Vršovi a jeho bratru Stonařovi se váže také jediná zpráva, která členy rodu spojuje ještě přímo s Krásnem. Podle zemskodeskového vkladu hned z roku 1348 postoupil Stonař z Krásna svému bratrovi Vršovi bez bližší specifikace vše, co vlastní v Krásně (*quidquid habuit in Krasna*), a také všechny statky ležící jinde (ZDO I, 2, č. 40). Zpráva naznačuje, že dědičné statky v Krásně byly patrně rozděleny mezi jednotlivé členy rodu. V samotném Krásně však nejspíše po polovině 14. století drželi jednotlivé části vsi také členové jiných šlechtických rodů. K roku 1348 držel v Krásně blíže neurčený podíl Vavřinec z Količina, který společně s dalšími statky u Bystřice pod Hostýnem převedl na svého zetě Oldřicha (ZDO I, 2, č. 24. Srov. KVASNIČKA 1929, 191). Další podíly drželi v Krásně členové vladyckého rodu, který se psal podle Perné ležící severně od Krásna. V roce 1355 zajistil Olbram z Perné své manželce Markétě věno ve výši 60 hřiven grošů na Perné a Krásně. V roce 1371 Markéta, nyní již vdova, postoupila toto věno svému zeti Pitroldovi z Prus (ZDO I, 20, č. 398; 65, č. 142). V dané oblasti držel jednotlivé majetkové díly také Olbramův příbuzný Vochen z Perné (oba spolu uzavřeli v roce 1365 tzv. spolek týkající se vzájemných dědičných nároků). Vochen obdržel v blíže neurčené době (patrně 1368) od moravského markraběte Jana Jindřicha lénem podíly na Perné, Lešné, Krásně, Stříteži (dnes zaniklá) a celou ves Byninu. V Krásně držel konkrétně 17 čtvrtlánů a dva podsedky. V roce 1368 pak Franěk z Kunovic na základě svolení a příkazu markraběte prodal Bohunkovi a Stachovi, bratřím z Perné, vše, co vlastnil v Krásně a Bynině.³⁰ Další podíly v Krásně pak obdržel jako markraběcí léno v roce 1374 již zmiňovaný Vok z Kravař, držitel hradu Rožnova. V Krásně získal pět lánů, šest zahrad, dvůr, krčmu, lázeň, řezníka, pekaře, kováře, dva díly mlýna a dva díly lesa. Další, v listině specifikované podíly obdržel na Jasenicích, Vysoké, Lhotě (dnešní Lhotka nad Bečvou), (dvojí) Zašové a Mštnovicích, tedy vesnicích ležících v blízkosti Krásna (CDM XV, 132–133, č. 160).

Statky udělené Vochenovi i Vokovi ale nepředstavují nějaká starší zeměpanská léna, patrně šlo o zboží, která markraběti připadla pravděpodobně z titulu odúmrťe. Markrabě je mohl připojit ke své komoře, vzhledem k jejich roztržitosti však zpravidla takové nevelké statky uděloval lénem.³¹ Původ majetků udělených lénem není úplně jasný, v případě Vochena se snad jednalo o odúmrť po Olbramovi z Perné či jiném členovi tohoto rodu. V případě Vokova léna pak není vyloučeno, že se jednalo o odúmrť po některém členovi rodu z Krásna, patrně přímo po Chotenovi, který se psal podle Zašové a (stejně jako Vrš) se naposledy připomíná, jak bylo zmíněno, v roce 1370. V této souvislosti pak můžeme zmínit listinu Voka z Kravař s datem 18. srpna 1374 týkající se zašovské rychty, jež byla prodána „*slovutnému muži*“ Ješkovi a jeho ženě Markétě. Součástí nyní dědičné rychty (fojtství) byl svobodný lán, který měl obdělávat rychtář, krčma, moučný mlýn, třetina soudních pokut a sedmina vybraných poddanských dávek.³² Listina tak nepřímou dokládá, že zašovská rychta nebyla předtím patrně dědičná a není vyloučeno, že byla přímo v rukou vrchnosti (což snad naznačuje i Chotenův predikát podle Zašové). Datum této listiny ukazuje, že Vok se ujal lenních statků již před srpnem 1374, přestože lenní listina nese až datum 20. listopadu téhož roku.

Poslední generace rodu a její majetky na střední Moravě

Jen rok poté, co z dochovaných písemných pramenů mizí bratři Choten a Vrš z Krásna (jejich bratři Bušek a Stonař se připomínají jen v roce 1348), se připomínají

členové další generace rodu **Jan a Oneš**. Oba se titulují podle Krásna, jejich vzájemná příbuzenská vazba je nejasná (bratři či bratrance?), stejně jako není zřejmá vazba na předchozí generaci. Z pramenů je nicméně jasná jejich vazba na již zmiňované území mezi Vyškovem a Kroměříží, stejně jako tomu bylo u Chotena a Vrše.

Jan z Krásna se poprvé připomíná v listopadu 1371 jako jeden z ručitelů za statky, které Ctiborovi z Cimburka prodali bratři Oneš, Jan a Matouš z Nezamyslic (shodná jména mohou ukazovat příbuzenské vazby, ale mohou být i náhodou).³³ Zemskodeskové zápisy dokládají, že Jan z Krásna byl majetkově zakotven na Litenčicku (pochopitelně známe jen ty statky, které byly předmětem převodů a byly proto zaneseny do desek). V roce 1371 koupil od Zdislava z Litenčic poplužní dvůr a tři poplatné lány v Litenčicích. Jan se poté začal titulovat podle Litenčic. V roce 1376 na zakoupeném statku zapsal svoji ženě Markétě věno ve výši 40 hřiven grošů, které později navýšil o dalších 20 hřiven (ZDO I, 65, č. 120; 95, č. 65). Markéta byla ovdovělou dcerou Bohuslava z Laškova a měla svá starší věnná práva pojištěna na Vitčicích a později na Laškově (1373). Jan získal od tchána Bohuslava jistý podíl na Laškově (1376). Jan se později patrně dostal do finančních problémů, protože v roce 1379 musel postoupit dvůr v Počenicích (ves 8 km severně od Litenčic) ve prospěch Vlčka z Dobročkovic (ZDO I, 72, č. 270–271; 76, č. 345; 95, č. 66; 119, č. 537).

V roce 1381 rozšířil Jan z Krásna svoji držbu na Litenčicku, a to koupí dvora a dvou a půl lánu ve Výškovicích (zaniklá ves, patrně na místě Nového dvora jižně od Litenčic) od Jana z Nezamyslic. O tři roky později však byl do desek vložen výmaz vkladu uvedeného majetku; důvody nejsou známy, patrně také souvisely se zadlužením. Další majetek ve Výškovicích (dvůr a dva podsedky) Jan získal v roce 1381 od Zdislava z Kyniček (z Kněhnic), vzápětí je však prodal Onešovi z Krásna (ZDO I, 131, č. 151; 151, č. 530; 132, č. 171; 133, č. 177. Srov. PEŘINKA 1910, 182–183). Janovo zadlužení dosvědčuje pŕihon kroměřížského žida Abrahama z roku 1382 o částku 13 hřiven grošů a také zemskodeskový vklad z roku 1391 dokládající, že brněnský žid Machač postoupil na Janovi získaná (v zápise ale nespecifikovaná) majetková práva na Litenčicích Mikšíkovi z Milčan. V témže roce také Jan z Litenčic prodal témuž Mikšíkovi v Litenčicích dvůr s příslušnými lány, což byl nepochybně majetek, který Jan v Litenčicích držel od roku 1371.³⁴ Tato zpráva je také posledním dokladem o Janovi z Krásna (z Litenčic).

O Janových potomcích prameny mlčí. Snad jím mohla být **Jitka z Krásna**, která se připomíná mezi lety 1379 a 1391. Byla manželkou Víta Střenčina z Honětic,³⁵ který jí v roce 1379 zapsal věno 20 hřiven grošů na jednom a půl lánu a movitých věcech (patrně inventáři?) v Honěticích, které leží nedaleko Litenčic. V roce 1382 se připomíná v Honěticích dvůr, který Jitka držela. V roce 1391 statky v Honěticích (dvůr, čtyři lány, mlýn, krčma, tři podsedky) prodala Čeřkovi z Honětic. Synem Víta a Jitky byl Vilém z Olomučan, jehož manželka Anežka převedla své věnné právo na Opatovicích (zanikly u Litenčic) na Jitku z Krásna, Jana z Morkovic a Protivce ze Zástřizl (příslušníci místní nižší šlechty) (ZDO I, 119, č. 542; 140, č. 338; 194, č. 309; 188, č. 213).

Janův příbuzný **Oneš z Krásna** se poprvé připomíná v roce 1371, kdy mu Beneš z Postoupek prodal v Rakodavech (u Tovačova) tvrz a polovinu dvora, zahrady, krčmy a mlýna. Oneš tento majetek vzápětí prodal držiteli tovačovského panství Ctiborovi z Cimburka.³⁶ Oneš v roce 1373 koupil od Viléma z Klečan dvůr, patronátní právo a plat dva a půl hřiven grošů v Pavlovicích (u Kojetína) a na tyto statky uzavřel

tzv. spolek se svoji ženou Žiznou. V roce 1384 ji na pavlovickém dvoře pojistil věno ve výši 60 hřiven grošů (ZDO I, 74–75, č. 312; 77, č. 357; 146, č. 425). Jak již bylo uvedeno, v roce 1381 získal dvůr a dva podsedky ve Výškovcích. Tento majetek však po čtyřech letech prodal Štěpánovi z Chýlce. Další majetky držel v Čelčicích (ves ležící západně od Tovačova), které patřily mezi rodové statky jeho manželky Žizny, dcery Jindřicha z Čelčic. Žizna již v roce 1358 postoupila jisté statky v Čelčicích Mikšíkovi Blatkovi z Čelčic, patrně svému příbuznému. Na základě dvou deskových vkladů z roku 1385 Oneš získal v Čelčicích dvůr, dva půllány a podsedeček od Unky z Majetína. Dvůr s půllánem a podsedečkem mohl získat patrně již dříve, než byl proveden vklad, neboť již v roce 1382 mu postoupila Eliška, manželka Víška z Věžek, své věnné právo vázané na tomto majetku (ZDO I, 132, č. 177; 158, č. 667; 27, č. 553; 160, č. 717 a č. 726; 140, č. 328).

Kromě majetkové držby dokládají prameny i jisté sociální vazby Oneše z Krásna v rámci šlechtické společnosti. Nepřekvapí vztahy k okruhu místní nižší šlechty, jak to dokládá listina bratří Zbyňka a Pomněna z Vlkoše z roku 1377, ve které Oneš vystupuje jako ručitel za bezvadnost prodávaných statků společně s několika příslušníky nižší šlechty. K listině také přivěsil svoji pečeť (obr. 6). Okrouhlá pečeť obsahuje v pečetním poli špatně čitelné znamení stojícího jelena obráceného doleva (?), tedy shodnou figuru jako u výše zmiňovaných pečetí. Pečetní pole a okraj pečeti jsou ohraničeny linkou, legenda je uvozena úvodním křížkem a obsahuje text: S ONESSONIS DE CRASNA (CDM XV, 153–154, č. 179; ZAO-AO, i. č. 999, sg. Fla8).

Úzký, patrně příbuzenský vztah měl nepochybně na Filipa z Čertoryj, se kterým v roce 1379 uzavřel spolek a o dva roky později jej ustanovil poručníkem svých dětí a majetku pro případ smrti. V roce 1382 však Filip zemřel a jeho statky získal Oneš, který se později také psal podle Čertoryj (ves leží mezi Tovačovem a Olomoucí).³⁷ V roce 1384 proto Oneš svěřil poručnictví svých dětí Skřítkovi z Trpenovic a Buškovi, synovi **Mikše z Krásna** (ZDO I, 151, č. 525). Tento Mikeš je patrně totožný s **Mikulášem z Krásna**, který v roce 1386 poháněl Ješka ze Šternberka o 200 hřiven grošů. Podle půhonu Oneš z Krásna dal Mikulášovi „nadbyt“, tedy nějaký movitý majetek, jako záduší za zemřelého Filipa z Čertoryj (*pro anima ipsius Philippi dedit*) a Ješek se toho majetku zmocnil (LCS I, 69, č. 391). E. Domluvčil uvažoval o tom, že Mikuláš mohl být knězem, ale uvedená zpráva to nepotvrzuje (DOMLUVIL 1914, 218). Další zprávy o Mikešovi, případně Mikulášovi ale chybí.

Oneš z Krásna je na počátku 80. let 14. století vzpomínán také v souvislosti s první markraběcí válkou na Moravě. Byl členem početné bojové družiny, kterou vedl Jindřich z Nevojc a dalšími členy z řad urozenců byli Bolík a Čeněk z Olšan a dále jistý Blachno (patrně služebník olomouckého purkrabího Unky z Majetína). Šlo o straníky markraběte Prokopa. Oneš je v příslušných pramenech uváděn s predikátem podle Rakodav a Čertoryj. Uvedení šlechtici se svými ozbrojenci dobyli hrad Tepenec, který byl v té době v rukou markraběte Jošta, a to s pomocí zmiňovaného Unky z Majetína, jenž v 70. a 80. letech zastával úřad nejvyššího zemského sudího nejprve v Brně a pak i v Olomouci. Členové bojové družiny (jménem jsou známy i některé neurozené osoby) napadali zejména statky olomoucké kapituly; později (1383) se část zmiňovaných šlechticů včetně samotného Oneše s kapitulou patrně dohodla na určité náhradě způsobených škod.³⁸

Obr. 6: Pečeť Oneše z Krásna – otisk z roku 1377. Zdroj: Zemský archiv Opava, pob. Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, i. č. 999, sg. Fla8.

Oneš zemřel někdy před rokem 1408, kdy vdova po něm Žizna (též uváděna jako Žizla) vzala své syny na spolek na věno v Pavlovicích (ZDO I, 277, č. 618). Mezi jejich potomky náleží pravděpodobně bratři Petr a Skoch z Čertoryj, z nichž první se připomíná až do roku 1437, druhý zemřel asi v roce 1407. Dosavadní genealogické práce řadily Oneše i jeho potomky k rodu Čertoryjských, kteří užívali erbovní znamení medvěda a na něm sedící (či za ním stojící) pannu se zvednutou rukou či roztaženýma rukama (erb je ale doložen na pečetích patrně až od poloviny 15. století) (PILNÁČEK 1930, 214–215, č. 691; OSN VI, 642–643; SEDLÁČEK 1925, 285). Je ovšem zřejmé, že bude nutno prameny 15. století důkladně analyzovat a členy obou rodů od sebe odlišit.³⁹

Ke stejné nebo spíše o něco mladší generaci rodu pánů (vladyků) z Krásna patří také **Bušek z Krásna**, který se poprvé připomíná v dubnu 1375 jako svědek na listině

Markéty ze Švábenic a jejich synů. Mezi svědky vystupují další nižší šlechtici z oblasti mezi Vyškovem a Kojetínem (CDM X, 262, č. 250). V originále dochovaná listina dokládá Buškovu pečeť (obr. 7). Okrouhlá pečeť obsahuje v pečetním poli shodné znamení stojícího jelena obráceného doleva. Pečetní pole a okraj pečeti jsou ohraničeny linkou, legenda je uvozena úvodním křížkem a obsahuje text: S BVSSCONI DE CRASNA (CDM XV, 153–154, č. 179; ZAO-AO, i. č. 999, sg. Fla8).

Jméno Bušek z Krásna se v písemných pramenech objevuje až do roku 1419. Půhony z roku 1409 dokládají, že před tímto rokem žili dva příslušníci rodu z Krásna se shodným jménem a vzájemně byli bratřenci. Vzhledem k poměrně dlouhé době výskytu tohoto jména můžeme nejstarší zmínky od roku 1375 asi až do roku 1397 spojit s Buškem starším, zatímco s Buškem mladším můžeme spojit zmínku z roku 1391 a pak všechny zmínky od roku 1397, které souvisejí se získáním vsi Tišfína. Také tato ves leží ve sledovaném území střední Moravy a ukazuje, že Bušek ml. byl blízkým příbuzným Oneše a Jana.

Obr. 7: Pečeť Buška z Krásna – otisk z roku 1375. Zdroj: Zemský archiv Opava, pob. Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, i. č. 1166, sg. Glc8.

Již citovanou zprávu z roku 1384, ve které je Bušek z Krásna výslovně jmenován jako syn Mikeše z Krásna, lze patrně spojit ještě s **Buškem starším**. Tento upřesňující dovětek v zemskodeskovém zápise souvisel patrně s existencí, a tedy odlišením obou šlechticů shodného jména. S Buškem starším můžeme spojit držbu dvou vsí. Nejprve v roce 1377 získal od olomouckých židů Francína a Lazara ves Lhotku u Pačlavic, kterou vlastnil 20 let a poté ji odprodal Pešíkovi z Čechovic. V roce 1391 pak zakoupil od Beneše z Tlustomas dvůr s polnostmi, poplatný lán a dva podsedy ve vsi Těšice ležící u Nezamyslic. Později, v roce 1397, prodal i tento malý statek Janovi Holencovi ze Senice (ZDO I, 111, č. 387; 214, č. 668; 187, č. 198; 215, č. 687). O jeho dalších případných statcích nejsou zprávy. Bušek starší zemřel nejpozději v roce 1408, jak dokládá znění dvou pŕhonů **Buška mladšího z Krásna**. Ten svého příbuzného označuje jako „*bratra mého strýčeného Buška z Krásna*“, tedy bratrance (resp. jako příbuzného ze strany otce). Bušek mladší poháněl tzv. pŕhonem zátkyně jistého Mertlíka a Orlíka,⁴⁰ kteří u jistého „*hospodáře*“, tedy měšťana v Kroměříži, vzali po smrti Buška staršího jakési dvě listiny vydané oběma Bušky. Současně po zesnulém Buškovi „*pobrali nadbyt, koně odění jeho i jiné věci*“, tedy movité věci, které si nárokoval druhým pŕhonem jeho bratranec. Tento údaj snad naznačuje, že Bušek starší ke konci života sídlil patrně přímo v Kroměříži (vlastnil zde patrně dŕm) (LCS II, 162–163, č. 639–640). V roce 1408 pak Buška mladšího poháněl před soud jistý **Brum z Krásna**, který se domáhal vydání jakýchsi listů po svém zesnulém bratrovi (šlo o dlužní úpisy týkající se Šternberků). O rok později soud rozhodl, že Bušek musí prokázat oprávněnost nakládat s předmětným listem (mít tzv. dobrou vůli), v opačném případě byla jeho práva oslabena a měl mít jen pozici tzv. věrné ruky. Bruma, o kterém ale chybí jiné zprávy, tak lze považovat za bratra Buška staršího.⁴¹

Bušek mladší se poprvé připomíná patrně v roce 1391, kdy Vojtěch z Melic stanovil pro případ své smrti poručníky svých dětí a svého (patrně nezletilého) bratra Jindřicha. Vedle Buška jimi měli být bratři Licek, Mikšík a Bedřich z Lulče. V roce 1398 byl obdobný vklad opakován a jako poručníci byli uvedeni Bušek a Licek z Lulče (ZDO I, 189, č. 232; 224, č. 806). Buška z Krásna pojily s Vojtěchem z Melic (erbovní znamení kolo s loukotěmi) úzké vazby, možná i příbuzenské, neboť Vojtěchův otec se jmenoval také Bušek. V roce 1399 Bušek z Krásna odkázal své statky v Tišíně Vojtěchovi z Melic a Bohuši z Kokor. V letech 1408 a 1409 Bušek mladší vystupuje při deskových vkladech jako poručník Vojtěchova syna Šmila z Melic (PILNÁČEK 1930, 53, č. 105; ZDO I, 231, č. 915; 275, č. 583; 290–291, č. 820 a č. 826).

O držení statků chybí detailnější informace – Buškovým hlavním statkem, podle kterého se také někdy psal, byla ves Tišín (u Nezamyslic). Tituluje se podle ní poprvé v srpnu 1397 (*Busco de Krasna alias in Cestin*), kdy se připomíná jako ručitel na listině Ješka ze Šternberka a Lukova v okruhu šternberské klientely.⁴² Zda danou ves již vlastnil nebo ji držel z jiného titulu, není jasné. Příslušné vklady do zemských desek byly učiněny až v letech 1398 a 1399, kdy mu polovinu Tišína (výslovně zmíněno patronátní právo) prodal nejprve Zdeněk a rok později svoji polovinu (s poplužním dvorem) také jeho bratr Ješek ze Šternberka (CDM XII, 374–375, č. 414; ZDO I, 223, č. 786; 230, č. 902). Když však Bušek již v roce 1399 odkazoval Tišín pro případ své smrti, vložil proti deskovému zápisu tzv. odpor Sulík z Konice, markraběcí úředník (patrně podkomoří), s tím, že uvedenou ves získali na základě soudního rozhodnutí židé podřízení markraběcí komoře (ZDO I, 231, č. 916). V roce 1405 je v jednom z pŕhonů

o Tištin (viz níže) titulován jako Bušek ze Lhoty. Identifikace tohoto statku však není jasná (pokud se nejedná o omyl). Mohlo by se snad jednat o Lhotku u Pačlavic, kterou před rokem 1397 držel Bušek starší z Krásna, a Bušek mladší zde mohl později získat nějaký podíl (v deskách se k roku 1406 ale uvádějí jiní vlastníci).

K citované listině z roku 1397 Bušek přivěsil svoji pečeť z černého vosku (obr. 8). Okrouhlá pečeť obsahuje v pečetním poli ve tvaru nepravidelného čtyřlístu štít s nepříliš zřetelným znamením stojícího jelena obráceného ale doprava. Na nakloněném štítě je doprava natočený helm, ze kterého vyrůstá figura zvířete, nepochybně jelena, i když parohy jsou naznačeny jen velmi nezřetelně. Pečetní pole a okraj listy pro opis jsou ohraničeny perlovou linkou, legenda obsahuje text: s busco d/e crassna (SOA Třeboň, CR, sg. ze Šternberka 2b).

Obr. 8: Pečeť Buška z Krásna – otisk z roku 1397. Zdroj: Státní oblastní archiv Třeboň, Cizí rody, sg. ze Šternberka 2b.

O Tištině později vedl Bušek spory. V roce 1405 jej před zemský soud poháněl zmiňovaný Sulík z Konice, který si nárokoval roční plat deseti hřiven grošů, jenž získal od židů. Ve sporu byl Sulík patrně úspěšný. Další blíže nespecifikované spory vedl Bušek v téže době s Janem z Dlouhé Vsi. O Tištině se neúspěšně soudil s Erhartem (stařším) Puškou z Kunštátu. Ten si na Tištině nárokoval plat ve výši 130 hřiven grošů, který získal ještě v době, kdy ves vlastnil Zdeněk ze Šternberka. Spor přešel na Erhartova stejnojmenného syna, který měl v roce 1407 na přisouzenou částku 130 hřiven grošů na Tištině tzv. zvod (první fáze exekuce). Bušek však závazek plynoucí ze soudního nálezu nesplnil a proto o rok později byl proveden tzv. odhad. Menší zemští úředníci přímo v Tištině zjistili velikost platů z několika usedlostí, ze kterých měla jít na přisouzenou částku její jedna desetina, tedy 13 hřiven grošů. Zápis o odhadu znovu zmiňuje, že dluhy na Tištině vázly již od doby, kdy jej vlastnil Zdeněk ze Šternberka, k jehož původní polovině vsi exekuce také směřovala.⁴³ V roce 1407 Erhart ml. pohnal Buška z Krásna o 100 hřiven grošů z titulu škody za neoprávněné vybrané úroky z poloviny Tištiny. Další půhon následoval v roce 1409.⁴⁴

Bušek z Krásna v roce 1407 poháněl před soud také Zdeňkova syna Albrechta z Lukova a další dva šlechtice jako ručitele za bezvadnost převodu poloviny Tištiny (kupní cena poloviny vsi činila 320 hřiven grošů). Zemský soud v roce 1408 spor sice projednal, ale pro jeho složitost jej odložil. V příslušném zápise je konstatováno, že Bušek se neúspěšně domáhal splnění ručitelských závazků, které měly zaručit, že mu do desek bude vloženo „čisté a nezavadné a svobodné zboží“ (tedy statek bez právních závazků a břemen). Šternberkové však Buškovi vložili Tištinu do desek bez vypořádání starších závazků (proti tomu podali v době vkladu tzv. odpor Erhart starší z Kunštátu a Sulík z Konice). Ješek ze Šternberka však u soudu namítal, že statek byl starších břemen skutečně zbaven. Spor byl na dalším zasedání znovu odložen tak, aby na jednání byl případně osobně přítomen i markrabě Jošt. V roce 1412 zemský soud ale rozhodl, že Buškova žaloba má formální nedostatky; Albrechta z Lukova však mohl o danou věc znovu pohnat (LCS I, 236–237, č. 547–549; 260, č. 218; 264, č. 264; 267, č. 279; 383, č. 347; 392).

Soudní agenda také dokládá, že Bušek někdy před rokem 1407 koupil od Beneška z Osíčan (z Tlustomast) jeden a půl lánu ve vsi Osíčanech (leží nedaleko Tištiny). Bušek poháněl Zbyňka z Dřínového jako ručitele za bezvadnost daného prodeje, neboť Benešek nesplnil svůj závazek a prodej nevložil do zemských desek. Výsledek sporu není znám, zemské desky však vklad neobsahují (LCS I, 235, č. 541).

Tiština se týká ještě jeden půhon z roku 1410, který dokládá, že ves byla patrně dočasně pustá (?), snad z důvodu událostí spojených s markraběcími válkami v předchozím období. Buška poháněl jeho zeť Václav Rus z Doloplaz z částky 150 hřiven grošů, „že mi jest kázal osaditi svú ves Čisčín pustú a své dvory orati, své úlehle dráti a za to sliboval mi zboží kúpiti za CL hř. g.“ Václav Rus podle půhonu svůj závazek splnil a „ves Čisčín svým nákladem osadil a dvór zoral a jeho úlehle zedral a osel“. Nemohl však ani vybírat poddanské dávky, protože do Tištiny „vpadl“ se svými nároky Sulík z Konice a Erhart Puška z Kunštátu (viz jejich půhony), a ani Bušek nechtěl dodržet svůj závazek a zakoupit Václavovi statek v hodnotě 150 hřiven grošů. U půhonu je poznámka „Poklid“ dokládající nějakou mimosoudní dohodu stran; výsledek ale není znám (LCS I, 366–367, č. 1122; PEŘINKA 1930, 158–159). Zápis je nepochybně pozoruhodným dokladem o hospodářských aktivitách příslušníků nižší šlechty v předhusitském období.

Bušek mladší z Krásna se naposledy připomíná v roce 1416, kdy jej společně s Janem z Libosvár ustanovil poručníkem svých dětí pro případ smrti Mikeš z Kokor (ZDO I, 328, č. 598). V půhonu jeho dcery Anny je ke konci roku 1419 označen již jako nebožtík (LCS II, 612, č. 1010). Bušek je tak posledním mužským příslušníkem rodu, který se tituloval podle Krásna.

Bušek mladší zanechal dvě dcery, Annu a Markétu; jiní jeho potomci se v prameňech nepřipomínají. **Anna z Krásna** byla manželkou Václava Ruse z Doloplaz, který ji v roce 1407 připsal věno ve výši 75 hřiven grošů na Tršicích. Příjemčím věna byl Bušek z Krásna.⁴⁵ V roce 1412 vzal Bušek z Krásna na tzv. spolek Závíše a Mikše z Kokor. Předmětem uzavřeného spolku, zaručujícího dědická práva, bylo v Tištině šest lánů, sedm podsedků, jeden a půl mlýna a polovina ovocné zahrady; podle poznámky šlo o majetek v bývalé polovině vsi náležející Zdeňkovi ze Šternberka. Dcera Anna však v deskách nechala zapsat tzv. odpor s tím, že ji otec Bušek odkázal 100 hřiven grošů, které byly vázány na majetcích v Tištině. V témže roce Anna svého otce také pohnala před zemský soud s tím, že „to zboží jiným ve dsky vložil“ a odkazovala tak na uzavřený spolek. Soud její žalobu podloženou svědectvím uznal s tím, že Bušek měl nároky své dcery vyplatit.⁴⁶ Anna v roce 1419 poháněla zmíněného Mikše z Kokor z částky 200 hřiven grošů ohledně movitých věcí zděděných po otci. Mikše žalovala, „že mi jest nedal, což mi muoj otec dal, a kázal pobratí a toho mi nevrátil: truhly, peněz, listuov, klejnotuov i odění, což prvnějšího bylo. A ještě příjev na mého otce pohřeb i vzal od té truhly ode mne klíče, ježto v ní bylo.“ Spor byl v roce 1420 odložen na zasedání zemskému soudu v Brně. Ten následně rozhodl (i s ohledem na předchozí spor), že pro obě strany je závazný stav rozdělení majetku podle zemskodeskových zápisů. Movité věci měl Mikeš vydat Anně dle svého uvážení, o jejich spornou část mělo pokračovat soudní řízení (jeho výsledek ale není znám, protože soud na začátku husitských válek přerušil svoji činnost) (LCS II, 612, č. 1010; 616; 618, č. 332; 625–626, č. 386).

Druhou Buškovou dcerou byla **Markéta z Krásna**, která byla provdána za Hanuše z Doloplaz, jenž byl Václavovým bratrem (PILNÁČEK 1930, 41, č. 74). Markétě zajistil věno ve stejné výši jako Václav Anně, a to také na Tršicích (příjemčím věna byl také Bušek).⁴⁷ Hanuš z Doloplaz v roce 1412 pohnal svého tchána z 30 hřiven grošů, které mu měl za slíbit jako protihodnotu za zápis Markétina věna. Podle půhonu mu Bušek částku dlužil již sedm let, což ukazuje, že ke sňatku (či sňatkům) a úmluvám o věnu došlo již v roce 1405. Soud žalobu z formálních důvodů zamítl a proto Hanuš v roce 1413 pohnal Buška znovu. Půhon skončil tzv. poklidem, tedy nějakou mimosoudní dohodou stran (LCS II, 375–376, č. 42; 84, č. 9; 389, č. 85).

Na závěr lze zmínit ještě jeden doposud opomíjený pramen, který patrně také přináší svědectví k dějinám rodu pánů z Krásna. V nekrologiu olomouckého minoritského kláštera, které obsahuje záznamy od 13. až do 16. století je k datu 13. září poznámka o úmrtí členů rodu s predikátem, který pravděpodobně můžeme ztotožnit s Krásnem: „*De Crassna dominus Mye... chinka, Kaczna, Affka, Wanussye obierunt*“ (LOSERTH (ed.) 1884, 19). Titul *dominus* v daném případě odkazuje obecně na šlechtický stav, neboť tak jsou v nekrologiu označeni i příslušníci rodů patřících spíše k nižší šlechtě (naopak u některých významných osob z řad pánů jakýkoliv titul chybí). Bližší datace zápisu chybí a lze jej rámcově položit do 14. století. Jméno začínající na M snad může ukazovat na výše zmíněného Mikše (resp. Mikuláše), ale dost dobře

se může jednat o neznámého člena rodu (např. příslušníky předpokládané druhé generace vůbec neznáme). V případě ženských členek rodu pak až na některé manželky, dále dcery Buška mladšího a Jitku z Krásna postrádáme údaje prakticky úplně. Uvedená ženská jména Kačna, Ofka a Vanuše tak nelze bezpečně ztotožnit s žádnou známou osobou. Otázkou také je, proč jsou úmrtí všech zmiňovaných uvedena společně u jednoho dne – zda se jednalo o úmrtí v důsledku nějaké nákazy (mor) či nešťastné události (?). Vzhledem k neúplnosti zápisu nelze vyloučit také pouhou koncentraci jmen k onomu mužskému jménu jako významné osobnosti daného rodu a spojené s klášterem. Za zmínku stojí skutečnost, že minoritský klášter byl úzce spojen s moravskými Šternberky, kteří v kostele Panny Marie měli své pohřebiště (FOLTÝN 2005, 473–474).

Závěr

Páni z Krásna představují příklad šlechtického rodu, který se objevuje v době kolem přelomu 13. a 14. století a disponuje relativně rozsáhlým a pravděpodobně i kompaktním dominiem ležícím podél Rožnovské Bečvy. Velmi úzce byli spjati s vrcholně středověkou kolonizací tohoto prostoru a vznikem řady vsí, které až do moderní doby tvoří základní páteř sídelní struktury. Významnou roli hrála vazba na olomoucké biskupství, jehož leníci se již od poloviny 13. století aktivně podíleli na kolonizaci rozsáhlých území od severní až po jihovýchodní Moravu. Aktivitou příslušníků rodu z Krásna vzniklo pravděpodobně také město (Valašské) Meziříčí, které se stalo centrem lenního statku. Rod patřil mezi relativně významnou skupinu nobility, což se odrazilo i na přiznané titulatuře (titul *dominus*). Jistá mezerovitost pramenů z první poloviny 14. století neumožňuje sledovat osudy rodu v této době a předpokládaný proces dělení statků, který kolem poloviny 14. století vedl k poklesu jeho významu a zařazení jeho členů mezi nižší šlechtu. Poslední državy v Pobečví rod ztrácí v 70. letech 14. století; již od poloviny tohoto století se majetkové zájmy jeho příslušníků (ovšem často s dnes neznámými či nejistými genealogickými vazbami) přesouvají do oblasti střední Moravy na území mezi Vyškovem a Kroměříží. Zda tento přesun souvisel s držbou statků v této oblasti ve starší době, není jasné, zdá se však, že tomu tak nebylo. Majetková držba rodu byla ve druhé polovině 14. a na začátku 15. století do jisté míry roztržštěná, což byl poměrně typický znak u řady rodů z řad nižší šlechty. Členové rodu drželi výjimečně celou vesnici, spíše však podíly v několika vsích (údaje v zemských deskách, případně i listinách však nepodávají úplný obraz, řadu záznamů lze jen obtížně úplně interpretovat). Jak nedávno konstatoval K. Mlateček, i takové nevelké, případně i roztržštěné majetkové zázemí nemuselo nutně znamenat špatnou hospodářskou situaci daného rodu (srov. MLATEČEK 2019, 52–54). Rod pánů či – v této době spíše – vladyků z Krásna lze i přes poněkud roztržštěné majetkové državy (byť v zásadě koncentrované v jednom regionu) zařadit jako celek (majetky všech členů) do kategorie mezi „bohatou“ a „střední vrstvou“ v rámci nižší šlechty (srov. MLATEČEK 2003, 516–517). Jejich sociální obzor byl v zásadě vázán na místní rody z řad nižší šlechty, se kterými byli také spřízněni, důležitou roli hrály pochopitelně klientské vazby na významné panské rody, jako tomu bylo u Buška (mladšího) z Krásna a jeho vztahu k lukovským Šternberkům (byť zatížený zmiňovaným majetkovým sporem). Řada příslušníků nižší šlechty pak nacházela uplatnění v souvislosti s vojenskými aktivitami, které v posledních dvou desetiletích 14. století umocňovaly

markraběcí války na Moravě. Oneš z Krásna (z Čertoryj) byl na počátku 80. let členem významné bojové družiny na straně markraběte Prokopa. Jeho potomci, jejichž přesná identifikace v rámci příslušníků nižší šlechty píšící se podle Čertoryj bude muset být předmětem dalšího výzkumu, představují patrně poslední generaci rodu erbu jelena. Samotný predikát z Krásna naposledy užívali Bušek mladší (1416, resp. 1419) a jeho dcera Anna (1420), kdy už rod více jak půlstoletí neměl s državami v horním Pobečví nic společného.⁴⁸

Poznámky:

- ¹ K této problematice nověji v diskuzním příspěvku JAN 2019, 241–260; srov. také JAN 2011, 38–62; KLÁPŠTĚ 2005, 20–166.
- ² Ze starších prací zejména MACEK 1997; MEZNÍK 2008, 25–61; nověji ŠIMŮNEK 2004, 307–322; JANIŠOVÁ 2007, 177–209.
- ³ Nověji souhrnně k přemyslovskému období DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – ZELENKA 2011; DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ 2011. Pro lucemburskou dobu a moravské poměry zejména BALETKA 1996; 1999.
- ⁴ Nověji inspirativně např. VELÍMSKÝ 2013.
- ⁵ Nižší šlechtě na Moravě věnuje opakovaně pozornost zejména MLATEČEK 2003; 2004; 2019.
- ⁶ CDM V, 115–116, č. 112; 118–119, č. 114. K obsahu listin a okolnostem jejich vydání JANIŠ 1997, 334–336.
- ⁷ K tomu TABÁŠEK 1995. Město Farkastadt ztotožnil s dnešním Frýdlantem.
- ⁸ K tomu srov. JANIŠ 2008b; BALETKA 1997. K Hückeswagenům nověji JUROK 2019.
- ⁹ V uvedených listinách je uveden s predikáty de Gelsa (z Kelče) a de Schowenbvrch. K jeho osobě JANIŠ 1997, 331–334; JANIŠ – SCHENK – VRLA 2013, 437–438.
- ¹⁰ K této listině viz níže.
- ¹¹ CDB V/4, 271–272; ČERNÝ 1914, 437. Jméno bylo více obvyklé v první polovině 13. století – CDB II, 537.
- ¹² CDM IV, 271–272, č. 205; 272–273, č. 206; SU V, 28–29, č. 31; 29–30, č. 32. K listinám BALETKA 2004, 38–39.
- ¹³ K dějinám Krásna přehledně DOMLUVIL 1914, 217–221; BALETKA 2002, 757. K topografii a majetkové držbě BALETKA 1996.
- ¹⁴ CDM XII, 307–308, č. 332: „... de partibus Polonie per civitatem Tyczin et per Crasno, per Mezerzicz et per Wssetin versus Ungariam...“.
- ¹⁵ K dějinám kostela a jeho stavebně-historickému průzkumu nověji JANIŠ – VÁCHA – VRLA 2012 (zde i odkazy na starší literaturu).
- ¹⁶ Srov. DOMLUVIL 1914, 205; BALETKA 1996, 2; privilegium týkající se robotní povinnosti ke dvoru a rozdělení jeho polností DOMLUVIL (ed.) 1891, 5, č. 21.
- ¹⁷ CDM VII, 795–796, č. 179; patrně věrohodnější opis otiskl DOMLUVIL (ed.) 1891, 10–12, č. 26.
- ¹⁸ Odkazují na připravovanou samostatnou studii k rychtářským privilegiím.
- ¹⁹ DOMLUVIL (ed.) 1891, 10–12, č. 26. K interpretaci privilegia nověji JANIŠ 2011, 20–23. Srov. také BALETKA – BALETKA – ČERMÁKOVÁ – POMKLA 2017, 25.
- ²⁰ JANIŠ 2011, 20–23. K hradu Rožnovu nověji JANIŠ – VRLA a kol. 2018, 217–226.
- ²¹ Z prostoru východně od Rožnova nejsou známy archeologické nálezy dokládající nějaké pravěké či středověké osídlení – viz JANÁK – CHORAŽY – BŘÍŽOVÁ – GREPL 2001, 643.
- ²² K lokalitě (s některými problematickými závěry) PLAČEK 2007, 32–33.
- ²³ DOMLUVIL (ed.) 1891, 10–12, č. 26. Uvedený Mikuláš (Mikulaš Kury) ale nemohl být totožný s Mikulášem ze Šaumburka. Mylně jej nověji ztotožňují BALETKA – BALETKA – ČERMÁKOVÁ – POMKLA 2017, 25.
- ²⁴ Členové rodu (erb nezjištěn) se připomínají v zemských deskách od poloviny 14. století. K roku

- 1351 se v deskovém zápise připomíná vdova po Jiříkovi z Roštění – ZDO I, 9, č. 198.
- ²⁵ CDM V, 77–78, č. 75; ZAO-MCO, kniha č. 25 (Kopíř I), fol. MVIII–v. K identifikaci JANIŠ 2011, 18–19.
- ²⁶ CDM XI, 558, č. 11; CDM XV, 150–151, č. 176. Nověji BALETKA – BALETKA – ČERMÁKOVÁ – POMKLA 2017, 26–29.
- ²⁷ ZDO I, 1, č. 4. K pánům z Drahotuš nověji ŠKVRŇÁK 2015.
- ²⁸ ZDO II, 151–152, č. 227; srov. podobné doklady z let 1531, 1535 a 1548 – ZDO II, 270–271, č. 46; 287–288, č. 3; 354, č. 188.
- ²⁹ Originály listin ZAO-AO, i. č. 1159, sg. Glc1; i. č. 1161, sg. Glc3; i. č. 1164, sg. Glc6.
- ³⁰ ZDO I, 20, č. 399–400; 40, č. 820; 51, č. 1049; CDM X, 83–84, č. 57. Srov. DOMLUVIL 1914, 217–218, 396–397 (zde také k dalším členům rodu z Perné).
- ³¹ K markraběcím lénům srov. MEZNÍK 1999, 189–190.
- ³² Listina je v českém překladu známa z pozdější konfirmace z roku 1466 (ta je známa jen z opisu) – CDM X, s. 247, č. 231; DOMLUVIL (ed.) 1891, 12, č. 27.
- ³³ CDM XV, 109, č. 130. K vladkům z Nezamyslic PILNÁČEK 1930, 207, č. 670.
- ³⁴ LCS I, 60, č. 327; ZDO I, 187, č. 201; 190, č. 243. Srov. také ZDO I, 149, č. 480. Peřinka mylně považoval Jan z Lišenčic doloženého k roku 1391 za Mikšíkova bratra Hanuše z Milčan – PEŘINKA 1910, 183.
- ³⁵ K rodu PILNÁČEK 1930, 50, č. 98. K držbě v Honeticích, roztržité mezi místní drobnou šlechtu, PEŘINKA 1910, 127–129; HOSÁK 1938, 388.
- ³⁶ ZDO I, 64, č. 110; 64–65, č. 119. Ctibor již dříve (1365) získal druhou polovinu – ZDO I, 40, č. 807.
- ³⁷ ZDO I, 121, č. 566; 132, č. 172; 139, č. 319. S uzavřeným spolkem souvisely některé spory z roku 1382, viz LCS I, 57, č. 303; 62, č. 342.
- ³⁸ ŠTĚPÁN 2002, 171, 188, 192; CDM XI, 248–249, č. 277; 258–259, č. 287. K problematice bojových družin viz HOFFMANN 1976; 1986; 1987; 1994. K Prokopovým straníkům srov. JUROK 2015.
- ³⁹ Tuto problematiku, která přesahuje rozsah této studie, ponecháváme otevřenou.
- ⁴⁰ K roku 1415 se v deskách připomíná jistý Orlík z „Gehenrayt“ – ZDB I, 295, č. 110.
- ⁴¹ LCS I, 298, č. 791; 309, č. 295. K právní terminologii viz JANIŠOVÁ – JANIŠ 2017, 305–306.
- ⁴² K lukovským štemberkům nověji POKLUDA 2012, 127–162; HOLÍK – JANIŠ – LANGOVÁ – VRLA 2015, 33–43.
- ⁴³ LCS I, 124, č. 91; 133, č. 135; 140, č. 30; 145; 193, č. 434; 213; 218; 258, č. 202; 275. K průběhu exekučního řízení viz JANIŠOVÁ – JANIŠ 2017, 192–197.
- ⁴⁴ LCS I, 234, č. 528; 258, č. 202; 273; 345, č. 974; 395. K Tištinu PEŘINKA 1930, 157.
- ⁴⁵ ZDO I, 260, č. 338. K institutu příjemčího JANIŠOVÁ – JANIŠ 2017, 306–307.
- ⁴⁶ ZDO I, 295, č. 31 a č. 32; LCS II, 372, č. 24; 381 (Václav z Doloplaz stanovuje poručníky v pŕuhonu pro svoji ženu Annu); 384, č. 8.
- ⁴⁷ Oba zápisy o věnu byly do desk zapsány bezprostředně za sebou – ZDO I, 260, č. 339.
- ⁴⁸ Studie byla zpracována v rámci projektu reg. č. SGS06/FF/2020, Proměny struktur a vztahů ve středověké společnosti, na Filozofické fakultě Ostravské univerzity.

Prameny a literatura:

- ANLAUF, J. – ANLAUFOVÁ, Š. 2018: Lokalizace zaniklé středověké vsi Hondorf na Rožnovsku. *Acta musealia* 16, 54–66.
- BALETKA, L. 1967: Počátky vsi Zubří na Rožnovsku. In: *Valašsko* 11, 29–32.
- BALETKA, L. – BALETKA, T. – ČERMÁKOVÁ, E. – POMKLA, Z. 2017: *Valašské Meziříčí*. Praha.
- BALETKA, T. 1996: Dvůr, rezidence a kancelář moravského markraběte Jošta (1375–1411). *Sborník archivních prací* 46, 259–536.

- BALETKA, T. 2002: Krásno nad Bečvou. In: Nekuda, V. (ed.): Okres Vsetín. Rožnovsko, Valašskomeziříčsko, Vsetínsko. Valašské Meziříčí – Brno.
- BALETKA, T. 1996: Příspěvek k místopisu a historii domů městečka Krásna nad Bečvou do roku 1676. Příloha Almanachu ke 125. výročí založení Gymnázia Františka Palackého ve Valašském Meziříčí. Valašské Meziříčí.
- BALETKA, T. 1997: „Na třetí pak straně Proskovice a Hrabová“: konec jednoho mýtu a nový pohled na stav severovýchodní Moravy ve 13. století. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 51, 4–15.
- BALETKA, T. 1999: Nižší šlechta z moravského severovýchodu ve stížných listech proti upálení Mistra Jana Husa. Tábořský archiv 9, 15–48.
- BALETKA, T. 2004: Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa. Praha.
- CDB: FRIEDRICH, G. – KRISTEN, Z. – ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S. – VAŠKŮ, V. – SVITÁK, Z. – KRMÍČKOVÁ, H. – KREJČÍKOVÁ, J. (eds.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. I–VI. Pragae 1904–2006.
- CDM: BOČEK, A. – CHYTL, J. – CHLUMECKÝ, P. V. – BRANDL, V. – BRETHOLZ, B. (eds.): Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. V.–XV. Brno 1850–1903.
- ČERNÝ, F. 1914: Ukazatel jmen k latinským zemským deskám brněnským a olomouckým. Brno.
- DOMLUVIL, E. (ed.) 1889: Listiny týkající se dávnověkosti města Meziříčí n. Bečvou a okolí jeho. In: IX. zpráva vyššího d. gymnasia ve Val. Meziříčí z r. 1888–89. Přerov, 1–33.
- DOMLUVIL, E. (ed.) 1891: Listiny týkající se dávnověkosti města Meziříčí n. Bečvou a okolí jeho. In: XI. zpráva vyššího d. gymnasia ve Val. Meziříčí z r. 1890–91. Přerov, 1–30.
- DOMLUVIL, E. 1914: Val.-Meziříčský okres. Vlastivěda moravská. Místopis. Brno.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. 2011: Královský dvůr Václava II. České Budějovice.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. – ZELENKA, J. 2011: Curia ducis, curia regis. Panovnický dvůr za vlády Přemyslovců. Praha.
- FOLTÝN, D. a kol. 2005: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha.
- HOFFMANN, F. 1976: Bojové družiny před husitskou revolucí na jižní Moravě, Jižní Morava 22 (25), 99–116.
- HOFFMANN, F. 1986: Bojové družiny před husitskou revolucí na západní Moravě. In: Verbík, A. – Blažek, K. (eds.): Moravský historický sborník (Moravica historica). Brno, 72–88.
- HOFFMANN, F. 1987: Bojové družiny před husitskou revolucí ve východních Čechách. Československý časopis historický 35, 75–104.
- HOFFMANN, F. 1994: Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce. Tábořský archiv 6, 47–144.
- HOLÍK, J. – JANIŠ, D. – LANGOVÁ, J. – VRLA, R. 2015: Hrad Lukov. Proměny opevněného sídla. Lukov.
- HOSÁK, L. 1938: Historický místopis země Moravskoslezské. Praha.
- JAN, L. 2011: Česká a moravská šlechta ve 13. a 14. století – otázky zrodu a kontinuity. In: Knoz, T. – Dvořák, J. (eds.): Šlechta v proměnách věků. Brno, 38–62.
- JAN, L. 2019: Nástin vzniku a vývoje české a moravské šlechty (s důrazem na její počátky). Časopis Matice moravské 138, 241–260.
- JANÁK, V. – CHORÁŽY, B. – BRŮŽOVÁ, Z. – GREPL, E. 2001: Druhá etapa terénního výzkumu Pobeskydí. Archeologické rozhledy 53, 643–645.

- JANIŠ, D. 1997: Lenní systém olomouckého biskupství za episkopátu Dětricha z Hradce (1281–1302). K problematice lenních a lokačních listin. *Časopis Matice moravské* 116, 325–346.
- JANIŠ, D. 2008a: Ke skladbě dvora olomouckých biskupů ve 13. století. In: Dvořáčková-Malá, D. – Zelenka, J. (eds.): *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti (Mediævalia Historica Bohemica, Supplementum 2)*. Praha, 347–362.
- JANIŠ, D. 2008b: Rozsah újezdu Franka z Hückeswagenu a statky olomouckého biskupství na severovýchodní Moravě. In: Galuška, L. – Kouřil, P. – Mitáček, J. (eds.): *Východní Morava v 10. až 14. století*. Brno, 195–203.
- JANIŠ, D. 2011: Hrad a město Rožnov v časech středověku. *Rožnov pod Radhoštěm*.
- JANIŠ, D. – KOHOUTEK, J. 2002: Středověké osídlení. In: Nekuda, Vladimír (ed.): *Okres Vsetín. Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko. Valašské Meziříčí – Brno*, 131–145.
- JANIŠ, D. – SCHENK, Z. – VRLA, R. 2013: Nové poznatky ke stavebnímu vývoji hradu Šaumburka v Hostýnských vrších. *Archaeologia Historica* 38, č. 2, 435–454.
- JANIŠ, D. – VÁCHA, Z. – VRLA, R. 2012: Kostel sv. Jakuba Většího ve Valašském Meziříčí-Krásné (Příspěvek ke stavebním dějinám). *Archaeologia Historica* 37, 557–570.
- JANIŠ, D. – VRLA, R. a kol. 2018: *Hrady Zlínského kraje. Lukov*.
- JANIŠOVÁ, J. 2007: Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě (Edice rokové knihy zemského hejtmána Václava z Ludanic z let 1541–1556). Brno.
- JANIŠOVÁ, J. – JANIŠ, D. 2017: Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516–1604. Svazek II. Články 75–190. Praha.
- JUROK, J. 2015: Stranici markraběte Prokopa kolem roku 1399 a otázka jejich kontinuity do husitské revoluce. *Olomoucký archivní sborník* 13, 25–116.
- JUROK, J. 2019: Původ, kolonizace, odboj a zánik pánů a hrabat z Hückeswagenu a Příbora v letech 1228–1367. In: Dejmal, M. – Jan, L. – Procházka, R. (eds.): *Na hradech a tvrzích. Miroslavu Plačkovi k 75. narozeninám jeho přátelů a žáci*. Praha, 35–46.
- KADICH, H. – BLAŽEK, C. 1899: *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. 4. Band – 10. Abteilung (Der mährische Adel)*. Nürnberg.
- KLÁPŠTĚ, J. 2005: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha.
- KRAMOLIŠ, Č. 1907: *Rožnovský okres. Vlastivěda moravská. Místopis*. Brno.
- KVASNIČKA, P. 1929: *Holešovský okres. Vlastivěda moravská. Místopis*. Brno.
- LCS: BRANDL, V. – BRETHOLZ, B. (eds.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonné a nálezové. Tomus I–VII. Brunae 1872–1911*.
- LOSERTH, J. (ed.) 1884: *Das Necrolog des Minoritenklosters in Olmütz*. Wien.
- MACEK, J. 1997: *Česká středověká šlechta*. Praha.
- MEZNÍK, J. 2008: Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století. In: Mezník, J.: *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*. Brno, 25–61.
- MEZNÍK, J. 1999: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha.
- MLATEČEK, K. 2003: Několik poznámek k ekonomické situaci nižší šlechty na Moravě v předhusitském období. In: Borovský, T. – Jan, L. – Wihoda, M. (eds.): *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelů a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno, 509–518.

MLATEČEK, K. 2004: Nižší šlechta na Moravě před husitskou revolucí. Možnosti dalšího studia. In: Doležalová, E. – Novotný, R. – Soukup, P. (eds.): *Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*. Praha, 281–290.

MLATEČEK, K. 2019: Hospodářské možnosti moravské nižší šlechty v předhusitském období. Několik kritických poznámek. In: Dejmal, M. – Jan, L. – Procházka, R. (eds.): *Na hradech a tvrzích. Miroslavu Plačkovu k 75. narozeninám jeho přátelů a žáci*. Praha, 47–61.

NEKUDA, V. (ed.) 1965: *Vyškovsko*. Brno.

OSN: *Ottův slovník naučný*. I–XXVIII. díl. Praha 1888–1909.

PEŘINKA, F. V. 1910: *Zdounecký okres. Vlastivěda moravská. Místopis*. Brno.

PEŘINKA, F. V. 1930: *Kojetský okres. Vlastivěda moravská. Místopis*. Brno.

PILNÁČEK, J. 1930: *Staromoravští rodové*. Vídeň.

PILNÁČEK, J. 1991: *Rody starého Slezska 1*. Ed. K. Müller. Brno.

PLAČEK, M. 2007: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha.

POKLUDA, Z. 2012: *Moravští Šternberkové. Panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům*. Praha.

SEDLÁČEK, A. 1925: *Českomoravská heraldika. Část zvláštní*. Praha.

SEDLÁČEK, A. 2001: *Atlasy erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty. Svazek 2. (Atlas erbů. Čechy, 1. část. Edice)*. Ed. V. Růžek. Praha.

SEDLÁČEK, A. 2003: *Atlasy erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty. Svazek 2. (Atlas erbů. Morava. Edice)*. Ed. V. Růžek. Praha.

SOA Třeboň, CR: *Státní oblastní archiv Třeboň, fond Cizí rody, sg. ze Šternberka 2b*.

SU: IRGANG, W. (ed.): *Schlesisches Urkundenbuch. V. 1282–1290*. Köln – Weimar – Wien 1993.

SZYMAŃSKI, J. 2001: *Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku*. Warszawa.

ŠIMŮNEK, R. 2004: *Prestižní a patetické titulatury – šlechtická hrdost, pýcha, závist i výsměch*. In: Doležalová, E. – Novotný, R. – Soukup, P. (eds.): *Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*. Praha, 307–322.

ŠKVRŇÁK, J. 2015: *Úpadek pánů z Drahotuš v předhusitském období. Sborník Státního okresního archivu Přerov 2015. Přerov, 5–26*.

ŠTĚPÁN, V. 2002: *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*. Brno.

TABÁŠEK, O. 1995: *K názorům na vznik města Frenštát (K listinám biskupa Dětřicha z roku 1299). Zlomky frenštátské vlastivědy. Frenštát pod Radhoštěm*.

VELÍMSKÝ, T. 2013: *Páni ze Svojšína. Rod velmožů, pánů a rytířů z povodí Mže*. Praha.

ZAO-AO: *Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, i. č. 999, sg. Fla8; i. č. 1159, sg. Glc1; i. č. 1161, sg. Glc3; i. č. 1164, sg. Glc6; i. č. 1166, sg. Glc8*.

ZAO-MCO: *Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc, kniha č. 25 (Kopíř I)*.

ZDB I: CHLUMECKY, P. – CHYTIL, J. – DEMUTH, K. – WOLFSKRON, A. R. (eds.): *Die Landtafel des Markgraffthumes Mähren (1348–1466)*. 2. Brünnner Cuda. Brünn 1856.

ZDO I: CHLUMECKY, P. – CHYTIL, J. – DEMUTH, K. – WOLFSKRON, A. R. (eds.): *Die Landtafel des Markgraffthumes Mähren (1348–1466)*. 1. Olmützer Cuda. Brünn 1856.

ZDO II: MATĚJEK, F. (ed.): *Moravské zemské desky 1480–1566. II. Kraj olomoucký.* Brno 1948.

ŽEMLIČKA, J. 2014: *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy.* Praha.

Kancionály ve sbírkových a knihovních fondech Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně

*/ Hymn Books in Collections and Libraries of the Museum of the South
East Moravia in Zlín*

Veronika Balajková

Abstract:

The Museum of South East Moravia in Zlín owns more than two hundred signed pieces of hymn literature containing religious songs to be sung during the mass services. These song books represent an interesting collection of religious song writing from the year 1618 until the second half of the 20th century. Hymn books, psalm books and funeral books formed, together with Bibles, a link between the religious and personal life as their contents often supplemented religious storytelling, catechism as well as religious preaching. The same as the Bible, the religious song books were treated with reverence and passed from generation to generation and so they become a witness to the evolution of religious thinking as well as daily life of the believers in our region. And last but not least they document considerable trust of the common people in regional museum societies to which they during the 1930s and the 1940s entrusted these family treasures often containing a number of family notes, devotional graphics but also completions of the song repertoire. Thanks to the enthusiasm of these donors we can now take pride in these gems, such as indubitably are Religious Evangelical Songs (1618), Capella Regia (1693) with some very interesting regional additions and several editions of hymn books by Třanovský, Elsner, Fryčaj or Bečák. Of great regional significance of this collection is also a manuscript Hymn Book of Zlín Organ Players (1843 – 1927). This collection also notably completes the picture of religious evolution in South East Moravia. It is worth noticing that examples in our collection from the 17th, 18th and the first half of the 19th century are represented almost exclusively by prints of evangelical provenience, while in the second half of the 19th century and in the 20th century, this ratio is reversed. It is a testimony of a rich religious diversity in our region, where, especially in some of the villages (Zádveřice, Jasenná, Lutonina, Vizovice), the inhabitants adhered to their protestant beliefs in spite of a long period of re-Catholicization, which, however, in the end won even in the South East Moravia. On the other hand, the gates of religious music and songs guiding us through the whole life are, thanks to these hymn books, open to everyone, irrespective of religion and, the same as centuries ago, they offer consolation and motivation in a human's life, of which singing is an inseparable and essential part.

Keywords:

hymn books, song books, psalm books, religious music, liturgy, old prints, book collections, museum libraries

Úvod

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně (dále MJVM) uchovává více než dvě stě exemplářů hymnologické literatury obsahující náboženské písně určené k duchovnímu zpěvu během bohoslužeb. Tyto zpěvníky tvoří zajímavý soubor náboženské písňové tvorby od roku 1618 až do druhé poloviny 20. století. Velkou část této kolekce jsme získali z majetku muzejních spolků z Luhačovic¹, Vizovic², Napajedel³ a Zlína⁴, které byly v 50. letech minulého století zrušeny a jejich sbírky byly převedeny pod správu tehdejšího Krajského muzea v Gottwaldově (nynější MJVM). Řada z nich ale také pochází ze samostatné sbírkotvorné činnosti a z darů příznivců našeho muzea.

V tomto příspěvku bych ráda na náš soubor duchovních zpěvníků upozornila, neboť je důkazem bohatého náboženského a kulturního života jihovýchodní Moravy

a neodmyslitelně rovněž dokládá jeho jedinečnost ve vývoji náboženského smýšlení zdejších obyvatel během posledních staletí.

Sbírkové knižní fondy jsou ve zlínském muzeu katalogizovány v programu Tritius a ESSP. Zároveň jsou všechny zapsány v Centrální evidenci sbírek (CES) a v současné době jsou postupně zapisovány do Souborného katalogu ČR (www.caslin.cz), Souborného katalogu zlínských knihoven (www.knihovnyzlin.cz) a Katalogu knihoven paměťových institucí Zlínského kraje (<https://knihovny.zlkraj.cz/>). Některá vlastnická označení knih souvisejících s tímto článkem byla též prezentována v rámci projektu Provenio (www.provenio.net).

Vzhledem k historickému vývoji sbírek MJVM se kancionály nachází ve dvou fondech, a to především ve sbírkovém knižním fondu, ale také jako devocionálie v etnografických sbírkách (E). Sbírkový knižní fond je rozdělen na dvě podkategorie, v nichž najdeme staré tisky (ST) z let 1500 až 1800, ale i historické fondy (HF) zaujímající roky 1801 až 1860. Mladší výtisky kancionálů jsou většinou umístěny v běžném knihovním fondu muzejní knihovny (CF a SF).

1. PÍSNĚ DUCHOVNÍ EVANGELISTSKÉ Z PÍSEM SVATÝCH

Nejstarším náboženským zpěvníkem, kterým se může zlínské muzeum pochlubit, je kancionál *PÍSNĚ DUCHOVNÍ EVANGELISTSKÉ* (ST29923) vydaný Jednotou bratrskou v roce 1618 v Kralicích (obr. 1). Bratrské kancionály⁵ dosahovaly evropské úrovně jak množstvím a kvalitou použitých nápěvů, tak promyšleně vystavěným a formulovaným obsahem. Jednota bratrská díky pečlivé redakci zprostředkovala pomocí svých zpěvníků protestantským věřícím, jak vlivy německého reformačního zpěvu, tak dědictví české duchovní písně (SEHNAL – VYSLOUŽIL 2001, 34–35).

Náš exemplář bohužel obsahuje z původních 704 stran pouze strany 37 až 670. Celokožená vazba na dřevěné dýze je ve velmi špatném stavu. Na začátku i na konci

Obr. 1: Písně duchovní evangelistské (1618), fotoarchiv MJVM. |

je vevázáno několik listů popsaných rukopisnými poznámkami obsahujícími většinou další písně. Do knihy je vložen lístek s poznámkou: „*Jiří Horák, Zádveřice č. 36 (dříve Baluskovi), 9/5/1950, Baluskovi dělali i kázání v kostele, když nebyl farář.*“ Tento záznam potvrzuje i přírůstková kniha Musejního spolku ve Vizovicích, kde je kancionál zapsán pod číslem 1760.

2. HOLANŮV KANCIONÁL A PAŠIJE

Prvním hymnografickým dílem kantora a varhaníka Václava Karla Holana Rovenského (1644–1718) byly *PAŠIJE P. JEŽÍŠE KRISTA PODLE SEPSÁNÍ SV. MATOUŠE* vydané roku 1690 v Praze v tiskárně Jiřího Labouna. Exemplář tohoto vydání, které naše muzeum vlastní (ST7), tvoří 27 stran notového záznamu doplněných mědirytinou Piety o rozměrech 142 x 90 mm. Tento výtisk tvoří konvolut s dalším Holanovým dílem vytištěným tamtéž v roce 1692: *PAŠIJE P. JEŽÍŠE KRISTA NA VELIKÝ PÁTEK PODLE SEPSÁNÍ SV. JANA* (ST7/2). O ohlasu Holanových pašijí svědčí celá řada dochovaných exemplářů pašijí sv. Matouše, které můžeme najít v Knihopisu (<http://www.knihopis.cz/>) pod číslem K03110. Na druhé straně k pašijím sv. Jana jsou ve stejné databázi pod číslem K03109 připsány pouze dva exempláře, z toho jeden neúplný, což dokládá unikátnost našeho výtisku.

Nejvýznamnějším Holanovým dílem však stále zůstává kancionál, jež vydal v roce 1693 v Praze pod názvem *CAPELLA REGIA MUSICALIS. KAPLE KRÁLOVSKÁ ZPĚVNÍ A MUZIKÁLNÍ*. Z důvodu Holanových zásahů během tisku vznikl tento zpěvník v několika variantách. Muzeum jihovýchodní Moravy má ve své sbírce exemplář (ST25492) o základních 416 stranách kancionálu a obsahující 664 zpěvních textů (KOUBA 2017, 138), z nichž až polovina vzešla přímo z Holanovy invence a zbývající jsou přejaty ze starších zpěvníků. Většina písní je opatřena notovým zápisem, jehož tvůrcem byl z větší části taktéž sám Holan. Výjimečnost tohoto exempláře dokládají rukopisné dodatky postupně vevázané k jednotlivým kapitolám (obr. 2). Jedná se o 74 listů rukopisně psané partitury včetně textů písní, které tak značně původní Holanův kancionál obohacují. Z příspěvu na předešlé „*Tato kniha, neb Kanczional gest Baltazara Raphaela Walleriana toho Čzasu Organist przy kapli Maleniskeg neb Prowodowskeg. Anno Domini 1773*“⁶ můžeme usuzovat, že v tomto roce nechal provodovský varhaník Baltazar Raphael Wallerian (<https://provenio.net/>) kancionál znovu svázat i s řadou volných listů, na něž si postupně doplnil další potřebné písně.

3. CITHARA SANCTORUM

Když v roce 1636 vydal evangelický kněz Jiří Třanovský (1592–1637) v levočské tiskárně Vavřince Brewera svůj zpěvník *CITHARA SANCTORUM. PÍSNĚ DUCHOVNÍ STARÉ I NOVÉ*, jistě netušil, že se jeho kancionál v příštích několika stoletích stane nejrozšířenější a nejpoužívanější literaturou českomoravského a slovenského protestantismu (KOVAČKA – AUGUSTÍNOVÁ 2008, 204). Tento kancionál, podle svého autora též lidově nazývaný *TRANOSCIUS*, byl vydáván až do poloviny dvacátého století, přičemž byl jeho písňový fond stále obměňován a rozšiřován. Během tří staletí se dočkal více než dvou set vydání. I to napovídá, že význam Cithary výrazně přesahoval tradičně vnímaný rámec zpěvníku. V prostředí náboženského útlaku a nedostatku protestantské náboženské literatury srozumitelné prostému lidu plnila Cithara i funkci výkladu věrouky. Hlavním inspiračním jádrem vybraných písní byly staročeské před-

Obr. 2: Capella Regia Musicalis (1693), fotoarchiv MJVM. |

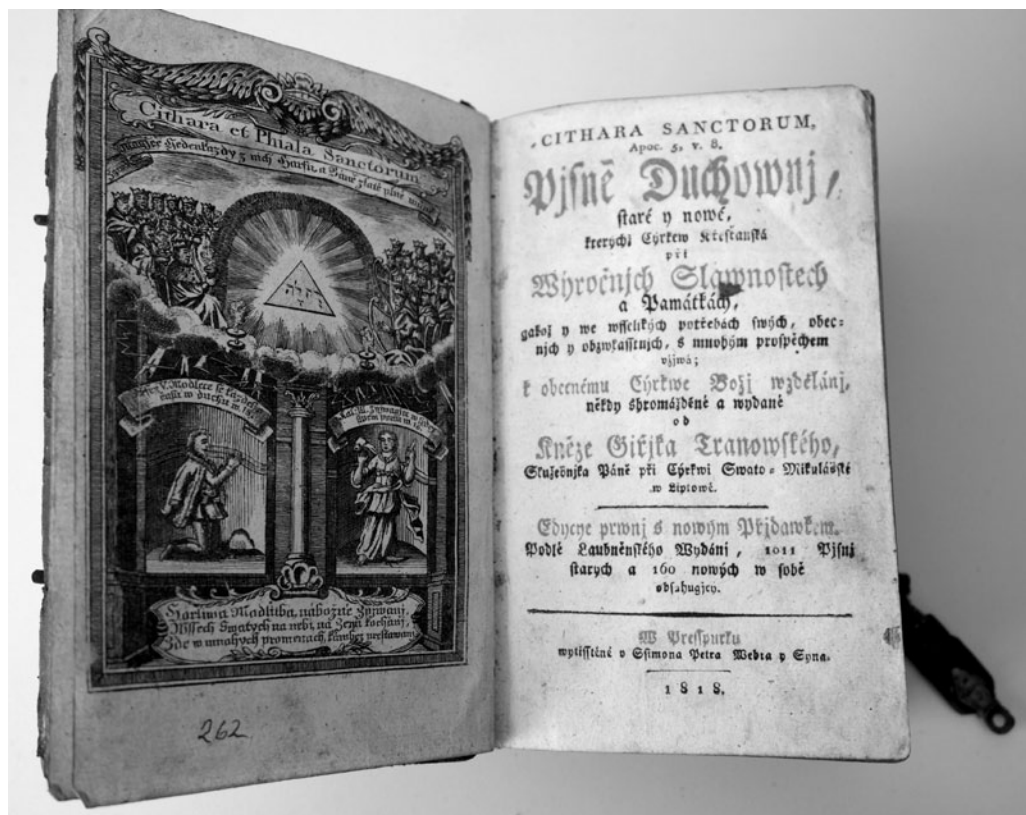
bělohorské protestantské písně, stejně jako Třanovským z němčiny přeložené písně Lutherovy. Velkou část písní však Třanovský sám složil. Písně Cithary jsou rozčleněny do tří dílů, z nich každých pak do deseti pododálů (KOUBA 2017, 431).

Nejstarším výtiskem Cithary, které MJVM uchovává ve svých depozitářích, je velmi rozsáhlé lipské vydání z roku 1737. Právě tato edice se stala nejpoužívanější v moravských evangelických rodinách, o čemž svědčí i fakt, že se v našich sbírkách zachovala hned v šesti výtiscích (ST25553, ST25554, ST29904, ST29905, ST29910, ST29915). Nepříliš dobrý stav a značné opotřebení těchto zpěvníků rovněž dokládá jejich dlouhodobé používání. Lipskou edici připravil evangelický učitel Jiří Sarganek (1702–1743), jenž kromě Třanovského Cithary do kancionálu zahrnul také dvě knihy žalmů a jako přídavek Davidovy žalmy, čímž počet písní, jež kniha obsahuje, narostl na úctyhodných 1951 nenotovaných písnových textů (KOUBA 2017, 361). Lipské vydání Cithary se vymyká z rámce klasických výtisků Třanovského kancionálu (KOVAČKA – AUGUSTÍNOVÁ 2008, 207). Vzhledem k řadě úprav, jimiž ji Sarganek opatřil, se jedná spíše o jeho svébytné dílo Citharou Třanovského pouze inspirované.

Naše muzeum rovněž vlastní ve dvou výtiscích první bratislavskou edici Cithary z roku 1768 (ST25601, ST29916), která vyšla v tiskárně Jana Michala Landerera a obsahuje 998 písní a přívazek modliteb PHIALA SANCTORUM. Jeden z těchto dvou exemplářů s číslem ST29916 má na vakátu rukopisnou poznámku: „Tento Kancyonál patříj pro Tereziji Štalmach č. 48, Bratřejov“. Díky vložené poznámce a přírůstkové

knize Muzejního spolku ve Vizovicích víme, že tuto knihu daroval muzejnímu spolku: „Zd. Kalenda, Bratřejov 48, 5/6 1944“. Z čehož je patrné, že se zpěvník dědil z generace na generaci a celou dobu přínáležel k jednomu domu. Z dalších bratislavských vydání opatrujeme ta z let 1799 (ST29917) a 1818 (HF28922) (obr. 3), jež spolu s dalšími 11 evangelickými náboženskými knihami v lednu roku 1941 věnoval Muzejnímu spolku ve Vizovicích Josef Kolaja (<https://provenio.net/>). Ve většině těchto knih, které se podařilo dohledat, se zachovala řada osobní korespondence a devocionálních grafik dokládajících spojení Kolajů s rodinnými příslušníky rozestými téměř po celém světě (BALAJKOVÁ 2019, 79). Například v tomto exempláři (HF28922) je vloženo několik vizitek a poznámek v maďarštině. Výtisk (ST28866) z roku 1802 představuje ojedinělé vydání Štefániho banskobystrické edice, která jako jediná narušila bratislavský monopol prvních dvou desetiletí 19. století (KOVAČKA – AUGUSTÍNOVÁ 2008, 210). Slovenské výtisky jsou tiskařsky spíše skromné, bez zvláštních ozdob s jedinou ilustrací před titulním listem.

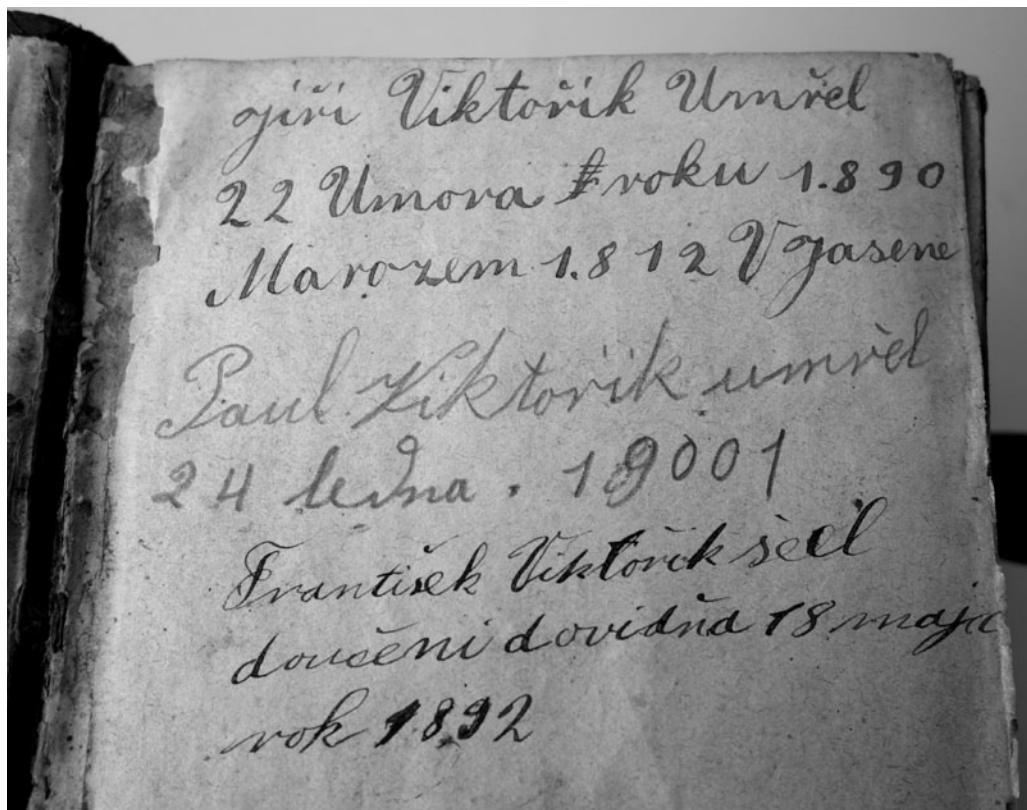
Příjetí tolerančního patentu v roce 1781 znamenalo pro moravské i české evangelíky dosažení dlouho očekávané náboženské svobody, která se odrazila i ve vydávání Třanovského Cithary. Jedním z prvních zveřejnění na našem území je edice pražská z roku 1784, která je druhým nezměněným vydáním Sargankovy Cithary sanctorum poprvé vydané v Lipsku v roce 1737. Tuto edici k tisku připravil a svým nákladem vy-

Obr. 3: Cithara sanctorum (1818), fotoarchiv MJVM. |

dal Jan Ferdinand z Schönfeldu. Toto vydání máme ve dvou exemplářích (ST25645, ST29932), které však nejsou v příliš dobrém stavu. Třetí edici Sargankovy Cithary, která vyšla rovněž v Praze v letech 1819 a 1820, připravil evangelický pastor Jiří Opočenský. Exemplář této edice (HF29440) se již od pohledu zcela liší od ostatních vydání především svými rozměry 25 x 19 cm na rozdíl od jinak běžných 18 x 11 cm. Kromě 32 stran předmluvy obsahuje 910 stran hlavního textu nenotovaných písní a na 78 stranách *Celý Žaltář Proroka a Krále Sw. Dawida*. Dle exlibris na předešlé kniha v roce 1889 patřila Janu a Terezii Kubjaček.

V letech 1820 až 1840 přebírá monopol na vydávání Cithary budapeštská filiálka tiskařské dynastie Trattnerů, v jejíž tiskárně během těchto let vyšlo 19 vydání (KOVAČKA – AUGUSTÍNOVÁ 2008, 211). Z budapeštské edice MJVM uchovává ta z let 1834 (HF28839), 1841 (HF28988, HF28989), 1848 (HF29366), 1858 (HF29410), 1863 (E 15309) a 1868 (HF 29466, HF29450). Výtisk z roku 1848, který podle přípisu na prvním vakátu daroval muzeu F. Vařák z Vizovic, zaujme především velmi dobře zachovalou ornamentálně zdobenou ořízkou, zatímco výtisk z roku 1858 nám přináší malé svědectví velké úcty prostých lidí k náboženským knihám, předávaných z rodičů na potomky často i s důležitými rodinnými poznámkami, jako je tomu na vakátu tohoto kancionálu: „Jiří Viktorík umřel 22. Unora roku 1890, Narozen 1812 v Jasene. Paul Viktorík umřel 24 ledna 1901. František Viktorík šel do učení do vidňa 18. maja rok 1892“ (obr. 4).

Obr. 4: Cithara sanctorum (1858), fotoarchív MJVM. |

4. ŽALTÁŘE DAVIDA KRÁLE

Během několika staletí byla vydána řada žaltářů⁷ inspirovaných starozákonními žalmy krále Davida, jejichž autorství, obsah i místo a způsob vydání se často velmi lišily. Nejinak tomu je i u žaltářů, které uchovává zlínské muzeum ve svých depozitářích. Nejvíce je zde zastoupen *CELY ŽALTÁŘ PROROKA A KRALE S. DAVIDA V RYTMY UVEDENÝ*, jenž v našich sbírkách můžeme najít hlavně jako přívazek Cithary sanctorum nebo Nového zákona vydávaného nejdříve v Tiskárně Sirotčího domu v Halle a později v Bratislavě a Budapešti. Nejstarším z nich je lipská edice z roku 1736, kterou vlastníme ve dvou výtiscích (ST25553/2, ST25554/2) a které jsou přívazkem Sargankovy edice Cithary sanctorum z roku 1737. *Celý žaltář* je rovněž přívazkem pražského vydání Cithary z roku 1819 (HF29440/2) a bratislavské edice z roku 1824 (HF28944/2, HF28943/2). Samostatně byl tento žaltář vytištěn v Brně v roce 1783 (ST25683, ST29899, ST29902, ST2993).

Pod názvem *ŽALOMOVÉ NEB ZPĚVOVÉ SVATÉHO DAVIDA* přebásnil a jako první u nás vydal českobratrský spisovatel a překladatel Jiří Stroj (1536–1599) překlad tzv. Ženevského žaltáře (ŠKARKA, A. – LEHÁR, J., ed. 1986, 198). Tento žaltář máme v jednom exempláři z roku 1781 (ST28634).

V Brně v tiskárně Jana Silvestra Siedlera (+1806) vyšel mezi lety 1790–1796 několikrát *ŽALTÁŘ DAVIDA KRÁLE, NA MORAVSKOU ŘEČ PŘELOŽENÝ*. Tato edice je však spíše zaměřena na žalmy k modlitbě nežli ke zpěvu. Muzeum jihovýchodní Moravy uchovává výtisky z let 1790 (ST29939) a 1796 (ST30).

5. EVANGELICKÝ FUNEBRÁL

Tradici českých funebrálů tvořících soubor evangelických písní a zpěvů užívaných během pohřebního obřadu založili již během 16. století členové Jednoty bratrské (VOIT 2006, 288). Na jejich odkaz navázal svým zpěvníkem nazvaným *EVANGELICKÝ FUNEBRÁL OBSAHUJÍCÍ V SOBĚ PÍSNĚ POHŘEBNÍ* slovenský luteránský kazatel Pavel Jakobei (1695–1752) (Ottův slovník naučný 1897, 684), který jej poprvé vydal ve Vratislavi v roce 1740. Toto vydání máme v jednom exempláři (ST29927). Později se vydávání toho zpěvníku přesouvá do Bratislavy do tiskárny Landererových dědiců, z jejichž výtisků zlínské muzeum uchovává ty z let 1813 (HF28900) a 1820 (HF28930). Díky potřebě a oblíbenosti Jakobeiho písní se jejich výběr postupně stával součástí řady dalších evangelických kancionálů, jako bylo kupříkladu Sargankovo vydání *Cithary Sanctorum*. Dále bylo jeho hymnografické dílo včleněno do *Evangelického kancionálu*, anebo zpěvníku *Ve jménu pána Ježíše ruční Kancionálek*, jehož části byly ve značně okleštěné formě vydávány jako přívazek pod názvem *FUNEBRÁLÍK ANEB NĚKTERÉ PÍSNĚ POHŘEBNÍ*, jež vlastníme z let 1856 (HF29402/2, HF30021/2) a 1860 (HF29414/2).

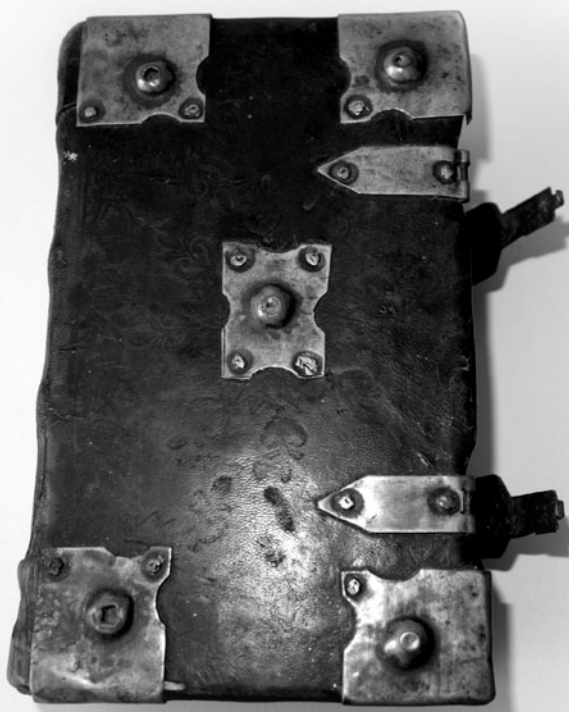
6. ELSNERŮV KANCIONÁL

Z potřeb českého exilu a ze snah o oživení starších bratrských tradic vzešlo nejvýznamnější hymnologické dílo Jana Teofila Elsnera (1717–1782) *KANCIONÁL, TO JEST KNIHA ŽALMŮ I PÍSNÍ DUCHOVNÍCH*, vydané v roce 1753 v Berlíně. Vznikl tak zpěvník, který sloužil českým reformovaným sborům v Braniborsku a ve Slezsku až do začátku 20. století (ŠTĚŘÍKOVÁ 1999, 245). Tento tisk obsahuje 500 nenotovaných písní a přebírá celkovou obsahovou výstavbu Komenského kancionálu z roku 1659, s nímž převzal dědictví bratrského zpěvu (KOUBA 2017, 361).

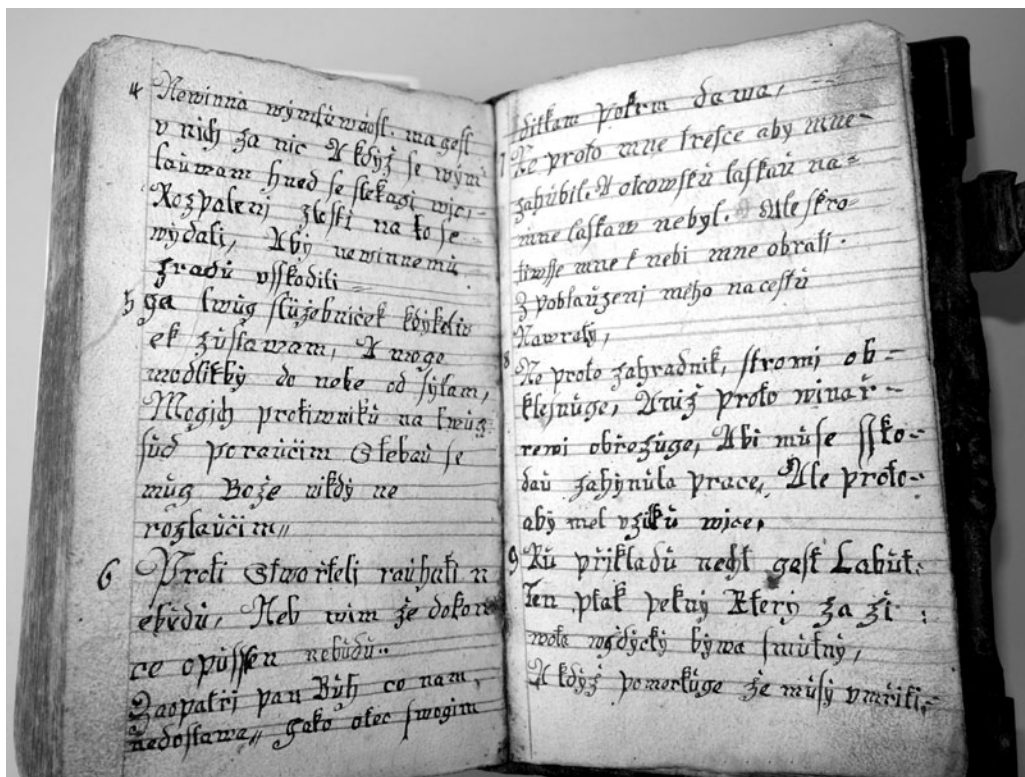
Kromě písní Komenského přebírá Elsnerův Kancionál písně z různých pramenů, kupříkladu z Liberdovy Harfy nové anebo již zmiňované Třanovského Cithary. Lze jej hodnotit jako významný hymnologický výkon, protože je založen na širší znalosti pramenů i na jejich pečlivém a kritickém zpracování, díky čemuž se stal jedním z nejčastěji vydávaných exulantských zpěvníků.

MJVM uchovává ve své sbírce první edici tohoto zpěvníku z roku 1753 v jednom exempláři (ST25584), jenž je bohužel bez titulního listu a několika dalších stran. V přírůstkové knize Vizovického musejního spolku je tento kancionál zapsán jako: „1757. Kancionál, jr.j. kniha žalmů a písní z r. 1753. Dar. Břet. Skokan, Zádveřice č. 20 (1950)“.

Po uveřejnění tolerančního patentu v roce 1781 se vydávání Elsnerova kancionálu přesouvá do Brna. První brněnskou edici z roku 1783 máme hned ve třech kusech (ST25701, ST29911, ST29920). V kancionálu s číslem ST29920, který je bohužel ve velmi špatném stavu, můžeme na několika místech najít vlastnické razítko Musejního spolku v Luhačovicích. Z dalších brněnských vydání Muzeum jihovýchodní Moravy ukrývá ve svých sbírkových fondech ta z let 1794 (ST25671, ST29908), 1805 (HF41), 1806 (HF28882, HF28887, HF28888, HF29983), 1823 (HF28940, HF28941, HF28952, HF29984), 1834 (HF28838) a 1892 (HF29986). Za zmínku z nich určitě stojí *Kancionál, to jest kniha žalmů i písní duchovních* z roku 1794. Tento výtisk (ST29908) se zachoval v poměrně dobrém stavu. Zvláště zaujme precizně provedená celokožená vazba s již částečně setřeným slepotiskem a velmi dobře dochovaným kováním. V dobrém stavu jsou nejenom kovové nárožnice, středové kování, ale i obě spony se stále funkčními štítky (obr. 5). Podle poznámky na předešlé se dozvídáme více o jeho původním majiteli:

Obr. 5: Kancionál, to jest kniha žalmů i písní duchovních (1794), fotoarchiv MJVM. |

Obr. 6: Kancionál, to jest kniha žalmů i písní duchovních (1834), fotoarchiv MJVM. |

„Tuto knihu daroval muzeu města Vizovic Tomáš Štasta č. 64 v Lípě. 22. února 1939“. Za povšimnutí rovněž stojí exemplář z roku 1834 (HF28838), jež podle rukopisné poznámky na vakátu muzejnímu spolku daroval taktéž „Břet. Skokan, Zádveřice č. 20, 12/5/50“ a podle vlastnického razítka patřil Františce Štefkové. Obohacením tohoto svazku je přívazek ručně psaných náboženských písní, které si sem majitelka pečlivě zaznamenala (obr. 6). Rovněž opatrujeme pražská vydání: z roku 1852 ve 3 exemplářích (HF29389, HF29985, HF30007), jeden výtisk z roku 1864 (HF29487) a jeden výtisk z roku 1911, vydaný farářem A. Vondrou v obci Semtěš (E 20259).

Na Elsnerovo dílo navazuje rovněž KANCIONÁL CÍRKVE REFORMOVANÉ vydaný v roce 1876 v Brně (HF29476, E 20175, CF 31) na základě 3. superintendentního sboru reformované církve moravské, jenž se konal ve Vsetíně dne 8. září 1875.

7. NÁSTUPCI TRANOSCIA

Na velkou oblibu Třanovského Cithary sanctorum neboli Transocia navazovalo hned několik zpěvníků snažících se nejen o modernizaci tohoto kancionálu, ale také o přizpůsobení se běžné potřebě věřících zmenšením počtu obsažených písní. Takto byl poprvé v roce 1773 v Bratislavě vytištěn kancionál VE JMÉNU P. JEŽÍŠE RUČNÍ KANCIONÁLEK DOMOVNÍ A POCESTNÝ, který již svým podtitulem Jádru písní duchovních, nejobyčejnějších a nejpotřebnějších nejvíce z Transociuse vybraných naznačuje, že hlavním zdrojem bylo právě Třanovského hlavní hymnografické dílo. Ruční

kancionálek zmenšil svůj obsah oproti *Tranosciu* na pouhých 383 písní a rovněž díky přívětivějšímu rozměru 15 x 9 cm se stal opravdu vyhledávaným zpěvníkem, což nám dokládá i řada dochovaných exemplářů v našich sbírkách, neboť tento příruční zpěvník máme v 18 exemplářích z 11 vydání z let 1790 (ST29935), 1791 (ST29919), 1810 (HF29990), 1811 (29972), 1813 (HF28903, HF28904), 1823 (HF28951, HF29979, HF30022), 1828 (HF28857, HF28855), 1828 nebo 1837 (HF29991, HF30015), 1845 (E 4318), 1856 (HF29402, HF30021), 1860 (HF29414). Opravdovým unikátem obohacujícím dokonce i národní retrospektivní bibliografii je exemplář z roku 1791 (ST29919), k němuž je v Knihopisu pod číslem K03758 zapsán pouze jeden výtisk.

Z dalších mnohých snah o opravenou edici *Tranoscia* vyšel s dobrým výsledkem také *EVANGELICKÝ KANCIONÁL ANEB: VÝBOR NEJOBLÍBENĚJŠÍCH PÍSNÍ DUCHOVNÍCH Z KANCIONÁLŮ VYDÁNÍ LIPSKÉHO, TŘANOVSKÉHO A EVANGELICKÉHO FUNEBRÁLE*. Zlínské muzeum uchovává tento kancionál z let 1876 (HF29458, HF29459, HF29514, CF12337, E 12542), 1889 (HF29460, HF29470, HF29512, HF29515, E 15310) a 1909 (CF29517, E 12545, E 15307). Z výtisků něčím ozvláštňených můžeme jmenovat ten s číslem E 15310 uložený v etnografických sbírkách, jenž na první pohled zaujme dochovanými ornamentálně zdobenými kovovými náročnicemi, ohraničujícími celokoženou vazbu s částečně zachovaným slepotiskem. Kniha rovněž obsahuje řadu poznámek, které nám napovídají více o jejich původních majitelích, rodině Hnilicové z Jasenné: „*Maměnka zemřeli 21. listopadu 1899*“, „*Hnilicová Terezie č. 19 rozená 31. března 1897*“, vlastnické razítko: „*Jiří Hnilica v Jasenné*“.

KANCYONÁLJK, OBSAHUJÍCÍ V SOBĚ PÍSNĚ DUCHOVNÍ Z TRANOSCIUSE TAKMĚŘ VŠECKY ZNÁMÉ A OBYČEJNÉ se stal neodmyslitelnou součástí modlitební knihy evangelického kněze Eliáše Mlynára (1670–1720) *DUCHOVNÍ ŽIVOTA STUDNICE*, která postupně vyšla v 17 edicích (ČERNUŠÁK – NOVÁČEK – ŠTĚDRŮŇ 1965, 105) a těšila se takové popularitě, že byla lidově nazývána „*Studnička*“. MJVM vlastní její vydání z let 1736 (ST25547), 1774 (ST29933, ST29934), 1775 (ST29936), 1810 (HF28898, HF28898/2), 1831 (HF29992) a 1886 (HF29461).

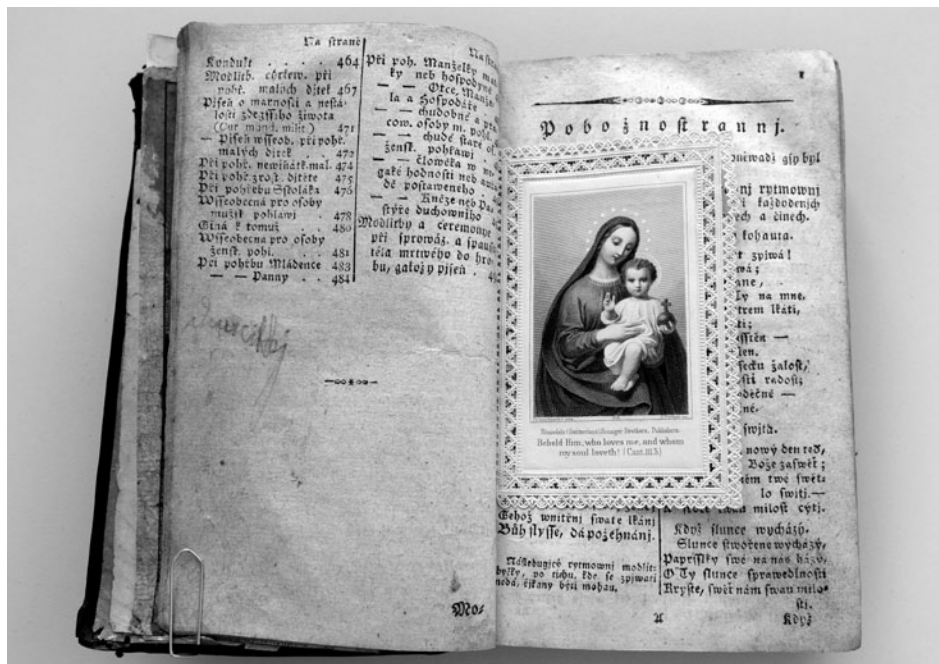
8. FRYČAJOVY KANCIONÁLY

Tomáš Fryčaj (1759–1839) byl významnou osobností moravského katolicismu formovaného osvícenstvím. Duchovní činnost zaměřil hlavně na povznesení selského lidu a na školní mládež. Své hlavní hymnografické dílo vydal Fryčaj v Brně roku 1801 pod titulem *OUPLNÁ KNÍHA DUCHOVNÍCH PÍSNÍ KATOLICKÝCH*. Vzniklo rozšířením a přepracováním jeho původního díla *PÍSNĚ DUCHOVNÍ* z roku 1788. Kancionál z roku 1801 má 380 stran a obsahuje více než 230 písní, nezpívané texty a modlitby. Nápěvy byly podle dobového zvyku tištěny zvlášť. Texty většiny písní složil sám Fryčaj, některé však převzal ze starších zpěvníků a jazykově upravil. Tuto snahu si ještě zkomplikoval respektováním moravského nářečí, proto nebyl ohlas jeho díla vždy jednoznačný (KOUBA 2017, 105). Vzhledem k tomu, že nebyl dostatečně hudebně vzdělán, svěřil hudební stránku svého zpěvníku postupně několika spolehlivým skladatelům, z nichž jmenoval především komponistu Josefa Ondřeje Novotného, Františka Pohla a Jana Kalužika (TROJAN 2011, 243–244). Zlínské muzeum vlastní vydání z roku 1801 v jednom výtisku (ST28876), který získalo ze sbírek Vizovického muzejního spolku. Podle rukopisné poznámky uvedené v knize jej zmíněnému muzejnímu spolku daroval 22. 2. 1941 Emil Hala z Vizovic.

Od roku 1805 vycházel tento kancionál v řadě dalších edic pod názvem KATOLICKÝ KANCIONÁL. Fryčaj svůj zpěvník až do roku 1835 postupně textově upravoval a také rozšiřoval až na 593 strany obsahující 300 písní, řadu modliteb a nezpívaných textů. Texty písní byly odkazovány na čísla notových příloh, které byly vydávány zvlášť u jiných tiskařů. Muzeum jihovýchodní Moravy uchovává ve svých depozitářích edice tohoto zpěvníku z let 1809 (HF28893), 1822 (HF40, HF28937), 1835 (HF28840), 1842 (E 5419). Pozoruhodností zlínského exempláře vydaného v roce 1809 (obr. 7) je vložena devoční grafika Madony s Ježíškem s biblickým citátem: „Behold Him, who loves me, and whom my soul loveth! (Cant. III. 3)“. Z rubové strany obrázku je nápis: „Upomínka na mši svatou, kterou dne 6. prosince 1885 konal novokněž B. Kramoliš, v chrámu Páně sv. Jana Nepomuckého v St. Louis, Mo.“⁸ V letech 1850 až 1907 jen ze zádvěřické oblasti zahrnující obce Zádveřice-Raková, Lípa, Želechovice a Lužkovice emigrovalo do Spojených států amerických 700 až 1000 osob (MIKESKA 1991). Tento svatý obrázek je důkazem častého spojení vystěhovalců z našeho regionu s jejich rodinami ve staré vlasti. Ve výtisku z roku 1822 zase můžeme najít rukopis písně „Dobrou noc“ i s notovým zápisem.

Vedle základní edice připravil Fryčaj i několik zkrácených výběrů písní ze svého zpěvníku určených především mládeži. Do této skupiny drobnějších publikací patří hlavně KATOLICKÝ KANCIONÁLEK poprvé vydaný v roce 1807 (KOUBA 2017, 103). Vyšel později ještě v několika vydáních, z nichž máme to z roku 1838 (HF29510), které se však bohužel nezachovalo v nejlepším stavu, neboť se jedná o torzo bez vazby.

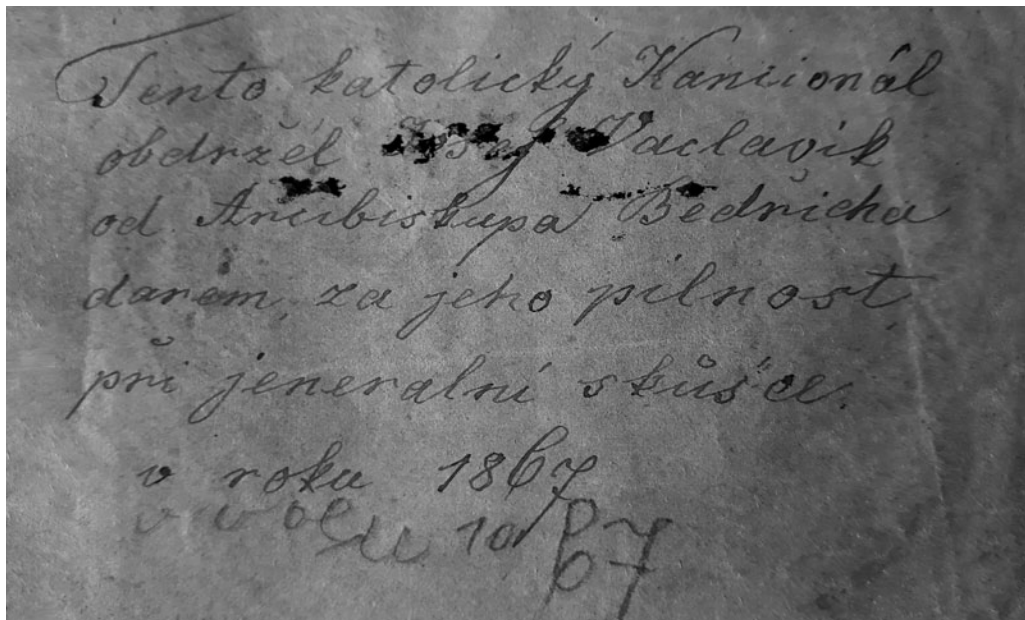
Dalším výběrem z Fryčajova kancionálu je i drobná knížka o 40 stranách vydaná v Uherské Skalici pod názvem PÍSNĚ NA KAŽDÝ DEN V TÝHODNU. I tento útlý svazek vyšel v několika edicích. Naše muzeum má výtisk z roku 1848 (HF29362).

Obr. 7: Katolický kancionál (1809), fotoarchiv MJVM. |

9. BEČÁKŮV KANCIONÁL

Katolický kněz Tomáš Bečák (1813–1855) vydal v roce 1847 v Olomouci KATOLICKÝ KANCIONÁL, jenž „dle Fryčaje vzdělal a mnohými písněmi, modlitbami a zvláštními pobožnostmi pro školní mládež rozmnožil“. O velké oblíbenosti tohoto zpěvníku svědčí, že vyšel ve více než 20 stále se rozšiřujících a doplňujících vydáních (KUBEČKOVÁ 2018, 17), z nichž se nám v našem muzeu zachoval hned v 16 exemplářích z 12 různých edic z let 1847 (HF29357), 1850 (HF29987), 1855 (HF29988, HF29400), 1859 (HF28872, HF29989), 1861 (HF30016), 1865 (CF32, HF29469), 1867 (HF29454), 1872 (HF30018), 1873 (E 5988), 1879 (E 15302, CF 32026), 1880 (HF29468), 1884 (HF30013). V exempláři z roku 1850 je vložen lístek s poznámkou: „Přijato od správy obecné školy ve Vizovicích 28/X/1938“. Podle přírůstkové knihy Musejního spolku ve Vizovicích předala k tomuto datu obecná škola spolku 22 knih s duchovní tematikou z let 1720 až 1850. Tyto knihy pocházely ze sbírky mezi žáky pořádané přímo školou. U neúplného výtisku z roku 1859 (ST29989) můžeme najít řadu rukopisných poznámek. Kupříkladu na předešlé je přípisek: „Krajinskému museu ve Vizovicích darovala: Marie Mikešova č. 201. Želechovice. Obstaral: Scholaster“. Na vakátech jsou vepsány rodinné údaje: „P. František Polepil v Želechovicích tato knižka patří kdo by ju našel vrátijů v číslo 94“, „narozena 1860 křtěna v Želechovicích u svatého petra a pavla“, „Jan Polepil 1870, Anna Polepil 1892 zemřela 13/2 měsíc, František Narozen dne 30 Července 1879, Rudolf Polepil Narozen dne 3 Srpna 1893, Alois Polepil narozen dne 16 července 1897“. Pozoruhodný je také exemplář Bečákova kancionálu z roku 1867. Jedná se o 13. vydání tohoto zpěvníku s 582 stranami v celokožené vazbě obsahující na předešlé přípisek: „Tento katolický Kancionál obdržel Josef Václavík od Arcibiskupa Bedřicha darem za jeho pilnost při jenerální schůsce v roku 1867“.¹⁰ Dle vlastnického razítka na vakátu pochází z majetku muzejní společnosti v Luhačovicích (obr. 8).

Obr. 8: Poznámka z Katolického kancionálu (1867), fotoarchív MJVM. |

Svou bohatě zdobenou a zachovalou vazbou určitě zaujme i výtisk z roku 1880. Kniha je v celokožené vazbě bohatě zdobené slepotiskem a tlačnými motivy. Velmi dobře jsou zachovány rovněž kovové nárožnice, náročně zdobené středové kování a pukly ve tvaru hvězd (obr. 9). Stejně zdobnou vazbou se nejspíš pyšnila i kniha z roku 1872, která se bohužel dochovala ve velmi špatném stavu. Jeho zajímavostí je kovový medailonek ve středu přední desky, v němž byla nejspíš, dle analogií s jinými náboženskými knihami, vložena ručně malovaná devocionální grafika, která se bohužel nedochovala.

Obr. 9: Katolický kancionál (1880), fotoarchiv MJVM. |

10. KANCIONÁL SVATOJANSKÝ

KANCIONÁL ČILI KNIHA DUCHOVNÍCH ZPĚVŮ PRO KOSTELNÍ I DOMÁCÍ POBOŽNOST byl vydán v jubilejním roce 1863 u příležitosti 1000. výročí příchodu Cyrila a Metoděje na naše území. Jeho hlavním redaktorem se stal římskokatolický kněz a odborník na církevní hudbu Vincenc Bradáč (1815–1874), který si za svůj cíl vzal kultivaci chrámového zpěvu a vzdělávání věřících v tomto ohledu. Základem tohoto zpěvníku se stal kancionál Matěje Šteyera z roku 1683 (tzv. Svatováclavský kancionál). Svatojanský kancionál aktualizoval písně zpívané v kostelích a snažil se reagovat na současnou situaci. Zároveň měl zásluhu na oživení některých starších písní převedením do novějšího jazyka. Bradáč tak předložil 820 písní novým a pokrokovým způsobem přizpůsobeným změnám ve společnosti (KUBEČKOVÁ 2018, 18). Zpěvník byl vydán ve dvou dílech. První část, která vyšla již ve zmiňovaném roce 1863 v Praze, vlastníme ve třech výtiscích (CF13901, HF29484, HF 29506). Druhý díl, jenž vyšel o rok později, máme ve sbírkových fondech rovněž ve třech exemplářích (HF29485, HF29447, HF29507).

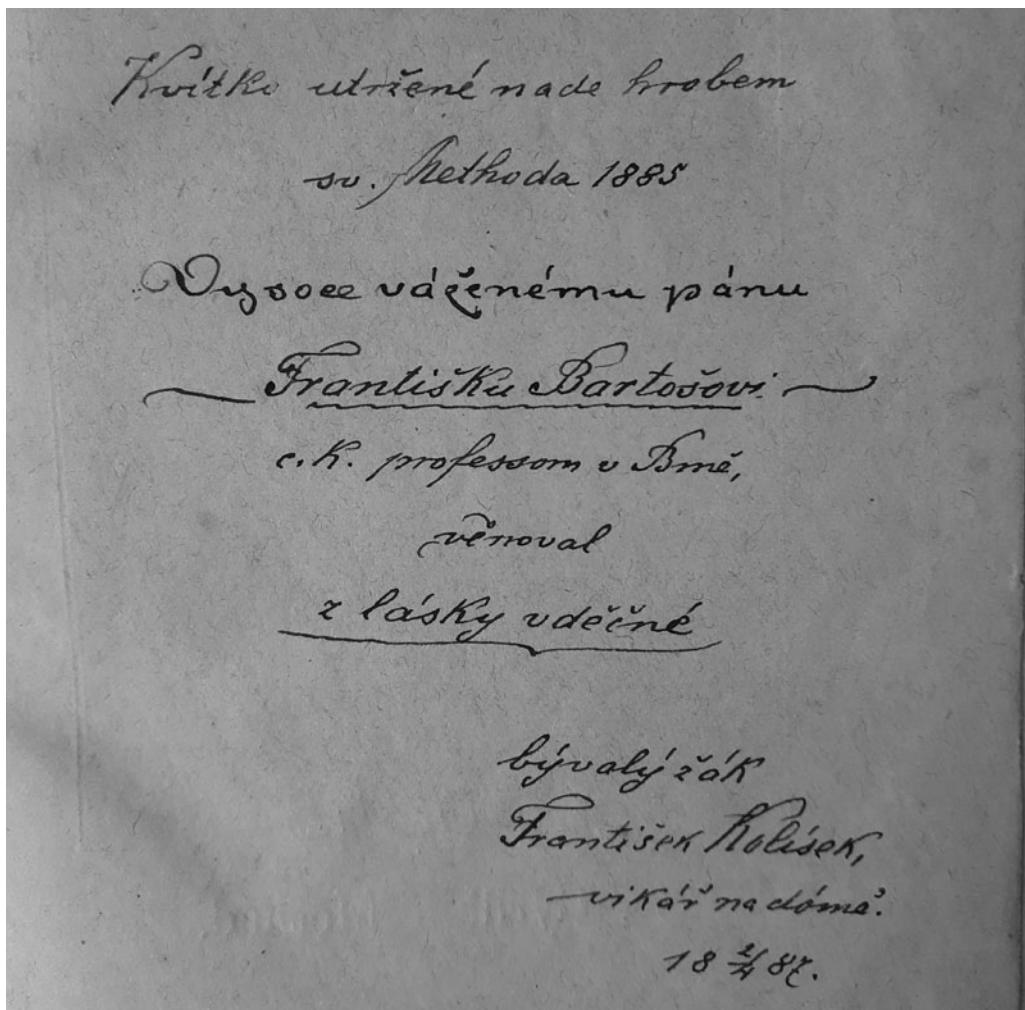
11. KANCIONÁLEK CYRILLSKÝ

Ve druhé polovině 19. století byly pod vlivem cecilianismu vydávány zpěvníky, jejichž tvůrci dbali na úroveň nápěvů i textů. Pod tímto vlivem vydal v roce 1886 v Brně vikář František Kolísek (1837–1914) KANCIONÁLEK CYRILLSKÝ ZAVÍRAJÍCÍ V SOBĚ VYBRANÉ PÍSNĚ PRO VŠECKY DOBY ROKU CÍRKEVNÍHO, JAKOŽ I NEJPOTŘEBNĚJŠÍ MODLITBY PRO LID KATOLICKÝ (FRYDRYCH 2017, 3–4). Tento kancionál máme pouze v jednom kuse (SF20845), nicméně díky jeho unikátnosti není možné se o něm nezmínit. Exemplář patří do sbírkového fondu významného moravského etnografa Františka Bartoše (1837–1906), jehož knihovnu i sbírkové fondy naše muzeum spravuje. Výjimečnost tohoto zpěvníku podtrhuje rovněž srdečná dedikace samotného autora napovídající vzájemné přátelské vztahy mezi Bartošem a Kolískem: „*Kvitko utržené nade hrobem sv. Methoda 1885; Vysoce váženému pánu Františku Bartošovi c.k. professoru v Brně, věnoval z lásky vděčné bývalý žák František Kolísek, vikář na dómě. 2.4.1887*“ (obr. 10).

12. KANCIONÁL ARCIDIECESE OLOMÚCKÉ

ÚPLNÝ KANCIONÁL ARCIDIECESE OLOMÚCKÉ ČILI POSVÁTNÉ ZPĚVY A MODLITBY KU VŠESTRANNÉ POTŘEBĚ PŘI VEŘEJNÉ BOHOSLUŽBĚ A POBOŽNOSTI byl poprvé vydán v Olomouci v roce 1888 pod redakční taktovkou hudebního skladatele a římskokatolického kněze Ludvíka Holaina (1843–1916). Ten navázal na kancionál Bečákův (1847), Šteyerův Kancionál český (1683), Svatojanský kancionál (1863–1864) a řadu dalších zpěvníků, jež se snažil za pomoci soudobých básníků (Jan Soukup, Vladimír Šťastný, František Kyselý) přebásnit a zmodernizovat (KUBEČKOVÁ 2018, 20–21).

Vzhledem k příslušnosti k olomoucké arcidiecézi je jasné, že zlínské muzeum vlastní rovnou několik vydání tohoto zpěvníku. Konkrétně se jedná o 13 exemplářů z šesti různých edic z let 1888 (E 15303), 1889 (E 15304), 1895 (HF29434, E 20166), 1898 (HF29443, E 4135 a-b, E 5989, E 20253/, E 20256/1), 1902 (E 20162), 1911 (E 6283, CF7528). Pátá edice z roku 1898 se nám tedy v našich sbírkách zachovala hned v šesti exemplářích. Nejzajímavější z nich se signaturou HF29443 obsahuje na předešlé poznámku: „*Kobylíkova Andělína, Neubuz-Slušovice*“. V knize je rovněž založena

Obr. 10: Dedikace Frantiřka Kolřska Frantiřku Bartošovi v Kancionálu Cyrillském (1886), fotoarchiv MJVM. |

obálka s písněmi a svatými obrázky a dokonce zařloutlou fotografií vojáků z první světové války, na které čteme: „Drahá manželko Srdečným pozdravem ti zděluji že sem doposuť zdravý čehož i tobě přěji posylam ti dvě podobenky jestli jich obdržíš tak mi hnet odpíš ještě jednou srdečny pozdrav i pro celu rodinu s Bohem“ (obr. 11).

Neoddělitelnou součástí kancionálu byla též hudební stránka, kterou Ludvík Holain zveřejnil zvlášť ve zpěvníku NÁPĚVY K ÚPLNÉMU KANCIONÁLU ARCIDIECESE OLOMOUCKÉ v roce 1894 (HF29471).

Vedle Úplného kancionálu vycházel rovněž výbor z těchto písní pod názvem MALÝ KANCIONÁL ARCIDIECESE OLOMOUCKÉ, který se vzhledem k menšímu rozsahu a rozměrům (14 x 10 cm) těšil velké oblibě. MJVM opatruje tento zpěvník v 17 exemplářích z let 1891 (E 12548/1), 1899 (HF29480), 1905 (E 20168), 1911 (E 1439, E 20252), 1915 (CF29518, CF31582, E 20177), 1921 (CF28029, CF29519, E 15194, E 15195, E 15196, E 17248, E 20266, E 29624, E 29655). Z nich můžeme zmínit například výtisk z roku 1891,

Obr. 11: Úplný kancionál arcidiecése Olomúcké (1898) včetně upomínkových předmětů, fotoarchiv MJVM. |

jenž se nachází v etnografických sbírkách a je součástí konvolutu tvořeného modlitební knihou *Duchovní rajská růže spasitelné vůně* a také několika rukopisně psanými stránkami posvátných písní včetně několika vložených devočních grafik.

13. ČESKÝ KANCIONÁL

V roce 1921 vydal v Praze muzikolog Dobroslav Orel (1870–1942) **ČESKÝ KANCIONÁL** založený na vědeckém studiu, jenž se bezesporu stal mezníkem ve vývoji české duchovní písně (FRYDRYCH 2017, 4). Uchováváme jeden výtisk tohoto zpěvníku z roku 1956 (E 20208). Rovněž máme ve svých fondech **MALÝ KANCIONÁL** (SF22736) z roku 1921, na jehož sestavování se Dobroslav Orel také podílel a který je jakýmsi zestručněným výtahem z Českého kancionálu. Exemplář malého zpěvníku pochází z původního vlastnictví cestovatele Jiřího Hanzelky (1920–2003), jehož knihovnu a sbírkové fondy Muzeum jihovýchodní Moravy spravuje. V Hanzelkově knihovně můžeme taktéž najít **MALÝ KANCIONÁL NEJOBYČEJNĚJŠÍCH PÍSNÍ A MODLITEB** (SF22735), který sestavil a vydal v Olomouci v roce 1901 František Vodička.

14. EVANGELICKÉ KANCIONÁLY 20. STOLETÍ

Kromě mírně novelizovaných kancionálů Třanovského a Elsnerova, které vycházely až do poloviny 20. století, se reformované církve rovněž snažily o obnovu a modernizaci písňového repertoáru a vydávání nových zpěvníků. Z pozoruhod-

ných evangelických zpěvníků tohoto období, jež vlastníme, zaujme *STUDNICE VODY ŽIVÉ* vytištěná v roce 1903 v Budapešti (CF29516), anebo *SBÍRKA DUCHOVNÍCH PÍSNÍ A CHVALOPĚVŮ* vydaná v roce 1926 v New Yorku.

Na základě rozhodnutí Synodního výboru Českobratrské církve evangelické byl od roku 1923 vydáván *ZPĚVNÍK ČESKOBATRSKÉ CÍRKVE EVANGELICKÉ*, jenž se ve své předmluvě zvláště odvolává k odkazu kancionálů Jednoty bratrské a J. A. Komenského. Po zevrubnějším ohledání zdrojů jednotlivých písní je patrné, že se *Odbor pro jednotu v bohoslužbě a učení*, který byl sestavením kancionálu pověřen, inspiroval snad u všech známých evangelických hymnografů posledních staletí. Tento kancionál máme v edicích z let 1937 (CF29520), 1946 (E 15308) a 1950 (E 20270).

15. BOŽÍ CESTA. PÍSNĚ A MODLITBY KATOLICKÉHO KŘEŠŤANA

V letech 1938–1968 bylo vydáno celkem 18 edic kancionálu *BOŽÍ CESTA. PÍSNĚ A MODLITBY KATOLICKÉHO KŘEŠŤANA*. Jako u většiny předchozích zpěvníků si redakce opět vytyčila úkol modernizace předešlých již zastaralých kancionálů (KUBEČKOVÁ 2018, 21). Navázala na Holainův kancionál, ale i na starší zdroje jako byl Šteyerův kancionál (1683), Božanův *Slavíček rajský* (1719), *Kancionál svatojánský*, Bečákův kancionál (1852) atd. Kromě modernizace starších písní přinesl tento zpěvník také řadu nových písňových textů i s nápěvy.

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně vlastní tento zpěvník v osmi výtiscích z let 1938 (E 20255), 1941 (E 29798), 1946 (CF28026), 1947 (E 29623), 1952, (E 18977/1),

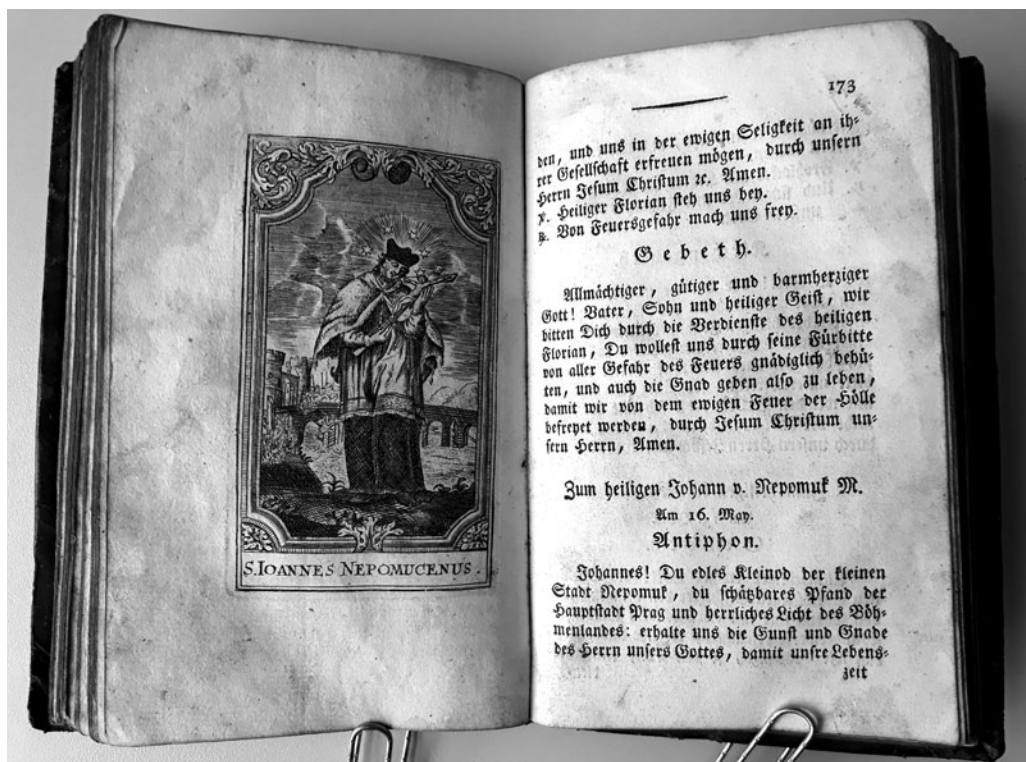
Obr. 12: *Boží cesta* (1968) včetně devočních a upomínkových grafik, fotoarchiv MJVM. |

1955 (CF28027), 1958 (E 18976/1), 1968 (CF28028). Za zmínku jistě stojí zpěvník z roku 1952, který našemu muzeu věnovali manželé Ordeltovi z Jaroslavice společně s několika vloženými rukopisně i strojopisně psanými písněmi a modlitbami. Exemplář z roku 1968 uložený v centrálním fondu knihovny MJVM je doplněn celou řadou svatých obrázků. Tento kancionál získala jeho původní majitelka paní Jana Blahová z Pohořelic od své kmotry k bířmování (obr. 12).

16. NĚMECKÉ KANCIONÁLY

Neklamným důkazem soužití českého a německy mluvícího obyvatelstva na našem území jsou i dochované zpěvníky tištěné v němčině určené jak pro katolíky, tak pro evangelické věřící. Nejstarším německy tištěným kancionálem, který uchováváme, je *GEISTREICHES GESANG-BUCH* vydaný v roce 1732 v polském Žarově (ST25541). Bez povšimnutí nemůžeme přejít také katolický zpěvník *KATHOLISCHES GEBETH UND GESANGBUCH* sestavený a vydaný Laurenzem Zischem ve Vídni v roce 1797 (ST32034). Útlý kancionálek obsahující 248 stran nenotovaných písní je kromě frontispisu doplněn ještě 8 celostránkovými mědirytinami (obr. 13). V knize jsou rovněž vloženy dvě devocionální grafiky s vyobrazením Panny Marie Provodovské a Panny Marie Křtinské.

Ve svých sbírkách naše muzeum taktéž má německý evangelický kancionál *GESANGBUCH ZUM GOTTESDIENSTLICHEN GEBRAUCH FÜR EVANGELISCHE GEMEINEN*, jež uchováváme ve 3 exemplářích z roku 1829 (HF28851, HF28852, HF28970) a ve

Obr. 13: *Katolisches gebeth und gesangbuch* (1797), fotoarchiv MJVM. |

2 exemplářích vytištěných v roce 1852 (HF39386, HF29395), k nimž patří i přívazek ANHANG ZUM GESANGBUCH FÜR EVANGELISCHE GEMEINEN (HF28852/2). Další německy tištěný zpěvník, který se nachází v etnografických sbírkách (E 20264), se bohužel vzhledem k jeho neúplnosti nepodařilo blíže určit.

17. RUKOPISNÉ KANCIONÁLY

KANCYONÁL ZLÍNSKÝCH VARHANÍKŮ (HF29993) byl postupně sepisován v letech 1843 až 1927 zlínskými varhaníky (<https://provenio.net/>). Jedná se o rukopisný svazek v polokožené vazbě s 400 číslovanými stranami a dalšími 19 nečíslovanými na ručním papíře. Některé z číslovaných stran však zůstaly nepopsány. Zpěvník je rozdělen do kapitol na písně Ranní, Adventní, Vánoční, Postní, Velikonoční, Při vystavení velebení svátosti oltářní, Svatodušní k Panně Marii. Ke každé kapitole byly postupně různými pisateli dopisovány jednotlivé písně. Podle poznámky na vakátu kancionál „napsali místní varhaníci Jan Štěrba 1843, Jos. Bilek a jiní 1862 atd. Dopsána neznámým roku 1927“. V knize je na více místech vlastnické razítko „Museum města Zlína“ (<https://provenio.net/>), kterému byl nejspíš kancionál předán. Ve zpěvníku můžeme rovněž najít také řadu založených tištěných i ručně psaných písní a modliteb.

V etnografických sbírkách se skrývá rukopisný kancionál MODLITBY A PÍSNĚ KOSTELNÍ (E 8541), jež podle poznámky na vakátu „sepsal můj drahý Otec Josef Matuška Řídící učitel v Březnici“. Zpěvník obsahuje 134 popsanych listů. Text je ohraničen rámečkem provedeným černou linkou. Písně a modlitby jsou rozděleny do několika pododdílů. V části *Růžičky wěnce červeného* v sedmé písni je pod slovem Amen uveden letopočet 1854. Zpěvník zlínskému muzeu darovala jako vzácnou rodinnou památku v roce 1992 vnučka pana Matušky paní Milada Vallášová.

Název	Autor	Datum vydání	Místo vydání	Signatura	Číslo Knihopisu	Dárci, Původní majitelé
Pjsně duchownj Ewangelistské, z Pjsem Swatých (evangelický)		1618	Kralice	ST29923	K12872	Jiří Hořák, Zádveřice, MSV
Passyge P. Gežjsse Krysta (katolický)	Holan, Václav Karel	1690	Praha	ST7	K03110	
Passyge P. Gežjsse Krysta na veliký Pátek (katolický)	Holan, Václav Karel	1692	Praha	ST7/2	K03109	
Capella Regia Musicalis. Kaple Královská Zpěwnj (katolický)	Holan, Václav Karel	1693	Praha	ST25492	K01458a	Baltazar Rafael Wallerian. Provodov-Malenisko
Geistreiches Gesang-Buch		1732	Žarov	ST25541		
Cely Žaltář Proroka a Krále S. Dawida w Rytmy wwedeny (evangelický)		1736	Lipsko	ST25553/2 ST25554/2	K17567	Andryas Biatón Simorady

Duchownj Žiwota Studnice (evangelický)	Mlynár, Eliáš	1736	Levoča Kežmarok Lubaň	ST25547	K05645	MSL
Cithara Sanctorum (evangelický)	Sarganek, Jiří Třanovský, Jiří	1737	Lipsko	ST25553 ST25554 ST29904 ST29905 ST29910 ST29915	K15221	53 – Andyas. Biatón Simorady
Ewangelický Funebrál (evangelický)	Jakobaei, Pavel	1740	Vratislav	ST29927	K03442	
Kancyonal to gest knjha žalmů y pjsnj duchownjch (evangelický)	Elsner, Jan Theofil	1753	Berlín	ST25584	K02235	Břet. Skokan, Zádveřice
Cithara Sanctorum (evangelický)	Třanovský, Jiří	1768	Bratislava	ST25601 ST29916	K16317	16 – Zd. Kalenda, Bratřejov Terezie Štalmach, Bratřejov MSV
Duchownj Žiwota Studnice (evangelický) Přívazek: Kancyonáljk, Obsahujcý w sobě Pjsně Duchownj, Z Tranoscyuse	Mlynár, Eliáš	1774	Bratislava	ST29933 ST29934	K05648	
Duchownj Žiwota Studnice (evangelický) Přívazek: Kancyonáljk, Obsahujcý w sobě Pjsně Duchownj, Z Tranoscyuse	Mlynár, Eliáš	1775	Bratislava	ST29936	K05649	
Žalmowé aneb Zpěwowé Swatého Dawida (evangelický)	Strejc, Jiří Patzko, F. A.	1781	Bratislava	ST25634	K17546	
Cely Žaltář Proroka a Krále Swatého Dawida w Rytmy wvedeni (evangelický)		1783	Brno	ST25638 ST29899 ST29902 ST29903	K17570	02 – Fr. Jandík 03 – MSV
Kancyonal To gest Knjha Žalmů y Pjsnj Duchownjch (evangelický)	Elsner, Jan Theofil	1783	Brno	ST25701 ST29920 ST29911	K02237	20 – MSL 11 – Albína Raková, Klaná-Žilín, Josef Tuna, Mor. Olešnice

Cithara Sanctorum (evangelický)	Sarganek, Jiří	1784	Praha	ST29932 ST25645	K15222	
We Gménu P. Gežsje Ruč-nj Kancyonáľk domownj a pocestný (evangelický)	Třanovský, Jiří	1790	Bratislava	ST29935	K03755	
Žaltář Dawida Krále, na Morawsku řeč přeložený (evangelický)		1790	Brno	ST29939	K17563	
We Gménu P. Gežsje, Ruč-nj Kancyonáľk domownj y pocestný (evangelický)	Třanovský, Jiří	1791	Bratislava	ST29919	K03758	František Kalenda, Bratřejev, Františka Štalmachová MSV
Kancyonál To gest Knjha Žalmů y Pjsnj Duchownjch, od rozličných Mužů (evangelický)	Elsner, Jan Theofil	1794	Brno	ST25671 ST29908	K02240	71 – J. Šťastný, Jasenná MSV 08 – Tomáš Šťasta, Lípa MSV
Žaltář Dawida Krále (evangelický)		1796	Brno	ST30	K17564	Franz Januška, Zlín
Katholisches Gebeth und Gesangbuch zum Gebrauche des andächtigen Landvolkes (katolický)	Zisch, Laurenz	1797	Vídeň	ST32034		
Cithara Sanctorum (evangelický)	Třanovský, Jiří	1799	Bratislava	ST29917	K16330	
Rozličné Pjsně k weřegným Službám Božim na wssechny slawnosti		1800	Brno	ST25679		
Auplná Knjha duchownjch Pjsnj Katolických (katolický)	Fryčaj, Tomáš	1801	Brno	ST28876	K02609	
Cithara Sanctorum (evangelický)	Třanovský, Jiří	1802	Banská Bystrica	HF28866		
Kancyonál, to gest, Knjha žalmů i pjsnj duchownjch (evangelický)	Elsner, Jan Theofil	1805	Brno	HF41	K02611	MMZ
Kancyonál, to gest, Knjha žalmů i pjsnj duchownjch (evangelický)	Elsner, Jan Theofil	1806	Brno	HF28882 HF28887 HF28888 HF29983	K17817	83 – MSL

Katolický Kancyonál k vzdělání a rozjncenj skutečné veřejné y domácí Pobožnosti (katolický)	Fryčaj, Tomáš	1809	Brno	HF28893	K02613	
We Gménu P. Gežjsse Ruč-nj Kancyonáljk domownj a pocesný (evangelický)		181-	Bratislava Budapešť	HF29990		Josef Světlík, Želechovice MSV
Duchownj Žiwota Studnice (evangelický)	Mlynár, Eliáš	1810	Bratislava	HF28898		
Kancyonáljk, Obsahujcý w sobě Pjsně Duchownj, Z Tranoscyuse (evangelický)		1810	Bratislava	HF28898/2		
We Gménu P. Gežjsse Ruč-nj Kancyonáljk domownj a pocesný (evangelický)	Třanovský, Jiří	1811	Bratislava Budapešť	HF29972		Miroslav Kalenda, Vizovice MSV
Ewangelický Funebrál (evangelický)	Jakobaei, Pavel	1820	Bratislava Budapešť	HF28900		
Ručnj Kancyonáljk (evangelický)		1813	Bratislava	HF28903 HF28904		
Přjdawek pronikawých nowých y některých starých Pjsnj. (evangelický)		1818	Bratislava	HF44/3		
Cithara Sanctorum (evangelický)	Třanovský, Jiří	1818	Bratislava	HF28922		Josef Kolaja, Vizovice MSV
Celý Žaltář Proroka a Krále Sw. Dawida (evangelický)		1819	Praha	HF29440/2		
Cithara Sanctorum (evangelický)	Sarganek, Jiří Třanovský, Jiří	1819 a 1820	Praha	HF29440		
Ewangelický Funebrál (evangelický)	Jakobaei, Pavel	1820	Bratislava Budapešť	HF28930		Miroslav Štalmach, Lutonina MSV
Katolický Kancyonál k vzdělání a rozjncenj skutečné veřejné y domácí Pobožnosti (katolický)	Fryčaj, Tomáš	1822	Brno	HF40 HF28937	K02615	

MSV – Musejní spolek ve Vizovicích

MSL – Musejní společnost v Luhačovicích

MMZ – Muzeum města Zlína

Název	Autor	Datum vydání	Místo vydání	Signatura	Dárci, Původní majitelé
Kancyonal, to gest, Knjha žalmů i pjsnj duchownjch (evangelický)	Elsner, Jan Theofil	1823	Brno	HF29984 HF28952 HF28941 HF28940	84 – Františka Chludová, Vizovice MSV 40 – K. Lařová, Jasenná MSV
WeGménu Pána Gežsje Ručnj Kancyonáljk (evangelický)	Třanovský, Jiří	1823	Bratislava	HF28951 HF29979 HF30022	79 – J. Navrátil, Jasenná MSV 22. Roz. Stuchlíková, Želechovice MSV
Celý Žaltář Krále a Proroka Dawida (evangelický)		1824	Bratislava	HF28944/2 HF28943/2	44 – MSV 43 – Jos. Mikeska, Zádveřice MSV
WeGménu Pána Gežsje Ručnj Kancyonáljk (evangelický)	Třanovský, Jiří	1828	Bratislava	HF28857 HF28855	
WeGménu Pána Gežsje Ručnj Kancyonáljk (evangelický)	Třanovský, Jiří	1828 nebo 1837	Bratislava	HF30015 HF29991	15 – Milada Kovářová, Vizovice MSV
Gesangbuch zum gottesdienstlichen Gebrauch für evangelische Gemeinen (evangelický)		1829	Berlín	HF28851 HF28852 HF28970	
Duchownj Žiwota Studnice Přívazek: Kancyonáljk, Obsahugjcý w sobě Pjsně Duchownj, Z Transocyuse (evangelický)	Mlynár, Eliáš	1831	Bratislava	HF29992	Jar. Dubčák, Jasenná MSV
Cithara Sanctorum (evangelický)	Třanovský, Jiří	1834	Budapešť	HF28839	
Kancyonal, to gest, Knjha žalmů i pjsnj duchownjch (evangelický)	Elsner, Jan Theofil	1834	Brno	HF28838	Břet. Skokan, Zádveřice Františka Štefková MSV
Katolický Kancyonál k vzdělánj a rozncjenj skutečné weřegně y domácí Pobožnosti (katolický)	Fryčaj, Tomáš	1835	Brno	HF28840	
Katolický Kancyonálek (katolický)	Fryčaj, Tomáš	1838	Brno	HF29510	
Krátký Kancyonálek		1839	Brno	E 20263 – přívazek	

Cithara Sanctorum (evangelický)	Třanovský, Jiří	1841	Budapešť	HF28989 HF28988	89 – Klementina Bartoškova, Vizovice MSV
Katolický Kancyonál (katolický)	Fryčaj, Tomáš	1842	Brno	E 5419	Anna Topičová, Kostelec u Štípy
Kancyonál zlínských varhaníků (katolický)	Štěrba, Jan Bílek, Josef	1843-1927	Zlín	HF29993	Jan Štěrba, Josef Bílek, Zlín MMZ
We Gménu Pána Gežsše Ručnj Kancionáljk domownj y pocestný (evangelický)	Třanovský, Jiří	1845	Budapešť	E4318	MSV
Katolický Kancyonál (katolický)	Bečák, Tomáš Fryčaj, Tomáš	1847	Brno	HF29357	Žofie Holašová
Pisně na každý den w týhodni při neysvětější oběti msse swaté (katolický)	Fryčaj, Tomáš	1848	Skalice	HF29362	
Cithara Sanctorum (evangelický)	Třanovský, Jiří	1848	Budapešť	HF29366	F. Vařák, Vizovice MSV
Kancionál, čili sbírka cjrkewnich i domácích (katolický)	Pohořelý, Josef Mírumil	1849	Praha	HF30023	František Bušek, Tlumačov
Katolický kancionál (katolický)	Bečák, Tomáš	1850	Olomouc	HF29987	MSV
Kancyonál, to gest, Knjha žalmů i pjsnj duchownjch (evangelický)	Elsner, Jan Theofil	1852	Praha	HF29389 HF30007 HF29985	07 – Františka Rokytová, Želechovice MSV
Gesangbuch zum gottesdienstlichen Gebrauch für die Evangelische Gemeinen (evangelický)		1852	Berlín	HF29386 HF29395	
Anhang Zum Gesangbuch für Evangelische Gemeinen (evangelický)		1853	Berlín	HF28852/2	
Modlitby a písně kostelní – rukopis (katolický)	Matuška, Josef	1854	Březnice Zlín	E 8541	Milada Valášová, Nové Město n. Váhom Josef Matuška, Březnice
Katolický kancionál (katolický)	Bečák, Tomáš Fryčaj, Tomáš	1855	Olomouc	HF29988 HF29400	88 - Josef Drga, Újezd

We Gménu Pána Gežsje Ručnj Kancionáljk domownj y pocestný (evangelický)	Třanovský, Jiří	1856	Budapešť	HF29402 HF30021	21 – Ot. Hrejsa Anna Mikulaščíková, Te- rezia Mikulaščíková, Jan Mikulaščík, Jasenná MSV
Funebráljk, aneb Některé písně pohřebnj (evange- lický)	Jakobaei, Pavel	1860	Budapešť	HF29402/2 HF30021/2	
Cithara Sanctorum (evan- gelický)	Třanovský, Jiří	1858	Budapešť	HF29410	Jiří Viktořík, Paul Viktořík, František Viktořík, Ja- senná MSV
Katolický kancionál (katolic- ký)	Bečák, Tomáš	1859	Olomouc	HF28872 HF29989	72 – M. Scholastrová, Lípa MSV 89 – Marie Mikešová, Želechovice Rodina Polepilova MSV
We Gménu Pána Gežsje Ručnj Kancionáljk domownj y pocestný (evangelický)	Třanovský, Jiří	1860	Budapešť	HF29414	
Přidawek nowý. Písnj z částky w nowě složených, z částky z Němčiny w Slowenčinu přeložených (evangelický)		1860	Budapešť	HF29414/2	
Funebráljk, aneb Některé písně pohřebnj (evange- lický)	Jakobaei, Pavel	1860	Budapešť	HF29414/3	
Katolický kancionál (katolic- ký)	Bečák, Tomáš	1861	Olomouc	HF30016	
Kancionál čili kniha du- chovních zpěvů pro kostelní i domácí pobožnost. Díl I. (katolický)	Bradáč, Vincenc	1863	Praha	CF13901 HF29484 HF29506	06 – Karel Hamrlíček, Malenovice
Cithara Sanctorum (evan- gelický)	Třanovský, Jiří	1863	Budapešť	E 15309	Vladislav Jurčák, Lutonina
Kancionál čili kniha du- chovních zpěvů pro kostelní i domácí pobožnost. Díl II. (katolický)	Bradáč, Vincenc	1864	Praha	HF29485 HF29447 HF29507	

Kancionál to jest kniha žal- mův i písní duchovních, od rozličných mužů Božích (evangelický)	Elsner, Jan Theofil	1864	Praha	HF29487	
Katolický kancionál (katolic- ký)	Bečák, Tomáš	1865	Olomouc Prostějov	HF29469 CF32	
Sbírka nejobyčejnějších kostelních písní a modliteb k předpoledním a od- poledním službám Božím (katolický)	Pobial, Jan Evan- gelista	1866	Kroměříž	HF29488	
Katolický kancionál (katolic- ký)	Bečák, Tomáš	1867	Olomouc Prostějov	HF29454	Josef Václavík
Cithara Sanctorum (evan- gelický)	Třanovský, Jiří	1868	Budapešť	HF29466 HF29450	
Evangelický funebrál (evan- gelický)	Jakobaei, Pavel	1868	Budapešť	E 12541	Karla Kremková, Jasenná
Příloha k Cellenské cestě (katolický)		1868	Brno	E 29799	Josef Baďura, Malenovice
Katolický kancionál (katolic- ký)	Bečák, Tomáš	1872	Olomouc	HF30018	
Katolický kancionál (katolic- ký)	Bečák, Tomáš	1873	Olomouc	E 5988	
Čtvero písní k velkému prů- vodu na den sv. Václava 1873 na oslavu 900 letého jubilea založení biskupství Pražského (katolický)		1873	Praha	HF29473	
Kancionál církve reformo- vané (evangelický)	Elsner, Jan Theofil	1876	Brno	HF29476 E 20175 CF31	76 – Františka Vrubel, Břest 75 – Jozef Martinek
Ewangelický Kancionál (evangelický)	Sarganek, Třanovský Jakobei	1876	Kroměříž	CF12337 HF29458 HF29459 HF29514 E 12542	14 – Ant. Tomanec, Jasenná 42 – Karla Kremková, Jasenná
Katolický kancionál (katolický)	Bečák, Tomáš	1879	Olomouc	CF32026 E 15302	02 – Josef Šik, Zlín Rodina Šikova a Spáčil- ova Buchlovice
Zpěvník a modlitební kniha ku většší cti a chvále Boží (katolický)		1879	Český Těšín	E 5559	

Katolický kancionálek (katolický)	Bečák, Tomáš	1880	Olomouc	HF29468	
Věvec písní kostelních (katolický)	Schreyer, Adalbert	1882	Vídeň	HF29444	
Katolický kancionálek (katolický)	Bečák, Tomáš	1884	Olomouc	HF30013	
Duchownj Żiwota Studnice Přívazek: Kancyonáljk, Obsahujcý w sobě Pjsně Duchownj, Z Tranoscýuse (evangelický)	Mlynár, Eliáš	1886	Budapešť	HF29461	Anna Žůrková, Chras- těšov MSV
Kancionálek Cyrillský (ka- tolický)	Kolísek, František	1886	Brno	SF20845	František Bartoš, Mlad- cová
Úplný kancionál arci- diecése Olomúcké (kato- lický)	Holain, Ludvík	1888	Olomouc	E 15303	Josef Šik, Zlín Rodina Šikova a Spáčil- ova Buchlovice
Úplný kancionál arci- diecése Olomúcké (kato- lický)	Holain, Ludvík	1889	Olomouc	E 15304	Josef Šik, Zlín Rodina Šikova a Spáčil- ova Buchlovice
Ewangelický Kancionál (evangelický)	Sarganek, Třanovský, Jakobei	1889	Olomouc	HF29460 HF29470 HF29512 HF29515 E 15310	60 – Josef Kolaja, Vizovice Marie Kolajová, Lutonina MSV 12 – Libuše Matelová, Kostelec Terezie Jurčáková
Malý kancionál, čili, Sbíрка písní a modliteb pro mládež katolickou arcidiecése Olomúcké (katolický)	Holain, Ludvík	1891	Olomouc	E 12548/1	Marya Rusek, Šanov
Kancionál to jest kniha žalmův i písní duchovních, od rozličných mužů Božích (evangelický)	Elsner, Jan Theofil	1892	Brno	HF29986	Františka Rafajová, Jasenná Karel Rafaj, Zádveřice
Nápěvy k úplnému kancio- nálu arcidiecése Olomúcké (katolický)	Holain, Ludvík	1894	Olomouc	HF29471	
Úplný kancionál arci- diecése Olomúcké (kato- lický)	Holain, Ludvík	1895	Olomouc	HF29434 E 20166	34 – Jan Šeliga, Jestřabí 66 – Anna Šeligová, Jestřabí

Úplný kancionál arcidiecése Olomúcké (katolický)	Holain, Ludvík	1898	Olomouc	HF29443 E 4135a-b E 5989 E 20253/1 E 20256/1	43 – Andělína Kobylíková, Neubuz MSV 35 – Božena Šubrtová, Kroměříž Josef Rusek, Příluk 56 – Jindřich Horký, Kašava
Malý kancionál, čili, Sběrka písní a modliteb pro mládež katolickou arcidiecése Olomúcké (katolický)	Holain, Ludvík	1899	Olomouc	HF29480	
Studnice vody živé (evangelický)	Baltík, Bedřich	1903	Budapešť	CF29516	
Německy tištěný kancionál bez titulní strany		1900-1950		E 20264	
[Kancionál]		1900-1950		E 20437	Jana Langová, Zlín
Malý kancionál nejobjevnějších písní a modliteb (katolický)	Vodička, František	1901	Olomouc	SF22735	Jiří Hanzelka, Zlín
Úplný kancionál arcidiecése Olomúcké (katolický)	Holain, Ludvík	1902	Olomouc	E 20162	Libuše Matelová, Zlín-Kostelec
Malý kancionál, čili, Sběrka písní a modliteb pro mládež katolickou arcidiecése Olomúcké (katolický)	Holain, Ludvík	1905	Olomouc	E 20168	
Evangelický kancionál (evangelický)	Třanovský, Jiří	1909	Praha	CF29517 E 12545 E 15307	17 – Zdenka Polášková, Jasenná 45 – Karla Kremplová, Jasenná 07 – Vladislav Jurčák, Lutonina
Malý kancionál, čili, Sběrka posvátných zpěvů a modliteb pro mládež katolickou arcidiecése Olomúcké (katolický)	Holain, Ludvík	1911	Olomouc	E 1439 E 20252	
Úplný kancionál arcidiecése Olomúcké (katolický)	Holain, Ludvík	1911	Olomouc	E 6283 CF7528	

Kancionál to jest: kniha žalmů i písní duchovních (evangelický)	Elsner, Jan Theofil	1911	Semtěš	E 20259	59 – Rodina Semšova, Jasenná
Malý kancionál, čili, Sbírka posvátných zpěvů a modliteb pro mládež katolickou arcidiecése Olomúcké (katolický)	Holain, Ludvík	1915	Olomouc	CF29518 CF31582 E 20177	18 – František Hába, Vizovice
Malý kancionál, čili, Sbírka posvátných zpěvů a modliteb pro mládež katolickou arcidiecése Olomúcké (katolický)	Holain, Ludvík	1921	Olomouc	CF28029 CF29519 E 15194 E 15195 E 15196 E 17248 E 20266 E 29624 E 29655	94, 95, 96 – Vlasta Oxnerová, Zlín 48 – Blanka Cekotová, Napajedla 66 – Ladislav Zuzaník, Držková 24 – Jaromíra Kadlčíková, Velíková 55 – Lenka Pavlíková, Vsetín
Malý kancionál (katolický)	Orel, Dobroslav	1921	Praha	SF22736	Jiří Hanzelka, Zlín
Sbírka duchovních písní a chvalozpěvů (evangelický)		1926	New York	E 20267	Helena Geryková
Zpěvník českobratrské církve evangelické (evangelický)		1937	Praha	CF29520	
[Cesta boží] (katolický)		1938-1950	[Olomouc]	E 20240	Stanislav Voženílek, Spytihněv
Boží cesta (katolický)		1938	Olomouc	E 20255	Langr, Kašava Fr. Polášková, Vizovice
Boží cesta (katolický)		1941	Olomouc	E 29798	Josef Baďura, Malenovice
Boží cesta (katolický)		1946	Olomouc	CF28026	Jana Blahová, Pohořelice
Zpěvník českobratrské církve evangelické (evangelický)		1946	Praha	E 15308	Vladislav Juračák, Lutonina
Boží cesta (katolický)		1947	Olomouc	E 29623	Jaromíra Kadlčíková, Velíková
Zpěvník českobratrské církve evangelické (evangelický)		1950	Praha	E 20270	R. Pastřnek

Boží cesta (katolický)		1952	Praha	E 18977/1	Rodina Ordeltova, Jaroslavice
Český kancionál (katolický)	Orel, Dobroslav	1956	Praha	E 20208	Vít Erben, Otrokovice
Boží cesta (katolický)		1955	Praha	CF28027	Jana Blahová, Pohorčelice
Boží cesta (katolický)		1958	Praha	E 18976/1	Blanka Cekotová, Napajedla
Boží cesta (katolický)		1968	Bratislava	CF28028	Jana Blahová, Pohorčelice

MSV – Musejní spolek ve Vizovicích

MSL – Musejní společnost v Luhačovicích

MMZ – Muzeum města Zlína

Závěr

Hymnologická literatura uložená ve fondech Muzea jihovýchodní Moravy tvoří zajímavý soubor náboženské písňové tvorby od roku 1618 až do druhé poloviny 20. století. Kancionály, žaltáře i funebrálníky dotvářely, společně s biblemi, spojenci mezi duchovním a soukromým životem, neboť jejich obsah často doplňoval biblickou dějepravu, katechismus i náboženská kázání. Stejně jako bible byly duchovní zpěvníky s velkou úctou uchovávané a předávány z generace na generaci a stávají se nám tak dokladem vývoje náboženského smýšlení, ale i běžného života věřících na jihovýchodní Moravě. V neposlední řadě nám též dokládají velikou důvěru prostých obyvatel v regionální muzejní společnosti, jimž během 30. a 40. let 20. století svěřovali tyto své rodinné poklady často obsahující řadu rodinných poznámek, devočních grafik, ale i doplnění písňového repertoáru. Díky nadšení těchto dárců se nyní můžeme pochlubit takovými skvosty, jakými bezesporu jsou *Písňe duchovní Evangelistické* (1618), *Capella Regia* (1693) s velmi zajímavými regionálními přípisky, několika vydáními kancionálů Třanovského, Elsnera či Fryčaje. Regionálně přínosným obohacením této kolekce je rovněž rukopisný *Kancionál zlínských varhaníků* (1843–1927). V našich fondech můžeme najít jedinečnosti doplňující dokonce i národní retrospektivní bibliografii, zejména Knihopis, neboť výtisk *Rozličných Písni k veřejným Službám Božím na všechny slavnosti* z roku 1800 (ST25679) není v Knihopisu vůbec uveden. Podobně u zpěvníku *Ve Jménu P. Ježíše, Ruční Kancionálik domovní i pocestný* z roku 1791 (ST29919) je v Knihopisu pod číslem K03758 zapsán pouze jeden výtisk.

Vypovídající je také statistický pohled na naši kolekci náboženských zpěvníků, jež představuje více než dvě stě exemplářů zastupujících skoro sto třicet různých edic. Více než polovinu z těchto vydání tvoří zpěvníky evangelické oproti menší polovině katolických kancionálů. Velmi zajímavé také je, že exempláře ze zlínských sbírek ze 17., 18., a první poloviny 19. století představují takřka výhradně výtisky protestantské provenience, ale ve druhé polovině 19. století a ve století 20. se tento poměr zcela obrací. Je to důkazem velké náboženské rozmanitosti jihovýchodní Moravy, kde si zvláště v některých obcích (Zádveřice, Jasenná, Vizovice) udržovalo obyvatelstvo své evangelické vyznání navzdory dlouhému období rekatolizace, která však nako-

nec ve výsledku zvítězila i na našem území. Na druhou stranu brány duchovní hudby a zpěvu, jež nás doprovázejí celým životem, se díky těmto hymnologickým dílům otvírají pro každého bez rozdílu vyznání a stejně jako před staletími nabízejí útěchu a povzbuzení v životě lidském, jehož je zpěv přirozenou a neodmyslitelnou součástí.

Poznámky:

¹ Muzejní společnost a muzeum v Luhačovicích:

Počátky sběratelské činnosti a založení muzea na Luhačovicku jsou velmi úzce spjaty se jmény bratrů Antonína a Františka Václavíkových. Už v roce 1905 otevřel František Václavík v rodném domě v Pozlovicích „starou lidovou jizbu“, v níž prezentoval do té doby nashromážděné sbírky lidového umění z okolí Luhačovic. Velký zájem o tuto expozici utvrdil oba bratry v potřebě založit muzeum. Přípravný výbor pro vznik nového muzea byl ustanoven na podzim roku 1917. Jeho předními členy byli Antonín Václavík, Arnold Kučera, Václav Zajíc a Josef Krystýnek. I přes nelehké válečné podmínky se díky neutuchající aktivitě přípravného výboru podařilo v Luhačovicích a okolních obcích nashromádit tolik exponátů, že 28. července 1918 mohlo být otevřeno muzeum nazvané Prozatímní muzeum slováckého Zálesí, později přejmenované na Muzeum slováckého Zálesí.

Na systematickou sběratelskou a dokumentační činnost bratří Václavíkových navázala rovněž Muzejní společnost v Luhačovicích, která byla založena 12. srpna 1918. Hnacím motorem této společnosti byl alespoň v počátcích právě Antonín Václavík, jenž se nejvíce zasloužil o rozmnožení sbírek a další muzejní aktivity. Vyvrcholením činnosti Muzejní společnosti v Luhačovicích bylo v roce 1930 vydání národopisné monografie Luhačovické Zálesí, v níž Antonín Václavík prezentoval dvacetiletý výzkum svého rodného kraje. V roce 1939 bylo muzeum nuceno vystěhovat své expozice a sbírky z dosavadní budovy zvané „zámeček“ do nevyhovujících prostor. Až v roce 1943 byly muzeu přiděleny nové prostory v historické budově vily Lipová, kde muzeum sídlilo dalších více než 60 let (PETRÁKOVÁ 2005, 9). Postupným přechodem ústřední postavy Antonína Václavíka na pracoviště v Brně ztrácí činnost muzejní společnosti v Luhačovicích na své aktivitě. V letech 1943 až 1950 přibývalo v inventární knize Muzejní společnosti v Luhačovicích pouze 181 předmětů. Definitivně byla činnost muzejního spolku ukončena 20. 5. 1953. Sbírkou převzal Místní národní výbor Luhačovice a muzeum přejmenované na Městské muzeum Luhačovického Zálesí, bylo v padesátých letech podřízeno Muzeu J. A. Komenského v Uh. Brodě. V roce 1965 se luhačovické muzeum stalo součástí Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově (dnešní MJVM). Archivní pozůstalost Muzejního spolku v Luhačovicích je uložena v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně (PETRÁKOVÁ 2005, 12).

² Krajské muzeum ve Vizovicích:

Díky dlouholeté snaze vizovického rodáka, lékárníka, spisovatele a národopisce Josefa Čižmáře (1868–1965) se v roce 1933 podařilo ve Vizovicích založit Krajský musejní spolek, jenž se po čtyřleté organizační, propagační a sběratelské činnosti v roce 1937 reorganizoval v Krajské muzeum (ZETĚK – KUNZ 1940, 5). Neúnavnou činností, nadšením a dobrovolnou prací všech svých členů se sbírky vizovického muzea brzy rozrostly natolik, že muzejní místnost poskytnutá v roce 1937 bezplatně hraběnkou Boos Waldekovou v areálu vizovického zámku byla brzy nedostačující a členové muzejního spolku začali volat po stavbě nové muzejní budovy, která se však následkem válečných událostí nikdy neuskutečnila. Stále se zvětšující sbírky tak našly místo na různých místech ve Vizovicích, například u Františka Čižmáře na Hlavním náměstí, anebo v prostorách bývalé židovské modlitebny (KLENOVSKÝ 2010). K zakladateli Josefu Čižmářovi se ve vedení muzea přidala celá řada místních nadšenců snažících se o pozvednutí vizovického kulturního života

a zachování pamětihodností nejen Vizovic, ale také všech okolních obcí. Především můžeme jmenovat předsedu spolku Františka Jandíka, místopředsedu Omara Hrejsu, jednatele Jaroslava Zeřka, zakládajícího člena Jaroslava Žilu a v neposlední řadě pak místní učitele Gustava Imrýška a Ludvíka Kunze, kteří organizovanými sběry mezi svými žáky obzvláště přispěli k rozšíření muzejních fondů. Jak dokládají přírůstkové knihy Krajinského musea ve Vizovicích, sbírkotvornou činnost nepřerušilo muzeum ani během válečných let. Kupříkladu víme, že jenom během roku 1940 zařadilo muzeum do svých fondů takřka 400 nových předmětů. V tomto roce se muzeum také zařadilo do struktury muzejních organizací a značně též narostl počet jeho členů a důvěrníků v okolních obcích, kteří upozorňovali na různé starožitné předměty ve své obci a pomáhali s jejich získáváním. Návštěvnost muzejních sbírek v roce 1940 byla úctyhodná, neboť během 53 návštěvních dnů muzeum navštívilo 1396 osob (ZETĚK – KUNZ 1940, 9). Díky osobní statečnosti zvláště Gustava Imrýška (VELCEROVÁ 2011, 251) a dalších členů krajinského musea se podařilo zabránit na konci druhé světové války vydrancování muzejních sbírek nacisty. Již brzy po osvobození naši vlasti pokračují členové musea ve své neúnavné sbírkotvorné a výstavní činnosti, kterou ukončilo až v roce 1950 zrušení Krajinského musea ve Vizovicích a předání všech sbírkových fondů Krajskému muzeu v Gottwaldově (dnešní MJVM).

³ Muzejní a archeologický spolek v Napajedlích:

Vlastivědná činnost doprovázená snahou o založení vlastního musea měla v Napajedlích dlouholetou tradici. První výsledky intenzivní sběratelské činnosti byly prezentovány na výstavě pořádané místními učiteli u příležitosti celonárodní Národopisné výstavy československé v Praze v roce 1894 (PÍSKOVÁ 1998, 172). Avšak snahy o založení městského musea se nenaplnily ani v roce 1904 při rozsáhlé výstavě, kterou připravoval známý historik Vincenc Prasek při slavnostním otevření nové napajedelské radnice. Část předmětů z obou výstav zůstala patrně v Napajedlech ve formě jakési neformální sbírky a snaha o její uchování a rozšíření vedla v roce 1925 k ustanovení muzejní komise při obecním zastupitelstvu (KOVAŘÍKOVÁ 2016, 109). V roce 1930 se tato komise transformovala na samostatný Muzejní a archeologický spolek pro okres napajedelský a okolí, jenž náplň své činnosti deklaroval ve stanovách schválených 15. května 1930 Zemským úřadem v Brně (LANGOVÁ 2005, 31) a byl přijat do Svazu československých muzeí. Mezi zakládající členy spolku patřili například jeho předseda Jindřich Bauer, jednatel Vladislav Bachmánek a kustod Václav Sova. Stejně jako většina muzejních spolků řešil i ten napajedelský problém s umístěním svých četných sbírek, které za dobu trvání spolku museli několikrát přestěhovat z pronajatých prostor. Problém vhodného uložení exponátů a výstavních prostor měla vyřešit až na konci třicátých let stavba Domu osvěty, z níž bohužel vlivem válečných událostí sešlo. Až teprve v roce 1951 dostal spolek přiděleny místnosti k výstavním účelům na Obecnici. V této době však již činnost spolku pomalu upadala. Na základě vládního usnesení o jednotné síti muzeí v ČSR z roku 1954 se stalo napajedelské muzeum součástí Krajského musea v Gottwaldově. Část inventáře musea převzalo v polovině 60. let Krajské muzeum v Gottwaldově a část Okresní muzeum v Kroměříži. Vzhledem k náročným podmínkám pro jejich bezpečné uchování jsou i nadále tyto exponáty součástí sbírek Musea jihovýchodní Moravy ve Zlíně i po znovuoživení Napajedelského musea v roce 2000 (<https://muzeum.napajedla.cz/>).

⁴ Muzeum města Zlína:

Snahy o shromáždování sbírkového materiálu a založení městského musea se ve Zlíně datují již od roku 1924. V roce 1935 bylo Muzeum města Zlína zařazeno dokonce do Svazu československých muzeí, avšak o plnohodnotné muzeum se stále ještě nejednalo (PLÁNKA 2003, 21–27). Sbírkové byly provizorně uchovávány na městské radnici. Potřebné kroky k založení dobře fungujícího musea

- byly učiněny až v roce 1944, kdy byly sbírky po dohodě s firmou Baťa konečně vystaveny v prostorách Památníku T. Bati a zároveň městské zastupitelstvo schválilo zřízení muzea se správním výborem (D. Čipera, L. Rutte, A. Slovenčík a další), včetně plánů na výstavbu nové muzejní budovy. Do slibného vývoje muzea však zasáhla válka, neboť Památník byl v listopadu 1944 vybombardován a sbírky se tak opět stěhovaly, tentokrát do prostor zámku Lešná u Zlína a od roku 1951 také do malenovického hradu. To však již bylo jasné, že muzejní činnost v kraji je nutně sjednotit, proto se na půdě městského muzea vytvářely podmínky ke vzniku krajského muzea, které zahájilo svou činnost na počátku roku 1953 jako Krajské muzeum v Gottwaldově (dnešní MJVM).
- ⁵ Kancionál – soubor nenotovaných, anebo nototiskem doprovázených písní. Systematicky uspořádané písně se dělí na liturgické (zpívané při mši) a neliturgické (zpívané při procesích, na pohřbech apod.). Sbíрка pohřebních písní se nazývá Funebrál (VOIT 2006, 430).
- ⁶ Mariánské poutní místo Malenisko u Provodova se nachází ve Vizovických vrších 7 km západně od Luhačovic. První zmínky o tomto římskokatolickém svatostánku pochází ze začátku 18. století, kdy se kolem pramene vody začala dít zázračná uzdravení. V roce 1720 byl takto uzdraven i majitel luhačovického panství hrabě Wolfgang Serenyi, jenž zde nechal vystavět první dřevěnou kapli a v roce 1735 zděný kostelík zasvěcený Panně Marii Sněžné, ale brzy zde začala být uctívána místní Panna Maria Provodovská. Svatostánek byl vzhledem k narůstajícímu počtu poutníků přestavěn a rozšířen. V této podobě stojí dodnes jako malý poutní kostel v barokním slohu (PRACHAŘ 2012, 81–82). Léta působení varhanika Baltazara Raphaela Walleriana se bohužel ve spise Farního úřadu v Provodově nepodařilo dopátrat. Bylo to za kněžské správy pátera Viléma Jana Chromečka, jenž Provodovskou farnost vedl od roku 1759 až do své smrti v roce 1789. Ze zachovaných každoročních zpráv o hospodaření farnosti, které páter Chromeček vedl, víme, že v roce 1766 bylo chóru a hudebníkům vyplaceno 7 tolarů, takže chrámový sbor zde opravdu působil (SOKA Zlín, FÚ Provodov, inv. č. 59). Vilém Jan Chromeček se rovněž zasloužil o pozvednutí zdejší farnosti a obnovu svatostánku (MÜLLER F. 2004, 64).
- ⁷ Žaltář - soubor 150 žalmů čili krátkých chvalozpěvů, které jsou obsaženy v biblické Knize žalmů. Tato část Starého zákona vznikla mezi 10. až 2. stoletím př. Kr. Asi polovinu textu lze připsat králi Davidovi. Většina žaltářů obsahuje na konci hymnár, nebo alespoň jednotlivé hymnické písně, a naopak, ve zhudebněné podobě byl žaltář připojován i ke kancionálům ([https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=%C5%BDalt%C3%A1%C5%99_\(ti%C5%A1%C4%9Bn%C3%A1_kniha\)](https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=%C5%BDalt%C3%A1%C5%99_(ti%C5%A1%C4%9Bn%C3%A1_kniha))).
- ⁸ Nejdůležitější město státu Missouri St. Luis se stalo v 19. století cílem českých vystěhovalců, kteří zde již v roce 1854 založili první českou osadu s kostelíkem sv. Jana Nepomuckého. Ve vedení farnosti se vystřídala řada katolických kněží. Pod vedením P. Josefa Hessouna zde byla postavena škola, nový kostel a od roku 1873 vydáván katolický týdeník „Hlas“.
- ⁹ Farní sbor Českobratrské církve evangelické Zádveřice-Raková: Zádveřice byly první obcí, která se jako celek k nekatolickému vyznání přihlásila již po vyhlášení tzv. falešného tolerančního patentu v roce 1777 (BENEŠ 1991, 11). Po vydání Tolerančního patentu v roce 1781 si zdejší věřící postavili faru, modlitebnu a školu a povolali evangelické kazatele ze Slovenska. Přestože byli evangelíci Tolerančním patentem velmi povzbuzeni, jejich víra byla pouze tolerována, ale ze strany státních úřadů byli často dále utlačováni. Nelehkou náboženskou i ekonomickou situaci řešila řada zdejších obyvatel vystěhovalectvím do Texasu, kde zádveřický kazatel Josef Opočenský založil český sbor. Po 1. světové válce se misijní činnosti osamostatnily dva sbory: Uherské Hradiště v r. 1922 a Zlín v r. 1929. Území sboru je od té doby poměrně soustředěné, náleží k němu deset okolních obcí. V této podobě funguje sbor dodnes. V roce 2012 se ke sboru hlásilo 756 členů (<http://cce.zadverice-rakova.cz/>).
- ¹⁰ Jednalo se o šestého olomouckého arcibiskupa Bedřicha Egona landkraběte z Fürstenberka (1813–1892).

Prameny:

Inventář pobočky Krajského musea ve Vizovicích (uloženo v archivu MJVM).

Přirůstková kniha září 1938 – srpen 1941. Musejní spolek ve Vizovicích (uloženo v archivu MJVM).

Přirůstková kniha srpen 1941–1950. Musejní spolek ve Vizovicích (uloženo v archivu MJVM).

Sbírkový fond Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně: MJVM/002-05-10/218002, podsběrka: Knihy, Fond: Staré tisky.

Sbírkový fond Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně: MJVM/002-05-10/218002, podsběrka: Knihy, Fond: Historické fondy.

Sbírkový fond Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně: MJVM/002-05-10/218002, podsběrka: Etnografie, Fond: Devocionálie.

Knihovní fond Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

SOKa Zlín, fond FÚ Provodov, ev. č. 15/61, inv. č. 36, 1752–1958 Farní kronika.

SOKa Zlín, fond FÚ Provodov, ev. č. 15/61, inv. č. 15, 1752–1947 Kniha nadací.

SOKa Zlín, fond FÚ Provodov, ev. č. 15/61, inv. č. 51, 1783–1951 Fasse farářů.

SOKa Zlín, fond FÚ Provodov, ev. č. 15/61, inv. č. 59, 1752–1947 Nadační a věnovací listiny.

Literatura:

BALAJKOVÁ, V. 2019: Tištěné bible ve sbírkových a knihovních fondech Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. In: *Acta musealia XVI*, 2018/1–2, 68–90. Zlín.

BENEŠ, L 1991: Toleranční patent. In: *Zpravodaj pro občany Zádveřic-Rakové. Zádveřice*.

BOHATCOVÁ, M. 1990: Česká kniha v proměnách staletí. Praha.

ČERNUŠÁK, G., ed. – NOVÁČEK, Z., ed. – ŠTĚDRŮŇ, B., ed. 1963: Československý hudební slovník osob a institucí. Svazek první, A–L. Praha.

ČERNUŠÁK, G., ed. – NOVÁČEK, Z., ed. – ŠTĚDRŮŇ, B., ed. 1965: Československý hudební slovník osob a institucí. Svazek druhý, M–Ž. Praha.

FRYDRYCH, K. 2017: 240 let brněnské diecéze – Kancionálová produkce v brněnské diecézi. In: *Musica sacra*, 2017, roč. 25, č. 3, 4.

KLENOVSKÝ, J. 2010: Židovské památky Zlínského kraje. Zlín.

KOUBA, J. 2017: Slovník staročeských hymnografů (13.–18. století). Praha.

KOVAČKA, M., ed. – AUGUSTÍNOVÁ, E., ed. 2008: *Cithara sanctorum 1636–2006: zborník prác z vedeckej konferencie, ktorá sa konala pri príležitosti 370. výročia 1. vydania kancionála v dňoch 22. a 23. novembra 2006 v Liptovskom Mikuláši a Liptovskom Jáne. Martin*.

KOVAŘÍKOVÁ, T. 2016: Muzeum Napajedla. In: *Zvuk Zlínského kraje. Jaro/léto 2016*, 109–112. Zlín.

KUBEČKOVÁ, M. 2018: Textové úpravy písní v katolických kancionálech 19. a 20. století. Olomouc. Magisterská diplomová práce.

KUNETKA, F. 1999: *Stručné dějiny hudby a zpěvu v liturgii*. Olomouc.

LANGOVÁ, J. 2005: Muzejní a archeologický spolek v Napajedlích. In: *Acta musealia V*, 2005/1–2, 30–43. Zlín.

MATĚJEC, T. 2014: Žalmové neb Zpěvové svatého Davida. Žalmové parafráze Jiřího Strejce podle vydání z roku 1598 s variantami podle vydání z let 1587 a 1596. Praha.

MIKESKA, J. 1991: Vystěhovalectví ze Zádveřic a okolí do Ameriky v letech 1850–1907. In: Zpravodaj pro občany Zádveřic-Rakové. Zádveřice-Raková.

MÜLLER, F. 2004: Mariánské poutní místo v Provodově; Provodov v minulosti. Luhačovice.

Ottův slovník naučný 1897: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvanáctý díl, Ch – Sv. Jan. Praha.

PETRÁKOVÁ, B. 2005: Muzejní společnost a muzeum v Luhačovicích. In: Acta musealia V, 2005/1–2, 5–15. Zlín.

PEŠKOVÁ, J. – VOLEK, T. 1996: Tzv. Holanovy pašije. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, Vlastivědný sborník 9, 1996, 139–145.

PÍSKOVÁ, M. 1998: Spolková činnost. In: Napajedla: Příroda, dějiny kultura, 166–184. Napajedla.

PLÁNKA, I. et al. 2003: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Zlín.

PRACHAŘ, M. et al. 2012: Provodov: kapitoly z dějin obce. Provodov.

SEHNAL, J. – VYSLOUŽIL, J. 2001: Dějiny hudby na Moravě. Vlastivěda moravská. Nová řada Země a lid 12. Brno.

ŠKARKA, A. – LEHÁR, J., ed. 1986: Půl tisíciletí českého písemnictví. Praha.

ŠTĚŘÍKOVÁ, E. 1999: Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století. Praha, 243–247.

TROJAN, J. 2011: Tomáš Fryčaj, farář obřanský, buditel a tvůrce populárního Katolického kancionálu. In: Vlastivědný věstník moravský 63, 240–251.

VELCEROVÁ, L. 2011: Vizovice v proměnách času. Vizovice.

VOIT, P. 2006: Encyklopedie knihy. Praha.

ZETĚK, J. – KUNZ, L. 1940: Výroční zprávy Krajiňského musea ve Vizovicích za rok 1940. Vizovice.

Internetové zdroje:

<https://www.ceskyhudebnislovník.cz/>

<https://biblio.hiu.cas.cz/>

<https://www.encyklopedieknihy.cz/>

<http://www.knihopis.cz/>

<https://www.caslin.cz/>

Sušárny ovoce – živé dědictví Horního Vsacka

/Fruit Drying Cabins – a Living Heritage of Upper Vsetín

Ivana Spitzer Ostřanská

Abstract:

The contribution focuses on the existence of, until this day, still functional log cabins used for drying fruits in the area of Upper Vsetín, which, until approximately the 1930s played an interesting supporting role in the management of an agricultural estate. In spite of the fact that in the following decades they gradually disappeared from the countryside, many of them survived until today; they are still being used or are in a condition that does not make it impossible for them to be used again.

Keywords:

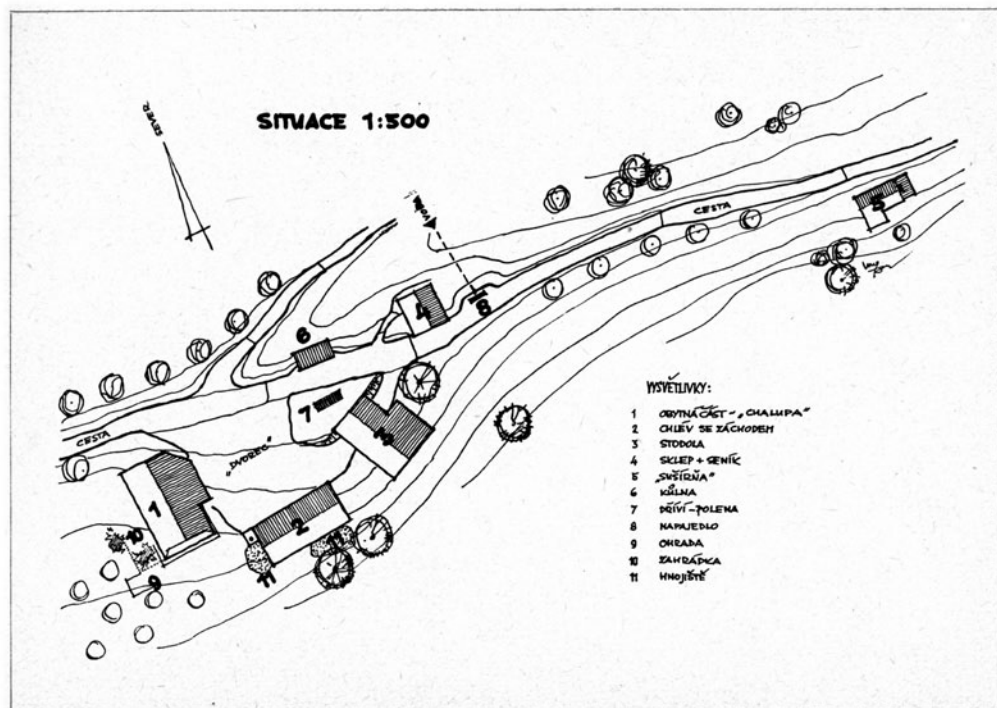
traditional farming, fruit drying, farm buildings

Úvodem

Plody ovocných stromů tvoří od pravěkých dob nedílnou součást lidského jídelníčku. Jejich sezonní využití korespondující s poměrně krátkou dobou čerstvosti, resp. konzumní zralosti, bývalo však až rozvoje konzervářského průmyslu hlavním limitujícím faktorem a jako nejefektivnější varianta dlouhodobého skladování bylo až do 20. let 20. století využíváno sušení¹. V minulosti nacházelo ovocnářství, resp. sušení jeho produktů, široké uplatnění i na Valašsku. Zdejší produkce sušeného ovoce nabyla především v 19. století takového rozsahu, že Valašsko bývalo považováno za jednu z hlavních ovocnářských oblastí monarchie. Odbýt ovoce nacházelo nejen zde, ale i daleko za hranicemi regionu – zřídka jako čerstvé či vařené (povidla), nejčastěji jako sušené. Progresivní zemědělci sice měli již možnost začít využívat moderních, průmyslově vyráběných sušiček, stejně jako hospodyňky začínaly později experimentovat s jinými způsoby zpracování (např. kompotováním), na valašském venkově zůstávaly ale tyto novinky dlouho stranou zájmu a ke konzervování ovoce sušením se užívalo staletím ověřeného postupu a jednoduchých dřevěných sušáren.

V 1. polovině 20. století z mnoha příčin tradice sušení ovoce začala razantně slábnout, nikdy však nevymizela úplně. Sušárny ovoce se navíc za celou dobu své existence vyprofilovaly do signifikantní a na první pohled snadno rozlišitelné podoby, korespondující se stavební tradicí jednotlivých regionů, a zůstaly tak dochovány dodnes.

Jednou z oblastí, kde se sušárny ovoce dosud vyskytují coby součást vybavení zemědělských usedlostí, je i Horní Vsacko. V neměnné podobě, s typickým půdorysným členěním i konstrukčními prvky, jsou zde sušárny stále hojně zastoupeny a mnohé z nich jsou stále funkční, případně jejich stav znovuzprovoznění nevylučuje. Terénní průzkum sledovaného území probíhá průběžně od roku 2017, poznatky z něj jsou srovnávány s archivními prameny, mapovými podklady, odbornou, populárně-naučnou i krásnou literaturou, jsou oslovováni pamětníci. Sušárna ovoce při čp. 351 v Halenkově – Lušové slouží zároveň jako experimentální pracoviště k ověřování informací týkajících se technologie sušení a získaných v terénu či literatuře. Jádrem stávajícího terénního průzkumu, z jehož poznatků vychází tato studie, jsou katastry obcí Huslenky, Zděchov, Halenkov, Nový Hrozenkov, dále pro srovnání bezprostřední okolí města Vsetín; ostatní oblasti Horního Vsacka jsou zatím poznány jen okrajově.

1. Situace usedlosti „v Kršelkách“, údolí Dinotice, Halenkov čp. 235. Majitel Jan Koňáček „Kršelský“.

Obr. 1: Typické umístění sušárny ovoce stranou ostatních obytných a hospodářských stavení, zároveň na kraji ovocného sadu. Sušárny se stavěly nepodsklepené, v případě svazitých údolí na jednoduchém kamenném sklípku. Lokalita u Kršelků (v Kršelkách), Halenkov – Dinotice (ŠTĀSTNÝ 1971, 161).

Z historie sušení ovoce na Horním Vsacku

Počátky samostatně stojících sušáren ovoce jsou dávány do souvislosti s proměnou topeniště v obytných stavbách (TREJBAL 1989, 134–141), kdy došlo k zániku dymných jizeb, ve kterých se pod stropy v nadržném dýmu ovoce sušilo, resp. spíše udilo. Zároveň nové samostatně stojící sušárny sušení ovoce výrazně urychlily, z původního cca jednoho týdne na 1–3 dny. Nejstarší písemná zmínka o sušárně ovoce na Moravě je v literatuře kladena do roku 1651 (TREJBAL 1983, 130–139), v námi sledované oblasti, resp. na tehdejší vsetínské panství, jsou sušárny připomínány kronikářským zápisem z roku 1782, kdy se zde měly nacházet „od nepamětných dob“ (PAVLÍK 1957, nestr.). Ještě v 1. polovině 19. století na samotném Horním Vsacku sušárny často bývaly společným majetkem několika rodin (URBACHOVÁ 1999, 30), o významné úloze ovocnářství v životě zemědělské usedlosti v té době hovoří např. fakt, že úroda ovocných stromů bývala součástí výminkářských smluv.² O nárůstu počtu sušáren teprve v 2. polovině 19. století svědčí srovnání map stabilního katastru z přelomu 20. a 30. let 19. století s mapami reambulovanými, ze 70. a 80. let 19. století.

Dřívější existenci řady dnes již zaniklých sušáren dokládá dále analýza katastrální mapy; na sledovaném území v ní bylo nalezeno množství parcelních čísel, které svými rozměry a pozicí (obdélný půdorys do plochy cca 40 m², za stodolami

Obr. 2: Letité ovocné stromy v sadech, kolem cest i na mezích jsou na Horním Vsacku pozůstatkem tradiční zemědělské krajiny – a sušárny ovoce bývaly v minulosti její nedílnou součástí, neboť nabízely jednu z mála možností, jak ovocnou úrodu zpracovat. (Foto: D. Halata)

Obr. 3: Vzhledem k nebezpečí, které představuje otevřený oheň pro ostatní obytné a zemědělské stavby (na Horním Vsacku s masivním zastoupením staveb dřevěných), se ustálil zvyk situovat je v bezpečné vzdálenosti od samotné usedlosti. (Foto: D. Halata)

Obr. 4: Původní podoba sušárny u Halamíčků na p. č. 627 (při čp. 282) v Halenkově – Lušové před přestavbou na rekreační objekt. (Foto: archiv MRV, i. č. VS85)

v zahradách či ovocných sadech, v bezpečné, ale praktické pochozí vzdálenosti od obytných staveb) dávají tušit, že se na nich v minulosti nacházela sušárna ovoce. Po navštívení vybraných lokalit⁵ a oslovení majitelů či pamětníků bylo prokázáno, že zde opravdu sušárny v minulosti stávaly (poté byly buď zbourány, nebo přestavěny); patřily tedy k běžnému vybavení hospodářské usedlosti a ve sledované oblasti byly všudypřítomné.

Běžným vybavením hospodářské usedlosti nebyly sušárny ovšem „odnepaměti“. O Valašsku coby kraji ovocných stromů, kde se ovocná úroda zpracovává sušením a přebytky se prodávají či směňují (resp. se většina ovoce pěstuje kvůli výrobě ovocné pálenky), přičemž vzniká zdání, že tomu tak bylo vždy, hovoří samozřejmě řada regionálních autorů.⁶ Na jejich práci se odvolává i pro naše potřeby autor stěžejní, a sice Jiří Trejbal. Ten, ač původem z Podkrkonoší, kterému ve svém dlouholetém studiu sušáren ovoce v Československu věnoval pozornost největší, v letech 1949 a 1966 prováděl terénní průzkum i na Valašsku a své poznatky vtělil do stati *Valašské sušárny* (TREJBAL 1989, 134–141). Stati velmi cenné, neboť se mu povedlo ještě v te-

rénu identifikovat řadu sušáren, které již svou funkci ztratily a v následujících letech pak definitivně zanikly.⁷

Přesnější představu o stavu a početním zastoupení sušáren ovoce si můžeme udělat prostřednictvím studií věnujících se vzniku tradice pálení domácí slivovice.⁸ Čili produktu, který zpracovává tutéž výchozí surovinu: ovoce. Ovocnářství na Valašsku bylo zaměřeno v minulosti hlavně na vlastní spotřebu a jeho konzervované (sušením, vařením) výpěšky tvořily především důležitou součást zimního jídelníčku. Pouze přebytky se zpeněžovaly. Změna tohoto stavu přišla teprve s činností Hospodářského spolku v Hovězí, založeného v roce 1879. Až do počátku 20. století spolkem bylo primárně podporováno především ovocnictví zaměřené na prodej čerstvého ovoce, proto spolek kladl důraz na zavedení šlechtěných odrůd a zakládal ovocné školky. Jiný jeho odbor propagoval spíše přímé zžitkování ovoce, a to jednak prostřednictvím sušení či vaření, jednak i formou výroby ovocných vín či pálenek. Což bylo dalším argumentem pro rozšiřování pěstování ovocných stromů, jejichž počet měl vzrůst dle statistik hovězského spolku výrazně hlavně počátkem 20. století (ŠIMŠA 2011, 211). Rostoucí množství sklizeného ovoce, jdoucí ruku v ruce s občasnou nadúrodou, kladlo nároky na stabilní trh, na kterém mohla být rostoucí produkce ovoce zpeněžena.

Stavební proměny sušáren ovoce

Slibný rozvoj domácí ovocnářské produkce (zaměřené ještě na sušení ovoce), především pak pěstování švestky, byl v 90. letech 19. století narušen dovozem mnohem chutnější a větší švestky bosenské. Ta ovládla nejprve jižní trhy (ve Vídni a Pešti), kam se původně sušené ovoce z Valašska zaváželo⁹, později i trhy české.

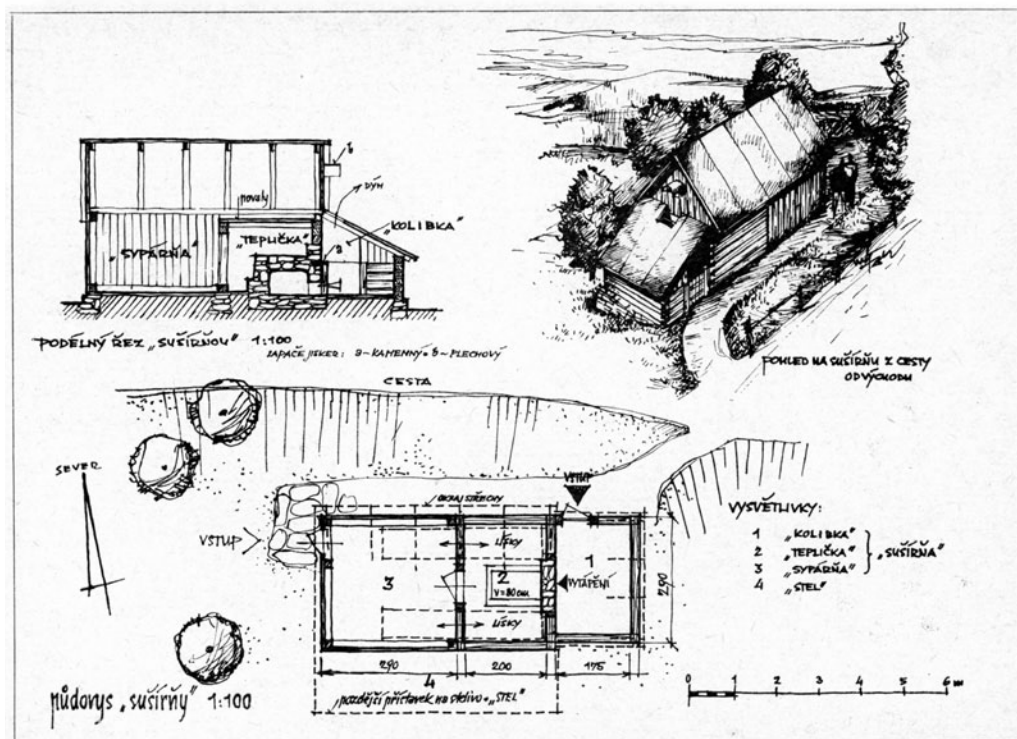
Východisko z nepříjemné situace, kdy sotva začaly nově vysazované stromy plodit, přestal být o jejich (sušenou) úrodu zájem, se hledalo nejprve ve zlepšení konstrukce sušáren, resp. důrazem na bezdymný provoz, kde se ovoce suší pouze horkým vzduchem, nikoliv dýmem, aby ztratilo tak dosud typickou „uzenou“ příchut'. Problém přebytku ovoce se tím ale stále nevyřešil.

Situace dokázali využít dočasně někteří obchodníci; objížděli usedlosti a skupovali zde záměrně nedosušenou švestku valašskou, která byla nedokončením správné technologie sušení větší, šfavnatější a od bosenské švestky těžko rozlišitelná, a na trzích ji za bosenskou vydávali (ANONYMOUS 1900, s. 91). Takové rozpečené a nedosušené ovoce však nebylo trvanlivé, rychle plesnivělo a poptávka po něm záhy opadla. Nejlepším řešením, jak pomoci pěstitelům s nečekanou odbytovou krizí, se ukázala výroba domácí ovocné pálenky (ŠIMŠA 2001, 164–165). K jejímu rozvoji došlo samozřejmě nejdříve v oblastech, které již z minulosti disponovaly dostatečným množstvím ovocných stromů (například na Vizovicku, kde počátkem 20. století rostl trojnásobek ovocných stromů než na Vsetínsku¹⁰), kdežto jinde na Valašsku, Horní Vsacko nevýmáje, pálení a sušení ovoce dlouhá léta koexistovalo, resp. k pálení se užívaly jen přebytky, které se nezpracovaly sušením, či se k němu nehodily.¹¹ Od dob první republiky se konečně objevují i kusé zmínky o využití ovoce k výrobě marmelád či kompotů.¹²

Na velkou úrodu ovoce, kterou bylo potřeba v případě nadúrody rychle usušit (potažmo zpeněžit), reagovala i méně častá stavební úprava, která vytvořila sušárnu s obchozí chodbičkou, mezi sínkami kolem teplice. V takové sušárně mohla obsluha

zatápět na podstatně vyšší teplotu, nebyla obtěžována v prostoru přebíračky kouřem, čili mohla bez přestání manipulovat s lésami, přetahovat je v rozpálené teplici neustále mezi jednotlivými pozicemi a zároveň průběžně přikládat do pece. Dobu sušení v takové sušárně je možné zkrátit až o polovinu, ze sušení, které lze poměrně poklidně vykonávat mezi ostatními hospodářskými pracemi, se však touto proměnou náhle stala vyčerpávající a permanentní dřina, k níž se vztahuje pořekadlo stále tradované mezi pamětníky – „sušárna-mučárna.“ Sušárny tohoto typu se dosud nacházejí a využívají v nejbližším okolí města Vsetína a jsou zde nejspíš důsledkem užšího kontaktu s městem coby přirozeným centrem oblasti, které rychleji dokázalo reagovat na tržní proměny, kdežto „na paseky“ se novinky šířily vždy se zpožděním.

Nejen postupné změny v jídelníčku¹³ stály za dalším úpadkem oblíbenosti sušeného ovoce. Od 1. světové války trápila stromy puklice švestková a mšice, „takže jich ubývá a zbylé chřadnou, jsou hodně mechem porostlé a na větvích mají povlak jako ze sazí.“¹⁴ Krutá zima v únoru 1929, kdy teploty padaly hluboko pod $-30\text{ }^{\circ}\text{C}$, zasadila ovocným stromům poslední ránu. Oslabené stromy byly mrazem zcela zničeny, nejvíce byly poškozeny ty rostoucí v údolích, na větrných stráních odolaly o něco lépe, i tak ale mráz zlikvidoval takřka polovinu všech jablek a hrušní a více než tři čtvrtiny švestek.¹⁵ Kruté mrazy byly nejen hornovsackým, ale celorepublikovým problémem, po roce 1929 proto muselo dokonce Československo začít sušené ovoce dokonce dovážet (TREJBAL 1989, 251).

6. „Sušárna“ usedlosti „v Kršelskách“, údolí Dinotice, Halenkov čp. 235. Majitel Jan Koňařík „Kršelský“.

Obr. 5: Schéma sušárny usedlosti v Kršelskách (k. ú. Halenkov, p. č. 6407) (Šťastný 1971, 166).

Obr. 6: Sušárna usedlosti v Kršelkách (k. ú. Halenkov, p. č. 6407), náleзовá situace podzim 2019. (Foto: Zdeněk Bill) |

Obr. 7: Sušárna usedlosti v Kršelkách (k. ú. Halenkov, p. č. 6407), náleзовá situace duben 2020. (Foto: autorka) |

Třicátá léta 20. století lze považovat za konečnou etapu sušení ovoce v rozsahu, v jakém se provozovalo v uplynulých několika desetiletích v době největšího rozmachu. Sušárny pozbyly smyslu, pokud se přímo nezbouraly, proměnila se často jejich funkce. Po 2. světové válce sušené ovoce jako komodita zmizelo zcela, přestalo se vyvážet i dovážet a přežít i v dnešní době existujících a mnohdy ještě funkčních sušáren bylo možné díky poptávce po sušeném ovoci například coby surovině k pečení domácích vdolků.

Sušárny mívaly ale i různé jiné využití, plnily velmi často funkci obytnou. Toto využití zaznamenal například E. Domluvil:¹⁶ „*Za dvorem a stodolou rozkládá se ovocná zahrada, některá i se sušárnou na ovoce, jež bývá také obydlena a pouze za sušení ovoce se uprázdňuje*“. J. Čančík¹⁷ vzpomíná, že v Kopřivném, na čp. 188 obývali ve 20. letech 20. století celoročně sušárnu ovoce manželé Jan a Marie Machálkovi. Bydleli v přebíračce, na ploše cca 5 m² s nezastropeným či provizorně zastropeným, ale nevytápěným prostorem. Na Solanci, v sušárně ovoce při čp. 95, bydlela od počátku 20. let 20. století až do roku 1945 rodina Josefa a Ludmily Mikulenkových.¹⁸ Po roce 1945, kdy odcházeli bezzemci do pohraničí, i obydlených sušáren ubývalo a v 50. letech zmizely zcela, pokud nebyly přestavěny na rekreační objekt.¹⁹

Obr. 8: Akvarel zachycující obydlenou Gajduškovu sušárnu na Podhájí (k. ú. Val. Meziříčí) inovací je v tomto případě dodatečně vsazené okno v čelní stěně přebíračky (SUCHOMEL, nedat., soukromá sbírka).

Jakmile začaly nepotřebné sušárny zanikat, jejich poslední nájemníci odcházeli a přeživší sušárny se měnily nejčastěji na skladiště, zůstal jich v plném provozu jen zlomek původního počtu – pro občasné sušení přebytků ovocné úrody několika sousedů dohromady. Poklesy výnosů ovoce podpořily i změny v zemědělství probíhající v 50. a 60. letech 20. století – staré výsadby ovocných stromů na mezích nekorespondovaly s představou o velkých scelených a novou mechanizací efektivně využívaných polnostech. A s překážejícími stromy mizely další, taktéž překážející sušárny. Není proto náhodou, že nejvíce sušáren se dochovalo na lokalitách, které stály stranou zájmu hospodaření zemědělských družstev, čili ve vyšších a hůře přístupných polohách. Rolí jistě sehrál i přetrvávající konzervatismus a mentalita vlastníků sušáren, i ve změněných společenských podmínkách stále navyklých na maximální samozásobitelství. Se samozřejmostí, s jakou do současnosti cítí mnozí jejich vlastníci rodové vazby a dílo svých předků, jde ruku v ruce též sušení ovoce ve starých, zřídka kdy vylepšovaných a většinou pouze udržovaných sušárnách ovoce. Znalost obsluhy sušárny a její každoroční zprovoznění je pro ně v rámci hospodářského roku záležitostí stejně přirozenou a běžnou, jako v jiných rodinách například šlapání zelí či výroba ovocné pálenky.

Základní typologie sušáren ovoce na Horním Vsacku

Hornovsacké sušárny ovoce jsou stavbami velmi archaickými, přičemž kvalitně usušit ovoce zvládnou i ty nejstarší a nejpřimitivnější z nich, přestože neprošly během své existence žádnou modernizací.

Jejich stavební materiál je totožný s ostatními zdejšími hospodářskými stavbami, resp. většinou si u jejich stavby hospodář vystačil i se zbytky ze staveb ostatních či z jejich demolic. Na jednoduchou podezdívku použil kámen místní provenience, nosnou konstrukci sroubil z často přeřezaných trámů, na nichž starší tesařské spoje ukazují na jejich druhotné použití (na skutečnost, že sušárna byla postavena přímo z materiálu po starší a vyhořené sušárně často upozorní zase fakt, že trámy jsou na neobvyklých místech ohořelé). Lésy, na kterých se ovoce suší, vyplétal z vrbového či lískového proutí, kterého byl všude v okolí dostatek. Přístavky dalších manipulačních prostor bývají jednoduše odeštěné. Střechy také korespondují se střešními krytinami okolních staveb, které v minulosti kryl šindel, později nahrazovaný či pouze překrývaný novějšími krytinami (plechy, azbestocementovými šablonami, lehkou pálenou taškou apod.). Z kachlí zbylých ze stavby či přestavby kachlových kamen v obytném stavení bývala vystavěna i pec sušárny, půda nad teplicí (středovým prostorem) sušárny často sloužila i jako skladiště kachlí náhradních. I přes zdánlivou jednoduchoť výstavby však do sušárny otiskl hospodář moudrost a um svých předků; počínaje ideálním situováním v terénu, respektováním převládajícího směru větru, až po dostatečně bezpečnou, ale zároveň pochozí vzdálenost od obytných a ostatních hospodářských budov.

Základem úspěšného fungování sušárny je dobře tepelně izolovaná **teplice**, čili roubený prostor s tělesem pece, do kterého se zasouvají **lésy** s ovocem.

Teplice hornovsackých sušáren bývá sroubena z měkkého dřeva (smrk, jedle) a spáry mezi trámy jsou **vymšžené** a zatlučené **skulinářkami** (původně upevněné bukovými kolíky, u mladších staveb i běžnými hřebíky), méně často vymazávané hliněnou mazanicí. Důležitá je nejen izolace stěn, ale i stropu – ten se zasypává de-

Obr. 9: Interiér dvojprostorové sušárny ovoce na pasekách u Hrbáčků, Huslenky – Uherská (k. ú. Huslenky, p. č. 4012/4). Sušárna je dokladem archaického stavebního řešení, s obsluhou topeniště z prostoru přebíračky, se dvěma bočními dvířky do teplice. (Foto: autorka)

seti až dvaceticentimetrovou vrstvou hlíny, ve které je někdy umístěn odvětrávací komínek pro odvětrání odpařující se vlhkosti ze schnoucího ovoce.²⁰ Uprostřed čelní stěny teplice bývají z kamenných kvádrů (u novějších sušáren i z cihel) vystavěny **čelustě** pece, které se z bezpečnostních důvodů obezdily po stranách i nahoře, někdy až po strop teplice, častěji však jen o něco výše, než sahá těleso pece. Čelustě bývají nadkryté **iskerníkem**, nejčastěji v podobě o několik centimetrů předsunutého plochého kamene. Střední část teplice zabírá jednoduchá pec²¹, drátem dobře svázaná či jinak zpevněná – potřebné z toho důvodu, že při neopatrném přikládání se lehce může stát, že poleno vyrazí kachli či cihlu a do prostoru teplice se ihned dostane velké množství kouře z pece, který sušící se ovoce nevratně znehodnotí – právě tomu svázání pece zabráňuje. Do pece se přikládá co nejhlouběji, kouř z pece vychází stejným otvorem ven, usměřuje jej iskerník, rozptyluje se volně v prostoru přikládací **sínky** či **přebíračky** (dle typu sušárny) a odchází štítý střechy, krytinou, výjimečně dymníky při hřebeni. Před pecí v podlaze mají některé sušárny **peklo** – snížený prostor na nohy pro pohodlnější obsluhu topeniště vsedě.²²

Hlavním pracovním prostorem sušárny je tzv. **přebíračka**. Ta je u sledovaných sušáren vždy odeštná, čímž poskytuje lepší pohodu a ochranu před nepřízní počasí. Ve stěnách přebíračky jsou častá jednoduchá okénka či větší vrata, sloužící k lepšímu odvětrávání i osvětlení pracovního prostoru. V přebíračce se ovoce k sušení připravuje, sype na lésy, přebírá a usušené odebírá. Lésy s ovocem se pro snazší manipulaci ukládají na dvě příčné **vrliny**, subtilní trámy, které jsou svými konci za-

puštěné do stěn nízko nad podlahou. V prostornějších sušárnách k odkládání lés slouží jednoduché volně stojící **kozy**. Z prostoru přebíračky se původně obsluhovala pec nejstarších, dvouprostorových sušáren. Teplice dvouprostorových sušáren se zavírá dvěma jednokřídlými dvířky. Sušárny mladší, tříprostorové, mají do teplice dvířka troje²³, přičemž levá a pravá **komůrka** vedle pece se zavírá dvířky vysokými, střední díl, zvaný **nadpecí**, mnohdy menšími dvířky. Dveře se postaru přitlačovaly k veřejím bidélky, nověji dřevěnými obrtlíky. S rozvojem sušárenství ve 2. polovině 19. století byl kouř obtěžující obsluhu sušárny stěžejní brzdou zvyšování produktivity sušáren – v dvouprostorové sušárně není možné současně pracovat s ovocem a zároveň přikládat do pece, neboť ovoce by mohlo načichnout kouřem. Tímto problémem netrpěly tříprostorové sušárny na Slovácku, kde se nejprve obyvatelé jižního Valaška inspirovali a stavěli dle slováckého příkladu nové (TREJBAL 1989, 136). Novinka se šířila a nejpozději od konce 19. století se tříprostorová sušárna běžně objevuje i na Horním Vsacku.²⁴

Obr. 10: Tříprostorová sušárna ovoce z 90. let 19. století. Původně z údolí Zbeličné při čp. 328 (k. ú. Huslenky), v roce 2016 transfer do údolí Lušová (Halenkov), znovuzprovozněná na podzim 2017 při čp. 351 (k. ú. Halenkov, p. č. 4165/1). (Foto: J. Koňarič)

Princip proměny dvouprostorové sušárny ve tříprostorovou spočíval v tom, že kouř z přebíračky se uživatelé zbavili přemístěním čelustí pece do původně zadní stěny teplice, ke které přistavěli deštěnou či roubenou „síňku“ pro lepší pohodu obsluhy jako třetí pracovní prostor sušárny. Z technického hlediska je však prostá výměna čelní stěny teplice nemožná, resp. musela by se přeroubit celá teplice. Zároveň by se musela posunout pozice celé pece. Nelze tak předpokládat, že by k podobným přestavbám docházelo v rámci jedné stavby²⁵, pravděpodobněji je, že k promě-

ně docházelo postupně – sušárny čas od času v důsledku neopatrné manipulace shořely, případně byly přemísťovány na výhodnější pozici, a právě tehdy docházelo k nahrazování archaičtějšího dvouprostorového půdorysu půdorysem tříprostorovým. Nově vzniklými prostředními dvířky (na místě původního tělesa pece) se u tříprostorových sušáren nevsunují lésy, ale slouží jako manipulační otvor pro opravu či údržbu pece. Pec v sušárně vyžaduje totiž každoroční údržbu, kdy se musí vždy před sezonou zkontrolovat a omítnout řídkou mazaninou²⁶, aby se zacelily drobné praskliny, jimiž by mohl mezi sušící se ovoce pronikat nežádoucí dým.

Pokud vznikla tříprostorová sušárna již jako novostavba, bývá i prostor třetí síňky roubený. Poslední velkou a častou modernizací byla stavební úprava, kdy místo velkých dvířek pro celé skupiny zasunutých lés se začaly objevovat sušárny s upravenou čelní stěnou teplice, kdy se jednotlivé lésy zasouvají do samostatných otvorů s vlastními „uzávěry“, zvanými **zátvory**. Zátvory se přitahují do otvorů pomocí dřevěných obrtlíků, nejprimitivnějším řešením je jejich zatěsňování hliněnou mazanicí. Sušení ovoce v takové sušárně je rychlejší, neboť při manipulaci s léсами se otevírá vždy jen konkrétní zátvora a nevyvětrává se masivně teplo z teplice otevřením velkých dvířek.

Stejný stavební typ sušáren jako na Horním Vsacku se ještě objevuje na Rožnovsku a Valašskomeziříčsku, zatímco například pro jižnější oblasti Valaška je typická inklinace ke slováckému typu sušáren.²⁷

K nezbytnému vybavení každé sušárny patří samozřejmě **lésy**, na kterých se ovoce suší. Lésa se skládá z obvodových hranolků, tzv. **kranců**, s vyfrézovanou nebo dlabanou drážkou, které jsou vyztuženy nejméně dvěma příčkami. Do meziprostoru se pak vkládají buď seříznuté (to aby se na ně tolik nelepilo rozpečené ovoce) klínové latě, nebo se proplétají vrbovým či lískovým proutím (odkud i název lísky, lésy). Velké lésy s délkou nad 2 m byly vyplétány většinou podélně dlouhými pruty, kratší lésy pak příčně. Počet lés v hornovsacké sušárně se pohybuje nejčastěji v rozmezí 7–18 kusů, ve dvojsušárně až 34²⁸. Délka lés bývá běžně větší než 180 cm, nejčastěji kolem 2,5 metru, šířka kolísá mezi 0,5 m a 1 m, běžně pak kolem 80 cm. Lésa se v teplici pohybuje po dvou tyčích, **vozinách** podélně umístěných.

Pokud se teplice uzavírá dvířky, voziny visí na svislých sloupcích veřejí a vzadu leží v zadlabaných kapsách. Lésy po vozínách kloužou bočními latěmi, jejich vybočení brání latková vodítka přibítná na voziny. Pokud je teplice opatřena okny se zátvorami pro jednotlivé lésy, jako voziny pak slouží jen latě nebo tyče bez vodítek. Kladou se do vydlabaných kapes v dolním vodorovném hranolku okna a leží k sobě blíže než voziny předešlého typu, proto se lésa po nich vozí čely, voziny bez vodítek navíc tolik nebrání proudění vzduchu a v takových sušárnách ve svém důsledku ovoce i lépe schne.

Co se týče ostatních pomůcek, tak si obsluha sušárny vystačí s **vidlemi** k posunování polen a **ohrablem** na usměřování uhlíků a vymetání popela z pece. Častý bývá i škopek s vodou, do kterého se odkládá náradí po použití v rozpálené peci ochladit. V sušárně býval v minulosti běžný i slavník nebo alespoň jednoduchá dřevěná **lava (lavice)**, na které si mohl „sušár“ chvilku odpočinout. Dnes už v sušárně při sušení ovoce nikdo nespí. Obsluha, pokud přikládá do pece a ovoce kontroluje i v noci, nocuje doma, v blízkosti samotné sušárny.

Vcelku výjimečnou²⁹ součástí sušáren jsou varny povidel, zvané **lekvárně**³⁰. Výjimečnou i v minulosti, a to z toho důvodu, že zatímco stavba samotné sušárny nebyla příliš technologicky či materiálově náročná, tak lekvárna vyžadovala pro správ-

Obr. 11: Lekvářna z Velkých Karlovic. Na snímku je zachycena rodina Ludvíka Petřeka z V. Karlovic – Podfatého kolem roku 1920. (Foto: rodinný archiv Jitky Petřekové).

Obr. 12: Tříprostorová sušárna ovoce z konce 19. století spojená s kovárnou. Na fotografii nálezová situace v zimě 2016, v roce 2019 zdemolována. Lokalita Huslenky – Zbeličné (k. ú. Huslenky, p. č. 1651/8). (Foto: D. Halata)

nou funkci měděný kotel, v němž smažená povidla jsou zdaleka nejchutnější. Navíc lekvárně potřebovaly prostornější půdorys sušárny (aby se výroba povidel mohla soustředit pod jednu střechu se sušením ovoce), aby bylo možné přistavět samostatnou pícku pro kotel. Poslední překážkou rozšíření lekvární byla možnost si povidla uvařit i v obyčejném hrnci na ohništi, případně využít kotle domácí prádelny (SPIZER OSTŘANSKÁ 2018, 152). Pokud už se ale přeci jen lekvárna v sušárně nacházela, v pozdějších letech docházelo po drobné úpravě, resp. přidáním destilačního přístroje, k její časté přeměně na domácí palírnu.

Zatím posledním zjištěným a v terénu ještě doloženým způsobem využití sušárny je její spojení s **kovárnou**.³¹ Toto řešení mělo v rámci zemědělské usedlosti svou logiku – jak sušárna, tak kovárna pracují s otevřeným ohněm, čili obě stavby bylo nutné situovat stranou ostatních obytných a hospodářských budov, ideálně při potoce. Kovárny byly ve sledované oblasti řešeny jako rozšíření přebíračky sušárny. Takové sušárny pak měly v přebíračce část zdí vystavěných z kamene či z pálených či nepálených cihel.

Technologie sušení ovoce

„Když sušárny zahájily svou činnost, rozlehla se po celé dědině sladká vůně pařícího se ovoce a do dlouhých večerů vesnické mládeže byl vnesen veselý život. V pecích se muselo topit dnem i nocí, dosušující se ovoce muselo býti stále přebíráno, lésy přetahovány z míst více hřejících na méně horké a obráceně, a na to nebyl hospodář sám stačil. Bylo třeba pomoci a ponocování. To bylo vhodnou příležitostí pro rejdy mladých, zastírané rouškou obětavé svépomoci. Chodilo se tehdy ze sušárny do sušárny a přitom se prováděly nejrůznější nezbednosti.“ (SUCHOMEL, nestr.).

Kvalita a výsledná chuť sušeného ovoce je odvislá nejen od dodržení správného postupu sušení, ale především závisí na **zkušenostech** samotného sušárá. Ty se předávají ideálně mezigeneračně – pokud dojde k přerušení rodinné tradice, čeká sušárá na cestě k dokonalému produktu mnoho pokusů a omylů nejednou vedoucích ke zničení sušícího se ovoce. Pokud je však koho se ptát a na čí zkušenosti navazovat, je cesta mnohem snazší a výsledkem snažení je poté dokonale usušené ovoce, jehož chuti a vůně jinými technikami sušení dosáhnout nelze.

Pro sušení se dá využít řady ovocných druhů. Historicky nejrozšířenější u nás je sušení **švestek**, vhodné jsou však i ostatní peckoviny. Rozšířené je i sušení jádrového ovoce – *jablek a hrušek*. K sušení se vybírá čisté a dobře vyzrálé ovoce. Postup úpravy plodů před sušením se liší podle druhů ovoce a konečného produktu. **Hrušky** se nechají „*hniličafet*“ (několik dní zaležet). Malé hrušky se suší celé, větší překrojí na polovinu, někdy i na čtvrtky. Hrušky sušené i se slupkou sloužily k výrobě **kávové náhražky** (KAFKA 1925, 814, 816).

Jablka vesměs nebylo možné sušit vcelku, proto se musela krájet na polovinu, větší na čtvrtiny, případně na klínky či plátky (odtud název krajánky, křížaly).³² Švestky se sušily vcelku, přičemž platí zásada, že by se v době zralosti měly dát loupát (tzv. „jíť od kostky“). „*Nejchutnější trnky v hornatějších částech Valašska jsou na Hovězí (na Vsacku) a v Jásané (u Vizovic). Na Karlovicích, v poměrně to nejvyšší poloze, téměř ani nedozrávají*“.³³ Zbytkovým teplem ve vyhaslé sušárně se dosušovaly **ořechy** – nejprve celé i se skořápkou, později jádra.

Nejdůležitější fáze sušení ovoce nastává ještě před jeho samotným zahájením. Ne-

jen výběrem správných odrůd ovoce (některé, příliš sladké, se k sušení nehodí vůbec, možnost použití jiných naopak záleží na chuťových preferencích konzumenta), ale i přípravou samotné sušárny na několikátýdenní nepřetržitý provoz. Stěžejní roli hraje samozřejmě **pec**, jejíž plášť musí být pevný, neporušený a nesmí jím do prostoru teplice unikat dým z hoření. Moderní doba nabízí k řešení případných netěsností kamnářské tmely, jistotou prověřenou generacemi je „ošluchtování“ pece jílovitou břechkou. Jílovité hlíny si většinou hospodář natěžil někde v okolí víc, to aby mu zbylo i na omazání čelní stěny teplice kolem čelustí. Ochrana sice není dokonalá, ale riziko zahoření vysušené dřevěné konstrukce v bezprostřední blízkosti rozpálených čelustí se tím snižuje.

Také **lésy** je potřeba zkontrolovat a opravit, aby jejich výplety, dlouhým sušením seschlé a zkřehlé, vydržely váhu desítek kilogramů čerstvého zásypu ovoce, nezbortily se a ovoce jimi nepropadávalo (nebezpečí vzniká hlavně při dosušení ovoce na lése přímo nad pecí, kdy hrozí riziko zahoření spadlého, takřka suchého ovoce, od něž se může požár dále rozšířit). Během celého roku si hospodář odkládá k sušárně i vhodné dřevo na topení – na roztopení se hodí běžné palivo pro pec či kamna obytného stavení, k dosažení stabilního žáru a hlavně dlouhé doby hoření se hodí nejvíce různé tvrdé dřevo „*hrčaté*“, husté a křivě rostlé, které jinde naopak uplatnění nenajde, ale vydrží dlouho a mírně hořet. Plamen v peci se reguluje přikrytím čelustí pece plechem či kamenem – čelustě zřídka mají dvířka, neboť ta ve stísněném prostoru brání snadné manipulaci s poleny.

Nejdříve se, s ohledem na dosažení konzumní zralosti, začínají sušit švestky, jejichž usušení je zároveň nejsnážší, následované jablky a hruškami. Drobnější plody starých odrůd se sušily vcelku, což zároveň přineslo značnou časovou úsporu (odpadlo úmorné vykrajování jádřinců), překrajování se týká až moderních větších odrůd.³⁴ K sušení se hodí i ovoce dozrálé a přirozeně spadlé ze stromu, proces sušení je totiž dostatečně rychlý, aby se otluky zásadněji na kvalitě usušeného neprojevíly.

Doba sušení je různá a závisí jak od výkonu, resp. velikosti samotné pece, tak od typu sušárny i druhu ovoce. Obecně nejrychleji se usuší švestky – maximálně do 48 hodin, nejdéle trvá sušení nepřekrojených hrušek – zhruba týden. V sušárnách s obchozí chodbičkou, kde může sušář neustále přikládat do pece a zároveň přesunovat lésy v teplici mezi jednotlivými pozicemi, aby se ovoce nespálilo, je doba sušení až o polovinu kratší než v sušárnách nejstaršího typu se třemi dvířky v čelní stěně teplice, jejichž otevřením se vždy razantně vyvětrá a ochladí prostor teplice a doba sušení se prodlužuje. Rychle se sušící ovoce praskalo a vytékala z něj šťáva „*kocvara*“, která se chytala šindelovými žlábkami do hrců na podlaze teplice. Kocvaru si hospodyně odnesla k dalšímu zpracování do kuchyně – do konce 19. století se jedla jako příloha k *zemákům* či *vdočkům*, později se začala přidávat k ovocnému kvasu (TREJBAL 1989, 124, 204–207).

Na zkušenostech sušárá závisí hlavně udržování stabilní teploty v teplici a vystihnoutí správného okamžiku, kdy ovoce z les odebrat. Nesmí totiž být ani příliš měkké (po zchladnutí nejprve razantně ztvdne, po několika dnech si ale „*natáhne*“ zpět vzdušnou vlhkost a málo usušené ovoce při špatném dosušení začne plesnivět), ani přesušené (riziko hrozí především v přetopené teplici či na lése umístěné přímo nad pecí, a to hlavně švestkám – to pak sušáři říkají, že „*sa trnky nafúkly*“). Hranice mezi usušením a přesušením/připálením je velmi tenká.

Ovoce se sušilo do zásoby, někdy i na několik let. Aby odolalo vlhkosti a škůdcům, skladovalo se na suchém a vzdušném místě. Čerstvě nasušené ovoce se dávalo do plátěných sáčků, které se zavěšovaly na půdách nebo v komorách. Mnohde se ukládalo do súsů nebo skříchů (ŠTASTNÝ 1971, 21). Zvlhne-li (snadno pak plesniví) nebo začne červivět, je třeba ovoce přesušit v troubě nebo peci vyhřáté po pečení chleba.

To, že sušárny lákaly v podzimních večerech a nocích spoustu návštěvníků, je přirozené. Sušit se začínalo většinou v polovině září, končilo se počátkem listopadu, naneštěstí se sešly všechny podzimní hospodářské činnosti v jeden čas. A tak zatímco se brambory kopaly a obilí selo přes den, sušení ovoce mohlo počkat na noc. Kravaři či ovčáci se sem chodili zahřát, mládež pobavit, děti mlsat, a hospodář-sušár ocenil pomocníky nejen při samotné manipulaci s léсами (lésy větší než cca 0,8 x 2 m už jeden člověk obslouží jen s obtížemi), ale především pokud se v sušárně zároveň vařila povidla. Jejich houstnoucí směs bylo třeba bez přestání míchat v kotli na jednoduché píce zhruba 12 hodin. Už jen ze vzpomínek pamětníků víme na Horním Vsacku o vaření povidel pod širým nebem. V tom případě stačilo do země zarazit čtyři kůly, na ně položit improvizovanou stříšku, aby obsluhu ohniště s kotlem nepotrápilo počasí. Hotová povidla se pak používala celý následující rok na ochucení a oslazení jídel. A byla také, podobně jako ovoce sušené, zdrojem přívýdelku – vyvážela se i na vzdálené trhy (CEDIDLA 1951, 185).

Sušené ovoce nakonec sloužilo nejen jako náhrada cukru, často se jedlo též místo chleba, který nebyval dostupný každému. Obyvatele Valaška jeho chuť provázela celým rokem – přišlo vhod v parném létě, zejména při žních a senoseči, kdy se kromě vydatných pokrmů cenila též jídla a nápoje, které osvěžily, v zimě se z něj kromě běžných či svátečních pokrmů vařil například ovocný čaj. Své místo mělo i v lidovém léčení: namočené sušené hrušky či švestky působí projímavě, převařené sušené borůvky či sušené hrušky naopak zastavují průjem (ŠTIKA 2018, 193).

Závěrem

Sušárny ovoce kromě výše zmiňovaných funkcí plnily (a dodnes plní) i mnohé další. V kotli lekvárně se dala ohřívat voda ke koupeli³⁵ či vyvařování prádla. Sušárna se roztápěla v létě tam, kde se pěstoval len či konopí a chyběla samostatná pazderna (DRÁPALA 2017, 15, 16, 52, 72), sušily se v ní kávovinové náhražky (bukvice, čekankový kořen). Mnohé dožily do dnešních dní alespoň jako skladiště či seníky. Na Horním Vsacku stále existují dosud funkční sušárny, které mají za sebou bezmála dvě staletí úspěšné existence, a to v takřka nezměněné podobě. I když zdaleka ne ve všech každoročně na podzim hospodář zapálí oheň v peci, rostoucí poptávka po tradičně sušeném ovoci ze strany odběratelů i zájem ze strany některých současných majitelů sušáren dává tušit, že minimálně některé z nich budou uvedeny opět do provozu. Povědomí o jejich existenci postupně roste i prostřednictvím jednotlivců, popularizačních aktivit zájmových uskupení (např. Občanské sdružení Dokopy, z. s., na Vlačovsku, kam si obyvatelé Horního Vsacka také vozí úrodu usušit), péčí obecních samospráv (např. v roce 2019 zkolaudovaná a do provozu uvedená nová roubená obecní sušárna ovoce ve Zdechově), či například paměťových institucí (prezentační a popularizační aktivity Muzea regionu Valaško, p. o.).

V pestré mozaice valašské kulturní krajiny, které zdejší specifická zemědělská a pastevecká tradice vtiskla nezaměnitelnou podobu, znovu ožívají stavby, které

dříve bývaly její nedílnou součástí a odkazují zároveň i na silnou tradici ovocnářskou. Svou pozicí sušárny ovoce odkazují na (mnohde již zaniklou) strukturu zdejšího osídlení, autenticky dochované sušárny jsou zajímavými ukázkami venkovských hospodářských staveb i technického zázemí zemědělské usedlosti, jejich vnitřní vybavení je cenným dokladem tradičního způsobu života vesnického obyvatelstva 2. poloviny 19. a 1. poloviny 20. století a jako takové jsou významným dokladem historické vývoje a života zdejší společnosti.

Poznámky:

- ¹ V této době začíná i na venkově získávat na oblibě zavařování ovoce, jak reflektují obecní kroniky, více např. *Kronika obce Halenkov 1901–1920, strojopisná kopie, nestr.*
- ² Viz např. MALINA 2020, 3 – nastupující hospodář na gruntu U Skalických byl povinen na základě výminkářské smlouvy z roku 1793 výminkářům mimo jiné ponechat: „... ze stromů jednu hrušku jakubinku za chlévem a druhou štěpůvku u sušárny, čtyři hrušky nad hromadiskem, pak jednu jablňo a to trní při ní pod maštalú, a 2 hrušky, které jsou na výmince, i také jeden štěpek malý u chléva v zahradě.“
- ³ Český úřad zeměměřičský a katastrální [online]. 2020 [cit. 2020-10-8]. (dostupné na www.cuzk.cz).
- ⁴ Dostupné z: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/> [online]. 2020 [cit. 2020-10-8].
- ⁵ Dosud vytipováno a v terénu ověřeno cca 45 parcelních čísel na katastrech obcí Janová, Hovězí, Huslenky, Zděchov, Halenkov a Nový Hrozenkov.
- ⁶ Např. MIČUNKOVÁ 1947, 58–59, CEDIDLA 1951, 184–185, ŽÍLA 1947–1948, 21–25.
- ⁷ Poukázal zároveň na společné archaické rysy valašských sušáren se sušárnami ovoce na východním Slovensku a předkládá dnes již vyvrácenou teorii, že na Valašsko technologie sušení, resp. stavební podoba sušáren jako takových, přišla v souvislosti s tzv. valašskou kolonizací (TREJBAL 1989, 112, 202).
- ⁸ Více viz ŠIMŠA 2001, 162–167 a ŠIMŠA 2011, 210–214.
- ⁹ ŠIMŠA 2001, 164.
- ¹⁰ Tamtéž, 165.
- ¹¹ Např.: „V roce 1906 se urodilo mnoho ovoce, ale následkem vytrvalých dešťů ještě na stromech rozpakalo a lidé je hleděli prodat na slívovici.“ (*Kronika obce Halenkov, 1901–1920, OÚ Halenkov, nestr.*).
- ¹² Více viz *Kronika obce Halenkov 1901–1920, nestr.*
- ¹³ K podstatné proměně jídelníčku a v důsledku toho i chuťových návyků došlo až v druhé polovině 19. století a v chudobných obcích a rodinách někdy až ve 20. století. Nově zaváděný sporák a kamnová trouba na pečení umožnily přípravu nových jídel a užití nové technologie. Více se smažilo a peklo, v měšťanských domech a později i na vesnici se objevovaly recepty na nová jídla, častěji se nakupovalo v obchodě. Tu mějme na mysli především cukr, který se uplatnil při pečení a přidával se do omáček, byl potřebný při přípravě marmelád, kompotů i při jiných inovacích jídelníčku. Chuťové návyky se postupně měnily ve prospěch sladkých jídel (ŠTIKA 2018, 157).
- ¹⁴ *Kronika obce Halenkov 1901–1920, rok 1923, nestr.*
- ¹⁵ *Kronika obce Halenkov 1901–1920, rok 1929, nestr.*
- ¹⁶ DOMLUVIL 1914, 273. Popis se vztahuje k obci Hrubá Lhota.
- ¹⁷ ČANČÍK 2017, 34. Počátkem 30. let pak sušárny obývali další nájemníci, svobodná matka Anna Mazáčová s dcerou Anežkou.
- ¹⁸ Narodilo se jim zde postupně pět dětí, v roce 1946 odešla celá rodina do pohraničí.
- ¹⁹ K rekreačním účelům byla přestavěna řada někdejších sušáren, mimo sledovanou oblast

např. sušárna při bývalém prostřednobečvanském fojtství, celoročně využívaná p. Marií Pallo-
vou, pro srovnání ve sledované oblasti např. bývalá sušárna ovoce v kulové usedlosti u Strbačků
v Halenkově – Lušové, zvaná sušárna u Halamičků.

- ²⁰ Tento stavební detail však není příliš běžný a pro správnou funkci ani nutný – i přes pečlivou vý-
stavbu vždy vykazuje roubení drobné netěsnosti, kterými se vlhkost z prostoru teplice přirozeně
odvětrává.
- ²¹ V minulosti stavěná nejčastěji z kamnářských kachlí, v pozdějších rekonstrukcích nahrazovaných
nejčastěji šamotovými cihlami.
- ²² U sušáren, které již měly přistavěny druhou síňku, zaznamenal Trejbal i deskové komínky. Zadní
komíny, k nimž je připojena pec, nacházel velmi zřídka – ve sledované oblasti je vzpomíná pouze
v Huslenkách-Darebné, jinak byl tento typ spíše typický například pro Rožnovsko.
- ²³ Pokud nemají zavírání řešeno zátvorami.
- ²⁴ Právě typ tříprostorové sušárny byl prezentován i na Národopisné výstavě československé v roce
1895 v areálu Valašské usedlosti.
- ²⁵ Jak ale zároveň vyplývá z textů J. Trejbal.
- ²⁶ O ložiscích vhodné hlíny, kam se chodil těžít jíl na vymazávky pecí, svědčí i pomístní názvy, např.
Hliník (Vsetín-Uhliska).
- ²⁷ Více k typologii slováckých sušáren viz TREJBAL 1989 124–134.
- ²⁸ Dvojsušárna stávala např. při gruntu Jožky Orsága-Vraneckého v Novém Hrozenkově. Viz MIČUN-
KOVÁ 1947, 152–154.
- ²⁹ Dle terénního průzkumu zjištěna zhruba jedna varna povidel na 20 sušáren, nicméně v provozu-
schopném stavu nebyla nalezena žádná.
- ³⁰ Výraz „lekvár“ pro povidla pochází ze Slovenska, na Horním Vsacku oslovení majitelé sušáren tak
povidla sice nenazývají, ale varnu povidel „lekvárňou“ ano.
- ³¹ V roce 2017 ještě zachycena v údolí Zbeličné v Huslenkách, v roce 2019 byla zdemolována
a ustoupila nové zástavbě.
- ³² V okolí Vsetína se dosud pro sušená jablka užívá názvu „ščípalky“ dle užití plodů roubovaných
(ščepených) stromů.
- ³³ VÁCLAVEK 225. Dostupný z WWW: <http://www.nulk.cz/>, [cit. 2020–09–27].
- ³⁴ Odtud i obvyklý název pro sušená jablka – štípalky – od použití plodů štěpovaných („šče-
paných“) stromů.
- ³⁵ ... ještě nebyl konec Velké války, když byly chlapani puštěni domů, do jizby se však zdráhali, pro-
tože měli vši. „Pojďte do sušírny. Zatopíme tam pod kotlem, nahřejem vodu, vykúpete sa.“ (DRÁ-
PALA – BRANSTETROVÁ 2017, 15–16).

Literatura a prameny:

ANONYMOUS, 1900. O valašských sušených švestkách (trnkách). Milotický hospodář, č. 5, 91.

BARTOŠ, F. 1883. Lid a národ. Velké Meziříčí, 242.

CEDIDLA, J. 1951. O vaření a smažení trnek. Naše Valašsko 14, č. 1–2, 184–185.

ČANČÍK, J. 2016. Kopřivné I., 98.

DOMLUVIL, E. 1914. Vlastivěda moravská. Jičínský kraj. Val. Meziříčský okres. Brno, 273.

DRÁPALA, D. – BRANSTETROVÁ, M. 2017. Jiskřičky naděje. Vzpomínky Jiřiny Gryczové-Koláčkové.
Rožnov pod Radhoštěm, 180.

- KAFKA, J. 1925. *Domáci vševěd, Díl I. A–H*. Praha, 847.
- KAFKA, J. 1926. *Domáci vševěd, Díl III. N–Ž*. Praha, 816.
- MALINA, K. J. 2020. *Rod Skalických*. Nepublikovaný manuscript, 3.
- MIČUNKOVÁ, A. 1947. *K ovocnářství na Valašsku. Dolina Urgatina, 1–2*, 58–59.
- OÚ Halenkov, *KRONIKA OBCE HALENKOV 1901–1920*, kopie, rok 1923, nestr.
- OÚ Halenkov, *KRONIKA OBCE HALENKOV, 1921–1935*, kopie, rok 1929, nestr.
- PAVLÍK, R. 1957. *FERNANDOVA Kronika vsetínského panství, jeho obyvatel a majitelů*. Vsetín, nestránkováno.
- SPITZER OSTŘANSKÁ, I. 2017. *Městečko mých vzpomínek aneb Plkačky Leopolda Christa*. Muzeum regionu Valašsko, p. o., Vsetín, 280.
- SUCHOMEL, A. *Kronika z Křivého*. V soukromém vlastnictví, nestránkováno.
- ŠIMŠA, M. 2001. *Úloha hospodářských spolků při vzniku novodobé tradice pálení domácích slivovice v politickém okrese Valašské Meziříčí*. *Národopisná revue* 3/2001, roč. XI, 162–167.
- ŠIMŠA, M. 2011. *Rozšíření palíren v politickém okrese Valašské Meziříčí*. *Národopisné aktuality* 4/2011, roč. XI, 210–214.
- ŠŤASTNÝ, J. 1971. *Tradiční zemědělství na Valašsku*. Praha, 197.
- ŠŤIKA, J. 2018. *Lidová strava na Valašsku*. *Valašské muzeum v přírodě, Rožnov pod Radhoštěm*, 231.
- TREJBAL, J. 1973. *Sušárny ovoce na Slovensku (1. část)*. In: *Zborník Slovenského národného múzea LXVII, Etnografia* 14, 107–173.
- TREJBAL, J. 1989. *Sušárny ovoce v českých zemích*. In: *Kuttelvašer, Z. Vývoj zpracování zemědělských produktů 1. Prameny a studie* 30. Praha: 1989, 87–211.
- URBACHOVÁ, E. 1999. *Život v Novém Hrozenkově v 1. polovině 19. století*. In: *Nový Hrozenkov 1649–1999. Sborník k 350. výročí založení obce*. Nový Hrozenkov, 28–34.
- VÁCLAVEK, M. *Názvy ovoce na Valašsku*. In: *Český lid XXI.*, 225.
- ŽÍLA, J. 1947–1948. *Valašské sušárny*. *Podřevnicko* 4, 21–25.

C. k. notář ve Valašských Kloboucích Notáři František Volf, Antonín Voříšek, František Březina, Josef Togner a Josef Vavrouch

Austro-Hungarian Public Notary in Valašské Klobouky

*Public Notaries František Volf, Antonín Voříšek, František Březina, Josef
Togner and Josef Vavrouch*

Petr Odehnal

Abstract:

The study looks at the institution of public notaries in the Austro-Hungarian Empire. It first follows the legal frame of this institution, specifically the laws Nos. 75 and 76/1871 of the Empire Statute Book, and then it focuses on the personalities of notaries working in the legal district of Valašské Klobouky, namely František Volf, Antonín Voříšek, František Březina, Josef Togner and Josef Vavrouch. The author of this paper composed profiles of these notaries; he follows both their family background and public work.

Keywords:

notary, notary's office, Valašské Klobouky, Austro-Hungarian Empire

C. k. notář

„Notářové od státu se zřizují a věrou opatřují, aby podlé tohoto zákona o pronešeních a jednáních právních, též o věcech skutečných, z nichž by někdo chtěl právo nějaké odváděti, listiny veřejné spisovali a vydávali, listiny od stran jim svěřené ve schování měli a peníze i papíry cenné k tomu konci přijímali, by je někomu jinému vydali nebo u úřadů složili,“ říká paragraf první notářského řádu, vydaného zákonem č. 75 říšského zákoníku z 25. července 1871.¹

Instituci notářství na našem území dlouho vymezovaly úpravy provedené roku 1294 králem Václavem II. a roku 1349 císařem Karlem IV. (NUHLÍČEK – HLAVÁČEK – MARKOVÁ 2011) – a poté až říšský notářský řád z roku 1512. Rozhodnutí císaře Karla VI. z roku 1725 směřovalo ke zvýšení odbornosti a zkušeností notářů: notáři byli přezkoušeni a v úřadě byli ponecháni jen ti způsobilí. Dvorní dekret z roku 1788 upravil zřizování veřejných notářů zemským místodržitelstvím: každý notář byl brán do přísahy, zvolil si znak a pečeť a obdržel diplom. Dvorní dekret z roku 1821 přenesl ustanovování notářů na nejvyšší soud (a také stanovil, že listinami veřejnými jsou jen směnečné protesty, jak tomu bylo již od roku 1781, ale tento stav byl zrušen ustanovením z roku 1796). V roce 1848 převzalo dozor nad notářstvím nově zřízené ministerstvo spravedlnosti (BRÁZDA – BÉBR – ŠIMEK 1976, 40–47).

Od 1. července 1850 začala fungovat nová soudní organizace. Soudnictví bylo odděleno od správy, byla zavedena občanská kontrola při veřejných líčeních a porotních soudech, tzv. inkviziční proces byl nahrazen procesem obžalovacím. Již v srpnu roku 1849 byl vydán provizorní advokátní řád, císařským patentem z **29. září 1850** č. 366 pak byl vydán nový **rakouský notářský řád**. Notářům jím byla svěřena výlučná pravomoc sepisovat spisy, kterým zákon přikládal zvláštní účinky, přičemž měly mít tyto spisy moc veřejných listin a silnější důkazní hodnotu. Činnosti svěřené nyní notářům dříve většinou vykonávali patrimoniální úředníci. Ke vkladu do veřejných knih byl vyžadován notářský spis nebo autentické vyhotovení příslušné listiny, notářský spis byl také nezbytnou podmínkou platnosti řady právních úkonů (směnečné protesty, osvědčení při satebních smlouvách, potvrzení o přijatém věnu, smlouvy kupní, směnné, důchodové, půjčovací, dlužní úpisy mezi manžely, darovací smlouvy uzavřené bez skutečného odevzdání, písemné smlouvy uzavírané mezi osobami slepými, hluchými, které neumějí psát, němými, které neumějí číst a psát, jednání při posledních pořízeních osob němých, pokud je nepsaly vlastní rukou a nepodepsaly). Notářské listiny platily i mimo okres notářovy působnosti, přezkoumávat je mohl pouze soud. Dále byli notáři zmocněni ověřovat pravost podpisů, data listin, správnost

přepisů a překladů a také to, je-li někdo naživu. Notáři mohli brát do úschovy listiny (s výjimkou těch jimi vyhotovených), nikoli však peníze a veřejné dlužní úpisy. Notáři měli napříště působit také jako soudní komisaři v řízeních o vyjednávání pozůstalosti a v dalších věcech zejména nesporného řízení. Notářem mohl být pouze rakouský říšský občan, zletilý, plně způsobilý k právním úkonům, bezúhonný, znalý jazyka okresu, v němž hodlal působit. Musel složit zkoušku advokátní, nebo notářskou. Povolání bylo neslučitelné s výkonem placeného státního úřadu nebo advokacie, obchodem a zprostředkováním, jednatelstvím nebo komisionářstvím. Počet notářských úřadů v jednotlivých korunních zemích měl být stanoven nařízením, obvody notářských úřadů byly určeny obvodem okresního soudu. Před zahájením činnosti byl každý notář povinen složit notářské komoře (byly zřizovány v sídlech vrchního zemského soudu a tvořili je notáři usazení v daném obvodu) kauci, a to dle velikosti místa, kde působil (ve Vídni to bylo 8000 zlatých konvenční měny, v nejmenších sídlech notářství činila kauce 1000 zlatých). Nový notář musel složit přísahu, převzít úřední pečef, musel být zapsán do seznamu notářů vedeného příslušnou notářskou komorou a předložit podpisový vzor a otisk své pečeti příslušným soudům a státnímu zastupitelství. Zřizovací dekret mu po splnění všech náležitostí vyhotovil prezident vrchního soudu. Na uprázdněná místa měl být vypsán konkurz, jmenování notářů příslušelo ministru práv. Notářský řád také obsahoval podrobná ustanovení o právech a povinnostech notáře při výkonu jeho povolání, náležitosti jednotlivých úkonů notáře a obsahové náležitosti jím vyhotovovaných listin. Řád se věnoval i odměně notáře (přílohu řádu tvořil sazebník poplatků), upravoval archivaci notářských spisů a pečeti. Notářské komory zajišťovaly organizaci notářství, obsazování míst a rozdělení notářských okresů, vedly seznam notářů a notářských praktikantů a dohlížely na řádný výkon povolání, povolovaly notářům opuštění bydliště na dobu delší než tři týdny (maximálně ale na čtyři týdny), při delší absenci ustanovovaly náhradníka a také řešily situaci po skončení notářské činnosti. Notářské komory také mohly předkládat návrhy předpisů a tarifů. Dozor nad notářskými záležitostmi vykonávali prezidenti vrchních zemských soudů spolu s vrchními státními zástupci (BALÍK a kol. 2014, 72–74).

Nový **notářský řád** pak byl vydán již **21. května 1855**. Jedním z podstatných momentů bylo, že tento řád odstraňoval závaznost notářských listin pro právní jednání. Svěřoval notářům pravomoc sepisovat veřejné listiny o právních jednáních, zajišťovat úschovy a vydávat listinná osvědčení o určitých právních skutečnostech; listiny a akty vyhotovené a učiněné notářem byly nadány veřejnou vírou. Navíc byli notáři oprávněni na žádost stran sepisovat soukromé listiny a spisy ve věcech nesporných včetně podání k soudu, mohli tedy poskytovat právní pomoc, přičemž úplata za tyto služby se měla řídit předpisy pro advokáty (tato možnost konkurovat advokátům se pak stala předmětem několik desetiletí trvajícího sporu mezi oběma dotčenými právními profesemi). Mezi povinnostmi notářů řád výslovně zmiňoval povinnost postupovat poctivě, pilně a bedlivě, zdržet se zakázaného a předstíraného jednání a jiných pletich, bylo zapovězeno zbytečně zvyšovat útraty klientů a zaneprázdnňovat úřady, také byla zakotvena odpovědnost za způsobenou škodu. Přístup k notářství byl vymezen v zásadě stejně jako v roce 1850, řád z roku 1855 ovšem podmiňoval výkon povolání křesťanským vyznáním. Také nyní byl výkon úřadu neslučitelný se službou v placeném státním úřadu a také s advokací – kromě výkonu advoka-

cie na venkově a ve městech, kde nesídlil zemský soud. Notář nesměl převzít případ, ve kterém by mohla nastat kolize zájmů klienta se zájmy notáře nebo osob jemu blízkých. Notář nebyl v zásadě oprávněn odepřít sepsání notářského spisu (s výjimkou právních úkonů neplatných, zastřených, úkonů v rozporu se zákonem či zákon obcházejících, také nemohl vyhovět osobám bez způsobilosti k právním úkonům). Řád také zakazoval notáři ujmout se zastoupení účastníka v soudním sporu, týkajícím se notářského spisu o právním úkonu, který notář sám sepisoval. Podstatná část řádu byla věnována náležitostem notářských spisů a notářských listin, závětím, vydávání vyhotovení, přepisů, vysvědčení a výtahů z listin. Zvláštní hlava se zabývala notářským osvědčováním listin, legalizací podpisů, potvrzením nějaké skutečnosti, vysvědčením o tom, že je někdo naživu, oznamováním skutečností třetí osobě a směnečnými protesty. Speciální kapitola upřesňovala povinnosti notáře jako soudního komisaře. V sídle každého soudu první instance byl zřízen notářský archiv shromažďující spisy a pečeti notářů, kteří již nebyli činní či zemřeli. Dozor nad notářskými záležitostmi byl vykonáván soudy první a vyšší instance a také ministrem práv (BALÍK a kol. 2014, 75–76). Notářství bylo jistě slušným zdrojem obživy. Je třeba nicméně konstatovat, že notáři byli poměrně často překládáni (BALÍK a kol. 2014, 79).

Podstatné vymezení dal práci notářů **zákon č. 75 z 25. července 1871**; zákon č. 76/1871 říšského zákoníku, vydaný téhož dne, pak vymezoval právní jednání, u nichž se vyžadovala forma notářského zápisu (Zákoník říšský, 205).

Notáři byli správci státního úřadu, jejich jmenování příslušelo ministru spravedlnosti. Žadatel o úřad musel prokázat – stanovuje paragraf šestý zákona č. 75 – domovské právo v některé z obcí království a zemí zastoupených v říšské radě, věk 24 let (zletilost), právní bezúhonnost, svéprávnost a plnou způsobilost k právním úkonům, dokončená studia právních věd („*studia právnická a státovědecká*“), složení „*bud' předepsané zkoušky theoretické, nebo aby nabyl právnického doktorství*“, složení notářské, advokátské nebo soudcovské zkoušky, čtyřletou praxi v oboru („*praktická služba soudní*“), z níž nejméně dva roky absolvoval u notáře (zbytek mohl být stráven v praxi u soudu, u advokáta nebo u finanční prokuratury), a znalost zemských jazyků.

Nově jmenovaný notář pak musel složit peněžní jistinu, kauci (mohly jí být hotově položené peníze, cenné papíry nebo sirotčí hypotéka, výše kauce byla odstupňována v § 22: jednalo se o 1000, 2000, 5000 a 8000 zlatých, ve městech charakteru Klobouk se jednalo o jeden tisíc zlatých), a požádat notářskou komoru o schválení své úřední pečeti („*notář předloží výkres té pečeti*“); pečeť měla obsahovat rakouského orla, notářovo jméno a příjmení, jeho úřad a název země a sídla jeho úřadu, a to v zemském jazyku, respektive jazycích (§ 13). Po složení kauce a schválení úřední pečeti měl notář požádat, aby ho vrchní zemský soud vzal pod přísahu (§ 15): „*Přisahám, že chci Císaři věren a Jeho poslušen býti, základní zákony státní věrně zachovávatí a svůj úřad jakožto c. k. notář dle zákonů bedlivě a svědomitě spravovatí; čehož mi dopomáhej Bůh!*“ Následně byl notáři vydán vrchním zemským soudem pověřovací dekret. Zpráva o vykonání služební přísahy byla publikována zemskými úředními novinami, věc byla oznámena příslušné notářské komoře, státnímu zástupci v daném obvodu a soudům první instance v obvodu příslušného sborového soudu.

Nově jmenovaný či na jiné úřední sídlo přeložený notář měl do tří měsíců od dodání dekretu „*dosti učiniti a kancelář svou ve svém sídle úředním otevřítí*“. Notářský úřad pomíjel, když se ho notář vzdal (a ministr tuto rezignaci přijal), když notář pře-

stoupil k advokacii nebo k nějakému státnímu úřadu, když notář pozbyl domovské právo v některé z obcí království a zemí zastoupených v říšské radě, když pozbyl „*práva jměním svým volně vládnouti*“, když nebyla řádně doplněna ztenčená kauce, když byl notář odsouzen trestním soudem, když se notář stal „*pro nějakou vadu na těle nebo na duchu*“ nezpůsobilým k vykonávání svého úřadu nebo když mu byl udělen disciplinární trest v podobě sesazení z úřadu. Nadále byl tedy zachováván princip numerus clausus. A jmenování do úřadu bylo – s přihlédnutím k výše řečenému – v podstatě doživotní.

Paragraf 2: „*Listiny notářské od notářů zdělané (spisy notářské, protokoly notářské a osvědčení listinná od notářů vydaná), též snímky či transumty dle tohoto zákona vydané jsou listiny veřejné, když se při jejich spisování a vyhotovování šetřilo formálností, ježto jsou za podstatné nařízeny.*“

Podle § 7 nebylo možné s notářským úřadem spojit advokátství ani žádný placený státní úřad, „*výjimajíc úřad učitelský*“. Notářům bylo zapovězeno „*všeliké zaměstnání, kteréž samo o sobě nebo jehož delší provozování by se se ctí a vážností stavu notářského nesrovnávalo, aneb kterým by se plná důvěra v nestrannost notářovu a v hodnověrnost listin od něho vydaných zlehčiti mohla*“.²

Notářova činnost se omezovala pouze na okres, pro který byl jmenován (§ 8); počet notářských míst v obvodu sborového soudu první instance a sídla notářství stanovoval „*ministr práv*“.

Podle § 33 nesměl notář spisovat listiny ve svých vlastních záležitostech a záležitostech „*své manželky nebo takových osob, které jsou s ním v přímém pokolení příbuzny, sešvakřeny aneb skrze adopci spojeny, aneb s nimiž jest v pokolení pobočným až do čtvrtého stupně příbuzen aneb až do druhého stupně sešvakřen. Totéž má platnost, kdyby se v některé listině mělo něco ustanoviti, co by bylo k dobrému jemu samému nebo některé osobě právě jmenované.*“ Nesměl také vést úřední jednání o něčem, „*co jest zapovězeno nebo o čem tu jest podstatné podezření, že to strany činí jen na oko, aby obešly zákon nebo aby proti právu někomu škodu způsobily*“; notář také nesměl vést úřední jednání s nezletilými nebo z jiného důvodu nesvéprávnými. Kromě uvedených výjimek ovšem nesměl notář, „*jsa za nějaký výkon úřední požádán*“, svou práci odepřít.

Notář byl vázán mlčenlivostí o svěřených věcech (§ 37, ustanovení se samozřejmě vztahovalo také na notářovy pomocníky v kanceláři) a zodpovědností za správnost v notářské listině uvedených a potvrzených údajů, „*on odpovídá z každé nesprávnosti, i kdyby se stala nedopatřením*“ (§ 38). Prvopisy listin ponechával notář u sebe, stranám pak vydával „*místo prvopisu snímek či transumt*“.

Paragrafy 110 až 116 citovaného zákona jsou věnovány evidenci a archivaci písemností. Notář byl povinen vést jednacích rejstřík, do kterého zapisoval každé u něho vykonané úřední jednání; rejstřík obsahoval číslo jednacích, dataci spisu, jména a příjmení, stav a bydliště jednajících stran, dále charakteristiku projednávané věci a dokonce i výši notářem požadovaného honoráře a jiných poplatků. Přepis rejstříku pak měl být čtvrtletně zasílán k rukám prezidenta příslušné notářské komory. Kromě jednacích rejstříků vedl notář také knihu obsahující abecední seznam stran, zapsaných v jednacím rejstříku, k nimž měla být připojena všechna čísla jednacích zápisů obsažených v rejstříku. Další povinně vedená kniha obsahovala abecední seznam stran, jejichž poslední vůli notář sepsal, nebo přijal do úschovy. Dále v kni-

hách notáři evidovali přijaté peníze a cenné papíry, protesty a také „seznamenání, sestavené podle novin té země korunní, všech osob, ježto v té zemi pro šílenost nebo blbost nebo pro marnotratnost byly pod opatrování dány nebo v příčině kterých, když nabyly zletilosti, prodloužena byla otcovská moc nebo poručenství anebo byl na jejich jmění prohlášen konkurs“. S notářskými písemnostmi pak souvisejí také § 143–152, věnované notářským archivům. Tyto archivy uchovávaly spisy (tj. spisy, jednací rejstříky a notářem vedené seznamy) a pečeti notářů „z úřadů vystouplých a zemřelých“. K přejímání spisů vysílala notářská komora některého svého člena, který měl „bedlivě vyzkoumati“, jsou-li spisy, jednací rejstříky a seznamy úplné, a sepsat o svém zkoumání protokol. Přejímající sepsal také peníze a cenné papíry, uschované u notáře. Pokud scházely některé spisy, nařizovala notářská komora notáři, respektive v případě úmrtí zástupci notářovy pozůstalosti, aby chybějící položky v určené lhůtě předložil. (Pokud se tak nestalo, byla tato skutečnost oznámena stranám spisy dotčeným, případně veřejně vyhlášena.) „Jestli rejstřík jednací nebo seznam nedostatečný, budíž pokud možné doplněn.“ Dodejme, že podle § 154 byla notářská komora povinna „vysílati čas od času někoho, jenž by ve spisy notářů jejího okršliku nahlédal, aby nabyla vědomosti, zdali notářů práce své náležitě konají“.

Kapitola osmá, totiž § 124 až 142, je věnována kolegii a notářským komorám. Jim náležel dohled „nade ctí a vážností stavu notářského“, hájily prospěch svého stavu; mohly také podávat návrhy a vyjádření ve věcech návrhů zákonů a návrhy na změny v počtech notářských míst a jejich sídel a též podávat návrhy a vyjadřovat se k návrhům na změny notářských sazeb. Notářská komora byla vytvořena pro okrsek sborového soudu první instance, v němž bylo alespoň patnáct notářských úřadů. Komora vedla seznamy notářů a notářských kandidátů, dohlížela na ně a vykonávala nad nimi „jako soud čestný disciplínu“. Notáři nebylo dovoleno mít úřední místnost mimo svůj úřední obvod; také se nesměl bez povolení notářské komory „na déle než na osm dní ze svého sídla úředního odebrati na jiné místo v okršliku notářském, k němuž náleží“. Pokud by se chtěl někam vydat – mimo úřední výkon – na více než tři dny, měl komoru požádat o dovolenou: tu mohla až do šesti týdnů povolit právě komora, dovolenou trvající do tří měsíců povoloval vrchní zemský soud, měla-li být dovolená ještě delší, musel se notář obrátit až k panu ministru.

Notář sepisoval notářské spisy o právních jednáních a prohlášeních (povinná forma notářského zápisu se týkala smluv smluv svatebních; dále smluv trhových, směnných, smluv o doživotním důchodu a smluv o zápůjčku, totiž smluv, které byly uzavřeny mezi manžely, a přiznání se k dluhu, které učinil jeden manžel druhému; dále smluv „o dání, když věc skutečně se neodevzdá“; také pak listin o právních jednáních mezi živými, která činily osoby slepé či hluché, které nedovedly číst, nebo osoby němé, které neuměly psát, pokud uzavíraly právní jednání za svou osobu (Zákoník říšský, 205)) a také sepisoval poslední pořízení a osvědčování skutečnosti a prohlášení (podle § 76 byl notář povinen osvědčovat shodu opisu listiny s prvopisem (vidimování), správnost překladů, pravost podpisů, dobu, kdy byla nějaká listina notáři předložena, dále to, „že někdo jest na živě“, oznámení prohlášení, usnesení valných hromad akciových společností nebo spolků a „jiné příběhy skutečné“).

Dále notáři příslušelo vydávání a vyhotovování opisů a výtahů z notářských listin a vysvědčení oprávněným osobám. Jako soudní komisař pak měl notář povinnost sepisovat zápisy o úmrtích a o projednávání pozůstalosti a sirotčích záležitostí, pokud

se nejednalo o soudní rozhodnutí, dále soudní odhady ve věcech sporných a nesporných, soudní dražby nemovitostí a dražby nemovitostí vůbec; v těchto činnostech podléhal notář soudu, od kterého vyšel příslušný příkaz. Notáři byli ale také oprávněni zastupovat strany ve věcech nesporných a být obhájci ve věcech trestních.

V některých úkonech tedy byli notáři nezastupitelní, v jiných si naopak konkurovali se soudy (sepisování posledních vůlí, ověřování podpisů, opisů) a s advokáty (zastupování ve věcech nesporných, ale i sporných u okresních soudů, pokud tam ovšem nepůsobili alespoň dva advokáti).

Notáři nebyli státními zaměstnanci, neboť neměli nárok na plat a výslužné ze státní pokladny; podléhali však – jak z výše uvedeného vyplývá – státnímu dozoru. Byli také chráněni ustanoveními o útoku na státního úředníka; zároveň ale mohli být stíháni za delikty, které spáchali v postavení státního úředníka (zneužití úřední moci, zpronevěra, podvod spáchaný například předstíráním úředního příkazu či zničením, poškozením nebo potlačením úřední listiny). Notáři podléhali živnostenské dani, nikoli ale živnostenskému zákonu.

Až do rozpadu Rakousko-Uherska nedošlo pro Předlitavsko v záležitosti notářství k přijetí žádné významné novely. Notářský řád z roku 1871, který se po únoru 1948 stal v českých zemích již jen historickým právním předpisem (byl platný až do roku 1949, respektive do roku 1951), platí – byť s řadou novelizací – v Rakousku dodnes (BALÍK a kol. 2014, 109).

K roku 1905 bylo v Čechách systemizováno 247 notářských míst (z nichž neobsazených bylo osm), na Moravě jich bylo 92 (z toho 16 v sídlech sborových soudů a 76 v jiných místech, z nich tři místa zůstávala neobsazena) (BALÍK a kol. 2014, 100).

Někteří notáři, zejména ve větších městech, samozřejmě vykročili svými aktivitami z rámce pouhého výkonu notářství. Podíleli se na komunální politice (nejeden pak mřil i k vyšším politickým metám), na lokálním kulturním životě, účastnili se činnosti v nejrůznějších spolcích; věnovali se finančnictví i podnikání, stávali se příslušníky majetnější společenské vrstvy. S tím souvisel i důraz na vzdělání dětí, v některých rodinách se notářství stávalo povoláním předávaným po několik generací.³

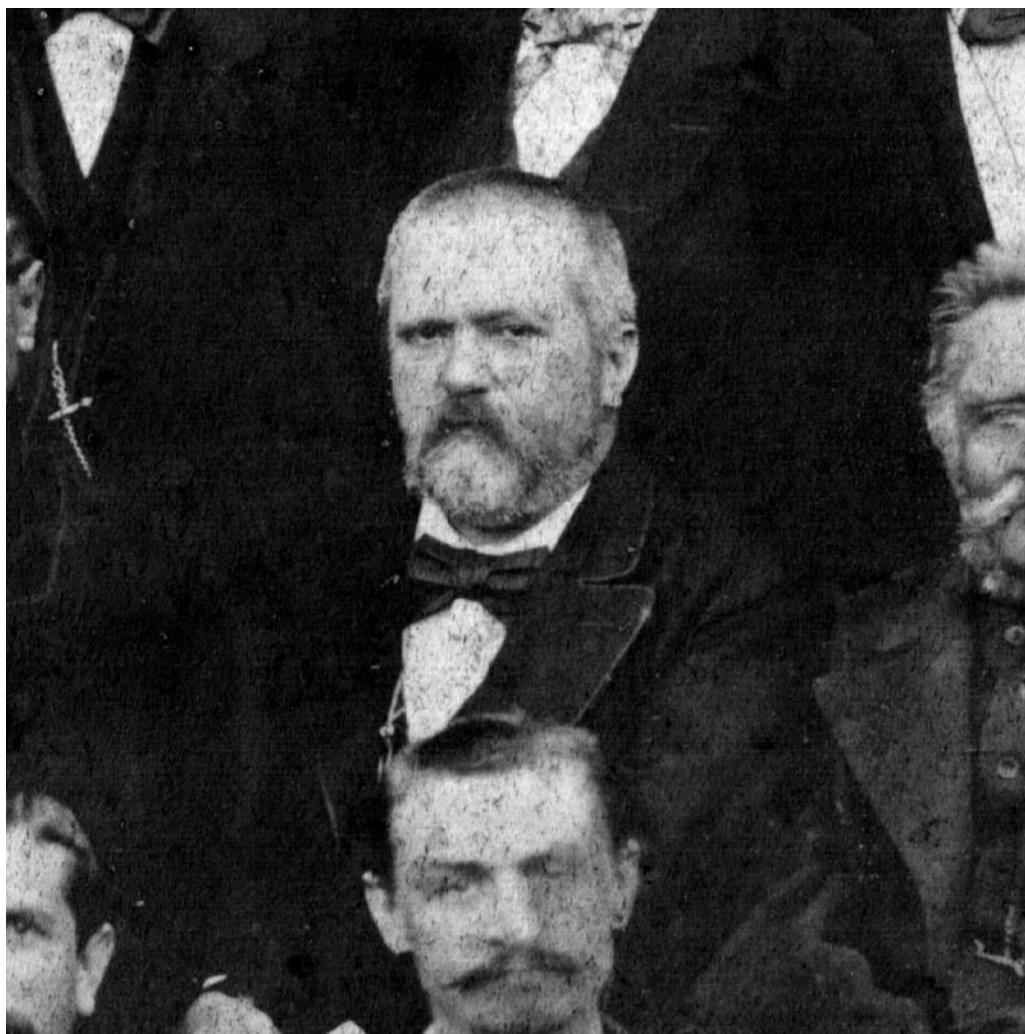
František Volf (1/1872–8/1895)

Instituce notáře dorazila do Valašských Klobouk s Františkem Volfem. Budiž zdůrazněno, že se tak stalo poměrně záhy po vydání pro tuto instituci klíčového zákona, a tedy v návaznosti na něj. Pohled na různé smlouvy, uzavírané ve valaškoklobouckém okrese v předchozím období, ukazuje, že je vyhotovovali zejména ti, které úřední řeč označovala za pokoutníky. Mohli jimi být někdejší vrchnostenští úředníci, různí písaři či třeba učitelé, jejich jména však na listinách nenacházíme (mohli nicméně být zároveň i svědky právního aktu a „*jmen podpisatelů*“). Takové smlouvy ale mohli samozřejmě realizovat i advokáti, jejich počet však nebyl zatím dostatečný a jejich služby byly pro většinu obyvatel finančně nedostupné. Za příslušným textem právních ujednání, zakončeným tradičně jmény stran a svědků, čteme v náležitých případech doložky okresního úřadu/soudu o vkladu do veřejných knih (převody nemovitosti) a o splnění povinnosti vůči bernímu úřadu. Je zjevné, že právě tento proces lze v době ne zcela utěšených poměrů nově pojaté instituce notářství, tedy v letech 1850–1871 (zvláště pak po roce 1855), považovat za jakýsi kontrolní mechanismus, jenž svým způsobem dohlížel na náležitost dokumentů. Ale například u satebních smluv žádný takový mechanismus k dispozici nebyl.

S Františkem Volfem, c. k. notářem, se v Kloboukách setkáváme od počátku roku 1872: ministerským výnosem z 27. října 1871 byl jmenován notářem pro obvod okresního soudu Valašské Klobouky, předepsanou přísahu složil 9. ledna 1872.⁴

František Volf se narodil 30. srpna 1830 v Lošticích čp. 148: jeho otec Jiří Volf je při jeho narození psán jako tkadlec, v novoměstských a klobouckých matrikách je později uváděn jako měšťan v Lošticích; Františkovou matkou byla Josefa rozená Ondrášková (ZA Opava, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, sign. Mh IV 4, inv. č. 7053).

Dne 3. října 1864 se František, čtyřiatřicetiletý aktuár při c. k. okresním úřadu v Novém Městě (čp. 10), oženil – právě v Novém Městě – s dvaadvacetiletou Kristýnou Antonií Františkovou, dcerou Jana Matzala, důchodního v Novém Městě, a jeho ženy Antonie rozené Merfortové (MZA Brno, fond E 67 Sběrka matrik, inv. č. 15923 a 15935).

Obr. 1: František Volf, výřez ze skupinového snímku Besedy Dobrovský. | Městské muzeum Valašské Klobouky, Fotoarchiv, inv. č. 6100.

Bylo asi už na čase, neboť již 30. prosince 1864 se novomanželům narodila dcera Marie Antonie Josefa (čp. 10). Dne 13. června 1868 se jim pak narodil syn Otokar Antonín (čp. 48), František je stále psán jako aktuár při tamním okresním úřadu (MZA Brno, fond E 67 Sbíрка matrik, inv. č. 15924). V srpnu 1868 oznamovala *Moravská orlice*, že aktuár František Volf byl jmenován k uherskobrodskému soudu (*Moravská orlice* 6, 20. 8. 1868, č. 191, 2).

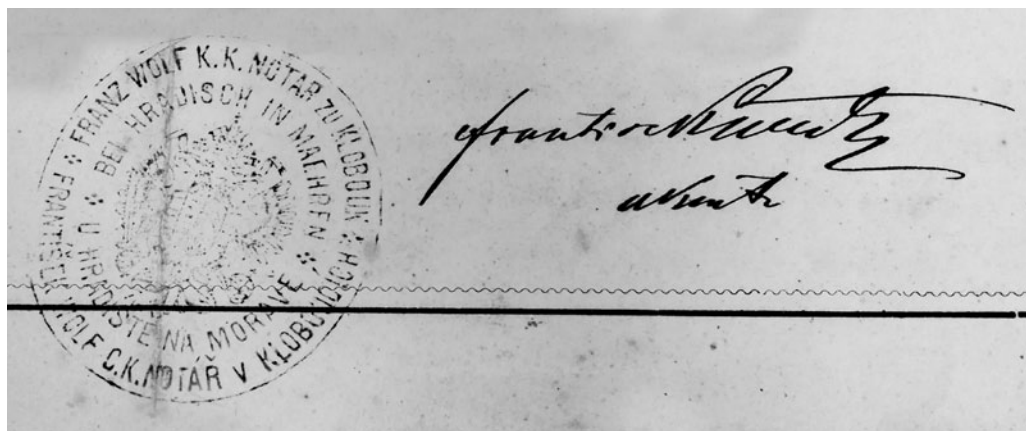
Do Klobouk tedy Volf přišel počátkem roku 1872, snad stejně jako jeho švagr a zaměstnanec Jan Matzal. Zprvu žil na čísle popisném 169; 7. května 1873 se zde manželům Volfovým narodil syn Bohumil Jan a 17. června 1873 zemřel jejich pětiletý syn Otokar Antonín. Dne 2. května 1875 se jim pak narodil syn Zdenko František Jan (zemřel 16. listopadu 1879, čp. 169) a 24. dubna 1880 dcera Olga Anna Kristýna (čp. 169); k roku 1875 je Františkův tchán Jan psán jako důchodní na odpočinku – v Kloboukách.⁵

K 31. prosinci 1880 se ve sčítacích operátech setkáváme s manželou Františkem a Kristýnou Volfovými, jejich dětmi Marií, Milošem (tedy Bohumilem) a Olgou a sedmnáctiletou Josefou Pudilovou, narozenou v Lošticích (zřejmě u Volfů sloužila), a to v jednom z bytů v čp. 107, tedy v městském nájemním domě na náměstí (MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, fond OkÚ Uherský Brod, inv. č. 965, kart. 1161). Vlastní dům si Volf v Kloboukách nikdy nekoupil, rodině zřejmě postačoval prostorný nájemní byt.

Sčítání lidu k 31. prosinci 1890 zachycuje rodinu notáře Volfa opět na čp. 107. Pan notář je zde psán jako „hlava rodiny“, jeho ženě Kristýně byla v domácnosti k ruce služebná Františka Kostková; dále jsou v domácnosti psáni syn Bohumil Miloš a dcera Olga (OkÚ Uherský Brod, inv. č. 1054, kart. 1222).

Volf přišel do Klobouk ve 42 letech. O jeho předchozí kariéře víme jen velmi málo, vlastně jen to, že byl aktuárem při c. k. okresním úřadu v Novém Městě (1864, 1868) a že od roku 1868 měl působit u soudu v Uherském Brodě.

Již 5. ledna 1873 byl notář Volf zvolen členem výboru spolku Beseda Dobrovský (MZA Brno, SOkA Zlín, fond Spolky Valašské Klobouky, BD, inv. č. 1), o den později pak byl zvolen jejím předsedou;⁶ toho roku mimo jiné podal návrh na založení divadelního odboru. Ten byl založen ovšem až roku 1877, nicméně Volf se stal záhy

Obr. 2: Razítko a podpis c. k. notáře Františka Volfa, 1882. FRANZ WOLF K. K. NOTAR ZU KLOBOUK / BEI HRADISCH IN MAEHREN // FRANTIŠEK WOLF C. K. NOTÁŘ V KLOBOUCÍCH / U HRADIŠTĚ NA MORAVĚ. Městské muzeum Valašské Klobouky, Archiv, K 114/6.

Číslo 12. listopadu 1876 mi. H. Registor sub Post
477. 1876

Josef Štěpán
Čižmář

SNÍMEK

z notářského spisu.

Notářský spis.

Čís. jednací.

3800

Stránka I.

Dne *Desátého listopada* roku jeden tisíc osm set
sedmdesátého *šestého* jest přede mnou c. k. notářem **Františkem Volfem**

v Kloboučích u Hradiště *mezi* **Františkem Macenaur**
naše **podsedníkem** číslo 87. Klobouč,
se **postupitelem** z jedné, *patř* jeho brat
rem **Janem Macenaur** *újev* **újevitelem** po
lovc **podsedka** číslo 87. Kloboučích
se **naslupitelem** z druhé strany, *úgov*
řině **naslupitel**

postupní smlouva

13. 10. 1876 Kolik

Spevustalost *vyjednávaci smlouva*
ze dne 27. srpna 1876 *byla* *pořiz* *stalost*
žana *vladní* *žana* *Macenaur* z Klo
bouč *naslupení* *újev* *anc*
a *syn* *František* *Macenaur* *olděj* *po*
řině *číslo* 87 *se* *svit* *it* *im* *phal* *spu* *číslo*
86 *Klobouč* *patř*

Friskem J. Šteplm v Kroměříži

Obr. 3: Snímek z notářského spisu, 1876. František Macenaur, podsedník v Kloboukách čp. 87, postupuje podsedek svému bratru Janu Macenaurovi. Městské muzeum Valašské Klobouky, Archiv, K 19/30c.

jeho předsedou (byl jím od konce roku 1879, ale především byl aktivním hercem). Z besedních zpráv víme, že v 80. letech pan notář odebíral *Die Politik* (HAVLÍČEK 1957, 17–18; PORTLOVÁ 1970, 2 a 4). Předsedou Besedy byl Volf do prosince 1878, kdy se své funkce vzdal („*žádný úřad v Besedě nepřijmu, pokud jisté poměry panují*“); znovu se stal předsedou Besedy v lednu 1880, funkce se pak opět vzdal v únoru 1884 (BD, inv. č. 1 a 2).

V obecních volbách konaných v červnu 1876 byl podle všeho notář Volf zvolen do klobouckého zastupitelstva,⁷ nebo se stal členem zastupitelstva v následujícím čase tohoto volebního období jako náhradník; v zápisech z jednání zastupitelstva se objevuje až 2. února 1879, kdy byl zvolen za člena komise připravující oslavy 25. výročí „zasnoubení“ Františka Josefa I.: nejednalo se ovšem o připomenutí výročí zasnub, ale o výročí svatby, která se konala 24. dubna 1854. – Podobně se pan notář angažoval na jaře roku 1880. Dne 10. března 1880 se korunní princ Rudolf, císařův syn, zasnoubil s belgickou princeznou Stefanií. Představenstvo města – referoval „*náměstek*“ dr. Volf 10. dubna 1880 – zaslalo na okresní hejtmanství blahopřání k zasnubám, které bylo dále postoupeno k místům nejvyšším: „*Za toto blahopřání vyslovilo Jeho veličenstvo díky svá dle výnosu c. k. okr. hejtm. v Uh. Brodě z 2. dubna 1880 č. 1996, načež p. údy výboru [v]stali a J.[eho] v.[eličenstvu] třikrát sláva provolali.*“

Po komunálních volbách uskutečněných v červenci 1879 se František Volf stal jedním z radních. A po těchto volbách to v klobouckém zastupitelstvu začalo poměrně hodně vřít.⁸ Prvním sporným momentem se stala petice občanů „*za proměnění německé občanské školy na českou, případně zařízení reálky s vyučovací řečí českou*“, která se na program jednání valašskoklobouckého obecního výboru dostala 27. září 1879. Petici datovanou 19. září 1879 podepsalo 299 občanů. Radní František Volf na schůzi obecního výboru „*co referent*“ návrh obsírně odůvodnil, navrhl zaslat petici zemské školní radě, a pokud nebude „*spravedlivé žádosti*“ vyhověno, obrátit se na ministerstvo vyučování. Soudce Eduard Pokorný proti tomu navrhl „*pro důležitost zástoje*“ odročení tohoto bodu, o což se zasazoval i František Bratmann, v diskuzi pak podpořil Pokorného návrh i ředitel měšťanky Josef Krämmer. Následně o slovo požádal P. Antonín Přemyslovský. „*Tu nechtěl p. Frant. Bratman další debatu připustit a žádal, aby se předně na jeho a vlastně návrh p. Pokorného odhlasoval. P. měšťanosta prohlásil, že před leží 2 návrhy – jeden na předložení petice a 2^{hý} za odročení –, a když jeden návrh se přijme, tak odpadne druhý. Nato byl předně k hlasování ustanoven návrh p. Ed. Pokorného a p. Fr. Bratmana – obou obsahujíc odročení přednesené petice. Hlasovalo se ze jmen osobně a pro návrh p. Ed. Pokorného bylo 11 a pro návrh druhý 12 hlasů, takže návrh p. Ed. Pokorného zůstal v menšině. Nato oznámil p. Fr. Bratman, že on a jeho strana podají minoritní votum, a ten samý s jeho soudruhy, a sice: p. Jozef a Al. Bratman, Gottfrid Heblein, Jan Horný, Josef Krämer, Ed. Pokorný, Frant. Šerý, Jan Susedík a Cyril Tomáščík, opustili síň, na co p. měšťanosta vyjádřil, že votum menšiny zde ani vlastně místo nemá, anť hlasování bylo řádné, a že tedy návrh p. Frant. Volf jest přijatý.*“

Zjevně živější zasedání obecního výboru, v nichž hlavní role hráli především František Bratmann a P. Antonín Přemyslovský, pokračovala od dubna 1880 diskuzemi o změně jednacního řádu.

Na schůzi odbývané 19. června 1880 byl řešen také pronájem bytu panu notářům v prvním patře čp. 107, větší část diskuze se týkala výpovědní lhůty: ta byla stano-

vena na tři měsíce, nájemné bylo zvýšeno z 300 zlatých na 350 zlatých ročně.⁹ Konfliktním momentem červnové schůze se pak stala otázka volby do místní školní rady, v zápisech ze zasedání obecního výboru se tehdy vůbec poprvé objevuje záznam jmenovitého hlasování jednotlivých zastupitelů. Jedním z členů nově zvolené místní školní rady byl i dr. Volf, činný v ní byl nicméně pouze do prosince 1880.

Schůze obecního výboru konané v srpnu a září 1880 proběhly – z pohledu zápisů – zdá se klidně. Ovšem na zasedání 23. října 1880 přednesl František Bratmann zprávu o revizi obecních účtů – a starosta Karel Matyáš odstoupil z funkce.

Na jednání zastupitelstva konaném 30. října 1880 se mimo jiné řešila akutní potřeba půjčky, řeč byla o šesti tisících zlatých, přičemž nejméně se ukazovala půjčka od soukromníka. Radní František Volf navrhl, že by zmíněný obnos městu půjčil, požadoval jen šestiprocentní úrok v půlročních lhůtách předem splatných. Návrh byl jednomyslně přijat a záhy také realizován (v únoru 1883 mezi dluhy města figuroval dluh sirotčí pokladně ve výši 6000 zlatých a dluh notářů Volfovi, také ve výši 6000 zlatých).

V prosinci 1880 byl Volf zvolen spolu s Bohumírem Hebleinem a Antonínem Zimou do komise k prozkoumání obecních účtů (a také požadavků obchodníka Horného); o výsledku referoval za komisi právě Volf, a to 19. března 1881. Pod zápisem z jednání zastupitelstva toho dne také nacházíme podpis Františka Volfa naposled. Po volbách konaných v prosinci 1882 se už s Volfem mezi klobouckými zastupiteli neseťkáváme.

Od c. k. notářství v Kloboucích u Hradiště.

MUZEUM
VALAŠSKÉ KLOBOUKY
inv. číslo 5452/30

Číslo 2732/82

Předvolání

K 37/11 ř. Anny Papežové v Kloboucích

se nařizuje by se k vyjednávání pozůstalosti po Antonínovi Burešovi
dne 12. Řezna 1882 o 2 hodině ~~předpolednem~~ ^{odpolednem} do c. k. notářské kanceláře v Kloboucích jistotně dostavil a veškeré spisy, jako: svatební smlůvy, kupy, katastrální archy a kvitance na útraty nemoce a pohřbu s sebou donesl

Kdo se nedostaví, jest dle §. 120 císařského patentu od 9. srpna 1854 čís. 208 ř. z. z dědictví vyvržen a pozůstalost se odevzdá jen těm, kteří se za dědiče buď ústně neb písemně přihlásí.

Od c. k. notářství v Kloboucích, dne 11/5 1882

C. k. notář:

František Volf

Obr. 4: Předvolání Anny Papežové do kanceláře notáře Františka Volfa k projednávání pozůstalosti po Antonínu Burešovi, 1882. Městské muzeum Valašské Klobouky, Archiv, K 37/11ř.

Od 14. března 1880 do 6. března 1881 byl František Volf ředitelem občanské záložny, ve funkci ho pak vystřídal P. Antonín Přemyslovský. Následně byl Volf od 10. března 1881 do 30. listopadu 1893 předsedou dozorčí rady občanské záložny.¹⁰

Jako notářský koncipient u Františka Volfa pracoval Jan Matzal, totiž jeho švagr a zároveň také zeť Volfovy sestry. Jan Matzal působil v Kloboukách v letech 1872 (1873) až 1884 (nebo až do počátku roku 1885), později odešel do Vyškova, kde pracoval jako úředník kontribučenské spořitelny. Matzalův syn Jan, narozený v Kloboukách, se ve 30. a 40. letech 20. století etabloval jako autor sci-fi literatury, vydávané pod pseudonymem J. M. Troska (ODEHNAL 2015, 14). – Jedním z prvních Volfových zaměstnanců byl Karel Vaňatka, Klobučan: v říjnu 1873 se mu narodilo dítě, již v květnu 1873 nicméně umírá jeho jiné, roční dítě (při jeho narození v únoru 1872 je otec psán jako písař u berního úřadu, v zápise o úmrtí je pak psán jako „*písař u c. k. notáře*“) – a na konci května 1873 umírá také on sám. – Podle sčítacích operátů pracovali na sklonku roku 1880 ve Volfově kanceláři sollicitátor Jan Matzal a písař Děpolt Bardonek. K 31. prosinci 1890 vidíme jako kancelistu Jana Matyáše (čp. 112), jako písaře pak stále Děpolta Bardonka. Jan Matyáš se jako písař u notáře ovšem připomíná již v únoru 1880, kdy je v matrice narozených uváděn jako kmostr, podobně pak ještě v květnu 1903.¹¹

Notář František Volf zemřel 15. srpna 1895 (psán je na čp. 169!), jeho žena Kristýna pak 19. září 1908 (čp. 438).

Dne 25. června 1896 se kloboučtí zastupitelé zabývali také záležitostí „*vyčistění bytu, v kterémž přebýval zemřelý p. notář Frant. Volf, nyní jeho vdova*“. Bylo ujednáno byt v prvním poschodí domu čp. 107 podle potřeby vyčistit a opravit...

Prvorozená dcera pana notáře Marie se 9. září 1884 v Kloboukách provdala za dvaatřicetiletého Františka Hrubana, c. k. soudního adjunkta (čp. 165), syna Jana Hrubana, rolníka z Prostějoviček, a jeho ženy Alžběty. Hruban se později stal okresním soudcem, vrcholem jeho kariéry byl titul rady vrchního zemského soudu; ještě v Kloboukách se manželům Hrubanovým narodil syn Jaroslav (1886–1934), významný estetik a filozof. – Volfova dcera Olga se vdala 19. září 1898 za učitele Františka Růžičku (zemřela 9. srpna 1962), který byl mimo jiné od listopadu 1931 do května 1933 klobouckým starostou. – Syn Bohumil se 8. července 1903 oženil na Velehradě s Annou Petrůjovou. Při narození dcer Olgy Anny (5. července 1904, 14. listopadu 1921 se vdala za Karla Teplíčka, soudce ve Valašských Kloboukách) a Vlasy Kristýny (26. května 1906, zemřela 29. října 1944) je psán jako absolvovaný právník; při narození dcery Anny Marie 15. května 1912 (zemřela 7. května 1931, čp. 108) je psán jako soukromník; později působil jako tajemník valašskoklobouckého městského úřadu. Zemřel v Kloboukách 30. května 1962 na čp. 36.¹²

Antonín Voříšek (9/1896–6/1901)

K roku 1900 je ve sčítacích operátech v nájemním bytě v čp. 107 psána rodina c. k. notáře Antonína Voříška (OkÚ Uherský Brod, inv. č. 1144, kart. 1283), podle tohoto pramene má v Kloboukách žít a působit od roku 1897. Novinová zpráva tuto informaci zpřesňuje: 26. září 1896 psaly *Národní listy*, že kandidát notářství Antonín Voříšek byl jmenován notářem pro Valašské Klobouky (*Národní listy* 36, 26. 9. 1896, č. 266, 1).

Antonín Josef Leopold Voříšek se narodil 30. května 1851 v Rakovníku jako syn diurnisty u rakovnického c. k. soudu Leopolda Voříška a jeho ženy Johany, dcery An-

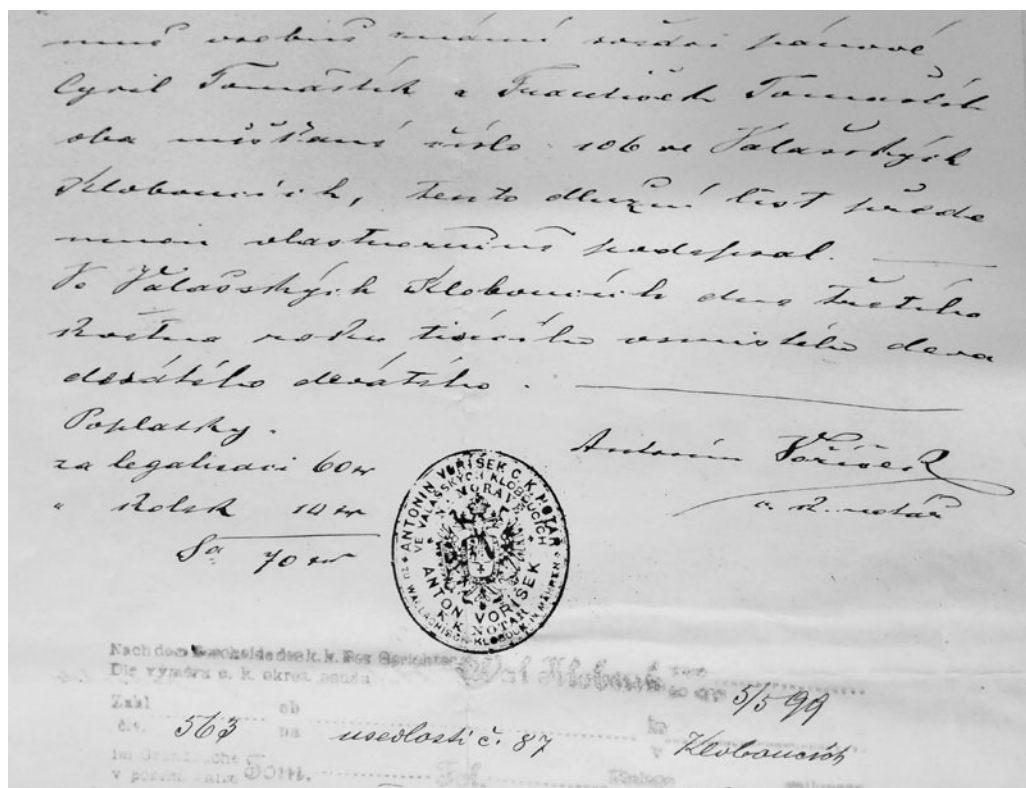

Obr. 5: Antonín Voříšek, výřez ze skupinového snímku Besedy Dobrovský. |
Městské muzeum Valašské Klobouky, Fotoarchiv, inv. č. 6098.

tonína Malíka, měšťana v Teplici (<http://ebadatelna.soapraha.cz>, sign. Rakovník 09. Citováno 11. 2. 2019). Studia absolvoval v Rakovníku a v Praze (právnícká fakulta pražské univerzity).

K roku 1881 přispíval advokátní koncipient JUC. Antonín Voříšek na gymnaziální matici v Třebíči (Hlas 33, 14. 5. 1881, č. 38, 3.) a ještě počátkem roku 1887 se s ním – ovšem již jako s doktorem Voříškem – setkáváme v Třebíči (Hlas 39, 1. 1. 1887, č. 1, 2).

Podle přípisu v kloboucké matrice narozených se Antonín Voříšek oženil 1. února 1888, jeho žena Josefa, narozená 26. února 1867 v Třebíči, byla dcerou třebíčského měšťana Jana Přibíka. V Třebíči se manželům Voříškovým devět měsíců po sňatku – 12. prosince 1888 – narodila dcera Ludmila; v Kloboukách se jim 23. května 1900 narodila dcera Jaroslava Marie Johana. K 31. prosinci 1900 registrujeme v Kloboukách Antonína a Josefu Voříškovy a jejich dcery Ludmilu a Jaroslavu; s klobouckou domácností ke konci roku 1900 vypomáhala paní Josefě sedmadvacetiletá služka Anna Vlčková z Lačnova. – Jako kancelista na notářství byl ke konci roku 1900 u Voříška zaměstnán Gustav Kožina (čp. 94) (Okú Uherský Brod, inv. č. 1144, kart. 1283). To ale jistě nebyl jediný zaměstnanec pana notáře; toho času v Kloboukách jako písaři působili také František Bařinka (čp. 244) a Karel Ročák (čp. 407), aniž bychom se ze sčítacích operátů či jiných pramenů dozvídali místo jejich působení. A jak již bylo výše zmíněno, jako písař zde pracoval i Jan Matyáš.

Obr. 6: Razítko a podpis c. k. notáře Antonína Voříška, 1899. ANTONÍN VOŘÍŠEK C. K. NOTÁŘ / VE VALAŠSKÝCH KLOBOUČÍCH / NA MORAVĚ / ANTON VOŘIŠEK / K. K. NOTAR / ZU WALLACHISCH KLOBOUK IN MÄHREN. Městské muzeum Valašské Klobouky, Archiv, K 19/30g.

V komunálních volbách konaných v závěru roku 1898 byl dr. Voříšek zjevně zvolen do valašskoklobouckého obecního výboru: 1. srpna 1900 byl na zasedání zastupitelstva města zvolen do školního výboru právě zřizované průmyslové školy pokračovací a v listopadu 1900 se stal členem výboru valašskokloboucké městské spořitelny.

Co se týká spolkového života, byl Voříšek zapojen například do aktivit Besedy Dobrovský, jejímž členem se stal 9. ledna 1897; například v roce 1900 měl vystoupit s přednáškou (BD, inv. č. 4. – PORTLOVÁ 1970, 6). Ale především byl pan notář Voříšek nadšený Sokol. Když byla v Kloboukách založena sokolská jednota, byl Antonín Voříšek na první valné hromadě konané 4. února 1900 zvolen jejím prvním starostou. V červnu 1901 ovšem odešel pan notář na své nové působiště do Telče. Sokolská jednota mu uspořádala 1. června večírek na rozloučenou (Památník k třicetiletému trvání Sokola Val. Klobouky, 1900–1930, 23–24). Beseda Dobrovský se s ním loučila již 6. května (BD, inv. č. 25).

Dodejme, že také v Telči se zasloužil o tamní Sokol, od roku 1911 byl deset let starostou telčského Sokola (https://www.telc.eu/turista_a_volny_cas/historie/osobnosti/vorisek_antonin. Citováno 11. 2. 2019). V roce 1912 se také stal členem telčského obecního výboru a od roku 1914 byl členem obecního představenstva (SOCHOROVÁ 2014, 115 a 125). Antonín Voříšek zemřel v Telči 16. března 1935 ve věku 84 let.

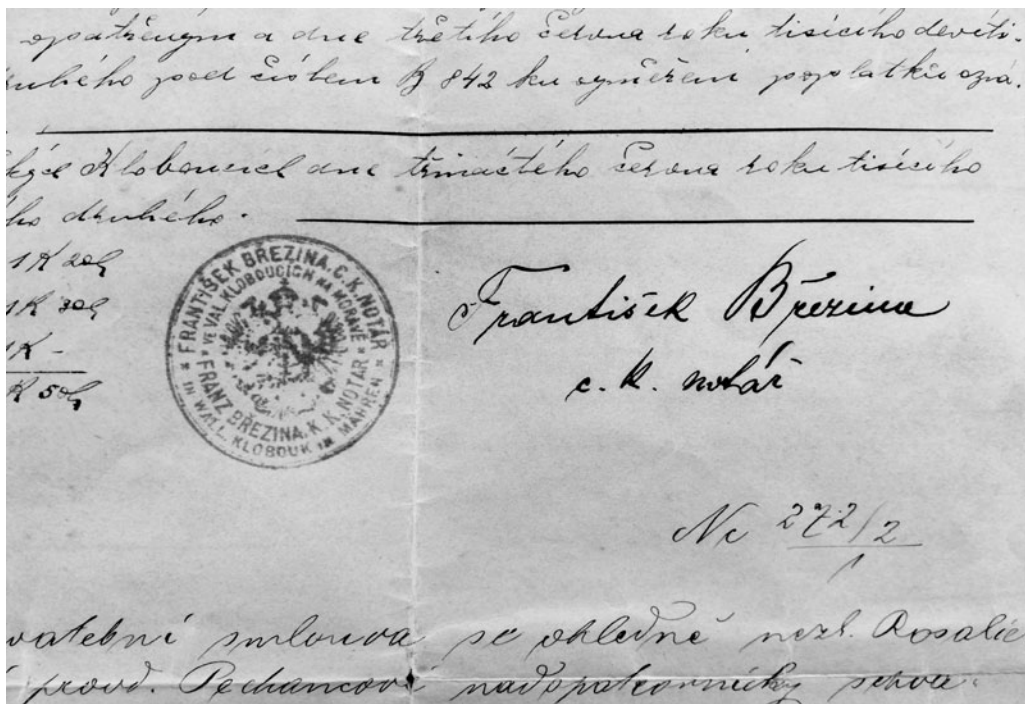
František Březina (6/1901–11/1903)

Dne 1. června 1901 se kloboucká sokolská jednota loučila s dr. Voříškem, v novém působišti se už ovšem zabydloval nový pan notář – JUDr. František Březina.¹³ A již 6. června 1901 se mu dokonce v Kloboukách narodila dcera Božena Marie. František Březina a jeho žena Marie, dcera rolníka Antonína Pavelky ze Slavíče (Slavíč byla vesnice, která je dnes částí města Hranice na Moravě), žili v nájemném bytě v čp. 107.

Františku Březinovi bylo 40 let: narodil se v Přívoze 20. března 1861 jako syn krejčovského mistra Josefa Březiny a jeho ženy Marianny, dcery přívozkého domkaře Floriána Boleslavského (Přívoz bylo město tvořící dnes část Ostravy) (ZA Opava, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, sign. MO V 3, inv. č. 1865). Ženíl se – podle poznámky v kloboucké matrice narozených – 1. srpna 1895, nevěstě Marii bylo 24 let (narodila se ve Slavíči 15. září 1870) (ZA Opava, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, sign. L IV 44, inv. č. 6755). K lednu 1899 se s ním setkáváme jako s kandidátem notářství v Bílovci (Amtsblatt für Brünnner Zeitung – Úřední list Brněnských novin, 31. 1. 1899, č. 25, 2). Klobouky byly podle všeho jeho prvním notářským místem.

Dne 5. dubna 1902 upravovalo kloboucké obecní zastupitelstvo nájemné obecních bytů, což se týkalo i bytu notáře Březiny. – V únoru 1902 se dr. Březina stal členem Besedy Dobrovský (BD, inv. č. 19), v lednu 1903 se stal členem výboru spolku (BD, inv. č. 4). 25. listopadu 1903 pořádala Beseda přátelský večírek na rozloučenou „s milým svým členem“ (BD, inv. č. 25).

Březinova kariéra pokračovala v Litovli, kam byl oficiálně přeložen v říjnu 1903 (Brünnner Zeitung, 19. 10. 1903, č. 239, 1). Z Litovle pak byl přeložen na vlastní žádost v červnu 1913 do Hranic na Moravě (Amtsblatt für Brünnner Zeitung – Úřední list Brněnských novin, 23. 6. 1913, č. 142, 1). V Hranicích se s ním setkáváme ještě k roku 1929 (Batovcův almanach. Politický kalendář Československé republiky na rok 1929. Praha [s. a.], 382). Kdy a kde František Březina zemřel, nevím.

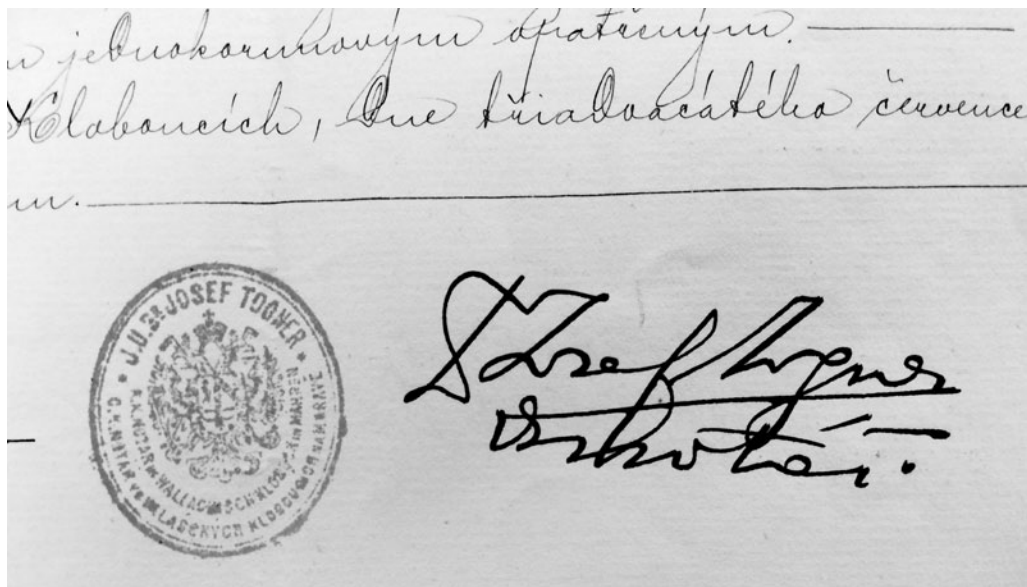

Obr. 7: Razítko a podpis c. k. notáře Františka Březiny, 1902. FRANTIŠEK BŘEZINA, C. K. NOTÁŘ / VE VAL. KLOBOUCÍCH NA MORAVĚ // FRANZ BŘEZINA, K. K. NOTAR / IN WALL. KLOBOUK IN MÄHREN. Soukromý archiv.

Josef Togner (1/1904–12/1910)

Po Březinovi přišel na kloboucké notářství Josef Togner. V lednu 1904 četli čtenáři *Mährisches Tagblatt*, že je kandidát notářství dr. Josef Togner, působící toho času v Jihlavě, jmenován notářem pro Valašské Klobouky (*Mährisches Tagblatt* 25, 9. 1. 1904, č. 6, 4). Togner studoval ve Vídni, v říjnu 1899 – to mu bylo 27 let – byl „Rechts-Praktikant“ dr. Togner jmenován „zum nichtadjutirten Auscultanten“ pro vrchní zemský soud pro oblast Moravy a Slezska (*Mährisches Tagblatt* 20, 27. 10. 1899, č. 246, 4).

Josef František Togner se narodil 26. října 1872 v Kunžaku (asi 10 km západně od Jindřichova Hradce) jako třetí dítě kunžackého měšťana Josefa Tognera a jeho ženy Karolíny, dcery kunžackého měšťana Antonína Vosolsobě (SOka v Třeboni, fond Sběrka matrik Jihočeského kraje, inv. č. 2922, poř. č. 12). Jeho žena Marie (narozena 1875) byla dcerou jihlavského řezníka Ludvíka Plotzara a jeho ženy Alžběty rozené Tognierové (!); Josef a Marie se brali (dle přípisu v kloboucké matrice narozených) 1. června 1901. Data sčítání lidu k 31. prosinci 1910 registrují v Kloboukách v bytě v čp. 107 manžele Tognierovy a tři jejich děti: syny Richarda (narozen 4. června 1902 v Jihlavě) a Otokara (narozen 11. listopadu 1910 v Kloboukách čp. 107, podle přípisu u narození zemřel 6. února 1914) a dceru Elišku (narozena 21. března 1905 v Kloboukách na čp. 107 jako Alžběta Marie (!), dědeček Josef je psán jako panský sluha v Horní Cerekvi, podle přípisu u narození se Alžběta v roce 1934 v Olomouci vdala za dr. Václava Žaluda) (MZA Brno, fond E 67 Sběrka matrik, inv. č. 4824). V domác-

Obr. 8: Razítko a podpis c. k. notáře Josefa Tognera, 1908. J. U. DR. JOSEF TOGNER / C. K. NOTÁŘ VE VALAŠSKÝCH KLOBOUCÍCH NA MORAVĚ / K. K. NOTAR IN WALLACHISCH KLOBOUK IN MÄHREN. Městské muzeum Valašské Klobouky, Archiv, K 37/1z.

+

Bolestí zdrcení podáváme všem příbuzným a přátelům truchlivou zprávu, že Pán povolal k Sobě z našeho středu a navždy nás opustil náš milovaný manžel, otec, bratr, strýc, dědeček, tehán, pan

JUDr. Josef Togner,

notář v Olomouci,

president notářské komory v Olomouci, vicepresident Stálé delegace notářských komor Republiky Československé, místopředseda Spolku notářů československých a předseda Moravskoslezského odboru Spolku notářů československých, předseda Okresní pěče o mládež v Olomouci, člen výboru České zeměské pčže a mládež na Moravě v Brně, úřadující místopředseda Spolku pro péči o nezaměstnané a Léčebného Komitétu pro nezaměstnané v Olomouci, místopředseda Hosičské župy VIII. Olomouc-Sternberk, člen ústředního výboru Národní jednoty pro východní Moravu v Olomouci, člen výboru Zemské úřadovny II. všeobecného pensijního ústavu v Brně, bývalý dlouholetý starosta města Uh. Ostruhu, čestný občan města Bučovic a Uh. Ostruhu a předseda Vinošského družstva ve Bzenci atd.,

který po dlouhé a těžké chorobě ve čtvrtek dne 1. července 1937 zemřel.

Tělesné pozůstatky drahého zesnulého budou **v úterý 6. července 1937 o 15. hodině** v olomouckém krematoriu zpopelněny.

V Olomouci dne 1. července 1937.

<p>Dr. Richard Togner, Eliška Žaludová, dětí.</p>	<p>Marie Tognerová, manželka. Heluše Tognerová, Dr. Ing. Václav Žalud, snacha a zef.</p>	<p>Hluška Tognerová, Venoušek Žalud, vnuci.</p>
--	---	---

Vozy pouliční dráhy pro P. T. smuteční hosty budou v den pohřbu o půl 15. hodině na Masarykově náměstí k dispozici.

Obr. 9: Parte dr. Josefa Tognera. Lidové noviny 45, 4. 7. 1937, č. 332, 14. |

nosti s nimi žily ještě patnáctiletá neteř Markéta Friedlová a služka Aloisie Řepková (z Brumova). – V kanceláři pana notáře byli ke konci roku 1910 zaměstnání Karel Krébl (čp. 80) a jako písař Alois Švach (čp. 368).¹⁴

Notář Josef Togner, kloboucká opora masarykovského tábora ve volbách v roce 1907, byl v prosinci 1907 zvolen do klobouckého obecního výboru, volby byly ale potvrzeny až po dvouletém rekurzním jednání v listopadu 1909; v zastupitelstvu tedy pracoval jen rok. Dne 11. června 1910 byly na jeho návrh ustaveny při zastupitelstvu – „*po vzoru měst jiných*“ – odbory finanční („*za účelem sledování a bdění nad obecním hospodářstvím*“) a právní („*pro vyřizování případných právních záležitostí*“); následně byl zvolen členem obou odborů. Od ledna 1905 do ledna 1906 a od ledna 1908 do ledna 1909 byl Togner členem výboru Besedy (BD, inv. č. 4) a v letech 1905–1906 byl starostou místního Sokola (Památník k třicetiletému trvání Sokola, 47).

Na přelomu let 1910 a 1911 (Lidové noviny 19, 2. 1. 1911, č. 2, 2) zamířil Josef Togner na nové působiště – do Uherského Ostrohu, kde dokonce v letech 1913–1919 zastával úřad starosty města (Uherský Ostroh. Uherský Ostroh 2000, 260). V roce 1926 přesídlil z Ostrohu do Olomouce, ve 30. letech – až do své smrti – zastával úřad prezidenta notářské komory v Olomouci (BALÍK a kol. 2014, 83). JUDr. Josef Togner zemřel v Olomouci 1. července 1937 (Lidové noviny 45, 4. 7. 1937, č. 332, 14).

Josef Vavrouch (1/1911–11/1925)

Po Josefu Tognerovi přišel v lednu 1911 do Klobouk čtyřiatřicetiletý JUDr. Josef Vavrouch, a to z Kojetína (Našinec 47, 25. 1. 1911, č. 21, 5). V Kojetíně je k prosinci 1906 zmiňován ještě jako kandidát notářství (Amtsblatt zur Brünnner Zeitung – Úřední list Brněnských novin, 29. 12. 1906, č. 297, 1).

Narodil se 1. srpna 1876 v obci Uhřičice (dva kilometry severně od Kojetína) na čp. 5 jako Josef Vavrouch. Jeho rodiči byli půlláník Jan Vavrouch a jeho žena Matylda. Výnos moravského místodržitelství ze 4. května 1904 konstatuje, že příjmení otce zní „*správně*“ Vavrouch, nikoli Vavruch (ZA Opava, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, sign. Km VI 26, inv. č. 11225). Dne 6. května 1911, to již působil v Kloboukách, se čtyřiatřicetiletý dr. Josef Vavrouch v Olomouci u svatého Michala oženil s jedenačtyřicetiletou Františkou, dcerou Františka Göttingera, skladníka v továrně v Přerově; Františka se narodila 14. března 1870 v Kroměříži (ZA Opava, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, sign. O V 19, inv. č. 9741).

V lednu 1913 byl dr. Vavrouch zvolen – v prvním volebním sboru – do zastupitelstva města Valašské Klobouky. Zastupitelem byl zvolen i v příštích volbách – v červnu 1919 (kandidoval za československou národní demokracii) a v září 1923 (kandidoval za pokrokové sdružení). Od října 1923 byl dr. Vavrouch druhým náměstkem starosty, v listopadu 1925 na členství v radě a zastupitelstvu rezignoval.

V roce 1912 byl Josef Vavrouch mimo jiné vzdělavatelem klobouckého Sokola, v letech 1913–1925 pak byl jeho starostou (Památník k třicetiletému trvání Sokola, 47).

Téměř patnáctiletý pobyt dr. Vavroucha ve městě se v klobouckých matrikách – narozeními, sňatky či případnými úmrtími – nijak neprojevil. Při sčítání lidu v roce 1921 tvořili domácnost pana notáře bydlicí v nájemním domě čp. 107 on s manželkou Františkou a osmnáctiletá služka Františka Šomanová (OkÚ Uherský Brod, inv. č. 1325, kart. 1411). Manželství bylo zjevně bezdětné.

Josef Vavrouch v Kloboukách působil do roku 1925, kdy odešel do Znojma. K roku

Obr. 10: Rozloučení klobouckého Sokola s dr. Josefem Vavrouchem, 1925. |
Městské muzeum Valašské Klobouky, Fotoarchiv, inv. č. 5665.

1947 se s ním setkáváme v Tišnově, v novinách inzeroval prodej domu ve Znojmě (Slovo národa 3, 13. 4. 1947, č. 87, 9). Zemřel v Tišnově 30. října 1953.

Kloboučtí notáři nepocházeli z elitních vrstev společnosti: otec jednoho byl úředník (Voříšek), v jednom případě vidíme řemeslníka – tkalce (Volf), v jednom případě měšťana (Togner) a ve zbylých případech rolníka (Vavrouch) a domkaře (Březina). Sňatek uzavírali v průměru ve 33,4 letech, přičemž jejich nevěsty byly průměrně o 6,8 roku mladší (Voříšek měl nevěstu mladší o šestnáct let, jediný Vavrouch měl nevěstu starší, a to o sedm let); sociální status nevěst (průměrně měly 26,6 roku) byl velmi podobný statusům ženichů: otcí nevěst byli úředník, měšťan, rolník, řezník a dělník. Dodejme, že ve všech případech měla kloboucká domácnost notářů jednu služku.

Zaměříme-li se na věk notářů v době jejich nástupu do Klobouk, zjistíme průměrný věk 38 let; ve všech případech byly Klobouky jejich prvním samostatným notářským působištěm, jejich první notářskou zkušeností. S výjimkou Františka Březiny, jenž to pro krátkou dobu působení v Kloboukách nemohl stihnout, se zdejší notáři angažovali v komunální politice a byli zvoleni do zastupitelstva města. Všichni pracovali v místních spolcích. Všichni kloboučtí notáři žili a pracovali v domě čp. 107, v nájemném bytě, který František Volf po svém nastěhování v roce 1880 zařídil zčásti jako notářskou kancelář.

Notáři ve Valašských Kloboukách:

1/1872–8/1895	František Volf
9/1896–6/1901	Antonín Voříšek
6/1901–11/1903	František Březina
1/1904–12/1910	Josef Tognier
1/1911–11/1925	Josef Vavrouch

Poznámky:

- ¹ *Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Rok 1871. Vídeň 1871, 163.* – „Notář jest dle rak. práva osoba státem zřízená a veřejně pověřená k tomu, aby o prohlášeních a jednáních právních a o právních skutečnostech spisovala a vydávala veřejné listiny, pak k tomu, aby listiny jí svěřené uchovávala a přijímala peníze i cenné papíry k tomu cíli, by je jinému vydala neb k úřadu složila. Notářství jest dle rak. práva veřejným státním úřadem.“ *Heslo Notář in Ottův slovník naučný XVIII, Navary–Oživnutí. Praha 1902, 438–440.*
- ² *Nepřípustné bylo například provozování kupeckých obchodů, burzovní spekulace a zprostředkovatelská činnost, spekulace s nemovitostmi nebo nákup a prodej pohledávek.* BALÍK, S. a kol. 2014, s. 96. – *Důstojnost stavu mohl notář porušit například způsobem, který odůvodňoval disciplinární řízení, brahl-li do úschovy soukromé poslední vůle, aniž by o tom sepsal protokol, nechal-li zpustnout vnější vzhled své úřadovny, půjčovali-li peníze na úrok 10–12 %, pomínil-li při úředním výkonu povinnost přesvědčit se o totožnosti stran, vyúčtoval-li odměnu v rozporu s tarifem nebo porušil-li zákaz přibrat jako svědky úkonu zaměstnance kanceláře.* *Tamtéž, 97.*
- ³ *Regionální výzkumy notářství pro období před rokem 1914 (respektive 1918) byly zatím realizovány především v Čechách – pro Blovice (Radek Keller, diplomová práce), Ústí nad Labem (Barbora Bitterová, diplomová práce), Českolipsko (Karolína Truhlářová, diplomová práce) a Strakonicko (Anna Podhorská, bakalářská práce).* *Srovnej BALÍK, S. a kol. 2014, 150.*
- ⁴ *Brünner Zeitung, 26. 1. 1872, č. 21, 134. K přítomnosti notáře Volfa v Kloboukách viz také Moravské noviny 24, 29. 10. 1872, č. 130, 4.*
- ⁵ *Údaje z valašskoklobouckých matrik in MZA Brno, fond E 67 Sběrka matrik, inv. č. 4823, 4824, 4847, 4867 a 4868.*
- ⁶ „Beseda a záložna prospívaly zvláště, když přišli do Klobouk notář Fr. Wolf, u něho zaměstnaný jeho švagr Jan Matzal, soudce Václav Hrubý, kteří všichni národně pracovali.“ ŠERÝ, F. 1932a: *Z mých pamětí klobouckých II. Naše Valaško 3, 36.* – „V záložně a besedě nás nebylo mnoho, ale byl to kroužek důvěrný, české vědomí z nás vytvořilo takorča rodinu. Lékárník Ždichynec, dr. Kusala, Ant. Matyáš č. 225, notář Wolf, soudce Hruban, Heřmánek, švagr notářův Matzal, Tobiáš Bařinka na Sychrově č. 92, mlynář Ant. Škoda a též i fara s farářem P. Přemyslovským. Ten málo chodil mezi nás, ale cítil upřímně národně. Pořádaly se často zábavy i schůze.“ ŠERÝ, F. 1932b: *Z mých pamětí klobouckých V. Naše Valaško 3, 186.*
- ⁷ *MZA Brno, SOkA Zlín, fond Archiv města Valašské Klobouky, inv. č. 22. Zde i další níže užitě zprávy ze zasedání obecního výboru z let 1864–1884. Zprávy ze zasedání obecního výboru z let 1885–1907 pak tamtéž, inv. č. 23.*
- ⁸ *Podrobněji ODEHNAL, P. 2018: „Obecní zastupitelstvo sobě takového učitele přáteli nemůže, aby smíř národnostní porušen nebyl!“ K otázce národnostního napětí ve východomoravském okresním městě v 70. a 80. letech 19. století. Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka 19, 2–17.*

- ⁹ K 1. lednu 1891 byl zastupitelstvem města nájem tohoto bytu zvýšen o 50 zlatých, a to na 400 zlatých ročně.
- ¹⁰ MZA Brno, SOkA Zlín, fond Občanská záložna Valašské Klobouky, inv. č. 2. – Před polovinou 90. let se občanská záložna rozhodla postavit hostinec, označovaný Františkem Šerým jako národní dům: „[...] až se konečně záložna odhodlala vystavět národní dům. Ale těch úskoků a figlů se strany německé, aby nám to překazili! Pokusy naše o zakoupení vhodného místa zmařeny několikrát, až v r. 1895 podařilo se nám tajně získat dům č. 41 v sousedství záložny. Na mále bylo, že i tu by nám byli radničtí Němci vyfoukli koupi před nosem. Dělalí nám pak obtíže jinak. Když pojat plán reprezentativnější budovy, zhubnovali proti záložně run a to bohužel dost úspěšně, když i naši stoupenci, notář Wolf a farář Přemyslovský, vybráním svých vkladů zaseli nedůvěru. Bylo nutno se uskrovnit, plán měněn několikrát.“ ŠERÝ, F. 1932b, 186.
- ¹¹ Jan Matyáš, písař u notáře, je jako kmostr uváděn také v únoru 1884 a v říjnu 1889, svědkem sňatku byl v červenci 1892 a v květnu 1894; jako otec dítěte je v klobouckých matrikách zapsán k březnu 1888, kdy je uveden jako kancelista u notáře.
- ¹² Bohumil studoval na uherskohradišském gymnáziu, v seznamu abiturientů a žáků je nicméně uveden jako Miloslav Volf (narozen 1873); k 31. prosinci 1890 studoval Bohumil Miloš Volf v Olomouci. ODEHNAL, P. 2016: „Obzvláště nyní cítí obyvatelstvo kloboucké nutnou potřebu zřízení vyšších škol“ K otázce měšťanských škol na východní Moravě na příkladu Valašských Klobouk. Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka 17, 24 a 27. – Jako právník je Miloš Volf psán také v lednu 1902, kdy byl kmostr Oldřicha Miloše Bardonka, syna notářského kancelisty Děpolda Bardonka.
- ¹³ MZA Brno, SOkA Zlín, fond Notářství Valašské Klobouky, bez evidence uložení. Ve fondu se nacházejí spisy a jednací rejstříky Františka Březiny z let 1901–1903 (jedna kniha a jeden balík), Josefa Tognera z let 1904–1911 (pět knih a šest balíků) a Josefa Vavroucha z let 1911–1913 (jednací rejstřík), respektive 1911–1919 (dva balíky spisů), vše č. přírůstkové 4/1972. Pod č. přírůstkovým 37/1977 jsou zde uloženy jednací rejstříky Josefa Vavroucha z let 1913–1921 (dvě knihy) a spisy z let 1919–1924 (pět balíků); pod č. přírůstkovým 29/1986 (uvádím dle skartačního zápisu) se zde pak nacházejí spisy z let 1925–1934 (30 balíků) a jednací rejstříky a jmenné seznamy z let 1902 (Březina, dvě knihy), 1904–1905 (Togner, tři knihy), 1910–1925 (Vavrouch, tři knihy), 1920–1940 (Novotný, devět knih), 1925–1935 (Bubílek, pět knih) a 1942–1951 (Šromota, osm knih). – Dále jsou zde uloženy ve dvanácti kartonech spisy notáře Bedřicha Bubílka (1935–1936, č. jednací 7773–8592), Eduarda Novotného (1936–1942, č. jednací 8–1324, 1334–2695, 2708–3796 a 3809–4877) a Josefa Šromoty (1943–1951, č. jednací 5–649, 651–1498, 1506–2243, 2257–3000, 3003–3599, 3600–4092 a 4101–4593), vše č. přírůstkové 11/2011.
- ¹⁴ OkÚ Uherský Brod, inv. č. 1232, kart. 1356. – Krébl (psán také Kröbl či Kroebl) se jako písař u notáře či notářský úředník objevuje v klobouckých matrikách od srpna 1905 (narození dítěte, dále v červenci 1908 a v dubnu 1911, tehdy je psán jako notářský sollicitátor), v srpnu 1908 evidujeme úmrtí jeho dítěte, svědkem sňatku byl v únoru 1908 a v lednu 1910. Švach je jako notářský úředník v klobouckých matrikách zapsán v listopadu 1913, kdy se oženil, a také v říjnu 1914, kdy se stal poprvé otcem.

Prameny:

Moravský zemský archiv v Brně, fond E 67 Sběrka matrik, inv. č. 4823, 4824, 4847, 4867, 4868, 15923, 15924 a 15935.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Uherské Hradiště, fond Okresní úřad Uherský Brod, inv. č. 965, kart. 1161; inv. č. 1054, kart. 1222; inv. č. 1144, kart. 1283; inv. č. 1232, kart. 1356; inv. č. 1325, kart. 1411.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Zlín, fond Archiv města Valašské Klobouky, inv. č. 22 a 23.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Zlín, fond Notářství Valašské Klobouky, bez evidence uložení, č. příř. 4/1972, 37/1977, 29/1986 a 11/2011.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Zlín, fond Občanská záložna Valašské Klobouky, inv. č. 2.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Zlín, fond Spolky Valašské Klobouky, Beseda Dobrovský, inv. č. 1, 2, 4, 19 a 25.

Státní oblastní archiv v Třeboni, fond Sběrka matrik Jihočeského kraje, inv. č. 2922, poř. č. 12.

Zemský archiv v Opavě, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, sign. Km VI 26, inv. č. 11225; sign. L IV 44, inv. č. 6755; sign. Mh IV 4, inv. č. 7053; sign. MO V 3, inv. č. 1865; sign. O V 19, inv. č. 9741.

Amtsblatt für Brünnner Zeitung – Úřední list Brněnských novin, r. 1899, 1906 a 1913.

Brünnner Zeitung, r. 1872 a 1903.

Hlas, r. 1881 a 1887.

Lidové noviny, r. 1911 a 1937.

Mährisches Tagblatt, r. 1899 a 1904.

Moravská orlice, r. 1868.

Moravské noviny, r. 1872.

Národní listy, r. 1896.

Našinec, r. 1911.

Slovo národa, r. 1947.

Literatura:

BALÍK, S. a kol. 2014: Dějiny notářství v českých zemích. Praha.

Batovcův almanach. Politický kalendář Československé republiky na rok 1929. Praha [s. a.].

BRÁZDA, J. – BÉBR, R. – ŠIMEK, P. 1976: Notářství, jeho vývoj, organizace a pravomoc. Praha.

HAVLÍČEK, B. 1957: 80 let ochotnického divadla ve Valašských Kloboukách. In: Zprávy Okresního musea ve Valašských Kloboukách, prosinec 1957, 17–21.

NUHLÍČEK, J. – HLAVÁČEK, I. – MARKOVÁ, M. 2011: Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských až do husitské revoluce. Praha.

ODEHNAL, P. 2015: Notářský koncipient Jan Matzal. In: Valaškokloboucký zpravodaj, červen 2015, 14.

ODEHNAL, P. 2016: „Obzvláště nyní cítí obyvatelstvo kloboucké nutnou potřebu zřízení vyšších škol“ K otázce měšťanských škol na východní Moravě na příkladu Valašských Klobouk. Vlastivědné kapitoly z Valaškokloboucka 17, 4–29.

ODEHNAL, P. 2018: „Obecní zastupitelstvo sobě takového učitele přáteli nemůže, aby smír národnostní porušen nebyl“ K otázce národnostního napětí ve východomoravském okresním městě v 70. a 80. letech 19. století. Vlastivědné kapitoly z Valaškokloboucka 19, 2–17.

Ottův slovník naučný XVIII, Navary–Oživnutí. Praha 1902.

Památník k třicetiletému trvání Sokola Val. Klobouky, 1900–1930. Valašské Klobouky 1930.

PORTLOVÁ, L. 1970: Beseda „Dobrovský“ ve Valašských Kloboukách od svého vzniku do roku 1935 ve světle zápisů a protokolů. *Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka 1969/70*, 1–13.

SOCHOROVÁ, Š. 2014: *Občanské elity, obecní samospráva a kultura města Telč*. Diplomová práce uložena v Historickém ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. České Budějovice.

ŠERÝ, F. 1932a: *Z mých pamětí klobouckých II*. *Naše Valašsko* 3, 33–37.

ŠERÝ, F. 1932b: *Z mých pamětí klobouckých V*. *Naše Valašsko* 3, 184–186.

Uherský Ostroh. Uherský Ostroh 2000.

Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Rok 1871. Vídeň 1871.

Internetové zdroje:

<http://ebadatelna.soapraha.cz>, sign. Rakovník 09.

Přednáška cestovatele Emila Holuba v Kroměříži roku 1890 a její ozvuky¹

/ A Talk Given by the Traveller Emil Holub in Kroměříž in 1880, and Its Echoes

Petr Pálka

Abstract:

Emil Holub is one of the most prominent, as well as best known Czech globetrotters. He was born on 7th October 1847 in Holice in Bohemia in the family of the local doctor. He followed in his father's footsteps and, having finished the Secondary Grammar School, he graduated from the Medical School. The knowledge and skills he had gained there helped him during his stays in Africa. While still studying, he engaged in archaeological collections in Bohemia. In 1872, several months after he had finished the Medical School, having been inspired by the example of David Livingstone, he travelled to South Africa in a spirit of Czech and Austrian patriotism, and in an attempt to gain for his motherland ethnographic and natural science African collections. He undertook two journeys to South Africa during his life (1872 – 1879 and 1883 – 1887). He longed to discover parts of the country unknown to Europeans, which he, at least partially, managed to do during his second journey, when, from the so far undiscovered area, he researched a small part of what is today known as Zambia. Instead of discovering Africa, he became a documentalist of life in the visited territories from ethnographic, zoological, botanical, geological and cartographic point of view. During his journeys he collected tens of thousands of natural materials and ethnographic objects, which he introduced to the public in several big exhibitions, mainly in Prague and Vienna. These exhibitions were not financially successful and ended up in deficit. He gave hundreds of lectures about his visits to Africa and aspects thereof, which also meant a considerable source of income. Apart from giving the talks and lectures, he also wrote many texts based on his expeditions to Africa, both popular and professional. Exceptional among these are his travel books mapping the first as well as the second expeditions to Africa. His plans to found a Museum of South Africa exhibiting his own collections were cancelled and so he donated the collections on the one hand to distinguished Museums and Universities both in Europe and the USA but on the other hand also to small towns, schools and societies in places where he lectured. In the course of series of his lectures in 1890, Emil Holub gave two lectures on the second of his expedition to Africa on 27.4.1890 also in Kroměříž. Unknowingly, the globetrotter became a part of the local political clash of opinion trends in the National Party in Moravia. As far as his talk was concerned, the clash was resolved in a compromise supporting the idea. Emil Holub sent in summer 1895, as he always did, to the places where he had lectured, 3 crates of his African collections addressed to the Municipal Council in Kroměříž. The collections were given to the local Czech Grammar School. It took a long time for the inhabitants of Kroměříž to thank him for this gift. At that time his health took turn for worse, many of his ailments stemmed from his travels in Africa. He died, devastated by illnesses and after months of financial hardship, in Vienna on 21st February 1902.

Keywords:

traveller Emil Holub, Kroměříž, lecture, donations, African natural collections

Úvod

Předkládaný text byl inspirován prací Davida Valůška *Cestovatel Emil Holub a Napajedla* (VALUŠEK 2002), který vyšel na stránkách *Acta musealia* v roce 2002.

Emil Holub v Kroměříži uskutečnil v rámci svého velkého přednáškového turné konaného na konci osmdesátých a v devadesátých letech 19. století přednášku

„O výzkumech a událostech poslední výpravy po Africe“, konala se 27. dubna 1890. Přednášející si vyměnil se zástupci města několik dopisů.

Pro pochopení zprávy z Holubovy přednášky, editovaných listů a okolností cestovatelova vystoupení v Kroměříži si krátce zrekapitulujme běh jeho života. Emil Holub se narodil 7. října 1847 v Holicích v Čechách jako jediný syn místnímu lékaři Františku Holubovi a jeho ženě Anně. V Holicích vychodil Emil Holub i obecnou školu. Deset roků po Emilově narození se rodina přestěhovala do Pátku nad Ohří v severních Čechách. Roku 1857 začal studovat na německém Malostranském gymnáziu v Praze. Zde se mu, pokud jde o studijní výsledky, příliš nevedlo a rodiče ho tedy dali na německé gymnázium v Žatci, kde i odmaturoval. Během gymnazijních studií se začal více zajímat o archeologii a přírodní vědy. Po maturitě se Emil Holub zapsal na studium medicíny na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě, vystudoval ji v letech 1866–1872. Šel vlastně ve stopách otce, který na téže univerzitě získal titul patron chirurgie spolu s aprobací pro výkon očního lékařství, zubního lékařství a porodnictví a v Holicích i v Pátku působil coby lékař.

Během studií navštěvoval Emil Holub muzea, knihovny, přátelil se například s Vojtou Náprstkem, putoval po západních Čechách, podnikal archeologické výzkumy ve středních Čechách a v souvislosti s nimi začal se sběratelskou činností. Koncem roku 1871, tedy krátce před úspěšným zakončením vysokoškolských studií medicíny, se Holub, místo aby obsadil nějaké lékařské místo v Čechách a usadil se, rozhodl pro cestování neznámými krajinami. Vybral si Afriku.

Zdaleka nejznámějším cestovatelem po Africe a objevitelem neznámých oblastí byl skotský lékař a misionář David Livingstone, jehož cestopis *Missionary Travels and Researches in South Africa* z roku 1857 (Misionářské cesty a výzkumy v Jižní Africe) Holub znal z mládí (HOLUB 1880, 391), četl ho v německém překladu, protože anglicky se začal učit až při svém prvním pobytu v Africe (HOLUB 1880, 259).

Vedle jiných důvodů to byla snad i inspirace Livingstonovým životem a cestami, co přimělo Holuba vybrat si tento světadíl (ŠÁMAL 2013, 89).

Své plány začal uskutečňovat čtyři měsíce po promoci (24. 2. 1872), kdy se do Afriky skutečně vydal. Během prvního jihoafrického pobytu uskutečnil z Dutoitspanu a jeho dýmavých polí tři výzkumné cesty do vnitrozemí. Ta první v Transvaalské republice povodím řeky Vaalu k lidnatému městu Potchefstroom a Wonderfonteiným jeskyním byla zkušební za účelem aklimatizace a získání zkušeností. Začala v únoru 1873 a trvala dva měsíce; peníze na ni vydělal lékařskou praxí, stejně jako na cestu druhou, která měla být již výzkumná a trvala od listopadu 1873 do dubna 1874. Výprava vedla více na sever a Holub se setkal s několika pamětníky Livingstonových návštěv v těchto místech. Vedle přírodnin také získal množství etnografických předmětů, jako oděvy, ozdoby, nádob, zbraní. Místní náčelníky a jejich blízké si nakláněl lékařskými znalostmi a dovednostmi. Holub se při cestě musel zotavovat z malárie. Po základním zpracování své sběry posílal do Čech v desítkách beden. Během prvního afrického pobytu měla být tou hlavní a nejvýznamnější třetí Holubova výzkumná africká cesta (březen 1875 až listopad 1876), která v první části šla ve stopách jeho cesty druhé, takže mohl porovnávat změny a vývoj, ovšem stočila se více na sever. Podíval se na Viktoriiny vodopády, došel k řece Zambezi a plavil se po ní. Zhoršující se malárie však znamenala konec této expedice naplněné mnoha

etnografickými sběry. Nakonec šlo spíše než o objevitelské výpravy o výpravy sběratelské, dokumentující život na daných místech v dané době.

První výstavu jeho dopisů, kreseb a předmětů uspořádal pro českou veřejnost na Staroměstské radnici v Praze v listopadu 1874 Vojta Náprstek. Sám Holub vystavil své sbírky již v Jižní Africe (leden 1877, Kimberley).

Na cestu do Evropy se vydal začátkem srpna 1879, zdržel se v Anglii, takže do Prahy dorazil až v říjnu t.r. Byl vřele přijat, stal se celospolečensky uznávanou osobností; téměř okamžitě začal s přednáškovou činností a připravil výstavy svých sbírek v Praze (Střelecký ostrov, listopad 1879 až leden 1880) a ve Vídni (Prátr, květen až říjen 1880).

Po skončení výstav Holub hojně přednášel v zemích rakousko-uherské monarchie i v zahraničí. Ještě v Africe během prvního pobytu zamýšlel vybudovat pro své africké sběry vlastní, soukromé muzeum, ale tyto představy opustil ještě před návratem do Evropy. Po první vídeňské výstavě, která skončila v únoru 1881, se rozhodl své sbírky rozdat, což i učinil. Vedle významných institucí v Evropě či USA poděloval i menší obce, kde přednášel. Tam později zasílal zásilky svých sbírek, které skončily většinou ve školním kabinetu místní školy, jejíž ředitel a učitelé mnohdy byli z darů rozpačití, protože nevěděli, jak je využít při výuce, nebo byly předány do muzea v dané obci (ŠÁMAL 2013, 370, pozn. 37).

Počátkem 80. let 19. století jen Museu království českého Holub daroval přes 600 přírodnin, významně obohatil zoologickou sbírku muzea.

Vedle toho se věnoval spolu s vědci v daných oborech odbornému zpracování dovezených sbírek. K vydání připravil svůj dvoudílný cestopis *Sedm let v jižní Africe* (1880).

Ke konci výstavy svých sbírek ve Vídni se seznámil s dcerou jednoho ze správců Prátru Rosou Hofovou, s níž se pár měsíců nato v jejích 18 letech oženil: „*Jsouc dcerou inspektora nad budovami výstavního paláce, v němž mi vysoké c.k. ministerstvo obchodu vykazalo místnosti pro dílny, měla sdostatek příležitostí seznámiti se s mými pracemi a snahami.*“ (HOLUB 1890a, 7)

Růžena Holubová.

Dr. Emil Holub.

Obr. 1: Manželé Holubovi v roce 1890. Zdroj: HOLUB, E. 1890a: *Druhá cesta po Jižní Africe. Díl I., Praha, nestránkovaná úvodní příloha.*

Dvacet dnů po svatbě (konala se 2. 11. 1883) se s ní a šesti rakousko-uherskými výzkumníky vydal na svou druhou africkou cestu (1883–1887), o jejímž průběhu především vyprávěl v neděli 27. dubna 1890 při své první kroměřížské přednášce.

Expedice měla být čtyřletá, prvotně vědecká, a měla být zakončena objevitelskou výpravou podél řeky Kongo až na území Súdánu. Holub ovšem sledoval i obchodní zájmy Rakouska-Uherska v Jižní Africe.

Reportáž z přednášky přetiskují níže, proto tuto jeho druhou cestu nebudu více přibližovat, snad jen tolik je třeba dodat, že z plánované skutečně objevitelské části výpravy Holub z dosud skutečně neprozkoumaných oblastí prošel jen malou částí dnešní Zambie. Tam šel nepoznaným krajem a dostal se do míst nedaleko metropole dnešní Zambie Lusaky (HULEC – OLŠA 2008, 485–489). Chtěl objevovat neznámé končiny, jeho průzkumnickou činnost však zdaleka předčil jeho přínos sběratelský, badatelský, cestopisný, protože podrobně popisoval všechna území, která prošel, z úhlu pohledu mnoha vědeckých oborů (etnografie, botaniky, entomologie, kartografie apod.) a vedle toho popisování prošlou částí Afriky dokumentoval svými mohutnými mnohooborovými sběry.

Přednášková činnost po návratu z druhé cesty do Afriky

Po návratu z velmi dramatické druhé africké výpravy jezdil Emil Holub hodně po přednáškách, znamenaly pro něj zdroj obživy, napsal další dvoudílný cestopis „*Druhá cesta po Jižní Africe. Z Kapského města do země Mašukulumbů*“, a především veřejnosti na velkých výstavách představil své sběry z obou cest. První souhrnná výstava proběhla ve vídeňském Prátru (16. 5.–15. 11. 1891) a druhá, ještě rozsáhlejší, rok nato na pražském Výstavišti (30. 4. 1892–18. 2. 1893). Přestože měly obě výstavy statisícové návštěvnosti, vídeňskou shlédlo 175 637 platících návštěvníků, pražskou výstavu 188 416 osob, skončily vzhledem k vysokým nákladům a přijatelnému vstupnému se záporným finančním výsledkem, o čemž se dočteme i v dopise E. Holuba kroměřížskému starostovi publikovaném níže.

Ze své druhé africké cesty E. Holub přivezl jistě hodně přes 60 000 kusů předmětů. Pro významnou část z nich zamýšlel opět vybudovat samostatné jihoafrické muzeum ve Vídni, Praze či Pešti, které by řídil. K realizaci představ však nepřikročil, s částí sbírek opět počítal pro obdarování muzeí, škol či obcí, v nichž přednášel, což i činil nakonec až k darování či rozdání prakticky všech dovezených předmětů. Museum království českého bylo na žádost svého vedení roku 1894 poděleno více než 170 zoologickými exponáty z Holubových sběrů, na nichž se obě strany dohodly. Emil Holub při rozdávání svých sběrů školám, spolkům atd. v místech přednášek většinou patřil i jejich dovoz, což ho přišlo podle vlastního odhadu na 70 000 zlatých, roku 1900 už udává 76 000 zlatých (KREJCAR 2000, 3).

V letech 1894–1895 absolvoval Holub přednáškové turné po USA, do konce života ho však trápily tropické nemoci – zvláště malárie. Na následky oněch chorob zemřel Emil Holub skoro v chudobě ve věku nedožitých 55 let ve Vídni 21. února 1902. Dlouho snil o třetí cestě do Afriky, stále ji odkládal a nakonec neuskutečnil.

Politické soupeření v Kroměříži v době Holubovy přednášky

Holubovu přednášku v Kroměříži předznamenal místní politické rozbroje, které byly součástí frakčních bojů v dosud jediné české straně v zemi – v Národní straně na Moravě (strana moravských staročechů).

V Kroměříži se od konce 80. let 19. století prosazoval jeden z významných opozičních proudů v národní straně vedený majiteli a vydavateli listu Velehrad Františkem Barvičem a Aloisem Kusákem. V té době šlo o jediné místní noviny. Velehrad zde vycházel od dubna 1889, kladl důraz na slovanofilství, cyrilometodějský odkaz a velkomoravskou tradici. Moc ve městě ovšem drželi v rukou zastánci stávajících idejí národní strany. Přímou v Kroměříži došlo 7. dubna 1890 ke sjednocení opozičních sil, které chtěly změnit politiku Národní strany na Moravě zevnitř. Další sjezd opozičních sil z celé Moravy organizovaný vydavateli Velehradu Barvičem a Kusákem byl do Kroměříže svolán na 22. června 1890. Na něm již byla proklamována potřeba založení samostatné lidové strany (moravských mladočechů) včetně přijetí jejího programu (PERNES 1979, 70–75; MALÍŘ 1996, 83–85).

V čase tohoto politického třesku dělal Velehrad již po měsíce reklamu bardovi ruských lidových a duchovních písní Dimitriji Alexandroviči Agreněvovi-Slavjanskému a jeho sboru. Vydavatelé Velehradu na možnost jeho vystoupení dlouhodobě upozorňovali tzv. kompetentní kruhy, tedy vedení města se starostou staročechem Vojtěchem Kulpem. Do tohoto prostředí vstoupil Emil Holub s přednáškou o afrických výzkumech.

Ročník II.

V Kroměříži, v úterý dne 11. února 1890.

Číslo 12.

Олга Христофоровна Агреньва-Славянская.
Olga Christoforovna Agreněva-Slavjanskaja.

Дмитрий Александрович Агреньв-Славянский.
Dmitrij Aleksandrovič Agreněv-Slavjanskij.

Obr. 2: Bard ruských písní Dimitrij Slavjanskij s manželkou. Zdroj: Velehrad, 1890, r. II, č. 12 z 11. 2. Muzeum Kroměřížska.

Opoziční Velehrad, „orgán strany slovanské na Moravě“, si termín Holubovy přednášky vysvětloval načasováním svými politickými protivníky. V článku (Velehrad, 1890, roč. II, č. 27, 3) nadepsaném „Místo Slavjanského – dr. Holub v Kroměříži“ vyslovil podezření, že snahy Velehradu o koncert Slavjanského sboru v Kroměříži měly za následek angažování dr. Holuba tzv. kompetentními kruhy pro přednesení přednášky ve městě zrovna v tu dobu, kdy je Slavjanský na Moravě.

Velký sál měšťanského nadsklepí v Kroměříži.

Přednáška

afrického cestovatele Dr. Emila Holuba.

V neděli dne 27. dubna 1890

o 4¹/₄ hodině odpoledne

v sále na měšť. nadsklepí

bude

DR. EMIL HOLUB

přednášeti

*O výzkumech a událostech své poslední výpravy
po Africe.*

Čistý výnos určen k uhrazení výloh (as 120.000 zl.) spojených s pracemi praeparačními sbírek k jeho příští výstavě v Rotundě r. 1891. Po výstavě mají sbírky museím a školám rozdány býti, při čemž půlovice měst, v nichž přednášky odbývány, obdařena býti má.

CENY MÍST:

Přední 2 řady à 2 zl., následující 4 řady à 1 zl., ostatní
sedadla à 60 kr. Lístek k stání 40 kr.

Studentské lístky à 20 kr.

Předprodej lístků z laskavosti u p. knihkupce Ant. Olivy.

Typografická tiskárna v Kroměříži u p. knihkupce Ant. Olivy.

Obr. 3: Plakátek ke kroměřížské přednášce Emila Holuba, Archiv Muzea Kroměřížska. |

V okolních městech jsou vyvěšeny plakáty ohlašující koncert sboru olomouckého pěvecko-hudebního spolku Žerotín se Slavjanského sborem v Olomouci, ale v Kroměříži jsou po rozích vylepovány plakáty ohlašující přednášku dr. Holuba. „*Aby čert za zlé neměl, vystoupí v Kroměříži dr. Holub a tím bude zažehnáno ruské nebezpečí. Obecenstvo kroměřížské bude kochati se v afrických výzkumech a ani mu nenapadne pomýšletí na Slavjanského. Nechceme tím snad zlehčovati cennost přednášky dra. Holuba v Kroměříži, ale tážeme se, proč právě nyní a ne dříve, anebo později? Když pánové chtěou připraviti obecenstvu kroměřížskému vzácný požitek, proč nezasadí se též o tak vzácný a řídký požitek umělecký, jako jest právě zpěv sboru Slavjanského? Ostatně co zanedbal ‚Moravan‘ a pánové z honorace veliké národní strany v Kroměříži – jistě ze samého státnictví – vynahradí někdo jiný a nevíme skutečně, jak široké bude národní svědomí dotyčných ‚našich‘ rozhodujících kruhů.*“ Na závěr článku Velehrad upozornil, že Slavjanského chce získat pro jedno vystoupení ve městě zdejší Concordia, což byl německý spolek zaměřený na péči o tzv. estetické účely a jejich podporu, hlavním předmětem činnosti spolku ovšem byla hudba, zpěv a jejich výuka.

Zajímavé je, že na téže stránce jako výše uvedený článek je přetištěna i nezaujatá zpráva o připravované Holubově přednášce „Dr. Emil Holub v Kroměříži“. Šlo zároveň o pozvánku na akci s tímto závěrem: „*Očekává se, že obecenstvo kroměřížské nedá ujiti si příležitosti této, aby vyslechlo zprávy o neznámých končinách afrických z úst mužného a podnikavého cestovatele.*“ Pány z Velehradu nakonec uklidnil člen významné kroměřížské rodiny Kozánkovy a zároveň člen pěvecko-hudebního spolku Moravan (od r. 1903 jeho dlouholetý starosta) Dr. Emil Kozánek, který Slavjanského sbor pro dvě vystoupení v Kroměříži (17. 5. a 18. 5. 1890) získal.²

O čem Emil Holub v Kroměříži přednášel

Jistě i proto byla Velehradem příznivě přijata i první přednáška Emila Holuba konaná v Kroměříži v sále na Nadsklepí v neděli 27. dubna 1890 odpoledne pro česky mluvící obyvatele. V pořadí druhá přednáška určená obyvatelstvu hlásícímu se k němčině, která se obsahově určitě od té české moc nelišila, proběhla ve spolkových místnostech spolku Concordia téhož dne večer.

Popis přednášky publikovaný ve Velehradu pod názvem „Dr. Emil Holub v Kroměříži“, viz níže, působí dojmem, jakoby byl psán zainteresovaným středoškolským pedagogem, včetně výtky ohledně negativního vymezování se přednášejícího vůči slavnému cestovateli Stanleyemu a pochvaly studentům za zájem a zvědavost. I z níže publikované Holubovy korespondence se zástupci města vysvítá klíčová role pánů profesorů kroměřížské střední školy – určitě vyššího českého gymnázia –, kteří Holubovu přednášku na Nadsklepí organizačně zajišťovali. Oba Holubovy cestopisy kroměřížská pedagogická veřejnost znala.³

Čtenáři si o přednášce Emila Holuba v Kroměříži mohli v kroměřížských novinách Velehrad, orgánu strany slovanské na Moravě, přečíst tuto reportáž.⁴

„Dr. Emil Holub v Kroměříži. *Slavný cestovatel konal v neděli, dne 27. dubna v Kroměříži dvě přednášky o své cestě po Africe. První českou v sále měšť.[anského] nadsklepí odpoledne, druhou večer v německé Concordii. Účel přednášek, jichž*

dosud konal i s kroměřížskými 276, je znám. Nemoha naléztí dobrodinců soukromých, kteří by přispěli k uhrazení výloh pro praeparace sbírek velmi značných, vydělává potřebné prostředky přednáškami. Sbírký obsahují na 2200 ptákův a přes 500 savcův afrických a náklad na zřízení páčí se na 120.000 zl. Hotové sbírký vystaví v Rotundě vídeňské, největší to budově v Rakousku, příštího roku a postaví asi 25 černošských chat k tomu cíli. Do dubna budou přípravy hotovy a po výstavě sbírký rozdány městům, v nichž přednášel. Dr. Holub přijel do Kroměříže o 4. hodině odpoledne vlakem od Vídně. Na nádraží uvítal jej pan JUC. Hugo Zimek.⁵ Do sálu dychtivým obecnstvem přeplněného uveden byl p. starostou města Kroměříže a obecnstvu představen, které ho pozdravilo voláním 'slávy' a potleskem. Zmiňuje se o svých cestách po Africe r. 1872–79 a 1883–87 a výsledcích jejich, o svízělích cesty a způsobu, jak se chránil. Kořist z první cesty rozdál 113 místům a mezi tím připravoval se k cestě druhé. Přednáškami od r. 1880 získal 47.000 zl., kteráž suma rozmnožena milostivým darem císařovým 35.000 zl. a s tím podniknul cestu druhou r. 1884. Se šesti evropskými řemeslníky – vojáky a s chotí vyplul z Evropy a uchýlil se napřed do Kapska, kde r. 1879 vláda anglická slíbila mu podporu. Ale za změněných poměrů podpory nedostal a tak s tím málem, co měl, bylo mu nastoupiti cestu. Zjednal si 4 povozy se 60 voly, k nimž najal 11 domorodců. Za úkol vytknul si prohlédnouti a prozkoumati africké krajiny mezi řekami Prangem a Zambezim, drahou 2500 km dlouhou, a proniknouti zvláště na sever za řeku Zambezi k neznámým dosud Mašukolumbům. Účely sledoval vědecké a obchodní. Obohacení vědy a vývoz z Rakouska jsou výsledky, jichž chce dosáhnouti. Do cesty navalily se cestovatelé různé překážky. Sama holandská vláda v Kapsku uvalila naň ohromnou daň, již podlehl i vědecké náčiní, které s sebou nesl; potom příroda tropická a lidé domorodci staví se proti misionářům civilizace. Proto obezřetně a moudře jest pokračovati, aby domorodcům vstípeno bylo světlo Evropy, jak to činí Angličané. Ne násilím porobovati, nezašlapávati rázem jejich zvyky a obyčeje, zvláště právní, ani neuvalovati daně – tím černocho se popudí a zatvrdí. Po těchto všeobecných poznámkách vybral si dr. Holub speciální část: národopis a mluvil o jednotlivých kmenech afrických, s nimiž už za své cesty se seznámil. Popsal zlomkovitě lenivé a bázlivé Hotentoty, s Australci spřízněné Panthy, mírumilovné Bečuany, kteří bojovnými a loupeživými Panthy jsou utlačeni; jednotlivé kmeny pojímají v sebe více samostatných národů, tak Panthové 30, Bečuani 6. Kolik měst, tolik jest království. Odchytky ve struktuře tělesné křiklavěji vynikají ještě v povaze duševní. Panovník udává tón, jaký vladař, taký národ. Batlapini jsou chudí, propíjí vše v supi, v kořalce; jiní jsou zámožní z obchodu a jsou řádnější. Vzorný stát má král Khami, muž ušlechtilý, který pochopil civilizaci, zakázal import kořalky a udržuje v zemi pevný pořádek. Není tam vražd ani krádeží. Všude panuje jistota. Cesta těmito známějšími už národy nebyla bez nehod. Nejvážnější byla, že ztratil endemickým zánětem plic a otrávením skoro všecek dobytek a když dorazil k řece Zambezi, při průtazích přechodu onemocněl s celým průvodem. Andělem spásy byla Holubova žena, která podlehla africké horečce, až mužové z valné části se pozdravili. Nemoc spojená s nedostatkem potravy vyžádala si své oběti (2 Evropany). Ale ničím smělý cestovatel nedal se odstrašiti. Za ztracené povozy získal si lékařskou praxí 20 nosičův a s těmi překročil Zambezi přes všecko zrazování Maruckých pohlavárův a dal se na pochod k severu mezi Mašukolumby. Mašukolumbové, jimž padl za oběť i slavný

Livingston a o nichž jejich jižní sousedé pravili, že jsou to zvířata a ne lidé, jsou národem bojovným, rozděleným asi ve 20 malých království. Chodí úplně nazí. Cizinec u nich propadá bez výminky smrti. Oni nevěřili ani lékařskému umění Holubovu, které ho všude zachránilo. Obranou družině byla jen střelná zbraň, již Mašukolumbové dosud neznali a přičetli jí kouzelnou moc. Za divokých jejich útoků Holub poprvé užil střelné zbraně na obranu. Ale když i malá domorodá družina mu uprchla, bylo mu nastoupiti cestu zpáteční. Při ústupu ztratil všechny hotové sbírky a z 32 deníků veliké ceny zachráněno pouze 14. Nejvýš zbědovaní dospěli ve 20 dnech řeky Zambezi, za níž na cestě do anglických osad Holub znova zřídil sbírky, které šťastně přivezl do vlasti. – Poutavá, věcná přednáška, oživena humoristickými vložkami trvala přes 2 hodiny. Slavný cestovatel odměněn hojným potleskem. Mluvil velmi vřele zvláště o rekovné své ženě. Jediného bychom byli rádi postrádali: polemického tónu proti Angličanu Stanleyovi.⁶ Obecenstvu přednáškou připraven slušný požitek. Pozornost za dlouhé přednášky nebyla ničím rušena než až přílišnou dychtivostí studující mládeže. Ale to jim slouží ke cti!“

Dr. Emil Holub v Kroměříži. Slavný cestovatel konal nedělní, dne 27. dubna v Kroměříži dvě přednášky o své cestě po Africe. První českou v sále měst. následně odpovídne, druhou večer v německé Concordii. Účel přednášek, až dosud konal i s kroměřížskými 276, je znám. Nemohla alež dobrodině soukromých, kteří by přispěli k uložení yloh pro praeparace sbírek velmi značných, vydělává potřebné rostředky přednáškami. Sbírký obsahují na 2200 ptákův, a řes 500 ssaevův afrických a náklad na zřízení pácí se na 20.000 zl. Hotové sbírky vystaví v Rotundě vídeňské, nejčtší to budově v Rakousku, přístiho roku a postaví asi 25 ernoškých chat k tomu etlí. Do dubna budou přípravy hoovy a po vřstavě sbírky rozdány městům, v nichž přednášel. Dr. Holub přijel do Kroměříže o 4. hod. odp. vlakem od Vídně, na nádraží uvítal jej pan JUC. Hugo Zimek. Do sálu dychivný obecenstvem přeplněného uveden byl p. starostou města Kroměříže a obecenstvu představen, které ho pozdravilo vořím „slávy“ a potleskem. Zmínuje se o svých cestách po Africe r. 1872—79 a 1883—87 a výsledcích jejich, o svážech cesty a způsobu, jak se chránil. Kořist z první cesty ozdal 113 místům a mezi tím připravoval se k cestě druhé. Přednáškami od r. 1880. získal 47.000 zl., kteráž suma rozanožena milostivým darem císařovým 35.000 zl. a s tím podniknul cestu druhou r. 1884. Se šesti evropskými řemeslniky-vojáky a s chotí vyplul z Evropy a uchýlil se napřed do Kapska, kde r. 1879. vláda anglická slíbila mu podporu. Ale a změněných poměrů podpory nedostal a tak s tím málem, o měl, bylo mu nastoupiti cestu. Zjednal si 4 povozy se 60 oly, k nimž najal 11 domorodců. Za úkol vytknul si prodělnouti a prozkoumati africké krajiny mezi řekami Prangem a Zambezi, drahou 2500 km. dlouhou a proniknouti zvláště na sever za řeku Zambezi k neznámým posud Mašukolumbům. Čelý sledoval vědecké a obchodní. Obohacení vědy a vývoz Rakouska jsou výsledky, jichž chce dosáhnouti. Do cesty navaly se cestovatelé různé překážky. Sama hollandská vláda Kapsku uvalila naň ohromnou daň, již podleho i vědecké účelní, která s sebou nesl; potom přiroda tropická a lidé domorodci staví se proti missionářům civilizace. Proto obezřetně i moudře jest pokračovati, aby domorodcům všřípeno bylo

světlo Evropy, jak to činí Angličané. Ne násilím porobovati, nezaslapávati řízem jejich zvyky a obyčaje, zvláště právní, ani neuvolovati daně — tím černoch se popudí a zatvrdí. Po těchto všeobecných poznámkách vybral si dr. Holub specialní část: národopis a mluvil o jednotlivých kmenech afrických, s nimiž už za první cesty se seznámil. Popsal zlomkovitě lenivé a házlivé Hottentoty, s Australci spřízněné Panthly, afrunilo-né Bečuany, kteří bojovnými a loupeživými Panthy jsou utlačeni; jednotlivé kmeny pojímají v sebe více samostatných národů, tak Panthové 30, Bečuaní 6. Kolik měst, tolik jest království. Oudchyky ve struktuře tělesné křiklavěji vynikají ještě v povaze duševní. Panovník udává tón, jaký vladař, taký národ. Batlapini jsou chudí, propijí vše v supí, v kořalec; jiní jsou zamožní z obchodu a jsou řádnější. Vzorový stát má král Khani, muž ušlechtilý, který pochopil civilizaci, zakázal import kořalky a udržuje v zemi pevný pořádek. Není tam vražd ani krádeží. Všude panuje jistota. Cesta těmito známějšími už národy nebyla bez nehod. Nejvážnější byla, že ztratil endemickým zánětem plíc a otrávením skoro všecek dobytek a když dorazil k řece Zambezi, při průtazích přechodu onemocněl s celým průvodem. Andělem spšpy byla Holubova žena, která podlehla africké horečce, až mužové z valné části se pozdravili. Nemoc spojená s nedostatkem potravy vyžádala si své oběti (2 Evropany). Ale ničím smělý cestovatel nechal se odstráti. Za ztracený povoz získal si lékárskou praxi 20 nosičův a s těmi překročil Zambezi přes všecko zrazování Maruckých pohlavářův a dal se na pochod k severu mezi Mašukolumby. Mašukolumbové, jimž padl za obět i slavný Livingston, a o nichž jejich jižní sousedé pravili, že jsou to zvířata a ne lidé, jsou národem bojovným, rozděleným asi ve 20 malých království. Chodí úplně nazí. Cizinec u nich propadá bez výminky smrti. Oni nevěřili ani lékařskému umění Holubovu, které ho všude zachránilo. Obranou družině byla jen střelná zbraň, již Mašukolumbové dosud neznali a přičetli jí kouzelnou moc. Za divokých jejich útoků Holub poprvé užil střelné zbraně na obranu. Ale když i malá domorodá družina mu uprchla, bylo mu nastoupiti cestu zpáteční. Při ústupu ztratil všechny hotové sbírky a z 32 deníků veliké ceny zachráněno pouze 14. Nejvýš zbědovaní dospěli ve 20 dnech řeky Zambezi, za níž na cestě do anglických osad Holub znova zřídil sbírky, které šťastně přivezl do vlasti. — Poutavá, věcná přednáška, oživena humoristickými vložkami trvala přes 2 hodiny. Slavný cestovatel odměněn hojným potleskem. Mluvil velmi vřele zvláště o rekovné své ženě. Jediného bychom byli rádi postrádali: polemického tónu proti Angličanu Stanleyovi. Obecenstvu přednáškou připraven slušný požitek. Pozornost za dlouhé přednášky nebyla ničím rušena než až přílišnou dychtivostí studující mládeže. Ale to jim slouží ke cti!

Obr. 4: Novinový článek Dr. Emil Holub v Kroměříži. Zdroj: Velehrad, 1890, r. II, č. 28 z 1. 5. Muzeum Kroměřížska.

Následuje edice korespondence související s darem Emila Holuba městu Kroměříž, respektive zdejšímu českému gymnáziu.⁸ Dar samozřejmě tvořily jeho sběry, přírodniny dovezené z Afriky. Emil Holub starostovi Kroměříže Vojtěchu Kulpovi napsal v červnu 1895 opravdu dlouhý a podrobný dopis⁹:

Vídeň dne 14/6 95.

Jeho Blahorodí
pánu Purkmistrovi
města Kroměříže.

Vaše Blahorodí, velevážený pane!

Dovoluji si Vašnosti oznámiti, že jsem právě odeslal 3 bedničky ze sbírkami přírodovědeckými z počtu mých sbírek jihoafrických pod adresou slavné městské Rady Kroměřížské. Račte tento skrovný dárek přijmouti co výraz mých díků za před lety pro mně anražovanou¹⁰ přednášku. Ponechaje to slavné městské Radě, dárek přiřknouti, prosil bych snad laskavě zřetel míti na onu – jestli se nemýlím – střední školu, kteréž páni profesoři tak vřele se mé bývalé přednášky byli ujmulí.

Račte prominouti, že můj dárek tak skrovný. Dle mé vůle bych poslal třikráte tolik, jsou mé ruce ale jaksi vázané, snad že později mohl bych ještě něčím posloužit!

Následkem špatného výtěžku mých výstav ve Vídni a v Praze*, utrpěl jsem i vzhledem k největšímu osobnímu namáhání se a špoření schodek přes 110.000 zlatých, nelze mně veškeré mé sbírky nyní rozdati.

Dále podělil jsem již až do dneška – když 12 nových dárků odchází – 113 ústavů, z kterých nejtědřeji podělené byly 2 ústavy v Praze (4 Waggony /předměty a skříně/) a císařský museum ve Vídni (přes 5 Waggonů), poslední dárek co výraz mých vroucných díků, za 19.000 zl. k poslední mé výpravě a 5000 zl. k mé výstavě Jeho Veličenstvem, Císařem a Králem mně poskytnutých.

Poslední příčina, že nemohl jsem nyní více poslati, zakládá se ještě na tom, že za přednášky bývalé ještě dalších 25 měst obdařiti míním, a že opět započna po mém návratu z Ameriky přednášeti, usnesl jsem se na tom, že každé město, kde nyní přednášeti budu, sbírkou obdařím, takže ještě mnoho dárků podati musím.

Účel mých nynějších přednášek jest uhraditi část onoho schodku mých výstav, jakož k uhrazení předběžných [s] mou příští cestou spojených příprav, z kterýchž první výlohu stavba skladiště tvoří, kde bych si uschoval na sta mých, k výstavě po příští cestě určených skříní, které v ceně 50.000 zl. po své příští výstavě rozdám. Vloni jsem rozdál 150 [s]skříní, když jsem myslel, že do Afriky snad již nepůjdu; od rozdání dalších skříní jsem ale nyní ustal, bych skříně k příští výstavě upotřebiti mohl.

Prosil bych uctivě panu přednostovi stanice v Kroměříži jakož i onu pánu přednostovi stanice hlavní trati, od které Kroměřížská dráha jest odbočkou, několik řádečků odeslati, ale co nejdříve, by laskavě rozkazu dali co nejlépe bedničkami zacházeti, by bedničky obrácené nebyly, sice by obsah následkem převrácení utrpěl.

Jsa churav na pravé oko¹¹ žádám Vaše Blahorodí prominouti mně to ošklivé dnešní písmo. Přiložil jsem seznam a mapku, lituji pouze, že nemaje českou po ruce, nemohu českou mapku odeslati.¹²

Při rozestavení preparátů v místnostech školních by se obvazky láhví odstranily; měly pouze na cestě posloužit, by prach dovnitř nevniknul.

Vymohl jsem 50% slevu dovozného pro mé dárky a žádám uctivě nepatrný obnos dovozného laskavě zaříditi.

Výrazem mé nejhlubší úcty a mých opětných děků za před lety mně prokázané dobrodiní in re mé přednášky

Vašemu Blahorodí
nejoddanější
Dr Emil Holub

*P.S. Německému spolku Concordia
jsem jakž dříve slíbeno 2 bedničky
s prepará[t]y už dnes odeslal.*

** Výdaje přes 225.000 zl., příjmy něco přes 110.000zl.; podpory od státu, slavných zemských správ Dolních Rakous, Království Českého a Matičky Prah[y]¹³ jsem neobdržel.*

U dopisu čteme úřední poznámku, že dle usnesení obecní rady ze dne 15. 6. 1895 č. 4833 má se dovozně zapravit a napsat představeným stanic, aby dali železniční zřízení na bedny pozor. Představeným stanic v Kroměříži a v Hulíně byly v této věci napsány přípisys hned 15. 6. 1895.¹⁴

Kroměřížská obecní rada promptně předala Holubovy dary českému gymnáziu v Kroměříži a vyžádala si potvrzení příjmu zásilky ze strany školy. Ve schváleném konceptu odeslaného dopisu čteme:¹⁵

Č. 4828

Slavnému ředitelství
ck. českého státního
gymnasia
v Kroměříži

P. Dr Emil Holub odeslal na obecní radu ze svých sbírek přírodovědeckých 3 bedny jihoafrických předmětů, které dle přiloženého dopisu ze dne 4/6 1895¹⁶ a dle seznamu [k]dopisu přiloženého věnuje ck. gymnasiu v Kroměříži.

Tyto 3 bedny se seznamem a mapkou odevzdávají se ck. českému gymnasiu v Kroměříži a žádá se slušně, aby dopis sl[avné]ředitelství po nahlédnutí obecní radě vrátiti ráčilo.

Obecní rada města __
Kroměříže dne 18/6 95
Starostův náměstek
Kampf

Zasloužilý gymnaziální ředitel František Višňák¹⁷ obecní radě potvrdil příjem zásilky ještě téhož dne. Za mimořádně cenný dar Holubovy sběry asi nepovažoval, o zásilce se nezmínil ve svém zápisu do kroniky školy za školní rok 1894/95. Údaj o Holubově daru se neobjevuje ani v zápisu za následující školní rok, to když bereme v úvahu, že zásilka došla v době těsně před prázdninami.¹⁸

*Holubovy dary*¹⁹
Číslo 232

*Slavné obecní radě města
Kroměříže*

Podepsané ředitelství vrací tímto list Dr. Emila Holuba, dle něhož uvedený předmět přírodopisné daroval ck. českému gymnasiu zdejšímu. Zároveň potvrzujeme příjem těchto předmětů.

*Ředitelství ck. českého gymnasia v Kroměříži
dne 18. června 1895*

*Frant. Višňák
c.k. škol[ní]rada*

Jak se Emil Holub staral velmi detailně o své přednášky, tak stejnou péči projevoval i pokud šlo o jeho dary, o sbírky, které s velkým úsilím nashromáždil a které velkoryse rozdával. Udržoval si velký přehled nejen o místech a termínech svých přednášek, ale i o údajích kam, komu, kdy a co poslal. To nám potvrzuje i jeho následující dopis.

Zástupci města Kroměříže ani ředitel gymnázia František Višňák cestovateli nepoděkovali za pěkný dar.

Vídeň²⁰ dne 8/11 95

Slovutný pane!

Prosím uctivě, by jste laskavě prominouti ráčil, že Vašnosti tímto následujícím dotazem obtěžuji.

V měsíci červnu tohoto roku odeslal jsem k dispozici slavné městské rady Kroměřížské 3 bednice se sbírkami přírodovědeckými pro ústav český v Kroměříži, ústav by slavná městská rada určila.

Odeslal jsem též něco menší věnování spolku německému Concordia, podobně jak slavné městské radě co výraz mých vroucných děků za před lety laskavě pro mne uspořádanou přednášku.

Vzhledem okolností, že musím v Rakousko-Uhersku podělit 150 ústavů, žádal jsem tenkrát v mém přípisu na slavnou městskou radu za odpuštění, že mé věnování bylo tak skrovné.*

Kdežto jiná moravská města a též spolek Concordia byla, mně byla obdržení sbírek laskavě potvrdila etc. etc., neobdržel jsem do dneška od slavné městské rady

uvědomění, že by byla má sbírka došla a proto bych co nejuctivěji Vaše Vysokoblahorodí prosil, mně několika slov stran této záležitosti dopřáti.

Končím nejuctivějším
díkem Vaší Slovtivosti a
Jemnost paní choťi nejoddanější
Dr Emil Holub

* vzhledem k schodku mé výstavy v Praze a ve Vídni (přes 110.00 zl.) a že rozdávání sbírek [s]ohromnými výlohami spojené nejsem vstavu vše z mých sbírek rozdati.

Dopis byl adresován, jak vyplývá z níže editovaného konceptu listu, JUDr. Vilibaldu Mildschuhovi (24. 6. 1834–14. 12. 1896) a ne purkmistru Kroměříže Vojtěchu Kulpovi (starostou v letech 1887–1896). V. Mildschuh byl bývalým členem poslanecké sněmovny Říšské rady ve Vídni, bývalým poslancem Moravského zemského sněmu, seniorem Obecní rady města Kroměříže, členem výboru městské spořitelny, okresní školní rady, člověkem stojícím u zrodu kroměřížského českého gymnázia, prvním praporečnickem pěvecko-hudebního spolku Moravan a počátkem 80. let 19. století i jeho starostou. Šlo zkrátka o velkou kulturní a politickou postavu města patřící k Národní straně na Moravě, byl to staročech původního ražení. Na tom, že se Emil Holub obrátil na V. Mildschuha, a protože děkoval i Milschuchově manželce, se kterou se tedy nejspíš potkal, stavím hypotézu, že Emil Holub v době své kroměřížské přednášky přespál v domě u Mildschuhů Jánská ulice č. 26 v Kroměříži²¹, jde o dnešní rohový dům mezi Velkým náměstím a Jánskou ulicí, ve středu města a nedaleko sálu Nadsklepi, kde se přednáška konala. Starosta spolku Moravan v době Holubovy přednášky v Kroměříži, Hugo Zimek, který cestovatele na kroměřížském nádraží při příjezdu přivítal, byl advokátním koncipientem v kanceláři moravsko-slezského zemského advokáta JUDr. Vilibalda Mildschuha.

Starosta města Kroměříže Vojtěch Kulp na cestovatelovu kulantní výtku zprostředkovanou Mildschuhem reagoval, příjem daru Emilu Holubovi potvrdil, pokusil se vysvětlit, proč tak neučinil již dříve, sdělil, kam se zásilka poděla a uctivě poděkoval. Ve schváleném konceptu odeslaného dopisu čteme²²:

Číslo 4828

Vysoce ctěný, blahorodý pán,
pan Dr Emil Holub, africký
cestovatel, t. č.
ve
Vídni

Na ctěný dotaz na p. D^{ra} Vilibalda Mildschuha advokáta v Kroměříži dopisem ze dne 8. listopadu 1895 učiněný, sdělujeme slušně Vašemu blahorodí, že podle dopisu Vašeho blahorodí ze dne 14. června 1895 na obecní radu zaslané tři bedny jihoafrických předmětů ze sbírek přírodovědeckých se seznamem a mapkou odevzdány byly přímo c. k. českému státnímu gymnasiu v Kroměříži a že ředitelství c. k. českého gymnasia v Kroměříži připsím ze dne 18. června 1895 č. 232 příjem potvrdilo.

Že o tom Vašemu blahorodí vědomost dána nebyla, mělo svou příčinu v tom, že v dopisu Vašnostina adresa scházela. Poněvadž ale také v dopisu na p. D^{ro} Mildschuha zase adresa schází, máme nyní za to, že na c.k. poště ve Vídni Vašnostina adresa známa jest a posílající tedy odpověď tuto nyní bez bližší adresy vzdáváme Vašemu blahorodí uctivé díky, že jste také na Kroměříž zásilkou pamatovati ráčil.

Obecní rada města v Kroměříži dne 9. listopadu 1895.

Glos²³ Kulp Starosta

Dopis byl odeslán 23. 11. 1895

Na poště ve Vídni cestovatelovu adresu znali, na obálku dopisu stačilo napsat Dr. Emil Holub, Vídeň a zásilka se dostala k adresátovi do jeho bytu v Rotundě vídeňského Prátru. Emil Holub denně vyřizoval velké množství korespondence, obvykle mu to zabralo několik hodin (ŠÁMAL 2013, 389). Ukázky z jeho dopisů dobře ilustrují Holubovu osobnost, postoje, motivace, hnutí myslí. Jeho korespondenci byla v odborné literatuře věnována značná pozornost (DLOUHÝ 1947b, 135–155; LIFKA 1947, 114–123; VALÚŠEK 2002, 34–38). Jeho dopisování s přáteli a známými na Moravě bylo bohaté (UHL 1947, 128–134).

E. Holubovi vzhledem k Moravě nešlo pouze o přednášky či o zdejší školám, spolkům, obcím darované africké sběry, ale zajímal se i o moravské památky. Pro Kroměřížsko má jistou hodnotu zmínka v jeho dopisu do Rajhradu z 30. 9. 1900: „Po chrámu Páně v Rajhradě až dosud na Moravě nejvíce se mi líbil překrásný, když i mnohem menší, nový chrám v Ratajích u Kroměříže. Nemohu pochopiti, kde ta nikoliv velká obec sehnala náklad na tak krásnou a přesně v slohu provedenou stavbu.“ (UHL 1947, 133)

O vztazích mezi vedením města Kroměříže a ředitelem českého gymnázia v Kroměříži, které Holubovy dary obdrželo

To, že z Kroměříže nebylo hned po přijetí Holubových darů cestovateli za ně promptně poděkováno, jistě souvisí se špatnými vztahy mezi vedením města Kroměříže, jemuž cestovatel bedny s předměty zaslal, a ředitelem českého gymnázia v Kroměříži Františkem Višňákem (1845–1896), jehož ústavu obecní rada Holubovy dary předala do sbírek. Tyto dvě strany spolu komunikovaly s nechuť (PÁLKA 1996, 6; PÁLKA 2002a, 5–29; PÁLKA 2012;13–26), nejspíš proto mezi nimi nedošlo již v červnu 1895 k dohodě, kdo Emilu Holubovi za zaslání přírodniny poděkuje, kdo potvrdí jejich příjem. Škola byla Višňákovým dítětem, byl jejím prvním ředitelem již od roku 1882 ještě coby soukromého nižšího gymnázia, zažil její převzetí do státní správy, úspěšný boj o rozšíření gymnázia na vyšší, tedy úplné osmitřídí, stavbu nové gymnaziální budovy i její vysvěcení v září 1890. To byl ještě relativně zdravý, spolupráce s vedením města byla v pořádku, měl ředitelský byt přímo ve škole. V polovině ledna 1891 byl zaznamenán první zápal plísňe v jedné ze tříd, o prázdninách roku 1891 se chtěl ředitel Višňák vystěhovat ze školy. Poznal nedostatky svého bytu, v zimě mu tam třeba spadla kamna. Neúspěšně požadoval po vedení radnice, aby mu hradilo nájemné za odpovídající bydlení ve městě. V dubnu 1892 byla v kanceláři ředitele objevena

houba v podlaze, plesnivá prkna vytrhána, vlhký násyp pod nimi ale ponechán. Plíseň byla i ve sborovně, kde to silně páchlo. O prázdninách 1892 našla komise v 17 školních místnostech ztuchlinu a v 9 plíseň v podlahách. V únoru 1893 si ředitel Višňák stěžoval obecní radě, že do jeho bytu prosakuje dešťovka a od první zimy i močůvka z chlapeckých záchodů, ve spížírně vše hnije, byt je zamořen zápachem z výkalů a tato nezdravota měla zapříčinit Višňákovo dlouhodobé léčení v Karlových Varech. Škola byla částečně uzavřena v lednu 1894, k rekonstrukci budovy došlo mezi 8. 7.–10. 12. 1894, výuka přesunuta do různých škol po městě. Toto období je plné sporů mezi ředitelem Višňákem a obecní radou. F. Višňák zvažoval odchod do Brna. Měl za to, že jeho stížnosti na údržbu školy, příspěvy k péči o ni, jsou v sezení slavné obecní rady házeny do koše (únor 1896) (PÁLKA 2002b, 37–71).

Co Emil Holub Kroměříži věnoval

Na závěr musím dodat, že se mně při pátrání po tom, zda některé z darů Emila Holuba přečkaly skoro 130 let od doby, kdy dorazily do Kroměříže, vedlo překvapivě dobře.

V přírodovědných sbírkách Gymnázia Kroměříž mně bylo z níže uvedeného, podle ústního sdělení gymnaziální učitelky biologie Mgr. Evy Kranzové z roku 2003, nalezeno: Dva druhy řasy křemenité, kočkodan, *Euplectes taha* (hnízdo), *Abrus precatorius-Corallo dendron*, *Bulla* a *Patella granalina* z Tabulové zátoky, vesměs se štítky nadepsanými ještě „C. k. č. gymnasium v Kroměříži“.

Na závěr se podíváme do Výroční zprávy českého gymnázia v Kroměříži za školní rok 1895–1896, abychom zjistili, co všechno vlastně tzv. Holubovy dary škole obnášely (TONDL 1896, 65–66).

Oslovení odborníci²⁴ z Národního muzea – Přírodovědeckého muzea velice laskavě určili na přelomu let 2019–2020 část latinských názvů přírodnin zaslaných do Kroměříže Emilem Holubem, které se staly součástí přírodopisných sbírek českého gymnázia v Kroměříži.

„Sbírký přírodopisné (kustos prof. J. Tondl)

Příbylo darem:

Sbírka zoologická:

A) *Cercopithecus Lalandii* [*Chlorocebus pygerythrus* (kočkodan červenozelený); RŠ], *Nectarinia bifasciata* (sameček) [platný název *Cinnyris bifasciatus* (strdimil porfyrový); JH], *Crateropus Jardinii* [*Crateropus Jardinii*, platný název *Turdoides jardineii* (timálie africká); JH], *Nectarinia violacea* (sameček) [platný název *Anthobaphes violacea* (strdimil zlatoprsý); JH], *Turdus rupestris* subsp [*Turdus rupestris*, platný název *Monticola rupestris* (skalník kapský); JH], *Chera progne* [platný název *Euplectes progne* (vida kohoutí); JH], *Euplectes taha* (hnízdo) [*Euplectes taha*, platný název *Euplectes afer* (snovač Napoleonův); JH], *Agama aculeata* [název stále platný, *Agama aculeata* Merrem, 1820 je běžný ještě rozšířený v jihoafrických státech, JM], *Dermatoëstrus strepsicerontis*, klíště sp. [není-li aspoň naznačen latinský název, lze k tomu říct jen podřád klíšťata – *Ixodida* (*Metastigmata*); PD], mořská sviňka [zřejmě zástupce nějakého stejnonohého korýše – *Isopoda*, pomohlo by, kdyby byl známý původ (některé skupiny jsou parazitické); PD], cizopásný červ z *Python natalense*

Obr. 6: Hnízdo ptáčka snovače Napoleonova, sbírky Gymnázia Kroměříž. Fotoarchív Muzea Kroměřížska.

(lusk a semena)[sotorek obecný; OŠ], plod luskovité rostliny, fasol sp., *Arachis hypogaea* (plody)[podzemnice olejná; OŠ], *Acacia detinens* (ovoce)[akácie; OŠ], průřez dřeva z citlivky z Jižní Afriky[Mimosa sp.; OŠ], *Salvia* sp.[šalvěj; OŠ], *Papyrus* sp.[šáchor papírodárný; OŠ], ovoce stromu javorovitého z lesů středního toku Zambezi, ovoce stromku ‚Mo-Vjeko‘, ovoce stromu ‚Šuchar‘ zvaného, *Gossypium* sp.[bavlník; OŠ], *Mesembryanthemum* sp.[kosmatec; OŠ], *Adansonia digitata* (semeno a lýko)[baobab prstnatý; OŠ], klas a semeno nejmenšího žita ‚Mo-Ausa‘ z údolí Zambezi, ovoce severně od slapů Viktoriiných rostoucí, obrovské proso ‚Mo-belle‘, průřez liány pod vodopády Viktoriinými.

C) Sběrka mineralogická: Zlatonosný křemen ze západního Zaválska, krystaly živce z dolomitů Linokánských, Crocokolit-Asbest[krokydolit (anglicky *crocidolite*), není samostatný druh – varieta riebeckitu; JS] --- vesměs dary Dra. Emila Holuba.

D) Sběrka hornin: Břidlice nad Livokánou [Linokánou], Melafýr z démantonosného dolu Kimberlejského [správně melafyr; JS], hornina nejvyšší vrstvy tamtéž, hrubě prosívaný pravý démantonosný slepenec z dolu Kimberlejského [dnes by se řeklo spíše diamantonosný; JS], jemně prosívaný démantový slepenec, hrubé kusy z hloubky dolu Kimberlejského --- vesměs dary Dra. Emila Holuba.“

Ediční poznámka:

Dopisy či koncepty dopisů jsou otištěny v plném znění s ohledem na to, aby zůstal zachován dobový ráz textu. Doplňky editora jsou vyznačeny hranatými závorkami. Jinak bylo dbáno obecných zásad transkripce českých textů viz KAŠPAR, Jaroslav. Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím. Sv. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, 157–161.

Poznámky:

- ¹ Na doporučení jednoho z recenzentů této studie učinil autor několik badatelských dotazů na archiváře Náprstkova Muzea v Praze. Archivář NpM Mgr. Ondřej Crhák autorovi na badatelský dotaz odpověděl e-mailem z 23. 12. 2019: „V čísle 146 jsou děkovné dopisy, ale všechny pochází z území Haliče. V č. 150 jsem ke Kroměříži nenašel nic vůbec. Co se týče č. 846, tak celý diář a poznámky k němu jsou poměrně rozsáhlé a místy zmatečné. Bohužel Holub si jej vedl poměrně nepřehledně, tak se mi nepodařilo zjistit, zda se to vztahuje k roku 1890. Další stránky, které ve fondu jsou, se věnují jiným rokům (1894–1900).“ Na zaslaných stranách Holubova diáře žádná zmínka o Kroměříži není a jednotlivé poznámky jsou skutečně velice nepřehledné.
- ² Velehrad, 1890, roč. II, č. 33 z 17. 5., 3 (nestránkováno), článek nazvaný Dmitrij Aleksandrovič Slavjanskij-Agreněv v Kroměříži. Podnět k vystoupení Slavjanského sboru v Kroměříži ovšem historik spolku Moravan připsal pouze Emilu Kozánkovi. Viz FRIC, O. 1933: Dějiny kroměřížského Moravana 1862–1932. Kroměříž, 43: „Význačnou uměleckou událostí, k níž dal podnět dr. Kozánek, byly dva koncerty slavného ruského sboru Slavjanského, které jistě působily na Vachovy myšlenky o reformě sborového zpěvu.“
- ³ První z nich Sedm let v jižní Africe, dochovaný v knihovně Muzea Kroměřížska, má na titulní straně razítko „Učitelský spolek Komenský v Kroměříži“. Druhý velký Holubův cestopis Druhá cesta po Jižní Africe, rovněž dochovaný v muzejní knihovně, má na titulní straně razítko „Knihovna c. k. Českého gymnasia v Kroměříži“.
- ⁴ Velehrad, 1890, roč. II., č. 28 z 1. 5., 3 (nestránkováno). Jde o prostý přepis novinového článku s ohledem na to, aby zůstal zachován dobový ráz textu. Doplňky editora jsou vyznačeny

- hranatými závorkami. Jinak bylo dbáno obecných zásad transkripce českých textů viz KAŠPAR, J. 1987: Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím. Sv. 1. Praha, 157–161.
- ⁵ Hugo Zimek (1840–1902). Člen Moravana (jeho starostou 1881–1902), Občanské besedy a Sokola. Do Kroměříže přešel z rodného Přerova r. 1869, zde se stává advokátním koncipientem v kanceláři dr. V. Mildschuha, od roku 1891 účetním v městské spořitelně. Viz FRIC, O. 1933, 32–33.
- ⁶ Stanley, Henry Morton (nar. 1841 – zem. 1904) vl. jménem John Rowlands odešel r. 1859 z Velké Británie do USA. Ve službách listu New York Herald se vydal r. 1871 jako reportér dobře vybavený penězi do Afriky hledat pohřešovaného misionáře Davida Livingstona, téhož roku ho našel. Pokud jde o Stanleyho, musel E. Holub často odpovídat na otázku, uvozenou poukazem na Stanleyho úspěchy, zda by nebylo vhodnější cestovat po Africe se silnou vojenskou mocí jako on a ne s pouze malým neozbrojeným průvodem, jako to činil Holub. Odpovídal, že ve střední Africe, kudy prošel Stanley, je to vhodné. Angličan to měl podle něho jednodušší o to, že se mohl spolehnout na své nosiče a ozbrojit je, kdežto Holubovi by nosiči ručnice, kdyby je jimi vybavil, ihned ukradli, popřípadě by ho z nich zastřelili. Viz HOLUB, E. 1890b, 29.
- ⁷ Plakátek na českou kroměřížskou přednášku Emila Holuba je uložen v Archivu Muzea Kroměřížska, uložení DR 33 Drobné a příležitostné tisky, i. č. DR 33/3.02a/1. Informace o hulínské přednášce viz Velehrad, 1890, roč. II., č. 33 z 17. 5., 2. (nestránkováno) článek Přednáška afrického cestovatele dra. Emila Holuba. Srovnaj s přípravami přednášky Emila Holuba ve Svitávce, viz KREJCAR březen 2000, 3, kde se Holub zabýval variantními návrhy pro stanovení výše vstupného, obdobně tomu bylo i v Napajedlích, viz VALŮŠEK 2000, 35, který píše na 31–32, že Emil Holub: „Z každé uskutečněné přednášky obvykle získával kolem 100 zl. honoráře, přičemž místní organizátor se zpravidla postaral o zajištění a zaplacení sálu, osvětlení a propagaci. Jako protihodnotu poskytoval Emil Holub místním školním ústavům dar ze svých přírodovědeckých sbírek.“ Holub sám dále ve Valůškem editovaném dopise (s. 36) deklaroval, že jeho dar té které škole je přímo úměrný výtěžku, který získá z přednášky. Obvykle však šlo o dvě bedničky a jednu bednu s předměty. Při srovnávání s kroměřížskou přednáškou je třeba vzít v úvahu, že kroměřížská akce předcházela napajedelskou o 9 let a svitáveckou o 10 roků, počet beden s dary ovšem i tak odpovídá.
- ⁸ Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž (dále jen MZA v Brně – SOkA Kroměříž), fond B-a 1, inv. č. 2632, karton 656. Korespondence uložena ve složce různých stavebních záležitostí v Kroměříži z různých let, bez dalšího označení.
- ⁹ Tamtéž, fol. 17–18. V dopise jsem podtrhl jen část podtrženou E. Holubem. Části podtržené modrou pastelkou či stejně zvýrazněné starostou města či sekretářem obecní rady jsem nechal bez podtržení.
- ¹⁰ Nejspíš míněno aranžovanou.
- ¹¹ Po návratu z přednáškového turné po Severní Americe do Evropy Emil Holub v polovině roku 1895 oslepl na pravé oko, více již na něho neviděl, viz ŠÁMAL 2013, 390.
- ¹² Seznam darovaných předmětů ani mapku jsem bohužel nenašel. Obrázek toho, co rozdával, si doplníme údaji o darech pro dvě další místa, kde také konal přednášky. Po přednášce v nedalekých Morkovicích 4. 3. 1900 poslal cestovatel tamní škole větší množství vycpaných ptáků a nerostů. Viz PŘIKRYL, J. březen 1933: Vzácné návštěvy v Morkovicích. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy, roč. XI, č. 7, 98. V kronice obecné školy ve Svitávce je k roku 1901 uvedeno: „Slavný český cestovatel Dr. Emil Holub daroval svitávecké škole sbírku nerostů (horniny jihoafrické, evropské a z japonských ostrovů), fosilie a sbírku červů, korýšů, ryb a ptactva.“ Viz KREJCAR březen 2000, 3.
- ¹³ Zde je malý kousek listu utržen.

- ¹⁴ MZA v Brně – SOkA Kroměříž, B-a-1, inv. č. 1040. Protokol z jednání obecní rady města Kroměříže 15. 6. 1895, zde pod číslem 4828.
- ¹⁵ MZA v Brně – SOkA Kroměříž, fond B-a 1, inv. č. 2632, karton 656, fol. 21.
- ¹⁶ Datum je mylně zapsáno, šlo o Holubův dopis z 14. 6. 1895.
- ¹⁷ František Višňák (3. 10. 1845 Jilemnice – 7. 11. 1896 Kroměříž) byl prvním ředitelem českého gymnázia v Kroměříži. Více o něm PÁLKA, P. 1996: Dokonav v malé chvíli vyplnil časy dlouhé. Týdeník Kroměřížska, roč. VII, č. 49 z 3. 12., 6.
- ¹⁸ MZA v Brně –SOkA Kroměříž, B-e 187, inv.č. 1 – Kronika Benešova státního reálného gymnázia v Kroměříži (Dějiny českého gymnázia v Kroměříži od r. 1882).
- ¹⁹ MZA v Brně –SOkA Kroměříž, fond B-a 1, inv. č. 2632, karton 656, fol. 22.
- ²⁰ Tamtéž, fol. 19.
- ²¹ Smuteční oznámení o smrti JUDr. Vilibalda Mildschuha vyšlo v tiskovém orgánu Národní strany v novinách Moravská orlice, 1896, roč. XXXIV, č. 290 z 16. 12., 4, kde je dům v Jánské ulici 26 označen za dům smutku. Více k domu PEŘINKA, F. V. 1940: Dějiny města Kroměříže. Díl III. 189. Vilibald Mildschuh u Kroměříže ještě dům v Horních zahradách, které však jsou středu města vzdáleny; Emil Holub se cítil vzhledem ke svým zdravotním potížím po obvykle více než dvouhodinových přednáškách unaven a obvykle přenocoval v soukromém domě viz VALÚŠEK 2002, 36–37.
- ²² MZA v Brně – SOkA Kroměříž, fond B-a 1, inv. č. 2632, karton 656, fol. 23.
- ²³ Josef Glos byl sekretářem Obecní rady města Kroměříže.
- ²⁴ Svá vyjádření autorovi textu laskavě zaslali tito odborníci z Přírodovědného muzea Národního muzea: Kurátor ornitologických sbírek RNDr. Jan Hušek, Ph.D. (zkratka JH), vedoucí zoologického oddělení Mgr. Radek Šanda, PhD. (zkratka RŠ), kurátor sbírky pavouků RNDr. Petr Dolejš, Ph.D. (zkratka PD), kurátor sbírky obojživelníků a plazů RNDr. Jiří Moravec, CSc. (zkratka JM), kurátor botanického oddělení Otaakar Šída, M.Sc. (zkratka OŠ) a vedoucí meneralogicko-petrologického oddělení Mgr. Jiří Sejkora, Ph.D. (zkratka JS). Jejich moderní české určení latinských názvů uvádím v hranatých závorkách spolu se zkratkou jména toho kterého odborníka z Národního muzea, který daný latinský název přírodní určil.

Prameny:

Archiv Muzea Kroměřížska, uložení DR 33 Drobné a příležitostné tisky, i. č. DR 33/3.02a/1.

MZA v Brně – SOkA Kroměříž, fond B-a 1, inv. č. 2632, karton 656.

MZA v Brně – SOkA Kroměříž, B-a-1, inv. č. 1040. Protokol z jednání obecní rady města Kroměříže 15. 6. 1895, č. 4828.

MZA v Brně –SOkA Kroměříž, B-e 187, inv.č. 1 – Kronika Benešova státního reálného gymnázia v Kroměříži (Dějiny českého gymnázia v Kroměříži od r. 1882).

Literatura:

DLOUHÝ, J. (ed.) 1947a: Dr. Emil Holub – africký cestovatel. K stoletému výročí jeho narození. Praha.

DLOUHÝ, J. 1947b: Z korespondence Dra Emila Holuba. In: DLOUHÝ, J. (ed.) 1947a, 135–155.

LIFKA, B. 1947: Archiv života a díla Dra Emila Holuba v knihovně Náprstkova musea. In: DLOUHÝ, J. (ed.) 1947a.

FRIC, O. 1933: Dějiny kroměřížského Moravana 1862–1932. Kroměříž, 43.

HOLUB, E. 1880: Sedm let v Jižní Africe: Příhody, výzkumy a lovy na cestách mých od polí diamantových až k řece Zambesi (1872–1879). Díl I., Praha.

- HOLUB, E. 1881: *Sedm let v Jižní Africe: Příhody, výzkumy a lovy na cestách mých od polí diamantových až k řece Zambesi (1872–1879)*. Díl II., Praha.
- HOLUB, E. 1890a: *Druhá cesta po Jižní Africe: Z Kapského města do země Mašukulumbův: Cesty v Jižní Africe vykonané v letech 1883–1887*. Díl I., Praha.
- HOLUB, E. 1890b: *Druhá cesta po Jižní Africe: Z Kapského města do země Mašukulumbův: Cesty v Jižní Africe vykonané v letech 1883–1887*. Díl II., Praha.
- HULEC, O. – OLŠA, J. jr. 2008: *Dějiny Zimbabwe, Zambie a Malawi*. Praha.
- KAŠPAR, J. 1987: *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím*. Sv. 1. Praha.
- KREJCAR, P. březen 2000: *Dr. Emil Holub byl také ve Svitávce*. *Vlastivědné listy Boskovicka*, roč. 8 (13), č. 1, 3.
- MALÍŘ, J. 1996: *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914*. Brno, 83–85.
- Moravská orlice*, 1896, roč. XXXIV, č. 290 z 16. 12.
- PÁLKA, P. 1996: *Dokonav v malé chvíli vyplnil časy dlouhé*. *Týdeník Kroměřížska*, roč. VII, č. 49 z 3. 12., 6.
- PÁLKA, P. 2002a: *České gymnázium v Kroměříži. 120 let českého gymnázia v Kroměříži*, 5–29.
- PÁLKA, P. 2002b: *K počátkům českého gymnázia v Kroměříži*. *Muzeum 2000/III. Kroměříž*, 37–71.
- PÁLKA, P. 2012: *České gymnázium v Kroměříži do roku 1990. 130 let českého gymnázia v Kroměříži 1882–2012*. *Kroměříž*, 13–26.
- PERNES, J. 1979: *Časopis Velehrad v Kroměříži a svobodomyšlné hnutí na Moravě v letech 1889–1890*. *Studie Muzea Kroměřížska* 79. *Kroměříž*, 70–75.
- PEŘINKA, F. V. 1940: *Dějiny města Kroměříže*. Díl III. 189.
- PŘIKRYL, J. březen 1933: *Vzácné návštěvy v Morkovicích*. *Vlastivědný sborník střední a severní Moravy*, roč. XI, č. 7, 98.
- ŠÁMAL, M. 2013: *Emil Holub: Cestovatel – etnograf – sběratel*. Praha.
- TONDL, J. 1896: *Sbírky přírodopisné. Výroční zpráva císaře krále Českého vyššího gymnasia v Kroměříži za školní rok 1895–1896*. *Kroměříž*.
- UHL, K. 1947: *Dr. Emil Holub a Morava*. In: DLOUHÝ, J. (ed.) 1947a, 128–134.
- VALŮŠEK, D. 2002: *Cestovatel Emil Holub a Napajedla*. *Acta musealia* 2002/1, 31–38.
- Velehrad*, 1890, roč. II, č. 27, 28, 33

Osudy romského a židovského obyvatelstva v Hulíně za 2. světové války

/ The Fates of Romany and Jewish Inhabitants of Hulín during the Second World War

Zdeněk Fišer

Abstract:

In the records of the town of Hulín, deposited in the State District Archives in Kroměříž, there are preserved several files containing materials concerning the fates of Romany and Jewish inhabitants of the town during the Second World War. Although, as far as the number of persons in the total local population is concerned, this is a marginal matter, the author records their persecution by the Protectorate, respectively German authorities, as well as the way they were treated by the local Czech population. A group of Romany people (the family of Pupuc) had a tragic destiny, most of the members died (out of 17 people, 14 died) in concentration camps. Similarly tragic was the fate of local Jewish inhabitants; out of 14 people 10 died during the war or in concentration camps. Only four Jewish women living in mixed marriages survived, although both they and their husbands were also persecuted.

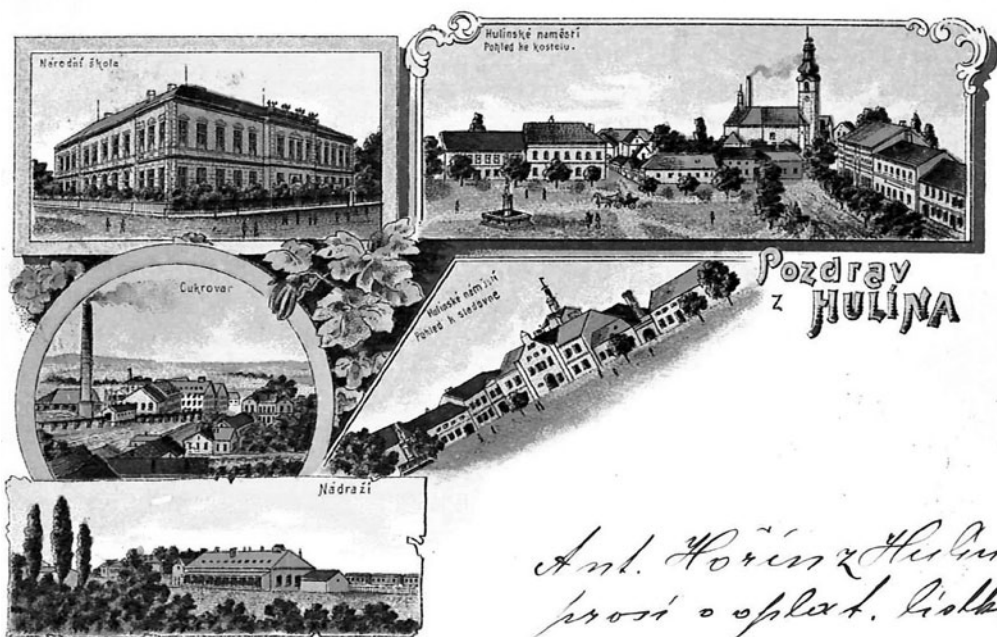
Keywords:

Second World War, Romany people, Jews, holocaust, the town of Hulín

Město Hulín, jehož osudům byla nedávno věnována obsáhlá kolektivní monografie (KOLEKTIV 2014), bylo vždy městem ryze českým. Je pozoruhodné, jak si tuto svou etnicitu uchovávalo po staletí, jakoby symbolizujíc slovanského genia loci krajiny a zvláště Hané, jejíž nedílnou součástí bylo a je. Na rozdíl od sousedních měst, jako byla Kroměříž, Přerov či Holešov, v něm nikdy nevznikla větší německá či židovská komunita (KOLEKTIV 1978, 226),¹ a také při průtazích kočovných romských rodin (dobově „cikánských tlup“) místní radnice bedlivě dbala o to, aby se jen krátkodobě utábořili mimo hranice města, např. při občasných koňských trzích, a pak aby táhli dále.

Situaci, alespoň co se týče přítomnosti Němců v místě, názorně glosoval neznámý autor r. 1862 v novinách Moravan (MORAVAN 1862).² Když při výletě do Kroměříže navštívil i Hulín, hned u nádraží si povšiml nápisu „Gasthaus zur Eisenbahn“ a také na dalším hostinci kousek dále četl nápis „Gasthaus“. Poněkud udiven se tedy tázal místních, zda je v německém městě či co. „Chraň bůh,“ zněla odpověď, „ty nápisy jsou proto, aby jeden neb druhý Němec, asi za rok sem jednou přirazivší, snadněji tu hospodu našel; obyvatelé města tam trefí bez nápisu.“ Dopisovatel listu celou záležitost posléze ironicky komentoval v tom smyslu, že slovanská pohostinnost zřejmě v Hulíně nezná hranic.

Nejinak tomu bylo i na počátku 20. století, kdy při sčítání lidu r. 1910 se z 3 652 v městě bydlících osob jen 41 přihlásilo k německé a 31 osob k jiné národnosti, přičemž 34 osob bylo židovského vyznání. Přitom první skupinu z nemalé části tvořili zaměstnanci železniční stanice Severní dráhy Ferdinandovy, která byla známa svým němčením; někteří z uvedených zaměstnanců navíc v místě pobývali jen dočasně v rámci výkonu svých funkcí. Druhou skupinu židovských obyvatel tvořilo jen několik obchodníků a živnostníků, k nimž např. patřil místně oblíbený majitel nádražní restaurace David Huppert (HLASY Z HANÉ 1899).³ Situace se příliš nezměnila ani o 20 let později, kdy při sčítání lidu v r. 1930 bylo v Hulíně napočteno 4 205 přítomných osob, z toho české národnosti 4 117, německé 31 a jiné 57 osob. U náboženského vyznání se ke katolické víře přihlásilo 3 808 osob, k československému vyznání 192 osob, evangelickému 123, židovskému 13 a bez vyznání bylo 55 osob. Dokonce i za německé okupace si

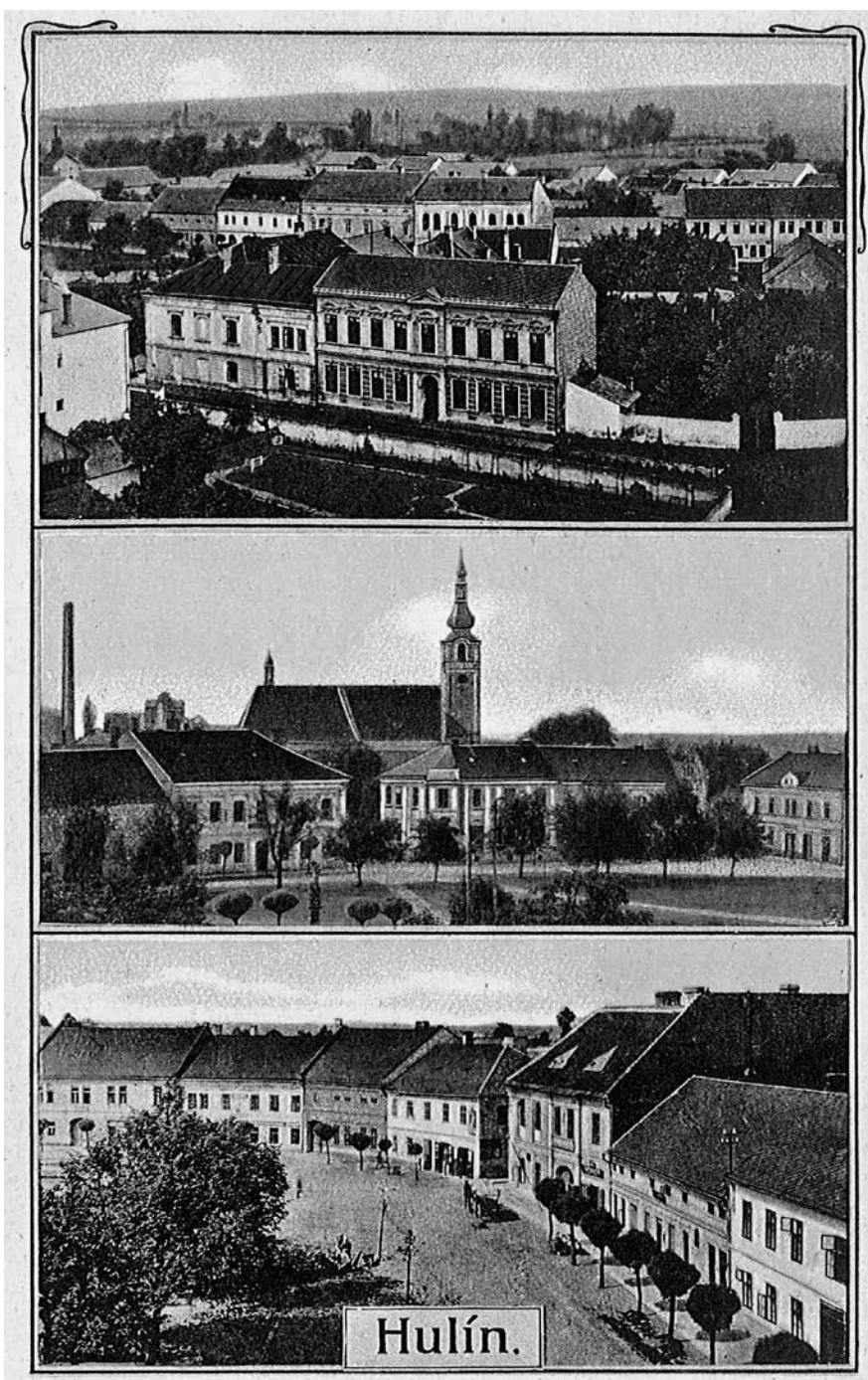

Obr. 1a: Hulín. Pohlednice z r. 1890. Vlevo nahoře obecná škola, uprostřed starý Primavesiho cukrovar a dole nádraží. Vpravo pak pohledy na náměstí. Převzato z publikace *Hulín na starých pohlednicích*. Hulín, Městský úřad 2012.

obyvatelstvo Hulína zachovalo českou identitu, když k Němcům se přihlásily jen tři osoby: Leopold Trojánek, dosazený do městské rady, Anna Kaňová, manželka stavitele Josefa Kani, který se po vzniku Slovenského štátu vrátil z Bratislavy, a konečně Jan Skřepský, který ani nepocházel z Hulína, jen byl okupanty dosazen jako vedoucí německého skladu sena a slámy v místě (KOLEKTIV 2014, 215, a pozn. 20).

Soužití s německými či židovskými spoluobčany, pokud se v Hulíně vůbec usadili, bylo ze strany drtivé české většiny vždy velmi poklidné. Místní vše brali po „sousedsku“ a v „hanáckém“ poklidu. Pokud se projevila nějaká třecí plocha, pak šlo nanejvýš o drobné invektivy místních živnostníků v rámci konkurenčního boje, ne o projevy antisemitismu nebo nenávisti k Němcům.

Situace se však dramaticky změnila ke konci 30. let 20. století v souvislosti s nástupem německého nacismu, rozbitím Československé republiky a vznikem Protektorátu Čechy a Morava, kdy bylo romské a židovské obyvatelstvo vystaveno stále zesilující perzekuci a posléze brutální likvidaci. Důsledky uvedené perzekuce se tragicky projevily i v Hulíně. Přestože jde v rámci celkového pohledu na osudy obou komunit jen o dílčí záležitost, přece jen považuji za vhodné ji blíže objasnit, protože ani dosavadní literatura se jí příliš nezabývala, což platí i o obou monografiích k dějinám Hulína. V té první z r. 1974 je sledované problematice věnováno sotva pět řádků (KOLEKTIV 1974, 95). Ve druhé z r. 2014, kde kapitolu o okupaci napsal autor tohoto článku, byla věc připomenuta poněkud obsáhleji, ale ani zde nebylo dostatek prostoru pro její celé objasnění. Je tak tedy učiněno nyní. Všimněme si nejprve osudů skupiny romských obyvatel a následně ještě menší komunity obyvatel židovských.

Obr. 1b: Hulín. Sdružená pohlednice z doby před 1. sv. válkou. Nahoře zachycena někdejší měšťanská škola, pozdější lékárna u sv. Anny, dnes městské informační středisko. Uprostřed průhled přes náměstí na kostel sv. Václava, dole západní strana náměstí. Převzato z publikace Hulín na starých pohlednicích. Hulín, Městský úřad 2012.

Obr. 1c: Hulín. Pohlednice z r. 1893, vydaná J. Pastýříkem. Průhled z kostelní věže zachycuje náměstí s dobovou parkovou úpravou. Převzato z publikace *Hulín na starých pohlednicích*. Hulín, Městský úřad 2012.

*

Jak již bylo uvedeno, za samostatné Československé republiky nemělo vedení obce s Romy, dobově zvanými cikány,⁴ žádné potíže. To platilo také pro počátek německé okupace, i když na hulínskou radnici přicházely různé varovné přípisy, jako ten z 23. srpna 1939 z Okresního úřadu v Kroměříži o potírání řemeslné žebroty a tuláctví. V něm se pravilo: „V poslední době je ohrožováno obyvatelstvo řáděním nebezpečných živlů, zejména cikánských tlup, tuláků a jiných živlů práce se štítících. Obyvatelstvo ohrožených krajů, zejména obyvatelstvo venkovské, sleduje s největší obavou tyto poměry a obává se, že tyto zjevy se budou množiti. Události tyto nutí k okamžitému zakročení všemi prostředky, které má veřejná moc po ruce a je zapotřebí, aby státní orgány s největší rozhodností potíraly příčinu těchto zjevů.“ (AMH, k. 14, i. č. 215 – cikáni). K tomu se požadovalo jednak zavést důkladnou evidenci takových osob, jednak „na osoby potulné a po cikánsku žijící“ uplatňovat ustanovení zákona č. 117/1927 Sb. z. a n. (ze 14. července uvedeného roku) o potulných cikánech a prováděcího vládního nařízení z 26. dubna 1928 (Zákon č. 68/1928 Sb. z. a n.) (NEČAS 2002, 17–26; HORVÁTHOVÁ–HOLOMKOVÁ 2003, 311–319).

Odpověď Městského úřadu v Hulíně k uvedenému přípisu byla negativní a stejně tak vyznívala v dané věci na další dotaz Okresního úřadu i jeho odpověď o pár měsíců později (9. 4. 1940, čj. 1312/1940): „Oznamuji, že v městě Hulíně nebyl od vydání příkazu „Potírání řemeslné žebroty a tuláctví“ zadržén městskými policejními orgány žádný žebrák – tulák, proti kterému by mělo býti zakročeno podle cit. příkazu.“

Osob potulných a po cikánsku žijících zde nebylo rovněž zadrženo a také žádné potulné tlupě po cikánsku žijící nebylo zde vydáno povolení k táboření. Také kočovných živnostníků (houpačkáři, brusiči apod.) byl, resp. projel Hulínem nepatrný počet.“ (AMH, k. 14, i. č. 215 – cikáni).

Ale jen o pár týdnů později bylo vše jinak. Zdálo se, že město postihla nějak katastrofa. Výnosem zemského úřadu v Brně ze dne 28. července 1940 byla do správního okresu Kroměříž přikázána skupina 16 Romů, přičemž Okresní úřad je k trvalému pobytu dislokoval do obce Hulín. Přípisem z 30. srpna 1940 Okresní úřad v Kroměříži znovu ukládal Městské radě v Hulíně, aby dle výnosu min. vnitřní ze dne 30. září 1939 „tyto cikány převzala, opatřila jim přístřeší a pokud jsou tělesně schopni, vhodně je zaměstnala“ (AMH, k. 14, i. č. 215 – cikáni).

Jednalo se v podstatě o jednu velkou rodinu a konkrétně následující osoby (jde o doslovný přepis dobového dokumentu):

Seznam

cikánské tlupy Františka Kryštofa, vyhoštěné z pohraničního okresu Mor. Ostrava na příkaz p. Oberlandráta z Mor. Ostravy.

Běž. čís.	Jméno a příjmení	Datum a místo narození	Domovská příslušnost	Poznámka
1.	Kryštof František	3. 5. 1898 Ludslavice, okr. Holešov	Bernartice, Sudety nynější nezjištěná	Hlava rodiny
2.	Pupucová Marie	8. 4. 1900 Pustějov, Sudety	obec nezjištěna	Družka
3.	Pupuc Rudolf	3. 9. 1920 Bílovec, Sudety		Syn Marie Pupucové
4.	Pupuc Matěj	8. 12. 1923 v Horní Suché, okr. Fryštát	„-“	Syn
5.	Pupucová Aloisie	4. 12. 1923 v Dětmovicích, okr. Fryštát		Dcera
6.	Pupucová Marie	7. 8. 1926 v Mošnově, okr. Nový Jičín, Sudety		Dcera
7.	Pupuc Antonín	8. 3. 1928 v Drholci, okr. Nový Jičín		Syn
8.	Pupuc Jaroslav	18. 1. 1930 v Butovicích, okr. Nový Jičín, Sudety		Syn
9.	Pupuc Josef	26. 10. 1931 ve Studénce, okr. Bílovec		Syn
10.	Pupucová Zdenka	8. 1. 1934 v Bílovci, Sudety		Dcera
11.	Pupucová Karla	28. 12. 1935 v Novém Jičíně, Sudety		Dcera
12.	Pupuc Antonín	8. 11. 1939 v Trnávce, okr. Místek		Syn

13.	Pupucová Josefa	roku 1866 v Pustijově, Sudety		Matka Marie Pupucové, družky F. Kryštofa
14.	Amálie Pupucová	roku 1910 v Těškovcích, okr. Bílovec		Dcera Jos. Pupucové
15.	Pupucová Antonie	v březnu 1939 v Novém Jičíně		Dcera Amálie Pupucové
16.	Pupuc Jan	roku 1930 v Nové Vsi okr. Mor. Ostrava		Nemanželský syn zemřelé Marie Pupucové, bydlící u F. Kryštofa

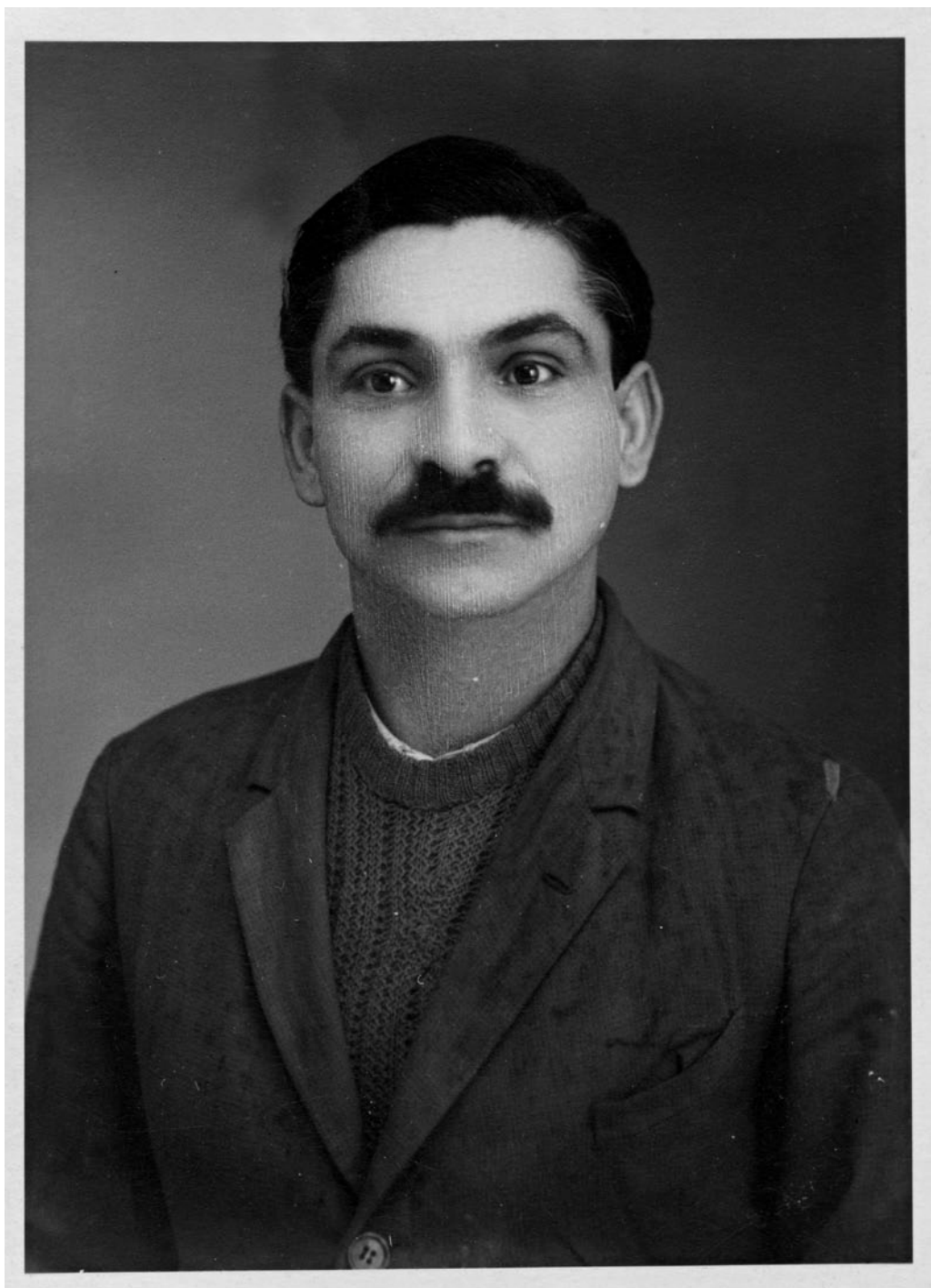
Podle dodatečné poznámky na uvedeném seznamu „cikánské tlupy“, pořízeném četníky v Podhradní Lhotě dne 25. srpna 1940, k nim přibyl ještě Ondřej Pupuc, nar. později až v Hulíně (2. 12. 1941); jeho matkou byla opět družka Františka Kryštofa Marie Pupucová.

Uvedená skupina byla vykázána z oblasti okresů Frýdek a Místek, a to na příkaz oberlandrátu (druh úřadu za německé okupace) v Moravské Ostravě. Souviselo to se skutečností, že v okupovaném pohraničí (Sudetech) uložilo říšské ministerstvo vnitřní již 2. září 1939 příslušným okresním úřadům, aby ukončily potulování cikánů, internovaly je a následně zařídily jejich postřk do vnitrozemí (NEČAS 2005, 239). Nemálo z těchto skupin z Frýdecko-Místecka pak skončilo na širším regionu Holešovska, jako šestičlenná rodina Barbory Danielové a vícečlenná rodina Matěje Kryštofa, umístěné v obci Lipová, nebo „tlupa“ 44 osob, dopravená do obce Třebětice (AMH, k. 14, i. č. 215 – cikáni).

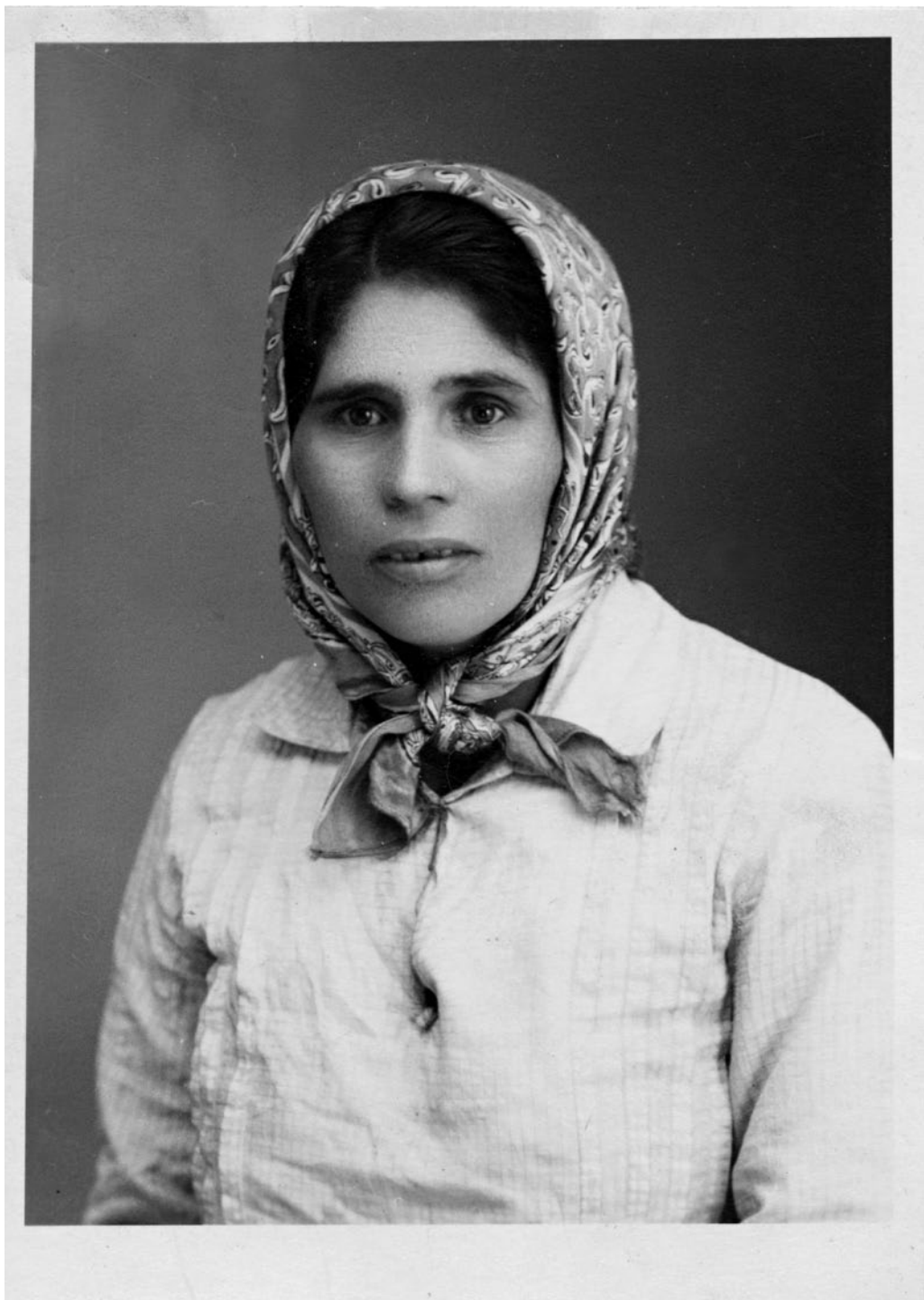
Hlavou rodiny přikázané do Hulína byl František Kryštof, který pocházel z Ludslavic nedaleko od Holešova a který se živil jako brusič a opravář deštníků. Údajně měl k provozování uvedené kočovné živnosti přes deset let licenci, ta mu však prý byla odebrána okresním úřadem ve Frýdku nebo Místku.⁵ Podle vyjádření Obecního úřadu v Ludslavicích z 21. dubna 1941 byl dotyčný v minulosti několikrát trestán, a to za následující delikty:

- 1) Rozsudkem Okresního soudu v Bohumíně z 20. června 1931 dle zákona č. 117/1927 odsouzen na 24 hodin vězení, neboť vstoupil do obce, kam byl vstup potulným cikánům zakázán (NEČAS 2005, 201 a dále);⁶
- 2) Rozsudkem Okresního soudu v Moravské Ostravě z 22. května 1936, a to opět na 24 hodin vězení, neboť bez úředního povolení držel zakázanou zbraň, konkrétně bubínkový revolver s devíti ostrými náboji;
- 3) Rozsudkem Okresního soudu v Místku z 17. listopadu 1939 odsouzen na tři dny vězení, a to proto, že udal četníkům jiné jméno než měl;
- 4) a konečně rozsudkem Okresního soudu ve Vsetíně z 29. dubna 1940 odsouzen na 48 hodin tuhého vězení, a to pro přestupek tuláctví.

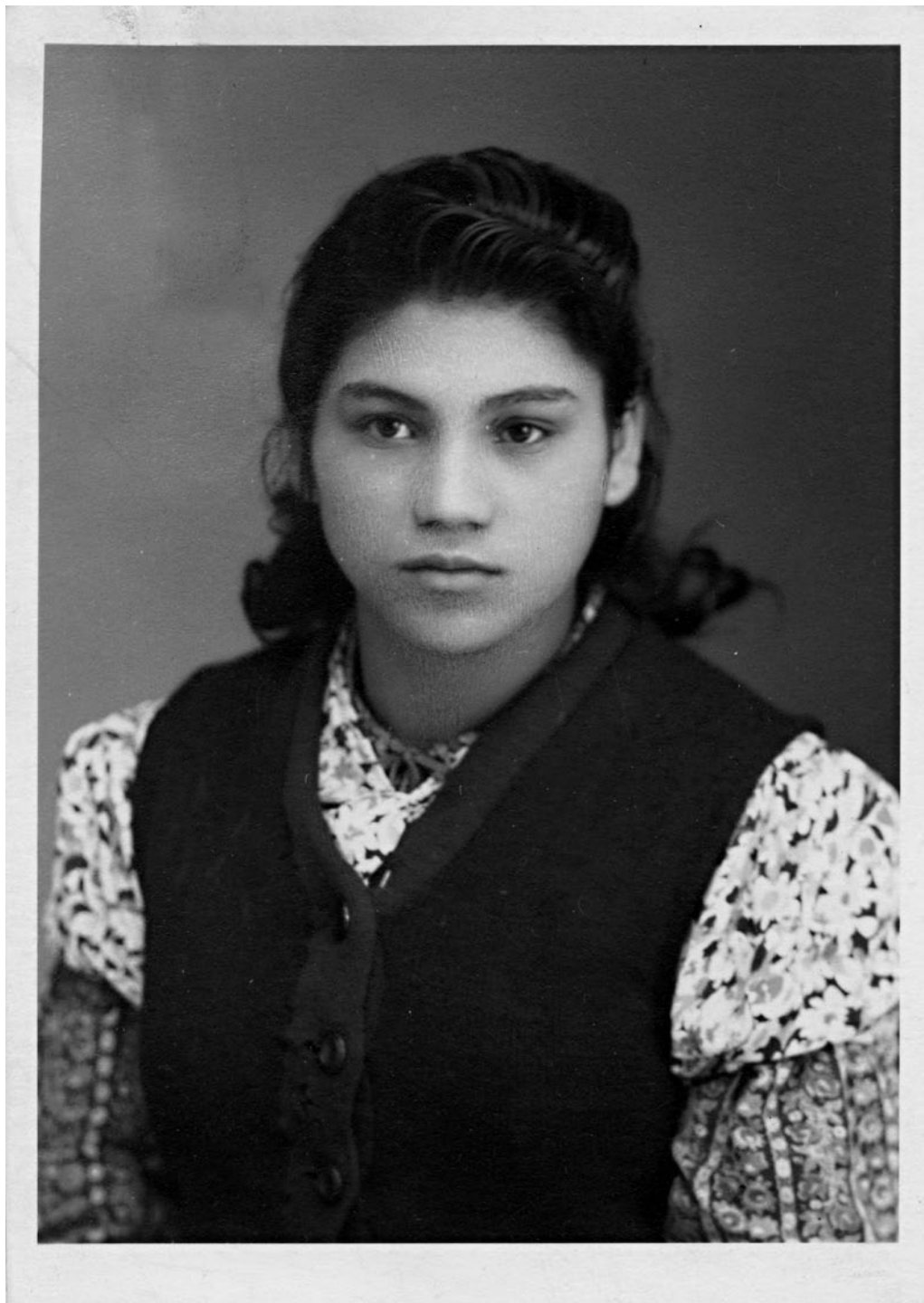
Kdy přišel František Kryštof se svou rodinou do Hulína, přesně nevíme, ale je jisté, že on sám se tam příliš dlouho nezdržel, a to patrně pro nerespektování nařízení min. vnitřní z 30. listopadu 1939, aby do dvou měsíců cikáni zanechali kočovnictví

Obr. 2: František Kryštof z Ludslavic, náčelník cikánské „tlupy“, přesídlené do Hulína. Přežil pobyt v nacistických vyhlazovacích táborech. MZA Brno – SOKA Kroměříž, Archiv města Hulína, kart. 14, inv. č. 215 – cikáni.

Obr. 3: Marie Pupucová, družka F. Kryštofa a matka většiny členů romské skupiny, pobývající za 2. sv. války v Hulíně. MZA Brno – SOKA Kroměříž, Archiv města Hulína, kart. 14, inv. č. 215 – cikáni.

Obr. 4: Aloisie Pupucová, dcera F. Kryštofa a M. Pupucové, která rovněž přežila pobyt ve vyhlazovacích táborech. MZA Brno – SOKA Kroměříž, Archiv města Hulína, kart. 14, inv. č. 215 – cikáni.

a trvale se usadili. Následná sankce spočívala v tom, že kdo uvedeného nařízení nedbal, měl být zařazen do kárného pracovního tábora (NEČAS 2005, 237 a dále). Ty byly zřízeny dle vládního nařízení z 2. března 1939 a měly po dobu tří měsíců převychovávat „asociální živly“. Na moravském území byl takový tábor zřízen v obci Hodonín u Kunštátu na západě Dražanské vysočiny. Fr. Kryštof tak měl tu pochybnou „čest“, že patřil k prvním vězňům internovaným v uvedeném táboře a že tam strávil více než předepsanou dobu tří měsíců, a to od 31. srpna 1940 do 7. prosince 1940, jak dokládá jeho Osvědčení o propuštění z kárného pracovního tábora č. 11 (NEČAS 2005, 250).⁷ Neodcházel z tábora sám – propuštěn byl po stejně dlouhé izolaci i Rudolf Pupuc, nar. 3. září 1920 v Bílsku (ve výše otištěné tabulce je uvedeno v Bílovci), nemanželský syn, kterého měl se svou družkou Marií Pupucovou. Jak svědčí pozdější přípis Městského úřadu v Hulíně Okresnímu úřadu v Kroměříži, oba propuštění z kárného tábora se „ihned a řádně hlásili“ k pobytu v Hulíně (AMH, k. 14, i. č. 215 – cikáni). Tak se po dlouhém odloučení konečně setkali se zbytkem rodiny, kvůli níž se ve městě zatím ale zvedla vlna nevole.

Protesty začaly krátce po příchodu větší části sledované rodiny do Hulína a je pozoruhodné, jakou škálu důvodů používali odpůrci jejich usazení ve městě. První městské radě zaslal protestní přípis dne 3. září 1940 Rolnický akciový cukrovar: „Podle získaných informací má naše město převzít určitý počet cikánů k delšímu pobytu. Považujeme za nutné upozorniti, že pobyt cikánů u nás považujeme, zejména ze stanoviska našeho závodu, za nebezpečný, poněvadž budou jistě při zostřeném zatemnění využívatí možnosti vnikání do závodů a krádeže budou na denním pořádku... Zaměstnati cikány v cukrovaře považujeme za nemožné ze zkušeností, které máme z minulých měsíců, kdy zaměstnali jsme cikána Murku, který nejen že pracovati nechtěl, ale rozrušoval se svou rodinou úplně klidné bydlení zaměstnanců a obtěžoval kdekoho. Z hořejších důvodů žádáme Vás, abyste se všemi prostředky bránili tomu, aby cikáni byli v našem městě ubytováni.“

V podobném duchu psal 5. září 1940 také konkurent předchozího, závod Spolku moravských cukrovarů v Hulíně I. Rovněž odmítl jejich ubytování, protože nemá ani jednu místnost volnou a dále „vybízíme sl. městskou radu, aby požádala nadřízené úřady o přeložení těchto cikánů do odlehlejších míst okresu s poukazem, že Hulín jako průjezdní město dvou hlavních silničních spojů je stále projížděno cizinci, kteří pohledem na povalující se cikány odnesli by sobě velmi špatný dojem o rázu města.“

Starost o blaho města obsahuje rovněž přípis ze strany největšího hulínského podniku, firmy Studeník, která také projevila obavy z krádeží továrního materiálu a žádala, aby cikáni byli z města odstraněni a aby radnice v dané věci intervenovala u Okresního úřadu. Podobně reagoval zástupce jiné velké firmy, Elektromotor Skrat. Přípis protestoval proti umístění cikánů v Hulíně vůbec, neboť: „Navštěvuje nás mnoho zákazníků a dodavatelů, kteří na cestě z nádraží musejí projítí celým městem. Při každé příležitosti všem hostům líčíme Hulín jako čilé město, které na moderních a zdravých základech vzrůstá, takže by nám bylo velmi trapné, kdyby někdo v Hulíně se s cikány setkal nebo dokonce byli jimi obtěžováni.“ Dále pisatel listu argumentuje, že firma vlastně protestuje v zájmu města: „Vy přímo pečujete o to, abyste neměli žebráků, stavíte byty pro sociálně slabé, upravujete ulice, chodníky, vysazujete aleje, dokonce vydali jste propagační brožuru, zkrátka snažíte se udělat z Hulína reprezentační

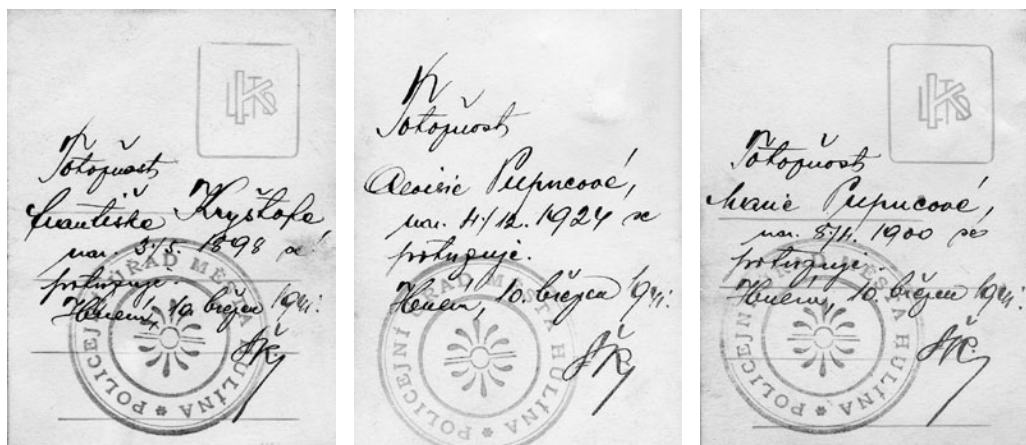
hanácké město... A k těmto všem snahám jsou Vám přiděleni cikáni. Při tom jste je nikde zde předtím netrpěli a nemáte pro ně umístění." List rovněž končí požadavkem, aby byli přesunuti v rámci okresu do některé zastrčené vesnice, pokud možno s četnickou stanicí, aby byli pod dohledem.

A konečně se ozvali zástupci místních obchodníků a živnostníků, kteří také v přípisě z 5. září 1940 požadovali, „aby cikáni z Hulína byli odstěhováni na odlehlejší místa, neboť v obchodech ohrožují majitele krádežemi, děti obtěžují každého na potkání, čímž ani městu, ani okresu nejsou na reklamu.“⁸

Z dikce dopisů je zřejmá vzácná shoda všech pisatelů, totiž že zmíněnou skupinu obyvatel v městě nechťejí, a to přesto, že k žádným trestným činům z jejich strany do doby odeslání protestů nedošlo. Městská rada ovšem musela na tyto stížnosti reagovat a tak již 7. září 1940 zaslala Okresnímu úřadu v Kroměříži dopis, v němž shrnula výše uvedené stížnosti a požádala nadřízený úřad, aby přesunul tuto rodinu na některé odlehlejší místo v okrese, kde by byla i pod policejním dohledem. Navíc tvrdila, že je nemá kde ubytovat; to byla jistě pravda, protože průmyslové závody v Hulíně byly v tu dobu na neobyčejném vzestupu a o bydlení, resp. podnájem byla v městě skutečně velká nouze.

Stížnost byla Okresním úřadem částečně vyslyšena, když čtyři členové ze sledované skupiny – ne přímo užší rodiny Fr. Pupuce – byli přesunuti z Hulína do nedaleké Chropyně. Byla to matka Kryštofovy družky Josefa Pupucová, její dcera Amálie, dcera této Antonie, a konečně Jan Pupuc, nemanželský syn (nar. 1930) jiné Marie Pupucové. Stalo se tak o několik týdnů později (9. 12. 1940), a jak podotkl v patřičném přípisě kroměřížský okresní hejtman Kachyňa, proti příkazu o odsunu nešlo vznést námitek. Tradovalo se, že chropýňští radní pak dlouho nemohli přijít svým kolegům z Hulína na jméno.

Podstatná část rodiny ale přece jen zůstala v Hulíně a město se o ně muselo postarat. Problémů bylo několik: jednak s jejich ubytováním, jednak se zaměstnáním a konečně s jejich úřední legalizací, neboť dotyční u sebe neměli naprosto žádné do-

Obr. 5a, b, c: Průkazky, vydané Policejním úřadem města Hulína a potvrzující totožnost tří členů romské rodiny dočasně pobývajících na území města – F. Kryštofa, A. Pupucové a M. Pupucové, MZA Brno – SOKA Kroměříž, Archiv města Hulína, kart. 14, inv. č. 215 – cikáni.

kumenty a tvrdili, že všechny jim byly zabaveny úřady buď okresu Frýdku nebo Místku.⁹

Vyřešit se nejprve podařilo jejich bydlení, když byli zprvu ubytováni v městském domě v Kostelní ulici čp. 138; v březnu 1941 pak bydleli na náměstí v domě čp. 162 a následně v obecním domě v cihelně.

Také ve věci zaměstnání dospělých se radnice snažila. Několikrát se dospělé členy rodiny snažila uplatnit u místních rolníků, např. Amálie Pupucová byla od 2. do 4. října zaměstnána u rolníka Karla Očadlíka jako dělnice.¹⁰ Hlavní zájem Městského úřadu ale směřoval k tomu, aby byla obnovena živnost hlavy rodiny Františka Kryštofa. To však vázlo na tom, že jeho údajná licence se ztratila kdesi u úřadů na severu Moravy. Proto se policejní úřad města Hulína opakovaně dotazoval na okresním úřadě ve Frýdku i u četníků v Moravské Ostravě, zda se tam příslušný doklad nenachází, ale marně.¹¹ Posléze se policejní komisař města v listu ze 17. března 1941 obrátil na živnostenský referát Okresního úřadu v Kroměříži s doporučením, aby F. Kryštofovi byl živnostenský list znovu vydán: „Kryštof s jeho celou rodinou je zde pod dozorem, je pracovitý a snaživý a proto, pokud to předpisy dovolují, doporučoval bych, aby mu byl vydán k provozu živnosti potřebný živnostenský list. Stálé stanoviště v Hulíně bylo by třeba nápadně označiti a současně vysloviti zákaz, že jedině on a jeho konkubina jsou oprávněni i v okolních obcích bráti věci na opravu do Hulína. Žádné z dětí, kromě jeho konkubiny, nesmí jej doprovázeti mimo Hulín.“ K tomu pisatel ještě dodal: „Vydáním živnostenského listu Kryštofovi ulehčilo by se také místnímu důchodu i chudinské obci, kteří v případě nezaměstnanosti musí celou cikánskou rodinu vyživovati.“ (AMH, k. 14, i. č. 215 – cikáni).

Konečně policejní úřad města Hulína usiloval o to, aby dospělí členové sledované rodiny měli své občanské průkazy, protože, jak sděloval Policejní úřad v přípisě z 10. prosince 1940, „cikánské legitimace byly všem cikánům odebrány a kde tyto se nyní nachází, nedá se výsledkem cikánů zjišťovati, protože tito nic neví.“ Věc se protahovala, opakovaně ještě 10. března 1941 Městský úřad žádal vyšší složku o vydání občanských průkazů¹² pro hlavu „tlupy“ Fr. Kryštofa, jeho družku Marii Pupucovou a jejich dceru Aloisii.

Další písemnosti jak k legalizaci Kryštofovy živnosti, tak k legalizaci občanství sice scházejí, můžeme ale předpokládat, že se tak stalo, protože jejich stabilizace v trvalém bydlišti byla v zájmu úřadů.

Následné osudy hulínských Romů v rámci holokaustu (NEČAS 1999) určila politika okupačních úřadů, směřující k postupnému vyhlazení uvedeného etnika. Pod tlakem nacistických úřadů přijala protektorátní vláda nařízení z 9. března 1942 o preventivním potírání zločinnosti, které se týkalo nejen vlastních kriminálních živlů, ale také tzv. asociálů, mezi nimiž byli výhradně uvedeni cikáni. Na ně měla být uvalena preventivní vazba, vykonávaná v tzv. sběrných táborech, na něž se přeměnily dřívější kárné tábory v Hodoníně u Kunštátu (o. Blansko, pro Moravu) a v Letech (o. Písek, pro Čechy). Později, ve dnech 1. až 3. srpna 1942, bylo nařízeno provést na celém území protektorátu soupis cikánů a všech potulných osob, pokud nemají vlastní živnost ve stálém bydlišti. Vyhláška byla vydána 20. července 1942 i Okresním úřadem v Kroměříži a její přijetí potvrdil Policejní úřad města Hulína 25. července 1942. Krátce po provedení soupisu byli „asociálové“ odesláni do tábora v Hodoníně. Hulínští Romové tam byli internováni pod společným evidenčním číslem 3250 a s datem pří-

chodu 5. srpna 1942 jsou uvedeni Fr. Kryštof, Ant. Pupuc (nar. 8. 3. 1928), Ant. Pupuc (nar. 8. 11. 1939), Jaroslav Pupuc, Josef Pupuc, Ondřej Jindřich Pupuc (nar. již v Hulíně), Aloisie Pupucová, Karla Pupucová, Zdenka Pupucová, Marie Pupucová (nar. 8. 4. 1900) a její stejnojmenná dcera Marie (nar. 7. 8. 1926). Ve stejný den, ale pod číslem 3247, přibyl i zbytek rodiny přemístěné do Chropyně – Jan Pupuc, Aloisie Antonie Pupucová, Josefa Pupucová a Amálie Pupucová (NEČAS 1987, 125, 138–139).¹³

V době od 2. do 31. srpna 1942 tak bylo do tábora transportováno 1 229 osob romského původu. Přibližně tři stovky jich ale bylo během srpna zase propuštěno, takže v táboře nakonec zůstalo 902 osob (NEČAS 2005, 269). Snad to byl i případ dvou členů rodiny, které uvedené seznamy neregistrují, a to nejstaršího syna Rudolfa Pupuce a jeho bratra Matěje Pupuce, oba z Hulína. Zda jde jen o nedostatek v evidenci nebo zda se dotyční do tábora v Hodoníně vůbec nedostali, nevíme. Je otázkou, kde pak ovšem pobývali.

Podmínky v táboře byly děsivé. Lékař Josef Habanec, který v něm dočasně působil, po válce vypověděl: „*Poměry hygienické byly velmi strašné. Cikáni byli nejen neuvěřitelně špinaví, zavšivení, otrhaní, vyhladovělí, ale byli také stíženi četnými nakažitlivými chorobami, které často přímo epidemicky se mezi nimi vyskytovaly.*“ (NEČAS 2005, 278). K tomu se přidával postih ze strany dohlížecího personálu, jednak bývalých českých četníků, jednak jejich pomocníků¹⁴ vybíraných ze samých Romů. Jedním z nejkrutějších byl Blažej Dydy z Březůvek, o němž jedna z přeživších členů sledované rodiny Aloisie Pupucová při poválečném procesu s ním vypověděla: „*Ještě v Hodoníně žádal po děvčatech, abychom mu dávaly chleba, a vyhrožoval, že když mu nedáme chleba, bude nás při práci bít. Ze strachu jsme mu chleba raději dávaly a on to pak dával své manželce nebo družce, se kterou žil.*“ (NEČAS 2005, 272).¹⁵ Jak uvádí C. Nečas, táborovou internaci nepřežilo 207 vězňů (NEČAS 2005, 284). Mezi nimi byly také oběti z řad Kryštofovy rodiny – první byl Ondřej Pupuc, nar. 2. 12. 1941 v Hulíně, poslední dítě sledované partnerské dvojice, který zemřel v táboře dne 19. 9. 1942. Podobný osud čekal jen o něco starší Aloisii Antonii Pupucovou – nar. 18. 2. 1939, zemřela 19. 1. 1943. Pokud zbytek rodiny za těžkých podmínek přežíval, pak ne dlouho. Sotva po roce pobytu v hodonínském táboře byli všichni postupně transportováni na nádraží v Osvětimi, odkud byl vlak přetažen po železniční vlečce do táborové části Auschwitz-Birkenau, konečného cíle jejich cesty. Nejprve odjela nejstarší Josefa Pupucová, a to 7. prosince 1942. Další tři členové rodiny tam odjeli s prvním hromadným transportem moravských Romů dne 7. března 1943. V seznamu jeho členů (NEČAS 2000, 50, 53)¹⁶ nacházíme hlavu rodiny Fr. Kryštofa a také jeho dva nejstarší syny, Rudolfa a Matěje, nějaký čas unikající z úředních písemností. Zbytek rodiny se ve vyhlazovacím táboře ocitl transportem odeslaným dne 21. srpna 1943 a v Osvětimi přijatého o den později 22. srpna 1943.

Naděje, že přežijí, byla velmi malá (NEČAS 1992, 92, 101, 142 a dále). O krutých podmínkách, jimž byli vystaveni, vypovídá smrt Marie Pupucové, družky Fr. Kryštofa a matky početné rodiny, o níž svědectví zachovala Marie Adamová z Bílovce. Týkalo se jednoho z členů nižšího vězeňského personálu, původem Roma, souzeného po válce: „*Tehdy jsme nosili těžké kameny v rukách z jednoho místa na druhé a Marie Pupucová byla tak vysílena, že klesla na zem. Obviněný zuřivě k ní přiskočil a počal ji mlátit toporem po celém těle a křičel potom, že ji musí zabít. Viděla jsem, že jakmile*

Průpis.

OSVĚDČENÍ

o propuštění z kárného pracovního tábora

č. II.

Jméno a příjmení: František Kryštof

den, měsíc, rok a místo narození: 3.5.1898 Ludslavice, okres Holešov,

domovská obec, okres: Nezjištěna

propouští se z kárného pracovního tábora do svého bydliště

v _____, okres _____

Důvod propuštění Po uplynutí předepsané doby 3 měsíců.

Doba ztrávená v kár. prac. táboře od 31.3.1940 do 7.12.1940.

Toto osvědčení platí podle vládního nařízení ze dne 2. března 1939, čís. 72 Sb. o kár. prac. táborech jako jízdenka třetí třídy osobního vlaku ze stanice Nedvědice do stanice Hulín

Hodonín u Kunštátu, 7. prosince 1940.

Razítko kár. prac. táboře

Ředitel kár. prac. tábora:

Razítko žel. nástupní stanice

Upozornění:

1. Před nastoupením jízdy železnicí předložte osvědčení výdejné jízdenek k orazítkování. Prokažte se během jízdy i po jejím ukončení revisním orgánům tímto osvědčením. Jízdu vykonávejte nejkratším směrem.
2. Jako stanici uveďte stanici nejbližší místu kárného pracovního tábora.
3. Jako stanici uveďte stanici nejbližší místu pobytu.
4. Průpis tohoto osvědčení nutno zaslat příslušnému okresnímu (vládnímu policejnímu) úřadu.

Tiskárna Protektorátu Čechy a Morava v Praze. — 3610-46.

Čís. skl. 127B čes.

Obr. 6: Osvědčení o propuštění Fr. Kryštofa z kárného pracovního tábora v Hodoníně u Kunštátu ze 7. 12. 1940. MZA Brno – SOKA Kroměříž, Archiv města Hulína, kart. 14, inv. č. 215 – cikáni.

Bezirksbehörde in Kremsier.

Zur Zl. 12616/1-III.
K čis.

Kundmachung.

In der Zeit vom 1. bis zum 3. August 1942 wird im ganzen Protektorat eine Erfassung der Zigeuner, Zigeunermischlinge und nach Zigeunerart umherziehenden Personen, wie Kesselflicker, Scherenschleifer, Schausteller (Marktfiranten), soweit sie kein eigenes Gewerbe mit ständigem Wohnsitz haben, vorgenommen.

Nach Artikel 3, Absatz 1 des Gesetzes vom 14. Juli 1927, Slg. Nr. 125, wird angeordnet:

1. Das Verlassen des Aufenthaltsortes in der Zeit vom 1. bis zum 3. August 1942 ist den im Absatz 1 angeführten Personen verboten.

2. Die im Absatz 1 angeführten Personen haben sich mit allen Familienmitgliedern (Scharmitgliedern) am 2. August 1942 um 7 Uhr bei dem zuständigen Gendarmerieposten zur Erfassung einzufinden.

Die Nichtbefolgung dieser Kundmachung wird mit einer Geldstrafe von 10 bis 5000 K oder einer Freiheitsstrafe von 12 Stunden bis 14 Tagen bestraft.

Kremsier, den 20. Juli 1942.

Übersetzung: Vyhláška.

Ve dnech 1. až 3. srpna 1942 bude proveden na celém území Protektorátu soupis cikánů, cikánských míšenců a osob potulujících se po způsobu cikánském jako potulných kotlářů, brusičů nůžek, kočovných trhovců, pokud nemají vlastní živnost se stálým bydlištěm.

Podle čl. 3, odst. 1 zákona ze dne 14. července 1927 č. 125 Sb. se nařizuje:

1. Osobám v odstavci 1 uvedeném se zakazuje v době od 1. do 3. srpna 1942 opustiti místo pobytu.

2. Osobám v odstavci 1 uvedeném se nařizuje, aby se dne 2. srpna 1942 v 7 hodin dostavily za účelem soupisu se všemi členy rodiny (tlupy) k příslušné četnické stanici.

Neuposlechnutí této vyhlášky bude potrestáno pokutou od 10 do 5.000 K nebo trestem na svobodě od 12 hodin do 14 dnů.

Kroměříž, 20. července 1942.

Der Bezirkshauptmann:
Dr. Koblischek e. h.

Bemerkung:

Das Verbot des Verlassens des Aufenthaltsortes dauert 3 Tage an: am Tage der Erfassung und an dem vorangehenden und nachfolgenden Tage.

Poznámka:

Zákaz opuštění místa pobytu trvá 3 dny: den soupisu a den před ním a po něm.

Polizeiamt der Stadt Hulčín
Policijní úřad města Hulčína

Eingelangt in Hulčín am 25. VII. 1942
Došlo v Hulčíně dne
Gesch.-Z.: 1287/42. Anlg.:
Cl. iedn.: Příl.:

H. Gusek in Kremsier.

Obr. 7: Vyhláška okresního úřadu v Kroměříži ze dne 20. 7. 1942 o soupisu cikánského obyvatelstva. MZA Brno – SOKA Kroměříž, Archiv města Hulčína, kart. 14, inv. č. 215 – cikáni.

obviněný uhodil Pupucovou toporem po hlavě, tato pozbyla vědomí a viděla jsem z toho, že Pupucová byla asi usmrcena. Nikdo z nás přítomných nemohl jí přispěchat na pomoc, protože obviněný by ho byl zranil, případně i usmrtil. V poledne, když jsme měli pracovní přestávku, jsem se dozvěděla, že Marie Pupucová, která byla po bití odnesena na nosítkách, zemřela.“ (HOLÝ – NEČAS 1993, 77.)¹⁷ Oním surovcem byl již zmíněný Blažej Dydy, který v koncentračním táboře zastával zprvu funkci tzv. štubového (Stubendienst), a později se vypracoval na pomocníka kápa (Unterka-po), velícího jakési pracovní koloně vězňů (viz SCHUSTER 2013).

Násilnou smrtí zahynula většina členů Kryštofovy rodiny. Byli to Antonín Pupuc (8. 11. 1939), Jan Pupuc, Jaroslav Pupuc, Josef Pupuc, Rudolf Pupuc, Aloisie Pupucová, Karla Pupucová, Marie Pupucová. Ne všichni ovšem v Osvětimi. Víme, že nejstarší syn Rudolf byl transportem ze 4. dubna 1943 přemístěn do jiného koncentračního tábora, Buchenwaldu, kde zahynul patrně 15. dubna 1944. Do Buchenwaldu byl ještě dne 3. srpna 1944 přemístěn Antonín Pupuc a dne 4. dubna 1944 Matěj Pupuc, který tam zřejmě zahynul 15. dubna 1944.¹⁸

Osvobození se tak z původně 17 členné rodiny dočkali jen tři její příslušníci. Otec František Kryštof, syn Antonín a dcera Aloisie. Všichni tři v r. 1946 svědčili u mimořádného lidového soudu v Brně v procesu s dozorcem Blažejem Dydym (NEČAS 1994, 203; zejména SCHUSTER 2013, 73–101).

Zda se navrátili do Hulína, nevíme. Nějaké příliš vlídné přijetí by je asi stejně nečekalo. Město je nepřijalo za své, mnozí, jak víme, je považovali za nežádoucí přistěhovalce. Je příznačné, že o nich v městské kronice, kde je v retrospektivě zachycena perzekuce domácího obyvatelstva za okupace, není téměř zmínky.¹⁹ A podobně v seznamech zatčených, perzekuovaných a popravených občanů města Hulína není uveden ani jeden člen sledované rodiny. Jako by tito mrtví byli jen vzduch...

*

Jak známo, k holokaustu židovského obyvatelstva existuje dnes již neobyčejně rozsáhlá literatura a také povědomí o něm patří ke vzdělanostní výbavě i řadového občana. Němečtí nacisté se proti uvedené komunitě, jedno v kterém okupovaném evropském státě, zaměřili s nebyvalou zarputilostí a dělali vše proto, aby ji zcela vyhubili. Také Židům v českých zemích začaly po okupaci německé úřady ztrpčovat život a směřovat k jejich postupnému vyčlenění a selekci z normální občanské společnosti a posléze k jejich fyzické eliminaci, ať už třeba na území protektorátu ve vybrané lokalitě (Terezín), v němž nakonec zemřelo na 33 000 osob,²⁰ nebo ještě spíše v koncentračních táborech rozestých v několika zemích (jistě neznámější Osvětim, v níž zahynulo přibližně čtyři miliony lidí, převážně právě Židů).

Zmíněná rasová perzekuce se záhy dotkla také malé skupiny Židů, dříve pokojně žijících a pracujících v Hulíně (srv. LUKÁŠ 2006, 161–171; PÁLKA 2009, 313–332).²¹ Bylo jich pouze deset a zde jsou jejich stručné životopisné údaje:²²

1. **Müller Arnold**, nar. 16. 11. 1885 v Hulíně, bytem Hulín, Stojanova ul. čp. 109. Otec Ignác Müller, rolník, matka Cecilie, roz. Kulková. Měl povolenu hostinskou a výčepnickou koncesi, resp. provozoval hostinec ve vlastním domě.
2. **Müllerová Evženie**, roz. Löwy, nar. 9. 12. 1888 v Hošťálkové, o. Vsetín. Otec

- Jakob? M.[üller], matka Hermina, roz. Bačová. Soukromnice (provozovala pekařskou živnost). Domovská příslušnost Hulín, bytem Hulín, Stojanova ul. čp. 109. Manželka předchozího.
3. **Müller Emil**, syn předchozích, nar. 9. 2. 1921 v Hulíně, domovská příslušnost tamtéž, bytem tamtéž, svobodný. Zaměstnáním číšník.
 4. **Müllerová Kamila**, nar. 16. 7. 1899 v Hulíně. Otec Ignác Müller, rolník v Hulíně, matka Cecilie, roz. Kulková. Sestra Arnolda Müllera. Domovská příslušnost Hulín, bytem jako předchozí. Svobodná, povoláním soukromnice (v místě měla malou trafiku, v podstatě jen dřevěnou boudu u silnice). U vyznání a národnosti uvedeno „Jüdin“.
 5. **MUDr. Šálková Helena**, roz. Fenivesová, nar. 31. 7. 1902 v Plavnici, o. Stará Lubovňa, Slovensko. Domovská příslušnost Mlýny, pol. o. Zábor. Bytem Hulín, Mozartova ulice čp. 685, soukromnice. Provdána za Miroslava Šálka, zubního technika. Zubní lékařka v místě, bezdětná, jako náboženství uvedeno „římská katolička“.
 6. **Tomašíková Albertina** (též Berta), roz. Kleinová, nar. 1. 5. (jindy 21. 5.) 1905 v Golčově Jeníkově, pol. o. Čáslav, domovská příslušnost ale Rudice, pol. o. Uherský Brod. Otec Max Tomašík, matka Irma, roz. Nötlová. V domácnosti, bytem Hulín, Čechova ulice čp. 344. Provdána za Františka Tomašíka, obchodního cestujícího, bezdětná, vyznáním řím. katolička.
 7. **Uzlová Hilda** (někdy Uzelová), roz. Eisner, nar. 7. 12. 1912 v Bohuticích, pol. o. Moravský Krumlov. Dcera Natana Eisnera a jeho manželky Olgy Eisnerové, roz. Putzker. V domácnosti, bytem Hulín, Sokolská ulice čp. 494. Provdána za Jaroslava Uzla, návěstního mistra ČSD, bytem tamtéž, vyznáním římského katolíka. Spolu měli dvě malé děti, obě vyznáním římskí katolíci.
 8. **Zívalová Edith**, nar. 21. 11. 1911 v Trenčíně, kde byla také 10. 10. 1938 pokřtěna. Domovská obec následně Hulín, bytem Hulín, Náměstí čp. 115. Provdána dne 5. 7. 1936 (sňatek u Okresního úřadu Púchov) za Oldřicha Zívalu, poštovního úředníka (bytem H.[ulín] čp. 116?), s nímž měla jedno malé dítě. Zůstávala v domácnosti.
 9. **Zwillingerová Hilda**, nar. 18. 2. 1894 v Hulíně, otec Samuel Zwillinger, matka Amalie, roz. Rübensteinová. Bydlela v Hulíně, Poštovní ulice čp. 129. Svobodná, soukromá úřednice.
 10. **Zwillingerová Elsa**, nar. 25. 7. 1895 v Hulíně, rodiče jako u předchozí (mladší sestra Hildy Zwillingerové), bytem tamtéž. Svobodná, soukromnice, provozovala menší hostinec.

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že Židé tvořili jen nepatrnou část obyvatel Hulína. Navíc většina z nich měla v místě kořeny, protože se tam etablovali již jejich předci. Rodiče sourozenců Arnolda a Kamily Müllerových byli v Hulíně usazeni dávno před 1. světovou válkou a jejich otec Ignác Müller se v místě dokonce živil jako rolník a bydlel také v domě čp. 109 (PITTHART – POVONDRA 1911, 118). Za „domorodce“ se mohly považovat rovněž sestry Zwillingerovy, jejichž otec Samuel v Hulíně provozoval po desetiletí hostinskou živnost na č. 129, po jeho smrti jej převzala matka Amalie a posléze se živnosti ujala mladší ze sester Elsa (PITTHART – POVONDRA 1911, 121). Jejich podnik ale byl označován za pouhý výčep (CHYTILŮV ÚPLNÝ ADRESÁŘ 1924, 1065), kde bylo k dostání hlavně pivo a lihoviny.

Obr. 8: Hulín. Záběr z pohřbu obětí leteckého bombardování města z 19. 4. 1945. Přízemní dům v pozadí byl hostinec provozovaný rodinou Müllerových; v jeho nádvoří byla i pekárna. Ze soukromé sbírky V. Úlehly, Hulín.

Jí po válce začal konkurovat zmíněný Arnold Müller, kterému 20. prosince 1920 Okresní úřad udělil koncesi na hostinskou a výčepní živnost, provozovanou v domě rodičů čp. 109 ve Stojanově ulici. Oprávnění mu umožňovalo podávat pokrmy, nalévat pivo, víno i pálené nápoje, dále kávu, čaj, čokoládu, a v neposlední řadě mu bylo povoleno i provozování některých her (AMH, k. 9., i. č. 205 – Židé). Do živnosti jistě zapojil manželku a posléze jako číšníka rovněž syna.

Další čtyři ženy židovského původu si přivedli hulínští muži. Byly to Helena Šálková, Albertina Tomašíková, Hilda Uzlová a Edith Zívalová. Zdá se, že se změnou stavu změnilo rovněž víru. Alespoň u Edith Zívalové je to výslovně uvedeno, zatímco Hilda Uzlová patrně zůstala u židovského vyznání. Pokud ovšem měly děti (Uzlová, Zívalová),

Obr. 9: Hulín. Jiný snímek z pohřbu obětí leteckého bombardování města na konci války. Dřevěná bouda v pozadí byla trafika provozovaná Kamilou Müllerovou. Ze soukromé sbírky V. Úlehy, Hulín.

je už u nich uvedeno římskokatolické vyznání. Zatímco tři z nich zůstávaly jako partnerky svých relativně dobře situovaných mužů v domácnosti, pak Helena Šálková, vystudovaná zubní lékařka, v městě uplatnila svou profesi, i když přesně nevíme od kdy. V každém případě dosáhla z hulínské židovské komunity nejvyššího vzdělání, pozoruhodnějšího o to, že se jednalo o ženu.

Hulínští Židé, na rozdíl od předchozí skupiny Romů, byli v městské společnosti dobře etablováni, ať už jako místně usedlí nebo prostřednictvím svých rodinných příslušníků. Město je prostě považováno za své, všichni v něm také měli přiznánu domovskou příslušnost. Bylo by patrně jen otázkou času, kdy by se svým většinovým okolím splynuli i ve věci víry, případně národnosti, a tak se zcela asimilovali (ČAPKOVÁ 2003).

Pak přišla okupace a Židé se stali ze strany německých úřadů nejvíce proskribovanou skupinou obyvatelstva protektorátu. Postupně započalo omezování jejich občanských práv. Vedle centrálních protektorátních vyhlášek a pokynů měla pro okres Kroměříž zásadní význam protizidovská vyhláška Okresního úřadu v Kroměříži (pod okres Kroměříž patřil i Hulín) z 25. srpna 1939, podepsaná okresním hejtmánem Kachyňou, zakazující „Neárijcům“ přístup do restaurací a kaváren, návštěvy divadel, koncertů a jiných zábavních podniků, vstup do veřejných koupališť atd., včetně povinnosti označit obchody cedulí „Židovský obchod – Jüdische Geschäfte“ (DUBOVSKÝ 1995, 25; PÁLKA 2012, 266).²³ Městský úřad v Hulíně musel neustále podávat Okresnímu úřadu v Kroměříži hlášení, týkající se jich v té či oné věci. První byly jejich soupisy a čím se dotýční živí, např. hlášení z 19. února 1940. Postupně přituhovalo. Dne 6. března 1940 přichází z Okresního úřadu přípis ve věci jejich návštěv veřejných a zábavních prostor s tím, že v takových podnicích mají být vyvěšeny v dvojjazyčném provedení tabulky s nápisy „Židům vstup zakázán“, „Židům nepřístupno“ atd. V konceptu odpovědi příslušného úředníka je uvedeno, že takto jsou již označeny všechny hostinské místnosti v Hulíně, pouze u hostince Arnolda Müllera je cedulka „Židovský hostinec“. Záhy poté ovšem bylo majiteli znemožněno živnost vůbec provozovat. Od 23. listopadu 1940 ji převzal Otakar Zapletal, také z Hulína, bývalý hostinský. Pokud bychom v tomto převzetí hledali nějaký zastírací manévr, bylo by to zbytečné. Důvody byly skutečně jen hmotné, jak zcela jasně potvrzuje Zapletalova výpověď z 23. května 1945, kdy byl v souvislosti s členstvím ve Straně zeleného hákového kříže (oficiálně Národně socialistické české dělnické a rolnické straně) vyslechnut SNB: „V roce 1940, přesné datum si nepamatuji, přišlo za mnou asi 5 členů vlajky v čele s Josefem Zavadilem a nabídli mi, abych jako hostinský ucházel se o židovský hostinec Müllera v Hulíně, že jejich strana bude mít v mém hostinci své spolkové místnosti. Nabídku tuto jsem přijal, ježto jsem byl úplně nemajetný a bez prostředků a měl jsem se starati o ženu a 3 děti. Do strany zrádců jsem vstoupil dobrovolně, ježto mně to přišlo milé, že pomocí těchto členů dostanu se k hostinci...“ (Protokolární záznam o výslechu dotyčného, uložený AMH, fond B – b – 27 Trestní komise 1945 MNV Hulín, k. 25, i. č. 114 – Židé).

Zapletal dále uváděl, že od úřadů obdržel koncesi pro provozování uvedené živnosti, ovšem dle vyjádření Policejního úřadu města Hulína Zapletal provozoval živnost neoprávněně, protože mu koncese k provozu vůbec nebyla udělena. Nakonec byl hostinec z příkazu Okresního úřadu ke dni 21. ledna 1941 policejně uzavřen (Vyjádření Policejního úřadu města Hulína ze 17. 3. 1941. AMH, k. 9, i. č. 205 – Židé).

Čís.jedn.:271/1941.

V Hulíně dne 17.března 1941.

Okresní úřad

K r o m ě ř í ž .

Odpověď k čís.jedn.:5949/1-VI ze dne 13.března 1941.

Předmět: Soupis židovských živnostenských oprávnění,šetření.

Po provedeném šetření,k jednotlivým bodům tamního příkazu oznamuji:

ad 1/. Po 15.března 1939 byly v Hulíně provozovány tři židovské podniky a to:

- a/. MUDr.Helena Šálková provozovala zubní lékařství a techniku;
- b/. Arnold Müller provozoval hostinskou a výčepní živnost a
- c/. Elsa Zwillingerová provoz. -"- -"- -"- -"-.

ad 2/. Z uvedených podniků jest veden nyní pouze jeden arijcem a to "Zubní technika" na místě býv.MUDr.Šálková.Po ní místo převzal Emil Dýba,přísl.něm.strany,bytem v Olomouci,jenž zde živnost provozoval krátkou dobu,načež od Dýby převzal živnostzubní technik Josef Rýdl,jenž tuto živnost v Hulíně stále provozuje,ovšem na své jméno a koncesi a bydlí v Hulíně,Náměstí čp.166,okres Kroměříž.- MUDr.Šálková žije v soukromí.

Hostinec Arnolda Müllera převzal býv.hostinský Otakar Zapletal z Hulína a to dnem 23.listipadu 1940.Živnost však provozoval neoprávněně,nevychovoval zákonným podmínkám,proto mu nebyla koncese k provozování této živnosti udělena a hostinec byl z příkazu okresního úřadu v Kroměříži čís.jedn.:500/2-VI ze dne 20.ledna 1941 policejné uzavřen dne 21.ledna 1941.Od té doby není živnost provozována nikým a hostinec je uzavřen; Müller žije v soukromí.

Býv.hostinec Elsy Zwillingerové v Hulíně čp.129 jest přeměněn na byty a v místnostech býv.hostince má t.č.ordinaci a byt MUDr.František Pazdera,jenž zde provozuje lékařství.- Zwillingerová žije v soukromí.

Zubní technik Josef Rýdl má koncesi vyd.z.ú.v Brně pod čís.jedr. 5797/5/12-1940 ze dne 22.3.1940,zapsána v živn.rejstř.pod č.I/1-D-35.

- ad 3/. Z podniků židovských byly úplně likvidovány dva a to:
- a/. Zubní lékařství a technika po MUDr.Heleně Šálkové a
 - b/. hostinec Elsy Zwillingerové.

Dosud likvidován nebyl hostinec Müllera Arnolda,jenž prozatím jest pouze policejné uzavřen a je v záboru pro přistěhovalce z Vyškovska.

Policejní komisař :

h

Policejní úřad města Hulína.
Telefon čís.11.

Čís.jedn.: 985/pol.-41.

V Hulíně dne 17.září 1941.

Předmět: Policejní nařízení o
označování Židů, provádění.

H r o m a d n ý o b ě ž n í k :

Příložené "Policejní nařízení o označování Židů" ze dne 1.září 1941 dávám na vědomí všem příslušníkům židovské rasy / nearižům / žijícím v Hulíně. - Toto nařízení nabylo platnosti dne 15.září 1941.

Na vědomí vzal:

Vlastnoruční podpis:

1/.Müller Arnold v Hulíně	Müller Arnold
2/.Müllerová Evženie v Hulíně	Müllerová Evženie
3/.Müller Emil v Hulíně	Müller Emil
4/.Müllerová Kamila v Hulíně	Müllerová Kamila
5/.MUDr.Šálková Helena v Hulíně	Dr.Šálková Helena +)
6/.Tomašíková Albertina v Hulíně	Tomašíkova Albertina
7/.Uzlová Hilda v Hulíně	Uzlová Hilda ++)
8/.Zivalová Edith v Hulíně	Zivalová Edith ++)
9/.Zwillingerová Hilda v Hulíně	Zwillingerová Hilda
10/.Zwillingerová Elsa v Hulíně	Zwillingerová Elsa

Policejní komisař :

Obr. 11: Oběžník Policejního úřadu města Hulína ze 17. 9. 1941 o označování Židů (kupodivu s velkým písmenem Ž) museli vlastnoručně podepsat všichni obyvatelé města židovského původu. MZA Brno – SOKA Kroměříž, Archiv města Hulína, kart. 9, inv. č. 205 – Židé.

Tak to již zůstalo natrvalo, i když se o jeho otevření ucházeli „přísluhovači Němců“, jak uvedl městský kronikář. Ten zároveň o Müllerovi, jeho ženě a synovi napsal: „Byla to židovská rodina, ale slušná a občané hulínští proti ní ničeho neměli.“ (Kronika města Hulína za léta 1940–1950, záznam za rok 1940, 3).

Podobně již na konci dubna 1940 musela s okamžitou platností přestat vykonávat svou činnost Dr. Helena Šálková, která měla zubní ordinaci na náměstí v domě Josefa Capila čp. 166. Následně se stáhla do soukromí (Kronika města Hulína za léta 1940–1950, záznam za rok 1940, 7).

Ordinaci krátce převzal Emil Dyba z Olomouce, patrně německý státní příslušník, po něm pak zubní technik Josef Rýdl.

Omezování veřejného života Židů pokračovalo i v dalších měsících. Tak byli vyloučeni ze všech veřejných funkcí (přípis z Okresního úřadu ze dne 4. 9. 1940), což městu nepřineslo žádné komplikace, neboť jak jeho zástupci odpovídali dne 21. září 1940, v tamních obecních sborech neměli Židé žádného zastoupení, resp. nevykonávali žádné funkce. Na další omezující příkaz pak hulínská radnice 24. ledna 1941 odpovídala, že žádný z místních Židů nemá ani řidičský průkaz, ani nevlastní nějaké motorové vozidlo. Přípisem Okresního úřadu v Kroměříži ze dne 14. února 1941 byla pro Židy stanovena nákupní doba v obchodech. Realizován musel být příkaz z 1. září 1941 o označování Židů hvězdou. Dne 4. října 1941 zase byly rozeslány vyhlášky se zákazem veřejného provozování a rozšiřování židovské hudby, dne 9. prosince 1941 obdržely městské a obecní úřady vyhlášku, zakazující Židům přístup do všech veřejně přístupných sbírek, muzeí, výstav, čítáren, obrazáren, archivů apod.

Radnice musela 28. září 1941 rovněž vypracovat zprávu reagující na přípis o odstraňování protiněmeckých nápisů židovskými kolonami, což byl na poměry Hulína poněkud absurdní dotaz. Z odpovědi se ale dovídáme, že Arnold Müller byl v tu dobu vážně nemocen a „jakékoli práce neschopen“, podobně na tom byla jeho manželka Evženie, u níž bylo konstatováno „vykloubení nohy, nemůže chodit“, a u Dr. Heleny Šálkové bylo uvedeno, že je „nervově chorá“. Je jisté, že zesilující perzekuce se podepsala i na zdraví části židovských obyvatel. Ovšem pozor si museli dávat i nežidovští obyvatelé, protože 14. listopadu 1941 Městský úřad obdržel dotaz ve věci opatření proti „židomilným“ Čechům s postesknutím, že bohužel „až dosud se neprojevil nějaký pozorovatelský účinek tohoto opatření“. Přípis končil apelem, aby kdo k Židům projeví sympatie, byl oznámen německé tajné státní policii, tj. gestapu (AMH, k. 9, i. č. 205 – Židé).

Někdy ke konci roku 1941 nebo počátkem roku 1942 zemřela Elsa Zwillingerová (v úředních písemnostech naposledy vzpomenuť 28. 9. 1941), když patrně svou živnost ukončila – možná důvodem byla právě její dlouhodobá nemoc – ještě dříve, snad již v letech 1938–1939. S ní tedy zanikl definitivně výčep piva a lihovin ve společném domě obou sester čp. 129. Jediným majitelem domu se tak stala Hilda Zwillingerová. Dům, postavený v r. 1932, byl celkem v dobrém stavu a měl slušnou hodnotu. Antonín Šamánek, místní zednický a tesařský mistr, vypracoval dne 16. března 1943 na dům znalecký posudek, v němž stanovil jeho hodnotu na 185 152 Kč.²⁴ Po zániku výčepu byl dům upraven jen k obytným účelům. To daleko menší hodnotu měl dům Arnolda Müllera, starý přibližně 70 až 80 let, v jehož přízemí v uliční frontě byla výčepní místnost a ve dvoře křídlo s kuchyní a bytem majitele a jeho rodiny.

Podle odhadu, který provedl týž mistr a v týž den jako u domu Hildy Zwillingerové, měl Müllerův dům hodnotu jen 53 984 Kč.

Jak už bylo naznačeno, o jejich hlavní majetek, domy, se rozpoutal nemalý boj. Hulínská radnice je chtěla získat na zřízení četnické stanice a ubytování četníků, ke zřízení hasičského skladiště a zbrojnice atd. Dne 5. dubna 1943 se dotazoval na židovský majetek v místě jakýsi Václav Vaněk ze Skořic č. 78 (p. Mirošov, Čechy) s tím, že vlastní majetek „jsme prodali Velkoněmecké říši ku rozšíření střelnice. Měli jsme zde hostinec“ (AMH, k. 9, i. č. 205 – Židé).

K odhadům obou domů a licitacím kolem nich došlo v době, kdy jejich majitelé již nemohli právoplatně rozhodovat o svém majetku. Dne 22. června 1942²⁵ byli totiž nejprve převezeni do Olomouce, odkud byl 26. června 1942 vypraven transport 900 židovských osob (s označením AAF) do sběrného tábora v Terezíně. Pod čísly 487 až 490 a 493 v něm byli zahrnuti Arnold Müller, jeho manželka Evženie a syn Emil a Arnoldova svobodná sestra Kamila Müllerová. Spolu s nimi byla odvečena Hilda Zwillingerová. V městské kronice k tomu bylo poznamenáno: „Při jejich odjezdu, kdy museli všechen majetek nechat doma, zajistili všechno Němci a odvezli jako kořst. Dům tento spravoval pak nějaký Janovský z Kroměříže,²⁶ který vybíral od nájemníků nájemné a vedl správu domu.“ (Kronika města Hulína za léta 1940–1950, záznam za rok 1943, 1).

Větší část hulínské židovské komunity – celkem pět osob – tak odjela na pouť do neznáma, z níž se již nikdo nevrátil. Všichni skončili ve vyhlazovacích táborech.

H u l l e i n transporthausnummer				
Name und genaue letzte Anschrift	Geburts daten	Transport	Abgemeldet am bei	Anmerkung
Müller Arnold Dr. Stojang. 109	16.11 1885	AAF 487	2 2. VI. 1942	Meldeamt Hullein Ohlašovací úřad v Hulíně
Müller Emil Dr. Stojang. 109	9.2 1921	AAF 489	2 2. VI. 1942	
Müller Eugenie Dr. Stojang. 109	9.2 1888	AAF 488	2 2. VI. 1942	
Müller Kamila Dr. Stojang. 109	16.7 1889	AAF 490	2 2. VI. 1942	
Zwillingler Hilda Postg. 129	18.2 1894	AAF 493	2 2. VI. 1942	

29. III. 1943
Verifiziert
des Polizeiamtes
[Signature]

Obr. 11: Záznam Ohlašovacího úřadu v Hulíně z 29. 3. 1943 o odsunu části židovského obyvatelstva do Terezína k datu 22. 6. 1942. MZA Brno – SOKA Kroměříž, Archiv města Hulína, kart. 9, inv. č. 205 – Židé.

První obětí se patrně stala Kamila Müllerová. Údajně 9. května 1942 byla v Terezíně zařazena do transportu Ax, v němž bylo odesláno 1 000 osob. Transport směřoval do vyhlazovacího tábora v Sobibóru, Ossowa, kde zřejmě skočila svůj život, stejně jako její spolucestující v plynové komoře (KÁRNÝ a kol. 1995, 64, 645).²⁷

Následně byla Hilda Zwillingerová zařazena 14. července 1942 do transportu AAX, který v počtu 1 000 směřoval do Malého Trostince (KÁRNÝ a kol. 1995, 65, 650). Podobně Arnold Müller, jeho manželka Evženie a syn Emil byli zařazeni do transportu Bc, vypraveného z Terezína dne 25. srpna 1942 rovněž do Malého Trostince (u Minska, dnes Bělorusko). Celkem bylo do transportu zařazeno 1 000 osob. Bezprostředně po příjezdu na místo byli všichni jmenovaní zavražděni v sosnovém lesíku ranou do týla, případně ve zvláštních vozech, kde byli zabíjeni výfukovými plyny (KÁRNÝ a kol. 1995, 53, 67, 645).

Šťastnější byl osud čtyř manželek hulínských mužů. Jakožto osoby ze smíšených manželství byly patrně všechny nasazeny v Praze v továrně na sídlu, tzv. Hagibor, kde ve 12hodinových směnách musely štípat sídlu na tenké plátky.²⁸ Dr. Helena Šálková, Albertina (v seznamech vedena jako Berta) Tomašíková a Edith Zívalová byly do Terezína zavlčeny z Prahy transportem AE 1 až 31. ledna 1945 (KÁRNÝ a kol. 1995, 1282, 1284). Hilda Uzlová odjela z Prahy do Terezína transportem AE 2 dne 4. února 1945 (KÁRNÝ a kol. 1995, 1293). V Terezíně se také všechny dočkaly osvobození. H. Šálková a B. Tomašíková se vrátily domů 5. května, zbývající dvě až 15. května 1945.

Potrestáni byli rovněž jejich manželé. Všichni byli v průběhu roku 1944 přikázáni na nucené práce do Benešova u Prahy (všichni patrně od 26. 7. 1944).²⁹ Z nich se M. Šálek a F. Tomašík vrátili dne 5. května 1945 (možná ze svými manželkami), J. Uzel a O. Zívala pak o něco později, dne 9. května 1945.

Polovina židovských obyvatel Hulína tedy nepřežila nacistické běsnění, zachránily se jen ženy ze smíšených manželství. Ty se také vrátily zpět do města, kde následně žily a byly považovány za oběť války, jak např. dokládá soupis příslušníků odboje z 29. listopadu 1945 (MNV Hulín, fond B – b – 27 – soupis příslušníků odboje).

Ještě v průběhu září 1945 se z místa do pohraničí vystěhovali manželé Šálkovi (MNV Hulín, fond B – k – 67, Svaz osvobozených politických vězňů v Hulíně 1945–1951, Deník o zápisech z členských schůzí, zápis z 21. 9. 1945).

Ale poválečné osudy osob přeživších holokaust a spojených s městem Hulínem již nejsou předmětem naší studie.³⁰

Článek vychází s podporou Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum (DKRVO, MK000094862).

Poznámky:

¹ Při sčítání lidu v r. 1880 bylo u Hulína uvedeno 2 760 českých obyvatel, 51 německých a 12 jiných; v r. 1900 bylo českých obyvatel 3 051, k německé národnosti se přihlásilo 52 osob, k jiné 14 osob. Podle náboženství bylo v r. 1900 v městě 3 077 katolíků, 34 židů a 8 evangelíků. Také další níže uvedené statistické údaje pocházejí z citovaného zdroje.

² Jedná se o fejeton pod názvem Výlet do Kroměříže a okolí.

³ Zmíněné Hlasy z Hané uvedly přehled všech židovských obchodů v Hulíně.

- ⁴ Slovo cikán používám v podobě, jak bylo užíváno soudobou legislativou i v praxi, resp. v dobových dokumentech. Slovo Rom používám z pohledu dnešní etnicity této skupiny obyvatel.
- ⁵ AMH, k. 14, i. č. 215 – cikáni, viz přípis Policejního úřadu města Hulína z 10. 12. 1940.
- ⁶ Kam nesměli potulní cikáni vstupovat, uvádí výčtově citovaný autor.
- ⁷ AMH, k. 14, i. č. 215 – cikáni. Podle C. Nečase bylo v uvedeném táboře v září 1941 jen 20 Romů, zato 76 Neromů; v říjnu byl uvedený poměr 12:91, v listopadu dokonce 3:58.
- ⁸ Všechny uvedené stížnosti viz AMH, k. 14, i. č. 215 – cikáni.
- ⁹ To vyvracel přípis četnické stanice v Místku z 9. 1. 1941, totiž že tamní četnická stanice Fr. Kryštofovi brusičskou licenci ani žádné jiné doklady neodebrala a pokud je jim známo, neučinila tak ani žádná jiná četnická stanice v okolí. V přípise je ale uvedeno, že rozhodnutím oberlandrátu v Moravské Ostravě ze dne 11. 11. 1939 byl Fr. Kryštof z okresu vyhoštěn a postrkem dopraven na Slovensko. Je tedy pravděpodobné, že vyhoštěný Kryštof se po nějaké době přes Vsetínsko vrátil na Moravu a pro potulku, jak dokládá výše citovaný rozsudek okresního soudu ve Vsetíně z 29. 4. 1940, byl krátce uvězněn. AMH, k. 14, i. č. 215 – cikáni.
- ¹⁰ Dle sdělení Policejního úřadu města Hulína z 10. 12. 1940. AMH, k. 14, i. č. 215 – cikáni.
- ¹¹ Viz list z 10. 12. 1940 a list ze 7. 1. 1941, kde se opakovaně pravilo, že „nebude-li mítí Kryštof možnost výdělku v tomto směru (hlavně v zimních měsících), připadne celá tlupa na obtíž chudinské obci, což by si vyžádalo velkého nákladu, proto musí býti hlavně vůdce tlupy donucen k výdělečné práci, aby sám svou četnou tlupu (12 nezaopatřených dětí) živil.“ AMH, k. 14, i. č. 215 – cikáni.
- ¹² V žádosti jsou uvedeny i popisy jmenovaných osob. Tak Fr. Kryštof, bytem Hulín, Náměstí čp. 162, byl malé postavy (155 cm), vlasy i oči měl černé, nos normální, svobodný (konkubína), vousy černé, stříhané, ústa souměrná, zuby zdravé, zvláštní znamení: „cikán“; Jeho družka Marie Pupucová měla jako povolání uvedeno „Konkubína brusiče a deštníkáře“, postavy byla malá (153 cm), vlasy měla černé, oči také, nos normální, ústa souměrná, zuby zažloutlé, přičemž jí chyběly dva spodní řezáky. Také u ní jako zvláštní znamení uvedeno „cikánka“. Rovněž jejich dcera Aloisie byla malé postavy (150 cm), černých vlasů i očí, měla normální nos, ústa souměrná, zuby (zadní stoličky) měla špatné a byla svobodná. Zmíněnou žádost podepsal starosta Hulína K. Omasta. AMH, k. 14, i. č. 215 – cikáni.
- ¹³ Seznamy z tábora, otištěné C. Nečasem, obsahují oproti výše otištěnému četnickému seznamu některé doplňující údaje, ale i nesrovnalosti. Tak Amálie Pupucová je vedena jako Pupucová – Buriánská Amálie, nar. 29. 8. 1910 v Těškovcích, o. Opava. Její zřejmě nemanželská dcera Antonie je u Nečase uvedena patrně 2x, a to jednak jako Aloisie Antonie P. (18. 2. 1939 – 19. 1. 1943, zemřela), jednak jako Antonie P. (1939, Nový Jičín, o. Nový Jičín), ale jistě jde o stejnou osobu. U Aloisie P. uvedli četníci datum narození 4. 12. 1923, což vzhledem k správnému datu narození bratra Matěje 8. 12. 1923 byl omyl; seznam správně uvádí narození Aloisie dnem 4. 12. 1924. U Karly Pupucové četníci uvádějí datum narození 28. 12. 1935, u Nečase je 18. 12. 1935. Podobně u Josefy Pupucové je v četnickém seznamu uveden jako rok narození 1866, u Nečase 1864; v tomto případě ovšem nelze vyloučit, že zmatečné údaje uváděla – vzhledem k věku i negramotnosti – sama dotyčná.
- ¹⁴ Jak uvádí již vícekrát citovaný C. Nečas (Romové na Moravě, 267), „Výkonnými orgány vojensko-politického režimu v táboře byli vězeňští funkcionáři, vybíraní pro tento účel z řad surových a bezcitných vězňů. Používali hodnosti četařů, desátníků nebo svobodníků a vzájemně se od sebe lišili pravomocemi.“
- ¹⁵ Ovšem jmenovaná měla s B. Dydyem ještě horší zkušenost: „Obviněný tam byl dozorcem nad pracovníky, nosil v ruce býkovec a při práci bil pracující cikány. Mně vysázel 50 ran tímto býkovcem na zadnici, když jsem jednou nemohla udržet těžký vozík naložený hlínou a kamením. Drželi

mě dva četníci a obviněný mne bil. Měla jsem velké modřiny po tomto bití a byla jsem 14 dní na ošetřovně." (SCHUSTER 2013, 85.)

- ¹⁶ I zde se objevují určité nesrovnalosti. U Fr. Kryštofa je jako datum narození uvedeno 9. 4. 1893 a místo narození Žalkovice. Za správné ovšem považuji datum narození již dříve uváděné četníky, tj. 3. 5. 1898 v Ludslavicích. Zda zmíněné datum a místo nahlásil z nějakých důvodů už Kryštof, či zda šlo o nějaký omyl zapisovatele, asi již nezjistíme.
- ¹⁷ C. Nečas uvádí ve sborníku *Andr' oda taboris* (139), že zemřela jako zbytek rodiny 21. 8. 1943, ale to bylo zřejmě datum odjezdu transporu z tábora v Hodoníně.
- ¹⁸ Údaje o přemístění Rudolfa, Matěje a Antonína do Buchenwaldu uvádí NEČAS 1992, 101.
- ¹⁹ V záznamu za rok 1941 se objevil jen strohý, až příliš chladný záznam: „Ze sudetských oblastí – z pohraničí – byly odsunuty cikánské rodiny. Tak do Hulína byla také okresním úřadem přikázána jedna rodina cikánů a to Matěje Pupuce o počtu 14 rodinných příslušníků. Byli ubytováni nejprve v chudobinci a pak v obecním domě v cihelni. Z počátku byli podporováni nejvíce od obce, poněvadž zde bylo 8 dětí ve věku od ½ roku do 14 roků. Starší rodinní příslušníci pracovali u různých zemědělců při žňových pracích a při mlácení. Pak však později, a to ku konci roku, byla celá rodina cikánů odsunuta do Polska, kde byli ve sběrných táborech. Většina jich zahynula v konc. táborech.“ Kronika města Hulína za léta 1940–1950, záznam za rok 1941, s. 6. Uložena SOkA Kroměříž. Jak vidno, původce zápisu, provedeného ovšem až po válce, se ani nenamáhal zjistit správné jméno proskribované rodiny, tj. Františka Kryštofa, družky Marie Pupucové a jejich dětí.
- ²⁰ Tento údaj uvádí HALLAMA 2020, 67, pozn. 237, jinak údaje v literatuře se různí.
- ²¹ Práce citovaných autorů slouží ke srovnání poměrů v regionu.
- ²² Přehled jsem sestavil z několika písemností uložených ve SOkA Kroměříž, AMH, k. 9, i. č. 205 – Židé. Zejména šlo o přípis Policejního úřadu města Hulína Okresnímu úřadu v Kroměříži z 28. 9. 1941 a z Personálních listů, patrně založených v červenci 1942.
- ²³ Vyhláška byla opakovaně otištěna, např. u P. Pálky. Ten také uvádí řadu dalších protizidovských opatření ve zmíněném regionu, včetně vypracování seznamů židů četníky. V Hulíně byly tyto seznamy vypracovány tamní četnickou stanicí a jsou datovány dny 18. 8. a 20. 8. 1939 (celý článek P. Pálky ve zmíněném sborníku otištěn na s. 251–268.) Následné údaje k situaci přímo v Hulíně pocházejí ze složky Židé, uložené SOkA Kroměříž, AMH, k. 9, i. č. 205.
- ²⁴ V přízemí byly dva obchody a jeden byt, v patře dva větší byty o dvou a třech pokojích.
- ²⁵ V Personálních listech sledovaných osob je uvedeno, že Hulín opustili až 22. 7. 1942. Kuriózně působí, že ohlašovací úřad v místě jim opuštění města vytýkal jako přestupek a chtěl jim udělit pokutu, neboť svůj odjezd do „Teresienstadt Lager“ řádně tomuto úřadu do tří dnů neohlásili. Horlivý úředník 24. 6. 1942 dokonce zaslal v tomto smyslu přípis k rukám oberlandrátu v Olomouci. AMH, k. 9, i. č. 205 – Židé.
- ²⁶ Byl to Josef Janovský, bytem Kroměříž, Purkyňova 44.
- ²⁷ V jejím případě jde ale patrně o nějaký omyl, pokud z Hulína prokazatelně odešla teprve 22. 6. 1942. Domnívám se, že zde došlo k záměně s jinou Kamilou Müllerovou, narozenou 27. 8. 1877, která byla z Terezína do Osvětimi odeslána údajně transportem Ev 28. 10. 1944. Viz KÁRNÝ a kol. 1995, 242. V terezínských seznamech navíc figuruje ještě třetí Kamila Müllerová, nar. 13. 3. 1887, která ale byla do Terezína zavlečena z Prahy teprve 16. 3. 1944 transportem AE 9. Viz KÁRNÝ a kol. 1995, 136.
- ²⁸ Kdy se tak stalo, dokumenty neuvádějí. Dle přípisu Policejního úřadu v Hulíně byla „Jüdin“ Berta Tomašítková ještě 9. 12. 1943 v Hulíně, neboť jí byla umožněna návštěva nemocného ve špitále v Kroměříži. Kronika města Hulína, záznamy za rok 1945, příloha – Seznam osob postižených za války (s. 6) uvádí, že H. Šálková byla v Terezíně vězněna od 26. 9. 1944, Berta Tomašítková že

byla zatčena 10. 9. 1944, Edita Zívalová byla na práce v Terezíně přikázána ode dne 28. 9. 1944 a konečně Hilda Uzlová že byla deportována do Terezína dne 23. 10. 1944. Uvedená data jsou však spíše dnem jejich odjezdu na přikázanou práci do továrny někde v Praze. Hagibor byl název sportovního spolku, na jehož někdejším fotbalovém hřišti byl zřízen barákový tábor pro uvedené nuceně nasazené ženy. Viz GRUNER 2019, 312–314.

²⁹ Přesněji, zřejmě se jednalo o pracovní tábor (Sonderlager) v Bystřici u Benešova. K tomu KAVENA, J. 2000, 51–60.

³⁰ Ve studii nejsou dále řešeny osudy dvou dětí manželů Uzlových a dítěte manželů Zívalových. Tímto konstatováním bychom sice mohli skončit, ale uvedme ještě jednu zajímavost. Hulínské úřady totiž musely řešit pozůstalost po rodině Müllerových, zejména dům, ke kterému se přihlásili František a Ilona Müllerovi, zřejmě blízcí příbuzní. Vedle nich ale byla účastníkem pozůstalostního řízení Ilona Müllerová, která v žádných úředních písemnostech dosud nefigurovala. Ukázalo se, že jde o nemanželskou dceru Kamily Müllerové, nar. 29. 7. 1929 v Přerově, která byla vychovávána v sirotčinci v Brně pod jménem Milena Gregorová. Ovšem ani tam neunikla pozornosti nacistických úřadů. Nejprve byla poslána 19. 3. 1942 transportem Ac z Brna do Terezína a z něj dne 18. 5. 1944 transportem Eb do Osvětimi. Podočkněme, že z transportu Ac, do nějž bylo zařazeno 1 000 osob, přežilo jen 43 osob. Osvobození se pak dočkala v koncentračním táboře Bergen-Belsen a byla repatriována do Hulína, kde se jejím poručníkem stal železniční zaměstnanec Ferdinand Remeš, žijící v Nádražní ulici čp. 381. Dle odevzdací listiny ze dne 18. 6. 1947 pak dotyční obdrželi každý jednu polovinu domu, resp. všeho dědictví. Viz MNV Hulín, fond B – b – 27, i. č. 113 – Židovský majetek 1945–1949; KARNÝ, M. a kol. 1995, 403.

Prameny:

Moravský zemský archiv Brno – Státní okresní archiv Kroměříž

- Fond B – a – 27 Archiv města Hulína (AMH), k. 14, i. č. 215 – cikáni.
- Fond B – a – 27 Archiv města Hulína (AMH), k. 9, i. č. 205 – Židé.
- Fond B – b – 27 MNV Hulín, k. 25, i. č. 114 – Trestní komise 1945 MNV Hulín.
- Fond B – b – 27, MNV Hulín, soupis příslušníků odboje.
- Fond B – k – 67 Svaz osvobozených politických vězňů v Hulíně 1945–1951.
- Fond B – b – 27 MNV Hulín, i. č. 113 – Židovský majetek 1945–1949.
- Kronika města Hulína za léta 1940–1950.

Literatura:

ČAPKOVÁ, K. 2003: Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938. Praha.

DUBOVSKÝ, A.: 1995: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž.

GRUNER, W. 2019: Pronásledování Židů v protektorátu Čechy a Morava. Místní iniciativy, centrální rozhodnutí, reakce židů 1939 – 1945. Praha.

HALLAMA P. 2020: Národní hrdinové – židovské oběti. Holokaust v české kultuře paměti. Praha.

HOLÝ, D. – NEČAS, C. 1993: Žalující píseň. Strážnice.

HORVÁTHOVÁ–HOLOMKOVÁ, J. 2003: Dílčí příspěvek k zamyšlení nad povahou a působením zákona č. 117/1927 Sbn. o potulných cikánech ze zorného úhlu současných znalostí v oblasti romistiky a sociální práce. (Na základě nepublikovaných písemných i ústních pramenů.) In: Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho 70. narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci. K vydání připravili T. Dvořák, R. Vlček a L. Vykoupil. Brno.

Chytilův úplný adresář Československé republiky, sv. 1 – Morava. Praha 1924.

KARNÝ, M. a kol. 1995: Tereziánská pamětní kniha I. Praha.

KAVERNA, J. 2000: Sonderlager pro židovské míšence v Bystřici u Benešova. *Tereziánské listy* 28, 51–60.

KOLEKTIV 1974: Hulín. Dějiny a přítomnost města. Brno.

KOLEKTIV 1978: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, sv. VI., Ostrava.

KOLEKTIV 2014: Hulín. Město na křižovatkách. Brno. Odp. red. Z. Fišer.

LUKÁŠ, A. 2006: Začátky holocaustu v Kroměříži. In: *Židé a Morava. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 9. listopadu 2005*. Kroměříž, 161–171.

NEČAS, C. 1987: *Andr' oda taboris. Vězňové protektorátních cikánských táborů 1942–1943*. Brno.

NEČAS, C. 1992: *Ausvicate hi khér báro. Čeští vězňové cikánského tábora v Osvětimi II. – Brzezince*. Brno.

NEČAS, C. 1994: *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*. Brno.

NEČAS, C. 1999: *Holocaust českých Romů*. Praha.

NEČAS, C. 2000: *Z Brna do Auschwitz–Birkenau*. Brno.

NEČAS, C. 2002: *První opatření na Moravě a ve Slezsku podle zákona č. 117/1927 Sbn.: Zákaz vstupu tzv. potulných cikánů do některých regionů a obcí. Sborník prací Pedagogické fakulty Ostravské univerzity, řada Historie/Historica 9, Ostrava*.

NEČAS, C. 2005: *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno.

PÁLKA, P. 2009: *Židé v Holešově 1939–1943 (utahování šroubů příkazů, nařízení, omezení a represí)*. In: *Židé a Morava. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 5. listopadu 2008*. Kroměříž, 313–332.

PÁLKA, P. 2012: *Židé v Kroměříži 1938–1939 (doplňky a nová zjištění)*. In: *Židé a Morava XVIII, Kroměříž, 251–268*.

PITTHART, J. – POVONDRA, V. 1911: *Velký adresář města Kroměříže a okresu kroměřížského*. Kroměříž.

SCHUSTER, M. 2013: *Proces s Blažejem Dydem na základě materiálu Mimořádného lidového soudu v Brně roku 1947*. In: *Romano džaniben. Časopis romistických studií* 20, 1/2013, 73–101.

Noviny:

HLASY Z HANÉ 1899, č. 98, 13. 12.

MORAVAN I., 1862, č. 63, 6. 8.

MUSEALIA

**Ze stodoly do muzejní sbírky –
polozapomenutý nález kamenného
sekeromlatu s obvodovým žlábkem
z Kunovic**

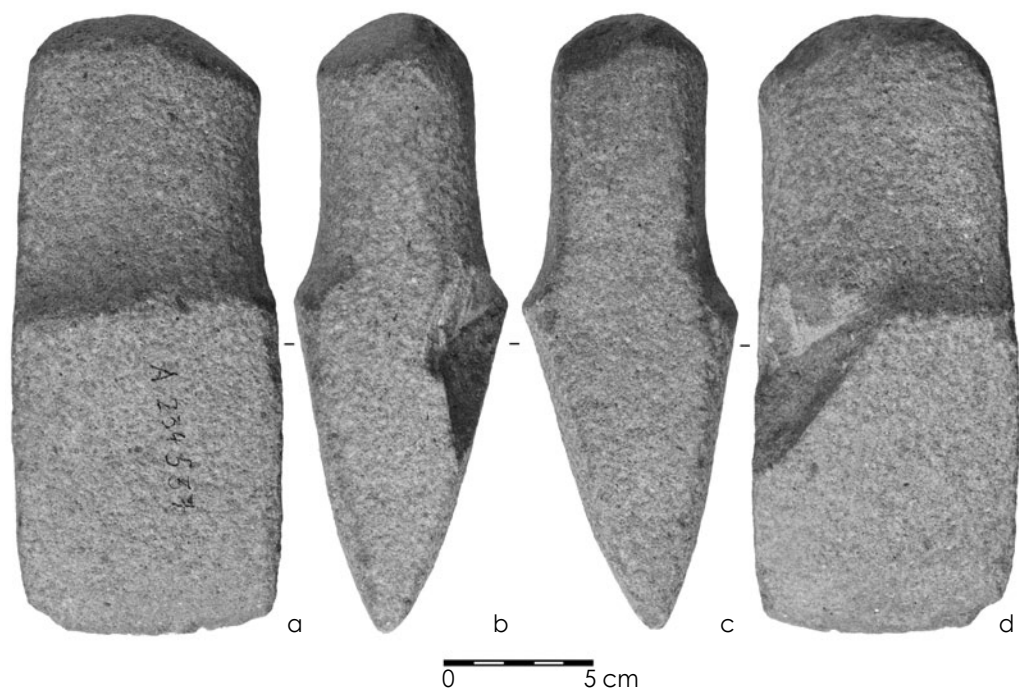
Jaroslav Bartík, Petr Gadas

1. Úvod

V roce 1996 předal J. Štěrbá na pracoviště archeologického oddělení Slovákého muzea v Uherském Hradišti menší soubor archeologických nálezů, které získal povrchovým sběrem v různých polních tratích na katastru Kunovic. Nálezy převzal Dr. J. Pavelčík a zaevidoval je do muzejní sbírky pod i. č. A 234 526 – A 234 553. K nově nabytému souboru vznikla tehdy pouze krátká informativní nálezová zpráva (PAVELČÍK 1996). Součástí kolekce předaných artefaktů byl také větší kamenný sekeromlat s obvodovým žlábkem ze starší doby bronzové, který si zaslouží bližší pozornost, zejména s ohledem na obecně nevelkou početnost předmětů tohoto typu a fakt, že ještě nebyl detailněji prezentován širší veřejnosti. Z hlediska nálezových okolností nepochází sekeromlat na rozdíl od zbytku souboru z povrchových sběrů realizovaných J. Štěrbou v 90. letech 20. století, ale jedná se už o výrazně starší objev. Sekeromlat totiž po řadu let sloužil v rodině nálezce jako klín pod kola mlátičky. Přesná poloha nálezu sekeromlatu není známa, v nálezové zprávě (PAVELČÍK 1996) se uvádí pouze pravděpodobná souvislost s tratí „Krásné pole“, která se rozprostírá v JZ výspě katastru Kunovic severně od toku Chylického potoka. Z polohy je uváděno osídlení z lužické fáze popelnicových polí, jiné nálezy datovatelné do starší doby bronzové zde prozatím získány nebyly. Není tak zřejmé, zda sekeromlat pochází ze sídlištního prostředí, porušeného hrobu či zda se jedná o ojedinělý ztrátový nález. Doklady osídlení ze starší doby bronzové, zejména pak únětické kultury, v okolí Kunovic jsou relativně početné (cf. ČERVINKA 1896; HANÁK 1939; HOUŠŤOVÁ – ONDRÁČEK 1958; SNÁŠIL 1996; CHRÁSTEK 2018), a proto není z hlediska své geografické pozice popisovaný nález v této hustě osídlené oblasti nijak překvapivý. S podobnými kamennými artefakty se v jednotlivých případech setkáváme i v dalších regionech sídelní oikumeny únětické kultury v Čechách i na Moravě (TIHELKA 1966; TUREK – DANĚČEK 2001). Následující řádky jsou věnovány morfologicko-typologické a petrografické analýze artefaktu a jeho možným funkcím v tehdejší lidské společnosti.

2. Deskripce artefaktu

Zájmový kamenný artefakt (př. č. 27/96; i. č. A 234 537) lze po morfologicko-typologické stránce determinovat jako sekeromlat s obvodovým žlábkem. Ve starší literatuře se můžeme setkat i s dalšími alternativními označeními, jako jsou sekeromlat s vrubem, sedlem či se sedlovitým žlábkem (cf. PROCHÁZKA 1908; ČERVINKA 1935; 1938). Svými rozměry (délka – 219 mm, šířka – 78 mm, výška – 92,5 mm) a hmotností (1303 g) se řadí do skupiny největších artefaktů tohoto typu. Sekeromlat charakterizuje masivní břitová partie trojúhelníkovitého tvaru, která zaujímá něco málo přes polovinu celkové délky (obr. 1, 2). Na ni navazuje zeštíhlená plocha žlábků široká 78–92 mm. Z uvedeného rozpětí je tedy patrné, že žlábek se při pohledu z boku trapézovitě rozšiřuje (obr. 2a). Týlová partie je pak jen o několik málo milimetrů širší než samotný žlábek a je upravena do oblého až falického tvaru (obr. 2c). V řezu má tyl plankonvexní tvar o rozměrech 83 x 55 mm. Spodní i horní základna (tedy báze a hřbet) jsou rovné, avšak na straně báze je patrné v místě žlábků výrazné zúžení, které rovnou plochu u přechodu v tyl téměř přerušuje (obr. 1b). Povrch sekeromlatu je upraven jemnou piketáží, která je jen hrubě zabroušena. Precizně vyleštěný

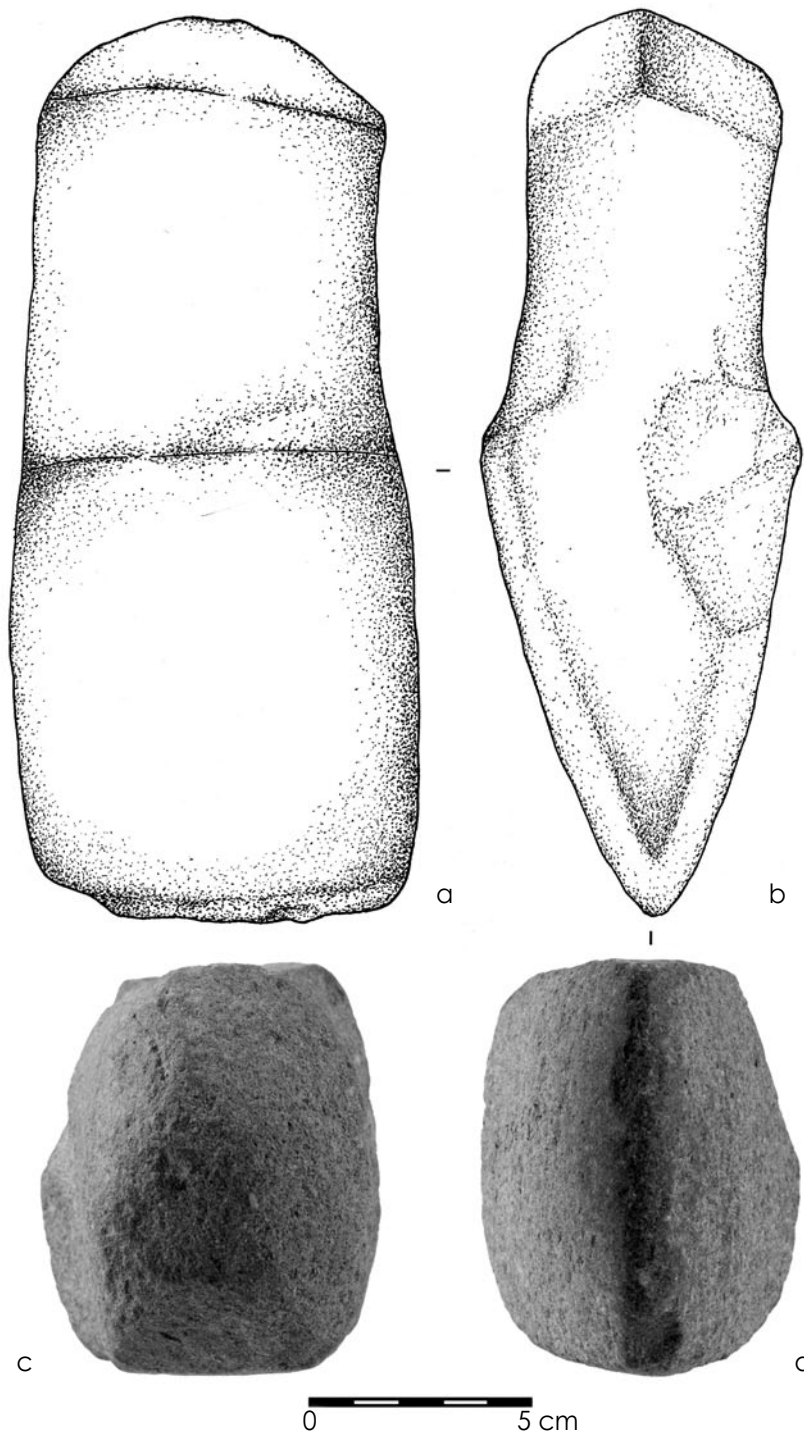

Obr. 1: Fotografická dokumentace kamenného sekeromlatu s obvodovým žlábkem z Kunovic, archiv AOSM. |

povrch, který se objevuje zejména u starších neolitických a eneolitických broušených artefaktů, se nachází v případě popisovaného exempláře pouze v okolí ostří. To je souměrné a jeho výška dosahuje 86 mm. Výrazněji ohlazena (nikoli však vyleštěna) je také plocha týlu. Artefakt se dochoval kompletní, na jeho povrchu je však patrně několik poškození. Jedná se především o větší odštěp situovaný na hraně jednoho z boků v místě přechodu břitové partie ve žlábek (obr. 1b, d), několik drobnějších odštěpků a odrcení na ploše břitu (obr. 2d). Vzhledem k tomu, že všechna poškození nenesou na svém povrchu patinu jako zbývající neporušená část sekeromlatu, lze se domnívat, že vznikla až recentně (například pohybem v ornici nebo při manipulaci s předmětem po jeho objevení, tedy v době, kdy sloužil jako klín pod kola mlátičky). Z hlediska tvaru a velikosti je kunovskému exempláři nejbližší sekeromlat z Obřan. Podobně tvarovaný, avšak o něco menší je také sekeromlat ze Sobůlek (cf. ČERVINKA 1935; TIHELKA 1966, obr. 2).

3. Petrografická analýza

Makroskopicky se jedná se o světle hnědošedý (patinované partie mají až lehce nazelenalý odstín) klastický sediment tvořený především klasty křemene, živců a muskovitu. Hornina nevykazuje výraznou vrstevnatost, je masivní, bez laminace a zcela kompaktní (podíl pórů je zanedbatelný). Křemen tvoří podstatnou součást sedimentu a je představován subangulárními zrný šedého a bílého křemene do velikosti 3 mm, místy jsou zrna korodována. Živce nelze bez použití optické mikroskopie rozlišit (K-živce vs. plagioklasy, popř. obojí). Z pozorování pod binokulárním mikrosko-

Obr. 2: Kresebná a fotografická dokumentace kamenného sekeromlatu s obvodovým žlábkem z Kunovic, archiv AOSM.

pem je však dobře patrná alterace (sericitizace?) až 2 mm velkých zrn. Významnou složku sedimentu představují fylsilikáty, a to zejména muskovit ve formě relativně hojných až 3 mm velkých stříbřitých, místy zprohýbaných lupínků. Důležitou součástí horniny je glaukonit, tvořící slabě zelenohnědá zrna až agregáty do velikosti 1 mm. Jejich nevýrazně zelená barva je pravděpodobně důsledkem oxidace glaukonitu. Velmi jemnozrná matrix klastického sedimentu je rekrystalována a nahrazena jemnozrnou, druhotným křemenem bohatou hmotou pórového charakteru. Magnetická susceptibilita horniny vykazuje nízké hodnoty okolo $0,110 \times 10^{-6}$ SI jednotek.

Z výše uvedené charakteristiky vyplývá, že horninu, ze které byl sekeromlat s obvodovým žlábkem z Kunovic zhotoven, lze označit jako jemně až středně zrnitý arkózoový glaukonitický pískovec, jehož zdrojovou oblast můžeme hledat pravděpodobně v magurském flyšovém souvrství vnějších západních Karpat. Vzhledem k petrografické uniformitě uvedené sedimentární formace a bez podrobného studia asociace těžkých minerálů však nelze surovinu artefaktu s jistotou blíže regionálně přiřadit ke specifické geologické podjednotce. S ohledem na geologickou skladbu středního Pomoraví je však vysoce pravděpodobné, že surovina je lokálního původu.

4. Závěr

Nález kamenného sekeromlatu s obvodovým žlábkem z Kunovic rozšiřuje prozatím relativně nepočetnou skupinu typologicky specifických artefaktů, jež se po chronologické stránce váží zejména na období starší doby bronzové. Těžiště jejich výskytu spadá dle současných poznatků do únětické kultury, se kterou je spojováno také několik málo uzavřených a jasně definovaných nálezových kontextů. Z Moravy lze uvést například sekeromlat s obvodovým žlábkem z Horních Dunajovic nalezený v sídlištní jámě společně s únětickým keramickým materiálem (ČERVINKA 1935). Z prostoru Čech jsou pak uváděny další dva nálezy, a to sekeromlat z objektu únětické kultury prozkoumaný v Praze-Ďáblicích (NEUSTUPNÝ 1936–38) a další podobný nález, který byl vykopán na soudobém pohřebišti v Polepech u Kolína (DVOŘÁK 1926/27). Často diskutovanou otázkou bývá u sekeromlatů s obvodovým žlábkem především jejich funkce, jež mohla být s ohledem na vysokou metrickou a hmotnostní diverzitu variabilní. Dříve byly tyto masivní kamenné artefakty spojovány na základě paralel s palicemi s oběžným žlábkem s těžkou prací, například s roztloukáním měděné rudy (NEUSTUPNÝ 1936–38; TIHELKA 1966; TUREK – DANĚČEK 2001; KOLON 2015). Přestože jistou míru utilizační funkce například v oblasti získávání a zpracování dřeva či stavby domů nelze zcela vyloučit (jelikož obdobné těžké nástroje z bronzu v této době postrádáme), je v poslední době stále častěji předpokládán jejich symbolický význam (předmět používaný při rituálech či jako symbol sociálního postavení ad.). Svou roli ve smyslu mužských symbolických principů může hrát v tomto ohledu použitá surovina, záměrné zdrsnění povrchu a falický tvar týlových partií. Někteří autoři považují sekeromlaty s obvodovým žlábkem za finální projev patriarchálního symbolismu, jež se rozvíjel v průběhu eneolitu a přežíval díky rituální a společenské tradici až do rozvinuté doby bronzové (TUREK – DANĚČEK 2001). Sekeromlat z Kunovic přispěl stavu poznání rovněž díky petrografické analýze použité suroviny. Na území Čech je naprostá většina sekeromlatů s obvodovým žlábkem zhotovena z porfy-

ru, naproti tomu z Moravy je evidováno širší spektrum surovin, například amfibolický diorit, granit, diabas a ojediněle byly využívány i sedimentární horniny jako slepence a pískovce (VOKÁČ 2008, 72), což potvrzuje taktéž nález z Kunovic.

Přestože se už nikdy nedozvíme skutečný příběh kunovského sekeromlatu, jednoznačně lze kvitovat pozitivní fakt, že artefakt nezůstal ve stodole pod koly mlátičky, ale stal se cennou součástí sbírkového fondu Slováckého muzea, kde může sloužit nejen jako výstavní exponát, ale i jako cenný zdroj poznání praktického i symbolického chování člověka ve starší době bronzové.

Literatura:

ČERVINKA, I. L. 1896: Archeologické zprávy z okolí Uher. Hradiště. Časopis Vlast. Musea Olomouc, 13, 120.

ČERVINKA, I. L. 1935: Kamenné nástroje s vrubem. Příroda XXVIII, 54–56.

ČERVINKA, I. L. 1938: Nálezy kamenných nástrojů s vrubem, Pokolení skrčků s kulturou únětickou na Moravě. Rukopis č. 53.524 uložený v knihovně AÚ AV ČR Brno.

DVOŘÁK, F. 1926/1927: Pohřebiště Únětické kultury v Polepech u Kolína, Památky archeologické XXXV, 22–44.

HANÁK, K. 1939: Pravěké nálezy a výkopy 1938. Sborník Velehradský, Nová řada, 10, 3–12.

HOUŠŤOVÁ, A. – ONDRÁČEK, J. 1958: Únětické hroby v Kunovicích. Pravěk Východní Moravy 1, 14–16.

CHRÁSTEK, T. 2018: Pravěk Kunovska. In: Mitáček, J. (ed.), Kunovice I. Kunovice, 53–70.

KOLON, T. 2015: Nález diskovitého mlatu a mlatu so žliabkom zo Špačiniec. Zborník Slovenského Národného múzea CIX, 11–18.

NEUSTUPNÝ, J. 1936–38: Únětická závaží a sekeromlaty se žliabkem. Památky archeologické XLI, 122–125.

PAVELČÍK, J. 1996: Kunovice – dar J. Štěrba 1996. Nálezová zpráva č. j. 419/96 uložená v archivu archeologického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti.

PROCHÁZKA, A. 1908: Kamenné nástroje se žlábků z nálezů moravských. Pravěk IV, 120–129.

SNÁŠIL, R. 1996: Archeologie a Kunovice. In: Kunovice v proměnách času. Kunovice, 7–29.

TUREK, J. – DANĚČEK, V. 2001: Únětické sekeromlaty se sedlovitým žliabkem v Čechách. Pravěk NŘ 2000/10, 251–260.

TIHELKA, K. 1966: Únětický kamenný sekeromlat se žliabkem z Nesovic, okr. Vyškov, a jiné podobné kamenné nástroje z Moravy. Památky archeologické LVII, 689–694.

VOKÁČ, M. 2008: Broušená a ostatní kamenná industrie z neolitu a eneolitu na jižní Moravě se zvláštním zřetelem na lokalitu Těšetice-Kyjovice. Rukopis disertační práce uložený na ÚAM FF MU Brno.

**Drátenictví a jeho soudobá podoba,
se zvláštním zřetelem na tvorbu
Pavola Adamce z Vizovic**

Jana Koštuříková

Drát provází lidstvo již od pravěku, kdy se lidé naučili pracovat s kovy a jejich slitinami. Díky jeho složité výrobě byl po několik tisíciletí velmi vzácným materiálem, z něhož se zpočátku vedle šperků, dekorativních a kultovních výrobků vyráběly také zbraně a zbroj. Již staří Keltové uměli použít železný drát ke zpevnění prasklých či jinak poškozených nádob *tzv. heftováním*. Tato stará technika spočívala v pevném utažení drátu, jenž spojoval dvě díry vyvrtané v profilehlých stranách prasklin. V antice našel drát uplatnění také jako konstrukční prvek ve stavebnictví a mimo to se poprvé ve větší míře začal užívat i jako běžný materiál pro hospodářskou a zemědělskou výrobu ve městě i na vesnici, což ostatně přetrvalo až do středověku. V 16. až 17. století se z Balkánu přes Uhry na Slovensko a k nám postupně rozšířila dnes známější drátěnická technika oplétání poškozených nádob drátěnou sítí. Za těchto podmínek byl již jen krůček ke vzniku drátěnictví jako plnohodnotného řemesla (VONDRUŠKOVÁ 2002, 12–13). Slovenští „drotáři“ povýšili drát na úroveň tradičních řemeslných materiálů. Jeho nositelé na rozdíl od jiných lidových řemeslníků a výrobců nevyužívali regionální přírodní zdroje, ale zužitkovávali průmyslově vyráběný materiál. Jeho poměrně snadná dostupnost (díky blízkosti a kontaktům se slezskými a severomoravskými železárnami), jednoduchá výrobní technika, malé nároky na pracovní náčiní a pomůcky a v neposlední řadě i druhová skladba vybavení domácností zapříčinily prudký rozvoj řemesla, k němuž přispělo také zrušení nevolnictví a následný volný pohyb obyvatel mezi vesnicemi a městy.

Rozvinutí původně vedlejšího vandrovního zaměstnání nejchudších vrstev obyvatel severozápadního Slovenska (Horní Pováží, Kysuce, Orava) se datuje zhruba od poloviny 18. století a zhruba o sto let později se rozvinulo také na Spiši. Zpočátku se opravovaly pouze poškozené a rozbité dřevěné, hliněné a proutěné nádoby sešíváním a oplétáním. Masové rozšíření keramického nádobí postupně vytvořilo poptávku po řemeslnících, kteří je dokázali zpevnit a opravit. Tento způsob přivýdělku

Obr. 1: Drátěnické oblasti na Slovensku. Reprodukce z publikace K. Guleja: Svet drotárov, Martin, 1992. |

se postupně vyprofiloval v řemeslo vykonávané dílenským i manufakturním způsobem. To s sebou přineslo rozšíření nabídky dráténických výrobků i jejich technického a výtvarného pojetí a ornamentiky. Vyráběly se předměty denní potřeby, jako byly *lžičky, naběračky, ruční šlehače, vidličky na maso, rošty na pečení, napařováky, věšáky, cedníky, naběračky, podložky pod žehličky, košíky a misky, podnosy, stojany, květináče, čistítka dýmek, klece, pasti na hlodavce, bytové doplňky, hygienické potřeby, dětské hračky*, ale také potřeby pro hotely (*stojany na vaření vajec, košíky na vaření brambor*), hostince (*nosiče na púllitry*), i vybavení pro květináře, ovocnáře, včelaře, rybáře či obchody.¹

Na přelomu 19. a 20. století existovaly tři formy provozování řemesla: **1) podomácká výroba** spočívající především v oplétání nádob pro hrnčáře, kterou prováděla během roku celá rodina; **2) pochůzková forma výroby** vyznačující se opravou poškozeného hliněného nádobí, porcelánu i skla a podomním prodejem drátěných výrobků slovenskými vandrovními drátěníky; **3) dílenská**, provozovaná manufakturním a průmyslovým způsobem organizace dráténické produkce, kterou zakládali a vedli slovenští „drotáři“ po celém světě (největší a nejúspěšnější podniky vznikly v Rusku a USA).²

Od poloviny 19. století se drátěníci začali specializovat také na opravy poškozeného plechového a smaltovaného nádobí. Na konci 19. a začátku 20. století bylo dráténické řemeslo počtem výrobců, různorodostí výrobků i kvalitou prezentace na svém vrcholu. Dráténictví se za dobu svého trvání věnovalo obyvatelstvo z více než 150 slovenských obcí, z nichž za prací do světa odešlo ročně až 10 000 osob (VONDRUŠKOVÁ 2002, 19).

V období první republiky začalo dráténictví coby prosperující řemeslo postupně upadat, až v polovině 20. století ve své původní podobě v podstatě zaniklo. Teprve před několika desetiletími byl na Slovensku drát opět znovuobjeven jako zajímavé výtvarné médium. Nositeli této novodobé ruční práce s kovovým vláknem se stali vedle lidových řemeslníků navazujících a uchovávajících poselství starých mistrů také řemeslníci uměleckého řemesla a výtvarníci, jejichž tvorba se odvíjela v intencích moderního umění.³

Na našem území rostl zájem o tuto tradiční, byť ne původem českou rukodělnou techniku, pozvolna od 80. let 20. století především v oblasti volnočasových aktivit. V devadesátých letech její obliba ještě vzrostla díky změně společensko-hospodářských poměrů a patřičnému zájmu veřejnosti i organizátorů různých akcí prezentující toto řemeslo. Příznivá situace umožnila většině drátěníků spojit svou zálibu s provozováním živnosti a se zajištěním stabilnějšího výdělku. Vzrůstající zájem i počet novodobých drátěníků vedl v roce 1999 dokonce k založení občanského sdružení *Cech česko-moravských uměleckých drátěníků*, které se soustřeďuje především na propagaci řemesla na veřejnosti. V současnosti vykazuje přes padesát registrovaných členů (www.cech-drateniku.sweb.cz).

Soudobí drátěníci pocházejí převážně z řad nadšenců-amatérů, kteří si potřebnou technologii výroby a um osvojují na základě dostupných informací a vlastních dovedností. Obdobně jako v minulosti zůstává provozování živnosti odvislé od pružného reagování na poptávku po těchto výrobcích a službách. V návaznosti na preference současných zákazníků se novodobí drátěníci již nevěnují účelovému drátování

Obr. 2: Pavel Adamec při tzv. zdobném oplétání nádoby, Nový Hrozenkov, 2019. Foto: R. Ševčík, fotoarchiv MJVM ve Zlíně.

(opravám poškozeného keramického nádobí) zdaleka v takovém měřítku jako dříve, byť požadavek na prodloužení jeho životnosti přetrvál až do současnosti. I přes tyto spíše ojedinělé případy dnes převládá *zdobné drátování* a prodej nového keramického zboží, které slouží jako dekorace do současného interiéru nebo exteriéru – např. různé druhy košíků, misek, svícňů či věšáků. K tradiční hrncině a keramice se běžně přidává sklo, přírodní materiály a nové druhy drátů, často s lepšími užitkovými vlastnostmi a zajímavým vzhledem. V rukou novodobých dráteníků ožívají v neobvyklých vzájemných kombinacích i ve spojeních s rozličnými, v minulosti neznámými materiály (např. plastem, škvárou, plexisklem aj.) a vytvářejí originální novotvary rozšiřující tradiční tvarosloví o další vizuální i obsahový rozměr, které s původními mistry spojuje jen ruční zpracování drátu a některé výrobní postupy, tedy forma, nikoliv funkce. Ostatně samostatné umělecké artefakty sloužící pouze k dekoraci či k prezentaci zručnosti a talentu svého zhotovitele lze zaznamenat u některých původních slovenských „drotárov“ provozujících dílenskou produkci v zahraničí již na přelomu 19. a 20. století. Na Slovensku je tato tendence posouvající hranice řemesla do oblasti umělecké činnosti patrná od 40. let 20. století.

Na území zlínského regionu byl ještě donedávna nositelem zmiňované rukodělné techniky dráteník z Vizovic, který se svému řemeslu s láskou a plným nasazením věnoval více jak dvacet let. Pavol Adamec (6. 3. 1951–20. 11. 2020) patřil mezi významné osobnosti Zlínska. Svou dlouholetou a soustavnou aktivitou v oblasti lidové

Obr. 3: Ukázka tzv. zdobného oplétání nádoby, nerezový drát, Nový Hrozenkov, 2019. |
Foto: R. Ševčík, fotoarchiv MJVM ve Zlíně.

řemeslné výroby se zařadil mezi nejvýznamnější a v kraji zcela ojedinělé soudobé nositele tradic rukodělného zpracování drátu a výrobce drátěných užitkových a dekorativních předmětů. Jeho tvorba vědomě navazovala na poselství starých mistrů a současně nabývala nové formy a obsahy plynoucí z role, kterou dnes toto řemeslo zastává v životech nás – odběratelů. Za dobu své drátenické činnosti si spolehlivě osvojil všechny pracovní dovednosti a techniky nutné pro provozování tradičních postupů zpracování kovového materiálu a současně je kvalifikovaně prezentoval a předával dalším generacím.

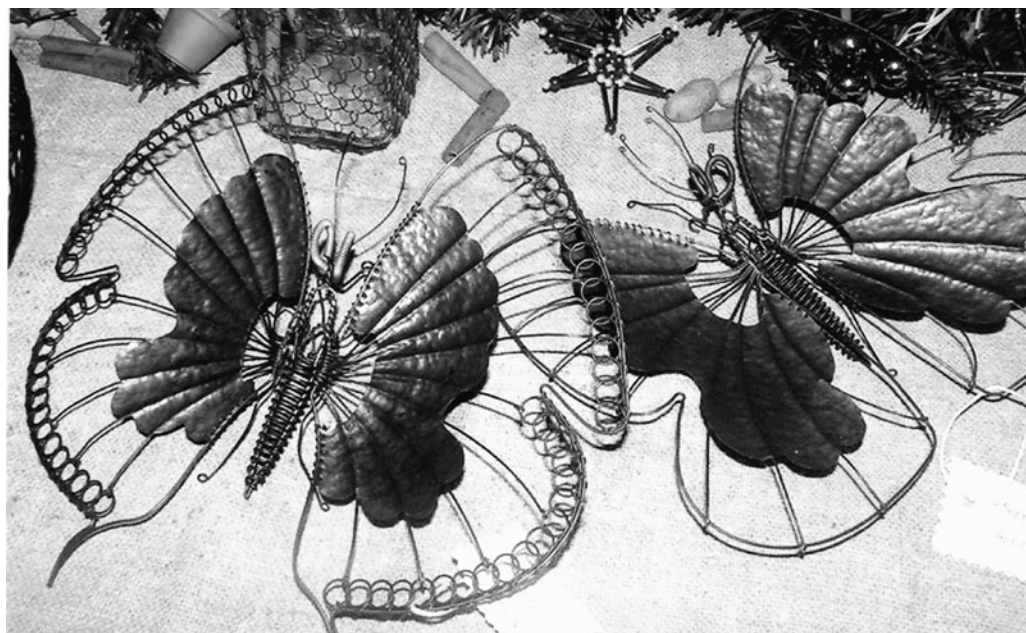
Rodák ze slovenské Seredi prožil díky svému sňatku s vizovickou rodačkou dvacet pět let svého života v tomto malebném městečku proslulém Jelínkovou slivovicí a vizovickým pečivem. Zde se také v roce 2000 započala jeho plodná dvacetiletá drátenická dráha. Během ní se úspěšně zabýval opravou rozbitých kameninových hrnců a výrobou rozmanitých drátěných užitkových předmětů do domácnosti, dekorativních výrobků a plastik. Za vznikem jeho vášně přitom stál žert a uzavřená sázka se sousedem. Ta zapříčila, že se tehdy osmačtyřicetiletý vyučený nábytkář skutečně drátovat naučil a sázku vyhrál. Zařadil se tak k většině novodobých dráteníků rekrutovaných z řad samouků. Učednické začátky nebyly lehké. Zlom přišel teprve v roce 2002 a 2003, kdy absolvoval drátenické kurzy vedené prvním českým drátenickým mistrem Petrem Musilem v Třebáni. Ty ho nevyškolily pouze v základních technikách, ale umožnily mu proniknout hlouběji do tajů řemesla. Nabyté poznatky a dovednosti podstatně ovlivnily jeho další tvorbu, která postupem času dosáhla vynikající technické i umělecké úrovně.

Obr. 4: Zdobné opletení nové keramické nádoby, 2008. Výrobky P. Adamce. Foto: J. Adamcová, soukromý archiv tvůrce.

Obr. 5: Hlava Krista, černý vázací drát, bronzový nástřík, autor P. Adamec, 2005.
Foto: J. Adamcová, soukromý archiv tvůrce.

Obr. 6: Výrobky P. Adamce z drátu a plechu. Foto: J. Adamcová, soukromý archiv tvůrce. |

Obr. 7: Pohled do výstavy Pavol Adamec – drátenické metamorfózy, hájenka u hradu v Malenovicích, 2020. Foto: R. Ševčík, fotoarchiv MJVM ve Zlíně.

Obr. 8: Pohled do výstavy Pavol Adamec – drátenické metamorfózy, hájenka u hradu v Malenovicích, 2020. Foto: R. Ševčík, fotoarchiv MJVM ve Zlíně.

Na směřování jeho výroby měly zásadní vliv dvě skutečnosti: snaha o udržení řemesla a uvědomění si vlastních kořenů. Jeho tvorba proto vědomě navazuje na tradiční slovenské drátenické techniky, které obohacuje o nové postupy využívající spojení tradičních technologií a moderního tvarosloví. Zmíněný způsob zpracování drátu ve spojení se specifickými estetickými i technickými vlastnostmi tvárného kovového materiálu se pro něho stal vhodným výrazovým prostředkem také pro vyjádření jeho uměleckých ambicí.

Pavol Adamec měl široký autorský záběr. Jeho mistrovství v podstatě neznalo hranic, z drátu zvládal zhotovit takřka cokoli a bez problému se přizpůsoboval trhu i přání konkrétního zákazníka. Zařadil se tak k nevelké skupině dráteníků, kteří ještě dnes dokáží nejen scelit hromádku střepů a odrátovat nádobu tak, aby vypadala jako odrátovaná a zároveň plnila svou funkci, ale i stvořit rozmanité drátěné užtkové, užtkovo-dekorativní i čistě dekorativní předměty, šperky a další artefakty ryze umělecko-řemeslné povahy pramenící z jejich volné tvorby. Po vzoru starých mistrů si navíc osvojil techniky nutné pro provozování tradičních postupů zpracování plechu. Pro jeho výtvarný potenciál ho rád využíval při realizaci svých autorských vizí, nejčastěji v kombinaci s drátem. Stejně tak bravurně dokázal tento materiál aplikovat účelově k opravám plechových nádob.

Vedle primární drátenické technologie spočívající v opravě a oplétání nádob a výrobě drátěných artefaktů navazujících na bohatý sortiment výrobků starých dráteníků se tento vizovický „drotár“ věnoval také vlastní volné figurální tvorbě. V této poloze dosáhlo jeho umění svého vrcholu. Důležité zastoupení v ní měly vedle různorodých profánních obsahů také sakrální motivy a betlémy. Zvlášť inspirativní prvek v jeho činnosti tvořily rozmanité, často až bizarní nápady jeho zákazníků, v jejichž realizaci dokázal naplno rozvinout své přirozené technické i výtvarné nadání, tvůrčí schopnosti i vrozenou zručnost. Osobitý přístup v uplatnění drátenických technik a pomůcek vlastní výroby mu umožňoval vytvářet tvarosloví technicky i prostorově náročné, odpovídající jeho momentálním výtvarným záměrům, a současně povyšuje jeho tvůrčí tvorbu do kategorie autorské originality a nápaditosti.

Jeho mistrovství, poctivý přístup k řemeslu a atraktivita jeho umění spolu s nominací a následným zápisem drátenictví na Reprezentativní seznam nehmotného kulturního dědictví lidstva Unesco v roce 2019 se staly základními impulsy k uspořádání jeho autorské výstavy v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně (26. 5 – 31. 10. 2020). Na pozadí historického vývoje fenoménu slovenského drátenictví nabídla prostřednictvím jeho drátenických metamorfóz ucelený pohled na všechny zásadní polohy tohoto řemesla. Představila výběrovou retrospektivu Adamcova díla charakterizovaného širokou škálou účelově i dekorativně opletených kameninových nádob, funkčně různorodých drátěných předmětů určených pro domácnost a volnou tvorbou. Základ expozice tvořila díla zapůjčená autorem, která byla doplněna několika desítkami výrobků nacházejících se ve sbírce zlínského muzea a ve vlastnictví soukromých majitelů. Cestu za poznáním zprostředkovávaly vedle textových a obrazových panelů také interaktivní výstavní prvky, které počítaly i s nejmenšími návštěvníky, a pro ty nejzvědavější byl připraven názorný videodokument předvádějící různé techniky zpracování drátu. Na výstavě byly tyto příklady základního řemeslného fortelu

autora prezentovány výběrem účelově odrátovaných nádob a jejich příběhů z okolí Vizovic. Kolekce jeho soudobých drátenických metamorfóz byla v takovém měřítku ve zlínském muzeu představena vůbec poprvé. Stala se výsledkem intenzivního výzkumu a podrobné foto, i videodokumentace jeho široké produkce, technologických postupů a specifik. Návštěvníkům se tak nabídla jedinečná a současně bohužel i poslední příležitost zhlédnout mistrovo dílo za jeho přímé účasti a spolupráce na její přípravě. Pavol Adamec zemřel krátce po skončení výstavy dne 20. listopadu 2020 ve věku nedožitých 70 let. Díky systematické a podrobné muzejní dokumentaci však jeho odkaz zůstane zachován, stejně jako hluboká vzpomínka v srdcích nás všech, kteří jsme měli tu čest poznat tohoto svérázného vizovického „Slováka“ osobně.

Poznámky:

- ¹ Více informací dostupných na <http://www.uluv.sk/sk/encyklopedie/tradicne-remesla-a-domacke-vyroby/tradicne-remesla-a-domacke-vyroby/drotarstvo/>
- ² Podrobnější informace o historickém vývoji řemesla a jeho organizaci prodeje jsou dostupné na <http://www.uluv.sk/sk/encyklopedie/tradicne-remesla-a-domacke-vyroby/tradicne-remesla-a-domacke-vyroby/drotarstvo/>
- ³ Největší zásluhu na dokumentaci a popularizaci drátenického řemesla nese od 60. let 20. století budačinské pracoviště Povážského múzea v Žilíně a Ústredie ľudovej umeleckej výroby (ÚLUV) v Bratislavě. Více info na www.uluv.sk nebo www.pmza.sk.

Literatura:

DRÁPALA, D. 2003: Drátenické metamorfózy. In: NR 2/2003, ročník XIII, 94–97.

FERKO, V. 1985: Svetom, moje, svetom... Bratislava.

GULEJA, K. 1992: Svet drotárov. Martin.

VONDRUŠKOVÁ, A. 2002: Drátenictví. Praha.

Internetové zdroje:

ÚLUV – Drotárstvo. Dostupné z <http://www.uluv.sk/sk/encyklopedie/tradicne-remesla-a-domacke-vyroby/tradicne-remesla-a-domacke-vyroby/drotarstvo/>

Cech dráteníků. Dostupné z <http://cech-drateniku.sweb.cz>

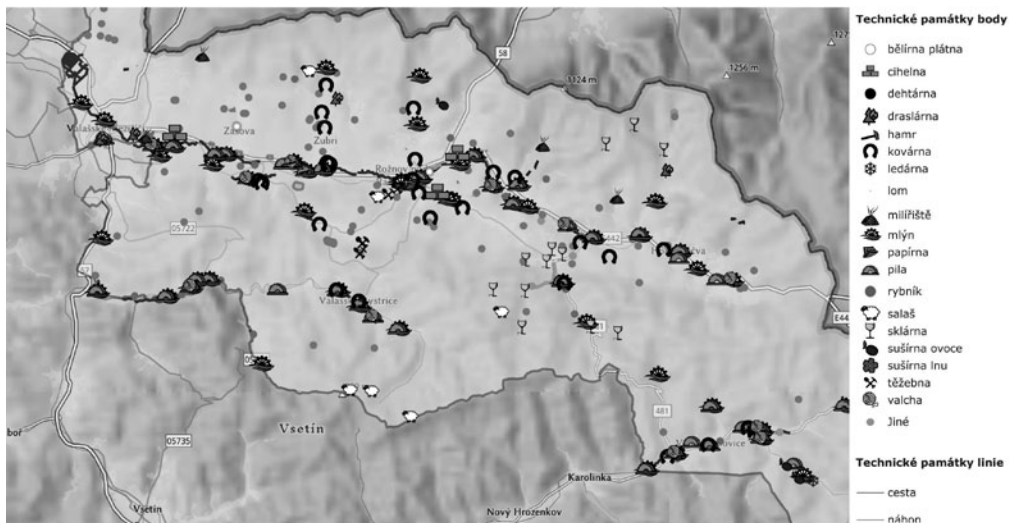
Stopy lidského umu

Samuel Španihel

Valašsko představuje v dnešní době turisticky zajímavý region, který těží zejména z kombinace beskydské přírody a lidové tradice. O atraktivitě zdejšího prostředí není nutno se více rozepisovat, naopak téma lidové tradice (a zejména způsoby její ochrany a zachování pro další generace) přímo k diskusi vybízí. V tomto krátkém příspěvku bude představen výzkumný projekt Stopy lidského umu, jenž se věnuje jednomu z aspektů tradiční kultury – rukodělné výrobě, respektive jejímu zázemí. Konkrétně jde tedy o výzkum drobných provozně-technických a hospodářských objektů, čili různých provozoven a výroben. Tyto připomínky zručnosti předchozích generací jsou totiž velmi ohroženým typem památek, protože se na ně v drtivé většině nevztahuje žádný typ ochrany vyplývající ze zákona o památkové péči. Velká část z těchto staveb či areálů zanikla, případně dnes slouží jinému účelu, přičemž aktuální vlastník často neví o původní funkci objektu. V současnosti se navíc vytrácí povědomí o jejich existenci, původním účelu i významu, protože již prakticky nežijí zástupci generace, která v nich pracovala, a tak se k nám informace dostávají zprostředkovaně, nejčastěji jako dětské vzpomínky nejstarší dnes žijící generace. Ještě hůře než samotné památkové stavby je na tom jejich návazná infrastruktura a průvodní naturfakty, tedy cesty, náhony, agrární útvary (terasý, hromadiska) a jiné krajinné prvky, které ve velkém měřítku zanikaly v období po druhé světové válce, kdy probíhala výrazná změna vnímání a zároveň i využívání hospodářské krajiny.

Projekt Stopy lidského umu tedy zkoumá specifické stavby, zdánlivě úzkoprofilového zaměření. Ve skutečnosti však jde prakticky o jakoukoli stavbu, v níž probíhal výrobní či reparační proces, který nebyl primárně spojen s polnohospodářskou produkcí, ale mohl na ni sekundárně navazovat. Základní sledovanou skupinu tvoří hamry, cihelny, valchy, lomy, důlní dílny, pily, mlýny, sklárny, mlířišťe, draslárny, dehtárny, papírny, mandly, sušírny ovoce, bělírny plátna, salaše, kovářny, náhony, cesty, rybníky, vápenky, kamenické dílny a drobné vodní stavby (šrotovníky, pohonné jednotky) a další. Kromě objektů samotných jsou zkoumány také technologické postupy (např. výroba drasla, dřevěného uhlí, skla, plsti, brusných kamenů, pálených i nepálených cihel, železa, mouky, keramiky, využívání lesních porostů, plavení a zpracování dřeva, zpracování vlny, lnu či konopí, opracování kamene).

Zájmovou oblastí výzkumu je území bývalého rožnovského panství. Geograficky jde o údolí Rožnovské Bečvy a údolí Bystřice, přičemž jsou k této oblasti připojeny obce Velké Karlovice a Lešná spolu s katastrálním územím Krásna nad Bečvou. Samotné město Valašské Meziříčí sem však již nepatří. Zvolené Rožnovské panství představuje ideální modelovou oblast, která byla díky své geomorfologické diverzitě osídlována v dlouhém časovém období, a to různými kolonizačními proudy, přičemž každý z nich sledoval jiné cíle (různé typy využívání půdy, pasení ovcí, lesní řemesla). Výsledkem je, že na poměrně malém území vznikla velice pestrá hospodářská soustava, skládající se z několika různých výrobních systémů, které varíují od jednoduchého samozásobitelství, skrze řemeslnou výrobu pro lokální obchod a služby až k protoprůmyslové výrobě, ojedinele i s exportním významem. Jako reprezentativní obce byly vybrány Zubří a Velké Karlovice. Tyto sídelní jednotky díky svému specifickému sídelnímu a historickému vývoji totiž teoreticky nabízejí nejširší škálu sledovaných objektů.

Obr. 1: Aktuální stav mapového podkladu pro veřejnost, který bude dostupný na internetové adrese <https://stopyumu.cz/mapove-podklady/> Foto: L. Tlapáková.

Obr. 2: Půdorys hospodářské budovy lokalizovaný v Zubří-Kotelnici. Foto: S. Španihel.

Na začátku projektu byl vytvořen odborný tým složený z etnologů, antropologů, historiků, ekologů, geoinformatiků, muzejních i terénních pracovníků, archeologa a geologa. První část roku 2020 byla věnována vytváření výchozích struktur, jako je databáze objektů a dvě základní mapy. První mapa zachycuje opět samotné objekty rozdělené na základě jejich funkčního využití a stavu zachování v krajině, druhá slouží k zaznamenání pomalu mizejících toponym, která se vážou k jednotlivým objektům, nebo činnostem. Pro veřejnost byla připravena internetová stránka www.stopyumu.cz, která obsahuje popis projektu a jsou na ní detailně popsány jednotlivé profese a s nimi související objekty. Stránka se stále buduje a nové informace přibývají průběžně. Archivní bádání přineslo množství písemných, mapových i obrazových pramenů, mezi kterými je nutno jmenovat zejména nejstarší fotografie regionu, které zachycují nejen poslední původní řemeslníky či výrobce spolu s jejich výrobky nebo objekty, ale také stav valašské krajiny před zavedením zmiňovaných změn druhé poloviny 20. století. Terénní práce, které zatím proběhly, je možné rozdělit do tří skupin. Prvním typem je sběr vzpomínek, ale také názorů aktuální populace zkoumaného regionu na předmětné téma. Druhý typ se váže s geologií – jsou zkoumány jednotlivé lomy v oblasti a je vytvářen vzorník těžných hornin. Poslední druh terénních akcí je propojen s archeologií. Zatím proběhly jenom povrchové prospekce, které směřují k ověření, případně k nalezení částečně či úplně zaniklých lokalit. Během trvání projektu jsou však plánovány i archeologické sondáže na nejperspektivnějších lokalitách. Z dalších probíhajících a plánovaných aktivit je potřebné zmínit dokumentování a modelování krajiny, které poskytne doslovně nový pohled a bude zohledněno v závěrečných výstupech.

Mezi tyto výstupy, kromě již zmiňované webové stránky a map, které se po svém dokončení zpřístupní veřejnosti, bude patřit také putovní výstava s průvodním katalogem ve formě monografie, jež se představí v partnerských muzeích po dokončení projektu. Samozřejmostí je publikace odborných článků (aktuálně se připravuje studie s tématem salašnictví) a organizace mezinárodní konference, kde budou prezentovány výsledky projektu v konfrontaci s poznatky zahraničních badatelů.

V závěru bychom rádi apelovali na čtenáře, kteří by mohli svými znalostmi pomoci k zdárnému naplnění projektu, aby kontaktovali autora článku, případně kteréhokoliv člena výzkumného týmu. Jak bylo zmíněno, projekt zkoumá a dokumentuje drobné provozně-technické a hospodářské objekty a jejich pozůstatky v krajině včetně navazující infrastruktury a znalostí výrobních postupů s ohledem na jejich někdejší hospodářskou a současnou kulturně-historickou, krajino tvornou a identitotvornou funkci. Důležitým aspektem projektu je také jejich ochrana a zachování, protože představují unikátní, avšak velmi ohrožený a pomalu mizející prvek typické valašské krajiny.

Poznámky:

¹ *Projekt Stopy lidského umu (DG20P02OVV004) podpořilo Ministerstvo kultury České republiky z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II). Hlavní řešitel projektu je PhDr. Přemysl Mácha, Ph.D. (Etnologický ústav Akademie Věd České Republiky), spoluřešitelem doc. PhDr. Daniel Drápala, Ph.D. (Ústav evropské etnologie FF MU). Projekt začal v roce 2020 a skončí o tři roky později.*

PERSONALIA A MISCELANEA

Za etnografkou zlínského muzea Zuzanou Marhoulovou

(20. 2. 1944 – 25. 2. 2020)

Alena Prudká

Počátkem roku 2020 jsme se spolu s nejbližší rodinou a přáteli rozloučili s etnografkou PhDr. Zuzanou Marhoulovou, která celý svůj profesní život spojila se zlínským muzeem. Po studiích na Karlově univerzitě, jež ukončila v roce 1969, nastoupila Zuzana Marhoulová v roce 1971, tehdy ještě pod svým dívčím jménem Damborská, do Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově.

Dostala do správy bohatý etnografický sbírkový fond. Kromě původní kolekce zlínského muzea jej tvořil významný soubor předmětů z bývalého Krajského muzea ve Vizovicích a zvláště hodnotné sbírky Musejního spolku v Luhačovicích. Byl to lidový textil, keramika, předměty z vybavení hospodářství, domácnosti, zemědělské nástroje, ale i sbírky z oboru lidového umění. Kromě základních muzejních povinností, k nimž patřila především péče o rozsáhlou a rozmanitou sbírku, její správa a evidence, se hned od počátku svého pracovního působení věnovala i prezentaci fondu. Již v roce 1972 připravila velkou výstavu Tisíc kraslic z ČSR. S výstavou byla spojena i soutěž ve zdobení kraslic a díky ní byla významně obohacena muzejní sbírka, jak následně ukázala obdobná výstava v r. 1991.

Hlavní tematickou linii, kterou Zuzana Marhoulová realizovala, tvořily výstavy prezentující široké veřejnosti výtvarnou část sbírkových fondů zlínského muzea i současnou regionální autorskou tvorbu. Při jejich přípravě spolupracovala s blízkými muzei regionu, ale i s dalšími institucemi a odborníky, např. se slovenskými nebo polskými: příkladem mohou být výstavy s tématy lidového kovářství nebo slovenské majoliky. Současným výtvarníkům čerpajícím z tradičního prostředí byly věnovány např. výstavy textilních technik. K významným výstavním počínům Zuzany Marhoulové patřila např. výstava kreseb Karla Langera věnovaných valašské architektuře realizovaná

Etnografka Zuzana Marhoulová (vlevo) při dokumentaci masopustních obchůzek Foto: fotoarchiv MJVM |

ve Valašských Kloboukách a velká výstava podmaleb na skle připravená a prezentovaná v letech 1991 až 1992. I další výstavy, které Zuzana Marhoulová připravila, věnovala výtvarnému projevu, např. hračkám, dřevorezbě, nepominula ani betlemářskou tvorbu.

Druhou oblastí, které se Zuzana Marhoulová věnovala, byly výzkum a dokumentace tradičních zvykoslovných projevů, zvláště masopustních a mikulášských občůzek na luhačovickém Zálesí a jihovýchodním Valašsku. Výsledky terénních výzkumů publikovala na konferencích a v odborné literatuře. Byla zapojena do práce Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a podílela se na zpracování bibliografie lidových obyčejů. Za důležitou považovala i popularizaci práce etnografického pracoviště a pravidelně informovala o připravených výstavách i o projevech obyčejové tradice v regionálním tisku. Po roce 1993, po přesunu části etnografického pracoviště ze Zlína do Luhačovic, do Muzea luhačovického Zálesí ve vile Lipová, v níž byla umístěna i expozice představující tradiční kulturu luhačovického Zálesí, se Zuzana Marhoulová intenzivně věnovala popularizaci jedinečné sbírky založené prof. Antonínem Václavíkem a jeho bratrem Františkem.

Kromě pořádání hodnotných a atraktivních výstav rozšiřovala Zuzana Marhoulová sbírkový fond; během jejího působení přibylo do etnografické sbírky téměř 3 000 sbírkových předmětů a množství fotografií, především z dokumentace tradičního zvykosloví.

Zuzana Marhoulová strávila ve zlínském muzeu více než čtvrtstoletí svého profesního života a zanechala výraznou stopu v jeho etnografické práci, v popularizaci a v prezentaci pro veřejnost i ve společenském životě svých rodných Luhačovic.

Literatura:

PRUDKÁ, Alena a kol.: PhDr. Zuzana Marhoulová, etnografka. *Acta Musealia* 4, 2004, č. 1, s. 139–141.

UHLÍKOVÁ, Lucie: *Národopisná revue*, 3, 2020.

VÁLKA, Miroslav: Odešla Zuzana Marhoulová, roz. *Damborská* (20. 2. 1944 – 25. 2. 2020). *Národopisný věstník XXXVII* (79), 2020/3.

Seznam autorů:

Mgr. Veronika Balajková, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p. o.
veronika.balajkova@muzeum-zlin.cz

Mgr. Jaroslav Bartík, Ph.D., Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, p. o.
jaroslav.bartik@slovackemuzeum.cz

Mgr. Veronika Dudková, Ústav archeologie FPF Slezské univerzity v Opavě
F160457@fpf.slu.cz

Mgr. Petr Dvořák, Ph.D., Ústav geoniky AV ČR
petr.dvorak@ugn.cas.cz

PhDr. Zdeněk Fišer, Moravské zemské muzeum
zfiser@mzm.cz

Mgr. Petr Gadas, Ph.D., Ústav geologických věd, Sekce věd o Zemi,
Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita v Brně
gadas@sci.muni.cz

Bc. Michael Hanšut, Ústav archeologie FPF Slezské univerzity v Opavě
michael.hansut@gmail.com

Mgr. Dalibor Janiš, Ph.D., Ostravská univerzita, Filozofická fakulta
dalibor.janis@osu.cz

Mgr. Jana Košťuríková, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p. o.
jana.kosturikova@muzeum-zlin.cz

Mgr. Peter Kováčik, Ph.D., Ústav archeologie FPF Slezské univerzity v Opavě
peter.kovacik@fpf.slu.cz

Mgr. Petr Odehnal, Ph.D., Městské muzeum Valašské Klobouky
odehnal.muzeum@volny.cz

Mgr. Petr Pálka, Muzeum Kroměřížska, p. o.
palka@muzeum-km.cz

PhDr. Alena Prudká, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p. o.
alena.prudka@muzeum-zlin.cz

Mgr. Ivana Spitzer Ostřanská, Muzeum regionu Valašsko, p. o.
ostranska@muzeumvalassko.cz

Mgr. Samuel Španihel, Ph.D., Muzeum regionu Valašsko, p. o.
spanihel@muzeumvalassko.cz

**Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Muzea regionu Valašsko, Vsetín
2020/1-2**

Recenzovaný časopis

Acta musealia jsou zapsána do evidence periodického tisku pod evidenčním číslem: MK ČR E11708. Časopis je evidován v mezinárodních bibliografických databázích EBSCO a ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities).

vydalo

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, příspěvková organizace

Vavrečkova 7040, 760 01 Zlín

IČ: 089982

a

Muzeum regionu Valašsko, příspěvková organizace

Horní náměstí 2, 755 01 Vsetín

IČ: 00098574

Odpovědní redaktoři: Pavel Hrubec, Tomáš Vitásek

Výkonní redaktoři: Veronika Balajková, Samuel Španihel

Hlavní redaktor: Ondřej Machálek

Redakční rada: Veronika Balajková, Mário Bielich, Lukáš Čoupek, Gabriela Končítíková, Marta Kondrová, Ondřej Machálek, Markéta Mercová, Ivana Ostřanská, Alena Prudká, Petra Šobáňová, Samuel Španihel

Anglický překlad: Helena Tribe

Grafické řešení a předtisková příprava: Vlastimil Kříž

Tisk: KODIAK print s.r.o.

Nábřeží 599, 760 01 Zlín-Prštné

IČ: 60708760

Zlín 2021

Náklad: 300 ks

ISSN 0862-8548

Acta musealia

Společný časopis Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p.o.
a Muzea regionu Valašsko, p.o.

Kontaktní adresa: Mgr. Veronika Balajková, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p.o.,
tel.: +420 723 371 260, e-mail: veronika.balajkova@muzeum-zlin.cz,
příspěvky většího rozsahu posílejte přes www.uschovna.cz

Pokyny pro autory

Časopis Acta musealia uveřejňuje původní česky a slovensky psané práce: teoretické, materiálové i metodické články, studie a zprávy ze společenskovedního výzkumu, muzejní práce, péče o sbírky především z regionu Západních Karpat, zejména pak z území Zlínského kraje a okolí. Dále obsahuje personálie a aktuality, recenze a krátká sdělení společenského dění a příbuzných témat. Pravidla recenzního řízení i veškeré další informace pro autory příspěvků jsou zveřejněny na internetových stránkách časopisu: <http://www.muzeum-zlin.cz/cs/publikace/acta-muzealia/>

